

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

برنامه دولت اقدام و تحول

استان مرکزی

بسم الله الرحمن الرحيم

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

استان مرکزی

سند راهبردی انقلاب اقتصادی زیر نظر دکتر علی رضایی میرقائد تهیه و تدوین شده است.

ویراستار فنی: دکتر سید اسعد حسینی

همکاران پژوهشی: ناصر مولایی، اسماعیل لجمیری، حسن محمدیان مصمم، عباس علی پور، مصطفی رشیدی، بهزاد همتی، سعید ضرغامی، میثم داوری، نواب میرزایی، ایمان ارفعی مقدم، پرستو میمنی، سعید یوسفی، رزیتا لطفی جبلی، سعیده جلالی، مصیب قره بیگی، سمیه ملکی پور، حمید نصیر، سید رمضان عقیلی، بهاره ایمانی، جمیله اسمعیلی، پویان کیانی و فاطمه شیخ زاده

طراح جلد و صفحه آرایی: محمود خستو، مهدی نجفی

بهار ۱۴۰۰

بهره برداری از مطالب پژوهش سند راهبردی انقلاب اقتصادی با ذکر منبع و نام پژوهشگران بلا مانع است.

حق چاپ محفوظ است.

بسمه تعالی

با توجه به برگزاری سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، کاندیداها رویکردها و برنامه های مختلف خود را برای دولت آینده مطرح می کنند. یکی از طرح های اینجانب که از سالها قبل مدنظر قرار گرفته، ایجاد ایالت های اقتصادی است که ماحصل آن تمرکززدایی از مرکز و توجه به مناطق و استان ها می باشد.

یکی از اقسام عدالت، عدالت سرزمینی است که در قالب طرح های آمایش سرزمین تجلی می یابد. آمایش سرزمین مدیریت خردمندانه و عالمانه فضا و نگرشی جامع به برنامه ریزی و مدیریت بهینه بهره برداری پایدار از سرزمین است. کاربرد آمایش سرزمین برای شناخت و رعایت قابلیت و استعداد زمین و منابع موجود در آن برای کشورهایی که در صدد حرکت در مسیر توسعه پایدار هستند، اجتناب ناپذیر است.

کشور ایران دارای قابلیت ها و ظرفیت های فراوانی برای پیشرفت است. با اجرایی کردن طرح های آمایش سرزمین و فعال نمودن مزیت ها و استعدادهای هر استان، دستیابی به ایران بزرگ اقتصادی و تعامل سازنده با دنیا به ویژه کشورهای آسیای جنوب غربی و در راس آنها، پانزده کشور همسایه ایران، می تواند ما را به یکی از بازیگران اصلی در عرصه اقتصادی و سیاسی جهان تبدیل نموده و استان ها و مناطق کشور را نیز به بالاترین حد پیشرفت برساند. در این راستا، چناچه دولت اقدام و تحول موفق به کسب اعتماد مردم شود، در ابتدای فعالیت خود، سند اقدام و تحول را بر مبنای این کتاب، با استان ها امضا خواهد نمود تا تکلیف برنامه ریزی استانی و منطقه ای برای چهار سال آینده شفاف و قابل پیش بینی باشد.

در این مجموعه؛ اطلس استعدادها، ظرفیت ها، تنگناها و آسیب ها شناسایی و ترسیم شده و درکی واقع بینانه از مناطق و استانهای کشور ارائه گردیده است.همچنین، راهبردها وسیاست های توسعه اقتصادی استان به تفکیک بخش های مختلف در دو فصل مجزا ارائه شده است. دولت اقدام و تحول، آماده پذیرش پیشنهادات برای افزایش کیفیت و کارایی این سند می باشد.امیداست؛ گردآوری این مجموعه که حاصل تلاش کارشناسان، صاحب نظران و مراکز و نهادهای متعدد کشور بوده، گامی بزرگ برای تحقق آرمان پیشرفت در کشور عزیزمان باشد.

محسن رضایی
کاندیدای سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری
بهار ۱۴۰۰

فهرست مطالب

فصل نخست: کلیات ۰

۱-۱- مقدمه ۱

۱-۲- بیان مسئله ۱

۱-۳- اهداف بنیادین سند ۳

۱-۴- مواد و روش‌ها ۳

۱-۴-۱- روش تحقیق ۳

۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی ۴

۱-۴-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها ۵

۱-۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها ۵

الف) کیفی ۵

ب) کمی ۶

فصل دوم: تحلیل محیط بیرونی ۷

۲-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف ۸

۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی ۳۸

۲-۲-۱- بررسی وضعیت ۳۸

۲-۲-۲- توان اکولوژیک ۳۸

۲-۲-۳- چالش‌های هیدروپلیتیک استان مرکزی ۳۹

فصل سوم: تحلیل محیط درونی ۴۰

۳-۱- تقسیمات کشوری و همجواری‌ها ۴۱

۳-۲- بررسی نظام طبیعی و محیط زیستی ۴۳

۳-۲-۱- ویژگی‌های توپوگرافی(ناهمواری‌ها) ۴۳

۳-۲-۲- آب و هوا و اقلیم ۴۶

۳-۲-۲-۱- بارش ۴۸

۳-۲-۲-۲- دما ۵۱

۳-۲-۲-۳- رطوبت هوا ۵۲
۳-۲-۲-۴- جریان وزش بادها ۵۳
۳-۲-۳- منابع آب ۵۴
۳-۲-۴- پایداری منابع آب ۵۶
۳-۲-۵- کشاورزی استان ۶۰
۳-۲-۶- پوشش گیاهی و جانوری ۶۲
۳-۲-۷- وضعیت کانسارهای معدنی ۶۳
۳-۲-۸- مخاطرات محیطی ۶۴
۳-۲-۸-۱- زلزله ۶۴
۳-۲-۸-۲- فرونشست ۶۶
۳-۲-۹- مناطق حفاظت شده ۶۷
۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی ۶۸
۳-۳-۱- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان مرکزی ۶۸
۳-۳-۱-۱- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان مرکزی ۶۸
۳-۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه ۶۹
۳-۳-۱-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه ۷۰
۳-۳-۱-۴- وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان مرکزی ۷۰
۳-۳-۱-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان ۷۹
۳-۳-۲- فقر و محرومیت ۹۲
۳-۳-۲-۱- طرح‌های انجام شده در زمینه مناطق محروم ۹۳
۳-۳-۲-۲- شاخص‌های جمعیتی دهستان‌های محروم استان مرکزی ۱۰۰
۳-۳-۲-۳- جمع‌بندی ۱۰۲
۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیر رسمی ۱۰۳
۳-۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی ۱۰۴
۳-۳-۳-۲- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و به‌طور خاص استان مرکزی ۱۰۵
۳-۳-۳-۳- جمع‌بندی ۱۰۸

۳-۳-۴- بررسی ویژگی‌های جمعیتی ۱۰۹
۳-۳-۴-۱- تغییرات تعداد جمعیت ۱۱۰
۳-۳-۴-۲- تراکم جمعیت ۱۱۳
۳-۳-۴-۳- سهم جمعیت استان از کشور ۱۱۵
۳-۳-۴-۴- میزان شهرنشینی و روستانشینی ۱۱۶
۳-۳-۴-۵- متوسط رشد سالانه جمعیت ۱۱۸
۳-۳-۴-۶- هرم سنی جنسی جمعیت ۱۲۰
۳-۳-۴-۷- گروه عمده سنی جمعیت ۱۲۲
۳-۳-۴-۸- نسبت جنسی جمعیت ۱۲۶
۳-۳-۴-۹- متوسط بعد خانوار ۱۲۸
۳-۳-۴-۱۰- موازنه مهاجرتی ۱۳۰
۳-۳-۴-۱۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران ۱۳۳
۳-۳-۴-۱۲- الگوی مهاجرت ۱۳۵
۳-۳-۴-۱۳- ولادت‌های ثبت شده ۱۳۶
۳-۳-۴-۱۴- میزان باروری کل ۱۳۷
۳-۳-۴-۱۵- مرگ و میرهای ثبت شده ۱۳۷
۳-۳-۴-۱۶- امید به زندگی ۱۳۹
۳-۳-۴-۱۷- پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵ ..... ۱۳۹
۳-۳-۴-۱۸- جمع‌بندی ۱۴۰
۳-۳-۵- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی- عمومی ۱۴۲
۳-۳-۵-۱- تعلیم و تربیت رسمی- عمومی ۱۴۲
۳-۳-۵-۱-۱- آمار و اطلاعات ۱۴۲
۳-۳-۵-۱-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش و پرورش استان مرکزی ۱۴۴
۳-۳-۵-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی ۱۴۴
۳-۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان مرکزی ۱۴۵
۳-۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات ۱۴۵

۳-۳-۵-۲-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی ۱۴۶
۳-۳-۵-۲-۳- راهکارهای پیشنهادی ۱۴۶
۳-۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان مرکزی ۱۴۷
۳-۳-۵-۳-۱- آمار و اطلاعات ۱۴۷
۳-۳-۵-۳-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش عالی ۱۴۸
۳-۳-۵-۳-۳- راهکارهای پیشنهادی ۱۴۸
۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید ۱۴۹
۳-۵- نظام سکونتگاهی ۱۶۴
۳-۵-۱- نظام شهرنشینی ۱۶۴
۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان مرکزی ۱۶۷
۳-۵-۱-۲- وضعیت نخست شهری در استان مرکزی ۱۷۰
۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان ۱۷۱
۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان ۱۷۵
۳-۵-۲- نظام روستانشینی ۱۷۶
۳-۶- نظام زیربنایی ۱۷۸
۳-۶-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات ۱۷۸
۳-۶-۱-۱- حمل و نقل جاده‌ای استان مرکزی ۱۷۸
۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری ۱۷۹
۳-۶-۱-۳- حمل و نقل ریلی ۱۸۰
۳-۶-۱-۴- حمل و نقل هوایی و فرودگاه‌ها ۱۸۱
۳-۶-۱-۵- فناوری اطلاعات و ارتباطات ۱۸۲
۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب ۱۸۳
۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق ۱۸۳
۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز ۱۸۳
۳-۶-۲-۳- استحصال و تأمین آب ۱۸۴
۳-۷- بررسی نظام مدیریتی ۱۸۵

۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی ۱۸۵
۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود ۱۸۹
۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها ۱۹۴
۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی ۱۹۴
۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی ۱۹۵
۳-۸-۲-۱- موقعیت استان مرکزی در ارتباطات با کریدورهای بین‌المللی ۱۹۵
۳-۸-۲-۲- ظرفیت‌های اقتصادی استان ۱۹۹
۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی ۲۰۷
۳-۸-۴- شناخت قابلیت‌های گردشگری مرکزی ۲۱۰
فصل چهارم: رویکرد راهبردی ۲۱۲
۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی ۲۱۳
۴-۲- تدوین اهداف بنیادین ۲۲۸
۴-۳- تدوین چشم‌انداز ۲۲۹
۴-۴- مأموریت‌های اصلی ۲۳۰
۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید ۲۳۱
فصل پنجم: تدوین راهبردها و سیاست‌ها ۲۳۹
۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها ۲۴۰
منابع و مأخذ ۲۴۷

فهرست جدول‌ها

جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت ۹
جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد ۱۲
جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی ۲۳
جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی ۲۶
جدول ۵-راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی ۲۹
جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست ۳۳
جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان مرکزی در سال ۱۳۹۸ ..... ۴۲
جدول ۸- طبقات ارتفاعی استان ۴۴
جدول ۹- میانگین بارش بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان ۴۹
جدول ۱۰- میانگین دما بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان ۵۱
جدول ۱۱- میانگین رطوبت نسبی در ایستگاه‌های مختلف استان ۵۳
جدول ۱۲- میانگین سرعت باد در ایستگاه‌های مختلف استان ۵۳
جدول ۱۳- مساحت حوزه‌های اصلی و فرعی استان ۵۴
جدول ۱۴- میزان برداشت آب سطحی و زیر زمینی(میلیون مترمکعب) ۵۵
جدول ۱۵- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان مرکزی ۵۶
جدول ۱۶- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان مرکزی ۵۷
جدول ۱۷- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان مرکزی و ایران ۵۸
جدول ۱۸- شاخص سازمان ملل برای بحران آب ۵۹
جدول ۱۹- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن ۵۹
جدول ۲۰- توزیع سطح برداشت و میزان تولید محصولات زراعی استان ۶۰
جدول ۲۱- محصولات عمده کشاورزی استان ۶۱
جدول ۲۲- تولیدات دامی استان در مقایسه با کشور در سال ۱۳۹۵-هزار تن ۶۲
جدول ۲۳- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاهای سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان در پایان سال۹۸ ..... ۶۲
جدول ۲۴- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال۱۳۹۸ ..... ۶۳
جدول ۲۵- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب نوع استخراج در سال ۹۷ ..... ۶۴
جدول ۲۶- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان ۶۷

جدول ۲۷- موقعیت و مساحت مناطق شکارممنوع استان ۶۷
جدول ۲۸- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر ۷۰
جدول ۲۹- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی ۷۱
جدول ۳۰- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک جنسیت ۷۲
جدول ۳۱- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان مرکزی ۷۲
جدول ۳۲-نسبت طلاق به ازدواج در استان مرکزی ۷۳
جدول ۳۳-تعداد مراکز تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده ۷۳
جدول ۳۴-میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی ۷۴
جدول ۳۵-میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی ۷۴
جدول ۳۶-درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی ۷۵
جدول ۳۷- درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران ۷۵
جدول ۳۸- انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده ۷۶
جدول ۳۹- دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم ۷۶
جدول ۴۰-نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف‌شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) ۷۷
جدول ۴۱- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت(در هر ده هزار نفر) ۷۷
جدول ۴۲- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد) ۷۸
جدول ۴۳- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت(در ده هزار نفر) ۷۸
جدول ۴۴-جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع ۷۹
جدول ۴۵-نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع‌شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران ... ۷۹
جدول ۴۶- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مرکزی و کل کشور ۸۰
جدول ۴۷- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مرکزی و کل کشور ۸۱
جدول ۴۸- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مرکزی و کل کشور ۸۲
جدول ۴۹- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مرکزی و کل کشور ۸۲
جدول ۵۰- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان مرکزی و کل کشور ۸۳
جدول ۵۱- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان مرکزی و کل کشور ۸۴
جدول ۵۲- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان در استان مرکزی و کل کشور ۸۴
جدول ۵۳- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان مرکزی و کل کشور ۸۵
جدول ۵۴- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان مرکزی و کل کشور ۸۵

جدول ۵۵- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان مرکزی و کل کشور ۸۶
جدول ۵۶- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان مرکزی و کل کشور ۸۶
جدول ۵۷- توزیع درصدی احساس امنیت در استان مرکزی و کل کشور ۸۷
جدول ۵۸- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان مرکزی و کل کشور ۸۷
جدول ۵۹- میانگین سرمایه اجتماعی در استان مرکزی و کل کشور ۸۷
جدول ۶۰- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته ۸۸
جدول ۶۱- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته ۸۸
جدول ۶۲- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی ۸۹
جدول ۶۳-سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر) ۸۹
جدول ۶۴- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی ۹۰
جدول ۶۵- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر) ۹۰
جدول ۶۶- مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی ۹۱
جدول ۶۷-سرانه مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی(صد هزار نفر) ۹۱
جدول ۶۸-تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵ ..... ۹۱
جدول ۶۹-سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵ ..... ۹۲
جدول ۷۰-شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی ۹۳
جدول ۷۱- مناطق کمتر توسعه یافته استان مرکزی ۹۵
جدول ۷۲- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناهان (روش ضریب همبستگی) ۹۶
جدول ۷۳- مناطق کم‌تر توسعه یافته استان مرکزی ۹۸
جدول ۷۴- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان مرکزی ۱۰۱
جدول ۷۵- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی ۱۰۵
جدول ۷۶- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۱۰
جدول ۷۷- تغییرات تعداد جمعیت استان مرکزی به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۱۱
جدول ۷۸- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان مرکزی، در سال ۱۳۹۵ ..... ۱۱۴
جدول ۷۹- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان مرکزی از جمعیت شهری و روستایی کشور ۱۱۵
جدول ۸۰- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان مرکزی با کشور ۱۱۷
جدول ۸۱- درصد رشد سالانه جمعیت استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۱۸
جدول ۸۲- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان مرکزی و کشور برحسب گروه‌های عمده سنی ۱۲۴

جدول ۸۳- نسبت جنسی جمعیت استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۱۲۷
جدول ۸۴- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۲۹
جدول ۸۵- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان مرکزی ۱۳۱
جدول ۸۶- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۳۳
جدول ۸۷- تعداد و توزیع درصد مهاجران واردشده به استان مرکزی برحسب الگوی مهاجرت ۱۳۶
جدول ۸۸- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۳۶
جدول ۸۹- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۳۸
جدول ۹۰- مقایسه امید زندگی کل کشور و استان مرکزی به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ ..... ۱۳۹
جدول ۹۱- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان مرکزی، بر اساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵ ..... ۱۴۰
جدول ۹۲- آمار و اطلاعات بخش آموزش و پرورش استان مرکزی ۱۴۴
جدول ۹۳- وضعیت نرخ باسوادی در استان مرکزی ۱۴۵
جدول ۹۴- نمای کلی وضعیت استان مرکزی در مقایسه با کشور در سال ۹۸ ..... ۱۵۰
جدول ۹۵- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال) ۱۵۱
جدول ۹۶- سهم ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن استان مرکزی از کشور ۱۵۲
جدول ۹۷- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور ۱۵۳
جدول ۹۸- سهم ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان استان مرکزی از کشور ۱۵۴
جدول ۹۹- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور ۱۵۵
جدول ۱۰۰- سهم استان مرکزی از ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور ۱۵۶
جدول ۱۰۱- ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان ۱۵۸
جدول ۱۰۲- ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان ۱۵۹
جدول ۱۰۳- ارزش‌افزوده بخش خدمات نسبت به استان ۱۶۰
جدول ۱۰۴- نرخ مکمل‌گری فعالیت‌های اقتصادی در سطح شهرستان‌های استان ۱۶۲
جدول ۱۰۵- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۱۶۶
جدول ۱۰۶-تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۱۶۶
جدول ۱۰۷-جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ ..... ۱۶۸
جدول ۱۰۸- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان مرکزی ۱۷۱
جدول ۱۰۹-روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ ..... ۱۷۳
جدول ۱۱۰-تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵ ..... ۱۷۷

جدول ۱۱۱- مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان و کشور ۱۷۹
جدول ۱۱۲: میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲ ..... ۱۸۵
جدول ۱۱۳- سهم مکانی شهرستان‌های استان مرکزی ۲۰۸
جدول ۱۱۴- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان مرکزی ۲۰۹
جدول ۱۱۵- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی به تفکیک شهرستان‌های استان ۲۰۹
جدول ۱۱۶- جاذبه‌های گردشگری استان مرکزی ۲۱۰
جدول ۱۱۷- تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی ۲۱۵
جدول ۱۱۸- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی ۲۲۰
جدول ۱۱۹- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش ۲۲۱
جدول ۱۲۰- شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش ۲۲۲
جدول ۱۲۱- مسائل راهبردی در عرضه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۲۲۳
جدول ۱۲۲- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۲۲۴
جدول ۱۲۳- تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست ۲۲۵
جدول ۱۲۴-شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست ۲۲۶
جدول ۱۲۵-تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی ۲۲۶
جدول ۱۲۶-شرح مسائل راهبردی استان مرکزی در عرصه اقتصادی ۲۲۷
جدول ۱۲۷- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه مرکزی ۲۲۸
جدول ۱۲۸- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان ۲۳۲
جدول ۱۲۹- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی ۲۳۴
جدول ۱۳۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان ۲۳۵
جدول ۱۳۱- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان ۲۳۶
جدول ۱۳۲- عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان ۲۳۸
جدول ۱۳۳- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان مرکزی در محورهای مختلف ۲۴۲

فهرست شکل‌ها

شکل ۱- گلباد ایستگاه اراک ۵۴
شکل ۲- شاخص فناوری اطلاعات در استان مرکزی ۱۳۹۹ .....۱۸۲
شکل ۳- :طرح یک کمربند- یک جاده.....۱۹۶
شکل ۴- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور ۱۹۷
شکل ۵- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی تراسیکا و موقعیت استان مرکزی ۱۹۸
شکل ۶- موقعیت راه آهن استان مرکزی در ارتباط با استان‌های همجوار ۱۹۹

فهرست نمودارها

نمودار ۱- میانگین بارش سالانه بلندمدت استان ۴۹

نمودار ۲- میانگین سالانه بلند مدت دما در استان ۵۱

نمودار ۳- مصرف آب‌های زیرزمینی در بخش‌های مختلف ۵۵

نمودار ۴- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۱۱

نمودار ۵- تغییرات تعداد جمعیت استان مرکزی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۱۲

نمودار ۶- تغییرات تعداد مطلق جمعیت استان مرکزی، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۱۲

نمودار ۷- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان مرکزی، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۱۱۳

نمودار ۸- سهم (درصد) جمعیت شهرستان‌های استان مرکزی از کل جمعیت استان در سال ۱۳۹۵ ..... ۱۱۴

نمودار ۹- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان مرکزی از جمعیت شهری و روستایی کشور ۱۱۶

نمودار ۱۰- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان مرکزی با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵ ..... ۱۱۷

نمودار ۱۱- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان مرکزی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۱۹

نمودار ۱۲- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان مرکزی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۱۹

نمودار ۱۳- هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی، در سال ۱۳۶۵ ..... ۱۲۰

نمودار ۱۴- هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی، در سال ۱۳۸۵ ..... ۱۲۱

نمودار ۱۵- هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی، در سال ۱۳۹۵ ..... ۱۲۲

نمودار ۱۶- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان مرکزی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۲۵

نمودار ۱۷- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان مرکزی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۲۵

نمودار ۱۸- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان مرکزی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۲۶

نمودار ۱۹- روند تغییرات شاخص نسبت جنسی نقاط شهری و روستایی استان مرکزی، سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۱۲۸

نمودار ۲۰- مقایسه تغییرات متوسط بعد خانوار نقاط شهری استان مرکزی و کشور، سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۱۳۰

نمودار ۲۱- مقایسه تغییرات متوسط بعد خانوار نقاط روستایی استان مرکزی و کشور، سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۱۳۰

نمودار ۲۲- خالص مهاجرت استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۱۳۲

نمودار ۲۳- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ..... ۱۳۴

نمودار ۲۴- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ..... ۱۳۴

نمودار ۲۵- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰.....۱۳۵
نمودار ۲۶- میزان باروری کل استان مرکزی و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶ .....۱۳۷
نمودار ۲۷- وضعیت شهرستان‌های استان مرکزی از نظر نرخ مکمل‌گری و هم‌افزایی ۱۶۳
نمودار ۲۸- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان.....۱۶۷
نمودار ۲۹- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ .....۱۶۹
نمودار ۳۰- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور ۱۷۷
نمودار ۳۱- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان ۱۸۸

فهرست نقشه‌ها

نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های همجوار ۴۱

نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان مرکزی ۴۳

نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان مرکزی ۴۵

نقشه ۴- طبقات شیب استان مرکزی ۴۶

نقشه ۵- اقلیم استان مرکزی ۴۸

نقشه ۶- خطوط هم بارش استان مرکزی ۵۰

نقشه ۷- خطوط هم دما استان مرکزی ۵۲

نقشه ۸- موقعیت گسل‌های اصلی استان مرکزی ۶۵

نقشه ۹- پهنه‌های خطر زلزله بر اساس استاندارد ۲۸۰۰ ..... ۶۶

نقشه ۱۰- مناطق حفاظت شده استان مرکزی ۶۸

نقشه ۱۱- سطح‌بندی سکونتگاه‌های شهری استان مرکزی ۱۷۴

نقشه ۱۲-پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری در استان مرکزی ۱۸۰

نقشه ۱۳-شبکه حمل و نقل استان مرکزی ۱۸۱

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

در سراسر تاریخ، نیل به کشوری آباد و پیشرفته که در آن اجتماعی کامل و سعادتمند، فرصت‌های عادلانه، شکوفایی استعدادها و تأمین نیازهای مادی و معنوی را میسّر می‌سازد اصلی‌ترین دغدغه و نیرومندترین انگیزه تکاپوی اغلب ایرانیان بوده است. قریب به هفتاد سال است که این اندیشه، چهره تقریباً نظام‌مند به خود گرفته و در پرتو رهیافت‌های نوین مدیریت و برنامه‌ریزی، در قالب برنامه‌ها و طرح‌های مختلف دنبال می‌گردد. با این حال، هنوز کشوری که آرزومند آن هستیم شکل نگرفته و بسیاری از مسائل و مشکلات به قوت خود باقی است. مسائل اجتماعی-جمعیتی، مسائل فرهنگی، تمرکزگرایی، کم‌توجهی به اقتصاد فضا و نظام اقتصادی ضعیف، نابودی کارکردهای سامانه‌های طبیعی پشتیبان حیات، نظام سکونتگاهی نامتوازن و فقر و محرومیت و حاشیه‌نشینی تنها برخی از این مسائل و مشکلات است. شکی نیست که گذار از این وضعیت مستلزم انداختن طرحی نو تمرکز بر آبادانی و توسعه از نوعی دیگر است. آبادانی و پیشرفت در جهان به شدت پیچیده، رقابتی و فشرده، مستلزم، نگرش سیستمی و دگرسان ساز، هماهنگی اثرات فضایی سیاست‌های بخشی، فرایندهای باز ساخت فضایی-اقتصادی، ظرفیت‌سازی نهادی در میان ذینفعان، تدوین چشم‌اندازی جسورانه، مقیاس بندی مجدد و تمرکززدایی (که نیازمند فرم‌های نوین حکمروایی چند سطحی و شیوه‌های جدید یکپارچگی سیاست قلمروی است) است که از طریق تمرکز بر تنوع ویژگی‌های خاص مکان‌ها و روابط اجتماعی ویژه فضا، اهداف یکپارچگی و انسجام، مشارکت، کارآفرینی، نوآوری، رقابت‌پذیری، خلاقیت، حکمروایی شایسته و پایداری را برآورده سازد. در این راستا، این گزارش بر آن است که با بهره‌گیری از رویکردی راهبردی-فضایی سپارده و شناخت پتانسیل‌های اقتصادی و اجتماعی استان‌های کشور و برنامه‌ریزی بر مبنای آن بتواند گامی مهم در گذار از چالش‌ها و مسائل بردارد. این گزارش مشتمل بر پنج فصل است. بدین ترتیب که در فصل نخست به کلیات پرداخته شده و در فصل دوم و سوم محیط درونی و بیرونی استان بررسی و تحلیل می‌گردد. در فصل چهارم به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پرداخته شده و در نهایت در فصل پنجم راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها تدوین و اولویت‌بندی می‌گردند.

۱-۲- بیان مسئله

استان مرکزی، سرزمین غارها و روستاهای کهن و دیار آفتاب با جمعیت یک میلیون و چهارصد هزار نفری (سهمی معادل ۱/۸ در کشور) در مساحتی بالغ بر ۲۹۱۲۶ کیلومترمربع (رتبه ۱۴ بین استان‌ها)، از قابلیت‌ها و ظرفیت‌های بی‌نظیری برای توسعه و پیشرفت برخوردار است. ظرفیت بالای استان در بخش صنعت و در بخش

توزیع و انتقال انرژی و سوخت، موقعیت ویژه استان در محورهای ریلی و کریدورهای فراملی فرصت منحصربه‌فردی را برای توسعه صنعت نفت و گاز و تبدیل استان به قطب صنعت و انرژی کشور فراهم ساخته است. موقعیت مناسب استان به دلیل نزدیکی و دسترسی مناسب به مراکز عمده جمعیت و بازارهای محصولات کشاورزی، وجود تنوع اقلیمی و توپوگرافی و امکان تولید انواع مختلف محصولات زراعی و باغی، وجود جاذبه‌های و آثار متنوع طبیعی برای توسعه گردشگری و تنوع اقلیمی زمینه مساعدی برای کشت انواع محصولات گرمسیری و سردسیری از دیگر توان‌های بالقوه برای گشودن مسیر توسعه استان است؛ اما با وجود این ظرفیت‌ها، استان به اندازه استحقاقی که دارد توسعه نیافته است.

نظام مدیریتی متفرق و چندپارچه، تفرق کارکردی، مدیریت ناکارآمد در بهره‌مندی از نزدیکی به تهران و تبدیل شدن آن به تهدید، مدیریت توسعه در استان را با مشکلات زیادی مواجه کرده است. افت شدید سطح ایستابی و کیفیت آب ریز زمینی دشت‌ها، استفاده غیرمجاز از آب‌های زیر زمینی، بالا بودن نرخ فرسایش خاک نسبت به میانگین جهانی در ۸۵۰۴۷ هکتار از اراضی استان و شتاب فزاینده عوامل مخرب و آلاینده منابع (آب، خاک و هوا)، استان مرکزی را با دشواری مواجه نموده است. ۸/۵ درصد از جمعیت استان مرکزی در مناطق محروم ساکن هستند و جمعیت حاشیه‌نشین شهر اراک از ۱۱۴,۷۳۵ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۱۳۰ تا ۱۵۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۴(حدود ۱۰/۴۹ درصد از جمعیت) رسیده است. علاوه بر این، جمعیت حاشیه‌نشین شهر ساوه از ۱۸۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۲۱۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است. در نظام سکونتگاهی نرخ منفی رشد جمعیت روستایی و روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی و عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان راه توسعه استان در این عرصه را دشوار ساخته است. در این استان بخش کشاورزی رمق چندانی ندارد و بخش صنعت و سپس خدمات بیشترین سهم اشتغال در استان را به خود اختصاص داده‌اند. با وجود وضعیت مناسب استان از نظر شبکه ریلی و فرصت تبدیل استان به قطب صنعت و انرژی کشور زیرساخت‌های مربوطه به طور مطلوب گسترش پیدا نکرده است. در عرصه اجتماعی استان مرکزی شاهد چالش‌هایی چون افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی و کاهش میزان امنیت در استان، عدم توجه به آینده کشور توسط مردم و عدم مشارکت در امور مختلف و بی‌توجهی به مسائل اجتماعی و فرهنگی توسط مسئولین مواجه است.

با وجود این چالش‌ها و مسائل در استان مرکزی، گشتن به دنبال رهیافت جهت عبور از وضع نامطلوب شاید یادآور این ضرب‌المثل باشد که تا ریشه در آب است امید ثمری هست. واضح است که گذار از این چالش‌ها و مشکلات مستلزم شناخت موشکافانه‌تر مسائل، تعیین قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها و در نهایت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نظام‌مند و ژرف‌اندیشانه است. بر این اساس گزارش حاضر بر آن است که با مطالعه و شناخت استان

مرکزی در ابعاد مختلف، مسائل راهبردی را شناسایی کرده و در نهایت راهبردها و سیاست‌هایی را در جهت توسعه و آبادانی ارائه دهد.

۱-۳- اهداف بنیادین سند

اهداف بنیادین یا به بیانی علمی‌تر، اهداف راهبردی به دنبال نیل به اهداف طرح راهبردی در مدت زمانی معین هستند و به عنوان پلی یا پله‌هایی برای تحقق چشم‌انداز و مأموریت‌های یک سازمان یا منطقه عمل می‌کنند. این سند می‌تواند افق زمانی ۲۰ ساله داشته باشد و هدف بنیادین آن پیشرفت و آبادانی جاوید و در برگیرنده استان‌های کشور است. در چارچوب این هدف اصلی، اهداف بنیادین زیر را نیز دنبال می‌کند:

- ایجاد چارچوب کلی عمل برای اقدام در جهت پیشرفت و آبادانی؛
- رونق و شکوفایی اقتصادی و ارتقای رقابت‌پذیری و کیفیت تولیدات داخلی؛
- ریشه‌کنی فقر و محرومیت و تأمین معیشت پایدار برای تمامی مردم؛
- شناخت قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها استان‌های کشور و ایجاد توازن و سازگاری بین قابلیت‌ها و عملکردها؛
- جلوگیری از هدر رفت منابع و ایجاد توازن و کارآمدی در تخصیص منابع؛
- شناسایی مسائل راهبردی استان‌ها در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، اکولوژیکی، کالبدی و مدیریتی؛
- مشخص ساختن کارآمدترین راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های پیشرو محرک؛
- اولویت‌بندی برنامه‌های پیشرو محرک استان‌های کشور

۱-۴- مواد و روش‌ها

۱-۴-۱- روش تحقیق

پژوهش علمی، تحلیلی نظام‌مند، کنترل‌شده، تجربی و یا واکاوی انتقادی مفروضات، فرضیه‌ها و تکاپوی برای پاسخ‌دهی به سؤالاتی است که با بهره‌گیری از روش علمی منجر به توسعه تعمیم‌ها، اصول و نظریه‌ها می‌گردد. با توجه به ماهیت و چارچوب میان رشته‌ای سند حاضر، به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و همچنین نیل به اهداف، روش تحقیق کمی و کیفی برگزیده شده است که در ادبیات جهانی به روش ترکیبی یا آمیخته مشهور است. اگرچه تعریف جامعی از این روش وجود ندارد؛ ولیکن می‌توان گفت که روش تحقیق ترکیبی، روشی است که در آن محقق عناصر رویکردهای تحقیق کمی و کیفی (برای نمونه استفاده از دیدگاه‌های کمی

و کیفی، جمع‌آوری داده، تحلیل) را برای درک ژرفت‌تر و گسترده پدیده مورد نظر خود، ترکیب می‌کند (Johnson et al, 2007; Teddlie & Tashakkori, 2010). ترکیب روش‌ها شامل، جمع‌آوری، تحلیل، و یکپارچگی داده‌های کمی و کیفی در مطالعه‌ای تک یا چندمرحله‌ای است (Hanson et al, 2005). جانسون و آنوکبوزی (۲۰۰۴) و برایمن (۲۰۰۷) بعدها، اصل یکپارچگی روش تحقیق ترکیبی مطرح ساختند که به موجب آن بایستی برآیندهای تحقیق بایستی در نقطه‌ای یکپارچه گردند و فراتر از مجموع نتایج بخش‌های کمی و کیفی باشد(Bryman, 2007; Johnson & Onwuegbuzie, 2004). در این سند در بند رویکرد راهبردی این عمل انجام می‌پذیرد.

دلیل استفاده از این نوع تحقیق، ویژگی کلیدی آن یعنی روش‌شناسی کثرت‌گرا و التقاط‌گرایی[1] آن است که اغلب نتایج آن را برتر از رویکردهای تک‌روشی[2] می‌سازد (Johnson & Onwuegbuzie, 2004). روش ترکیبی نقشی برجسته در رسیدگی به مسائل پیچیده‌ای ایفا می‌کند که ماهیت و راه حل قطعی نداشته و تبیین سیاست مستلزم شناخت و آگاهی سیستم‌های چندگانه در کنش متقابل باهم است. این روش با رفع کاستی‌های رویکرد تک-روشی و با تکمیل دو روش کمی و کیفی، امکان پاسخگویی نیرومندتر سؤالات سند را فراهم می‌کند.

۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی

یکی از روش‌های مورد استفاده در این سند، مطالعه موردی است. روش مطالعه موردی نظامی کران‌دار یا موردی را طی زمان و با جزئیات مورد بررسی قرار داده و از منابع داده‌ای مختلفی که در خصوص بستر وجود دارد استفاده می‌کند. این رویکرد از طریق به هم ربط دادن حقایق مختلف به یک مورد واحد، ویژگی یگانه‌ای به داده‌های مورد مطالعه می‌بخشد (Reinharz, 1992). علاوه بر این، فرصت تحلیل فشرده بسیاری از جزئیات ویژه‌ای که ممکن است با دیگر روش‌ها مورد غفلت واقع شود را فراهم می‌کند. از جمله اهداف اصلی رویکردهای مطالعه موردی به مشکلات می‌تواند تولید و آزمون یک فرضیه یا نظریه، تحلیل تغییرات در یک پدیده در طی زمان، یا برای تحلیل روابط بین بخش‌های یک پدیده باشد (Reinharz, 1992). مطالعه موردی این سند را استان‌های کشور تشکیل می‌دهند.

1- Methodological pluralism or eclecticism
2- Mono-method approach

۱-۴-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها

در هر پژوهشی به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و آزمون فرضیات، جمع‌آوری داده صورت می‌گیرد. در روش تحقیق ترکیبی محققان به منظور پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیه‌ها داده جمع‌آوری می‌کنند. رویه جمع‌آوری داده بایستی با نوع طرح تحقیق ترکیبی تطابق داشته باشد. توجه به اینکه در روش تحقیق ترکیبی هر دو داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری و تحلیل می‌گردند. در این سند، جمع‌آوری داده به شکل ترتیبی[3] بوده و در آن نوعی از داده‌ها پیش از داده‌های دیگر جمع‌آوری و تحلیل شده و سپس به عنوان ورودی مرحله بعد مورد استفاده قرار گرفته است. به بیانی، با داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری شده مستقل نبوده و با یکدیگر در ارتباط هستند. با توجه به ماهیت عنوان سند و همچنین روش تحقیق آن، بنابراین منبع داده‌ها چندگانه بوده و شامل اسنادی همچون طرح‌ها و برنامه‌های فرادست و موازی، مقالات، کتاب‌ها، گزارش‌های علمی، قوانین و مقررات است.

۱-۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها

الف) کیفی

پژوهش کیفی شامل بهره‌گیری از داده‌های کیفی از قبیل مصاحبه، اسناد و مشاهده به منظور درک و شرح پدیده‌های اجتماعی- فضایی است. دغدغه اصلی محققین در انتخاب روش کیفی بهره‌گیری از اندیشه‌های پژوهشگران از مکاتب مختلف، توصیف فربه، پذیرش رهیافت انعطاف‌پذیر و التقاطی و پروراندن مفاهیم و نظریه‌ها بوده است. در این راستا، از روش‌های کیفی تحلیل محتوا و توصیفی استفاده شده است که در زیر به شرح آن‌ها پرداخته شده است.

تحلیل محتوای کیفی

تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌های تحقیق است که به منظور تحلیل داده‌های متنی بکار گرفته می‌شود. تحلیل محتوای کیفی از شمارش لغات فراتر رفته و با آزمون ژرف زبان به دنبال تولید دانش و درک پدیده مورد مطالعه (Weber, 1990) است. در این سند، از روش تحلیل محتوا کیفی به منظور تعیین وجود واژگان یا مفاهیم خاص در ادبیات جهانی و بنیان‌های فلسفی و نظری در ارتباط با سند استفاده شده است. منظور از متن یا

3- Sequential

متون، فصول کتاب‌ها، مقالات، گزارش‌ها و طرح‌ها است. به منظور انجام تحلیل محتوا، متون کد بندی شده، خردتر شده و دسته‌های قابل مدیریت در سطوح مختلف واژه، کلمه، جمله و موضوع تبدیل شده و با بهره‌گیری از تحلیل مفهومی[۴] تحلیل محتوا انجام شده است. تحلیل مفهومی بدین معناست که داده‌ها با بهره‌گیری از سیستم کدبندی کاهش یافته و بدین‌سان مشخص‌سازی واژگان یا الگوهایی که با سؤال تحقیق در ارتباط بوده‌اند، تسهیل گشته است.

تحلیل اسناد[۵]

تحلیل اسناد فرآیند نظام‌مند بررسی و ارزیابی اسناد (هم پرینت شده و هم الکترونیکی) است. همانند دیگر روش‌های تحلیل در پژوهش کیفی، تحلیل اسناد مستلزم نیازمند این است که داده‌های به منظور آشکار ساختن معانی، درک و توسعه دانش تجربی آزمون شده و تفسیر شوند (Corbin & Strauss, 2008). در این سند، سطح توصیفی شامل توصیفات داده‌های کیفی و کمی بود. در خصوص داده‌های کیفی، توصیفات برگرفته از بازگویی و نقل‌قول متون و نوشته‌های نهایی بود. علاوه بر این، سطح توصیفی تحلیل همچنین شامل شرح ویژگی‌های اصلی داده‌ها، خلاصه‌سازی روش‌شناسی، منطق‌های تحلیل و نتایج مقالات، کتاب‌ها، طرح‌ها و غیره بود. به طور کلی تحلیل توصیفی موارد زیر را فراهم آورد:

- برآوردهای اولیه و خلاصه‌سازی، آرایش جداول و اشکال به منظور برآورد اهداف؛
- اطلاعاتی در خصوص پویایی‌ها و تغییرپذیری داده‌ها؛
- نشانه‌ها و الگوهای غیرمنتظره که بایستی در تحلیل‌های اصلی مورد استفاده قرار می‌گرفت.

ب) کمی

تحقیق کمی، پژوهشی است که به تفسیر پدیده از طریق جمع‌آوری داده‌های عددی می‌پردازد؛ داده‌هایی که با استفاده از روش‌های ریاضی تحلیل می‌گردند (Creswell,1994). روش‌های کمی مورد استفاده در این سند، آمارهای توصیفی و استنباطی، روش‌های کمی تحلیل جمعیتی و اقتصادی، روش‌های کمی تحلیل نظام سکونتگاهی و تحلیل‌های فضایی با بهره‌گیری از بسته نرم‌افزاری GIS بوده است. علاوه بر این از تحلیل SWOT، نیز استفاده شده است.

4- Conceptual analysis
5- Document analysis

فصل دوم

تحلیل محیط بیرونی

۲-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف

شکی نیست که یکی از مهمترین پیش شرط‌های موفقیت و تحقق پذیری یک سند، طرح یا برنامه، همسویی سیاست‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌های احتمالی آن با اسناد و طرح‌های فرادست می‌باشد. علاوه بر این، به هنگام تدوین طرح یا برنامه، آگاهی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران از اثرات فضایی طرح‌ها و برنامه‌های فرادست بسیار حائز اهمیت است؛ زیرا که می‌تواند عدم قطعیت‌های برنامه‌ریزی را کاهش داده و توان برنامه ریز یا سیاست گذار را بر کنترل بر نظام فضایی و به تبع آن نیل به نظم در سیستم فضایی را افزایش دهد. سند توسعه اقتصادی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و بر همین اساس به مطالعه اسناد فرادست و سیاست‌های اصلی آن پرداخته شده است.

در سطح ملی مهم‌ترین اسناد توسعه‌ای که جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های کلان ملی را مشخص می‌سازد شامل سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری ۱۳۹۰، سند چشم‌انداز توسعه ۱۴۰۴، طرح کالبدی ملی ۱۳۷۰، قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، طرح پایه آمایش سرزمین ۱۳۷۷، ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب هیئت وزیران ۱۳۸۳ و ضوابط ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۴، سند ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۹، سند ملی توسعه استان مرکزی ۱۳۸۴، مسئله‌شناسی راهبردی در استان مرکزی- مرکز بررسی‌های استراتژیک ۱۳۹۵، برنامه آمایش استان مرکزی- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ۱۳۹۹ و سند توسعه استان مرکزی در برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۳۹۵ است.

جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- ایجاد توازن در استقرار جمعیت - ارتقا و بهبود شاخص توسعه انسانی - جلوگیری از مهاجرت بی رویه به شهرهای بزرگ	- جلوگیری از افزایش عدم تعادل در نظام سکونت (بویژه نخست شهری) با توجه به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های مناطق - ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به عنوان مراکز تعدیل بخش نظام سکونتگاهی - جلوگیری از افزایش بی سوادی و سطح مرگ و میر با سازوکارها و برنامه‌های مختلف - جلوگیری از افزایش بی عدالتی و نابرابری در شرایط زیست و فعالیت در پهنه سرزمینی در چارچوب محدودیت‌های اکولوژیکی - تسهیل مهاجرت‌های اجباری و تدوین برنامه‌ها و سازوکارهایی درخصوص ارتقای مهارت‌های آن‌ها و تأمین نیاز مسکن
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- توزیع متوازن جمعیت و فعالیت‌ها در پهنه سرزمین - جستجوی منابعی جانشین و کاهش اتکاء به منابع نفتی - حمایت و تشویق توسعه در مناطق دورافتاده و محروم - انجام اقدامات اساسی برای تجهیز و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی - جلوگیری از موج مهاجرت‌های جوامع روستایی به مناطق شهری و به تبع آن بروز مشکلات اجتماعی و زیست محیطی در شهرهای بزرگ	- ترغیب توسعه مناطق روستایی و کمتر توسعه یافته و جلوگیری از افزایش نابرابری‌ها - متنوع سازی اقتصاد روستایی و حمایت کارآفرینی‌ها در شهرهای کوچک و نقاط روستایی - ایجاد توازن در پراکنش فضایی جمعیت در استان با توجه به ظرفیت‌های زیستی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی به منظور جذب مهاجرت‌های اجباری و جلوگیری از مهاجرت‌های مستقیم از روستاها به شهرهای بزرگ - حمایت و توسعه بخش خصوصی با سازوکارهای مختلف - حمایت و تشویق اقتصاد دانش بنیان و تولیدات صنعتی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران ـ مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پرتراکم کشور - ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در پهنه سرزمین - حمایت از اقتصاد مناطق مهاجر فرست - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان	- جلوگیری از افزایش مهاجرت‌ها و تمرکز آن در کلانشهرها از طریق دگرگونی ساختار فعالیت‌های صنعتی و خدماتی و جذب سرمایه‌ها و توسعه اقتصاد دانش بنیان در نواحی دیگر - افزایش نرخ رشد جمعیت استان با برنامه‌ها و سازوکارهای مختلف (نرخ رشد ۱ درصد) - توسعه فرصت‌های شغلی و جذب نیروهای کارآفرین در مناطق مهاجرفرست
مطالعات آمایش سرزمین ـ مقدماتی ـ دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- تعادل بخشی به توزیع جمعیت متناسب با توزیع منابع و فعالیت - ایجاد تعادل در ساختار و ویژگی‌های جمعیت - هدایت هدفمند مهاجرت در تناسب با برنامه‌های توسعه پایدار - تشویق و بازدارندگی به منظور کنترل و هدایت نرخ رشد جمعیت	- ایجاد تعادل در نظام فضایی سکونت با توجه به ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها - جلوگیری از افزایش میانگین سن ازدواج با برنامه‌های مختلف - مدیریت نرخ باروری و افزایش ولادت برای نیل به نسبت جانشینی و سلامت - کاهش نرخ مرگ و میر و طلاق در استان

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
		- تمرکززدایی از نقاط دارای تمرکز بیشتر جمعیت به‌ویژه کلانشهرها	- ایجاد تعادل در نسبت جنسی استان - جلوگیری از افزایش بیشتر نرخ سالمندی - حمایت و تشویق کارآفرینی و سرمایه گذاری در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - کاهش نرخ بیکاری و حمایت از اشتغال جوانان - توسعه گزینه‌های مسکن جوانان بویژه در شهرهای کوچک و میانی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	- توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی - ایجاد زمینه‌های لازم برای استقرار جمعیت در نواحی مستعد - مهار و کنترل رشد جمعیت در مناطق کلانشهری - ساماندهی و هدایت هدفمند جریان‌های مهاجرت	- برقرای توازن در توزیع جمعیت با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی و توان مناطق - حمایت و افزایش سرمایه گذاری در صنعت و خدمات عمومی در نواحی کمتر توسعه یافته - جلوگیری یا کاهش شتاب تمرکز جمعیت در شهر بندر عباس با سازوکارهای مختلف با نگرشی منطقه ای و سیستمی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی استان بویژه در عرصه‌های اقتصادی - حمایت، تشویق و رونق بخشی به اقتصاد مناطق ذوستایی
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	- تسهیل مهاجرت از طریق کاهش فواصل مهاجرت و جذب مهاجران روستایی در مناطق جذب نزدیک - کاهش رشد متمرکز بزرگترین شهرها و هدایت بخشی از جمعیت آن‌ها به سمت شهرهای ماهواره ای - تقویت شهرهای کوچک و میانی به عنوان قطب خدمات رسان به نواحی روستایی - تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت از مناطق روستایی	- رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی بویژه در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازاریابی و غیره) - ترغیب خوداتکایی اقتصادی-اجتماعی شهرهای اقماری - حمایت از طرح‌های مسکن اجتماعی در شهرهای کوچک و میانی بویژه برای نسل‌های جوان - ایجاد مراکز تسیل گر جذب مهاجران در شهرهای میانی و کوچک
طرح کالبد ملی- وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	- عدم احداث شهرهای جدید - جلوگیری از تمرکز جمعیت و فعالیت در چند شهر بزرگ - گسترش شهرها در زمین‌های با قابلیت سکونت - جلوگیری از تخریب زمین از طریق طرح ریزی یکپارچه و با دقت گسترش شهری و صنعتی - تهیه طرح‌های تفصیلی منطقه ای و محلی برای منطقه ساحلی	- جلوگیری از پراکنده‌رویی شهرها و مناطق روستایی و توسعه درون افزا و فشرده این مناطق - تقویت شهرهای میانی و کوچک به عنوان تعدیل بخش‌های نظام سکونتگاهی و به منظور جذب مازاد جمعیت در مناطق روستایی - توسعه فشرده و درون افزا در مناطق صنعتی موجود و اجتناب از ایجاد مناطق جدید در نواحی حاصلخیز - اجتناب از ایجاد وساخت شهرهای جدید؛ - افزایش تراکم شهری (بیش از ۱۰۰ نفر در هکتار)
سند ملی توسعه فرابخشی: ساماندهی	۱۳۸۵	- ایجاد تعادل در توزیع جمعیت و فعالیت، متناسب با منابع، توان محیطی	- حمایت و رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی بویژه در عرصه خدمات عمومی و

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
سواحل کشور- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی		- قانونمند کردن شیوه بهره برداری، استقرار فعالیت و جمعیت در مناطق ساحلی - جلوگیری از گسترش بی رویه شهرها نواحی ساحلی	اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازاریابی و غیره) با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی - توسعه سکونت و فعالیت قانونمند و باضابطه در نوار ساحلی - جلوگیری از تخریب سواحل ارزشمند بواسطهٔ ساخت و سازها - ایجاد محدودیت‌های محیط زیستی به منظور حفظ منابع حساس اکولوژیکی در سواحل - استفاده از ظرفیت‌های ساحلی
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاههای غیررسمی و ترویج مهاجرت معکوس - توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - زمینه‌سازی مناسب جهت کنترل و کاهش میانگین سن ازدواج - زمینه‌سازی جهت افزایش نرخ باروری (TFR) به حداقل ۲/۵ فرزند به‌ازای هر زن - پشتیبانی و حمایت از ترویج ازدواج موفق، پایدار و آسان - ارائه تسهیلات جهت افزایش سلامت ازدواج و درمان ناباروری	- ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به عنوان مراکز تعدیل بخش نظام سکونتگاهی - سرمایه گذاری و ایجاد اشتغال مولد بویژه در نواحی روستایی و شهرهای کوچک و کمتر توسعه یافته - حمایت از طرح‌های کارآفرین در مناطق روستایی - ارائه مشوق‌ها (معافیت‌های مالیاتی، زمین ارزان قیمت، اعتبارات کم بهره و ...) به جوانان تحصیل کرده به منظور کارآفرینی در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - توسعه خدمات عمومی در مناطق کمتر توسعه یافته با توجه به سلسله مراتب عملکردی - کاهش جذابیت مهاجرت به شهرهای بزرگ از طریق ایجاد شرایط زیست و فعالیت عادلانه - سرمایه گذاری و ایجاد فرصت‌های شغلی مولد برای نسل جوان بویژه در مناطق کمتر توسعه یافته و شهرهای کوچک و میانی - توسعه و تجهیز مراکز درمانی و ایجاد کلینیک‌های سلامت بویژه در مناطق کمتر توسعه یافته - جلوگیری از سوداگری و بورس بازی زمین و هدایت سرمایه‌ها به بخش مولد

جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- ارتقاء بهره‌وری نیروی کار - ارتقای کارآیی وبازدهی اقتصادی - تسهیل روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور - حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها و منابع طبیعی	- جلوگیری از تورم نیروی انسانی در بخش‌ها - تقسیم کار منطقه ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - اصلاح و تکمیل زنجیره‌های تولید صنعتی - ایجاد کارکردها و جریان‌های مکمل گر در استان بویژه در شهر منطقه‌هاو شهرک‌های صنعتی - جلوگیری از بی علاقگی در محیط کاری و ایجاد تعهد کاری - ایجاد هماهنگی بین استعدادها- تحصیلات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و تأمین آن از محل درآمدهای مالیاتی - تنظیم سیاستهای پولی، مالی و ارزی - ارتقاء ظرفیت و توانمندیهای بخش تعاونی - توانمند سازی بخشهای خصوصی و تعاونی - ارتقاء بازار سرمایه ایران و اصلاح ساختار بانکی و بیمه ای کشور - هم افزایی و گسترش فعالیتهای اقتصادی در زمینه‌هایی دارای مزیت نسبی - ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری - افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید در بخش کشاورزی - ایجاد رقابت پذیری در کالاها و خدمات کشور - متنوع سازی اقتصاد - رشد بهره وری عوامل تولید - پشتیبانی از کار آفرینی، نو آوری و استعدادهای فنی و پژوهشی - تأمین امنیت غذایی کشور با تکیه بر تولید از منابع داخلی - مهار تورم و افزایش قدرت خرید گروه‌های کم درآمد و محروم - حرکت در جهت تبدیل درآمد نفت وگاز به دارایی‌های مولد	- جلوگیری از گرایش تعاونی‌ها به ارائه خدمات و ارائه مشوق و حمایت از تعاونی‌های فعال در بهره برداری بهینه از منابع - ارتقای ظرفیت‌ها و توانمندسازی تعاونی‌ها - تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی - جلوگیری از افزایش فاصله بین دهک‌های بالا و پایین درآمدی - تنوع بخشی به اقتصاد استان - حمایت از کارآفرینی و سرمایه گذاری در بخش صنایع کاربر بویژه در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - جلوگیری یا کاهش خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - جلوگیری از افزایش اندازه بخش اجرایی و حذف دستگاه‌های موازی به منظور کاهش هزینه‌های عمومی استان - بهره گیری از فناوری‌های نوین به منظور ارتقای بازار سرمایه استان - حمایت و توانمندسازی بخش‌های تعاونی در استان - حمایت و ترغیب سرمایه گذاری در بخش‌های دارای مزیت رقابتی استان - کاهش هزینه‌های غیرضروری سازمان‌های اجرایی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و حمایت از نظام غذایی پایدار - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی بخش‌های داری مزیت نسبی و رقابتی - ترغیب و حمایت از صادرات محصولات استان - واگذاری تأمین زیرساخت‌های اقتصادی به بخش خصوصی همگرا، هم افزا، مسئول، متعهد و آینده نگر

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
			- کاهش وابستگی به بودجه‌های عمومی و افزایش نقش بخش خصوصی - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد اقتصاد استان - پرهیز از واردات کالاهای غیر ضروری به استان - تغییر فرایندهای تولید سنتی به تولید مدرن و دانش بنیان - سرمایه گذاری در ماشین آلات مدرن تر و کارآمدتر و منابع انسانی - ارتقای بهره وری در بخش‌های مولد - خصوصی سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد - توسعه فعالیت گردشگری در استان - استفاده درست از نیروی انسانی
سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی- حضرت آیت‌الله خامنه‌ای	۱۳۹۲	- توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی - پیشتازی اقتصاد دانش بنیان و و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان - ارتقای بهره‌وری در اقتصاد - سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف - افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی - تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی - اصلاح و تقویت همه‌جانبه‌ی نظام مالی کشور - حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها - افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد - توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه‌ی اقتصادی کشور - افزایش ارزش‌افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز - افزایش سهم درآمدهای مالیاتی - تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش‌افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی - افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن	- ترغیب سرمایه گذاری و تخصیص بیشتر اعتبارات به بخش‌های داری مزیت نسبی و رقابتی در استان - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد در استان - هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع دانش بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیمه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان، هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان - ارتقای معیار دانشکار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره وری در بخش‌های مولد - تنوع بخشی به اقتصاد استان از جمله توسعه گردشگری - افزایش سهم همکاری در تحقیقات کاربردی بین صنعت و دانشگاه - تجاری‌سازی و بازاریابی دانش در استان - جلوگیری از بی علاقگی در محیط کاری و ایجاد تعهد کاری - جلوگیری از ناهماهنگی بین استعدادها و تحصیلات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت - افزایش بهره وری در عوامل تولید آب، زمین، نیروی کار و غیره

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		- شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری - صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور	- تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی - حمایت از نظام غذایی استان و جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی - حمایت از نقش آفرینی بخش خصوصی و نهادهای مردمی در عرصه اقتصادی - خصوصی سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد - پرهیز از واردات کالاهای غیر ضروری به استان و حمایت از صادرات - حمایت و ترغیب کارآفرینی بویژه در شهرهای کوچک و متوسط و مناطق روستایی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- تأکید بر توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع و معدنی با توجه به مزیتهای نسبی کشور - توسعه صنایع تولید کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی - باز تعریف نقش وظایف مناطق آزاد تجاری – صنعتی و ویژه اقتصادی، با توجه به ویژگیهای مناطق کشور - گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه ای - تحول ساختار بخش کشاورزی در راستای دستیابی به کشاورزی پایدار، مدرن و رقابتی - استفاده پایدار از قابلیتهای طبیعی و امکانات آب و خاک - توسعه بهره برداری از قابلیت‌های معدنی کشور - افزایش ظرفیتهای اکتشاف و بهره برداری از ذخایر عظیم نفت و گاز - توسعه صنایع پشتیبان حمل ونقل، شامل صنایع خودروسازی، واگن سازی، تجهیزات راه آهن و صنایع حمل ونقل هوایی درمراکز و نواحی مستعد - تاکید بر توسعه فعالیتهای صنعتی مبتنی بر نفت و گاز درمناطق مواجه با محدودیتهایی برای توسعه سایر فعالیتهای اقتصادی و برخوردار از اهمیت استراتژیک، از جمله مناطق کمتر توسعه یافته جنوب شرقی کشور، سواحل خلیج فارس و دریای عمان و مناطق کمتر توسعه یافته غرب کشور	- توسعه و تقویت خدمات و زیرساخت‌های بنادر و محدوده پسکرانه ای بنادر - جلوگیری و کاهش خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - تقسیم کار منطقه ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - ایجاد انطباق بین ویژگی‌های استان (از نظر اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و موقعیتی) و نقش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی - تولید کالاها و محصولات و ارائه خدمات بر اساس تقاضای محلی و منطقه ای و مزیت رقابتی و نسبی - توسعه گردشگری پایدار و اجتماع محور - نیازسنجی کالاها و خدمات مورد نیاز محلی و منطقه ای بویژه در عرصه دریایی - هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع و خدمات دانش بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیمه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان و هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان - ارتقای معیار دانشکار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره وری در بخش‌های مولد - افزایش بهره وری در عوامل تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی - مطالعه و امکانسنجی در خصوص بهره برداری از منابع نفت و گاز منطقه - اصلاح نظام‌های بهره برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - امکانسنجی در خصوص توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط زیستی و با توجه مزیت‌های

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
			رقابتی و نسبی
مطالعات آمایش سرزمین ـ مقدماتی ـ دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- گسترش فناوری‌های پیشرفته در تولید محصولات صنعتی - ارتقاء مهارت و تخصص نیروی شاغل در بخش صنعت و معدن - توسعه بخش صنعت - اولویت استقرار صنایع صادراتی در نزدیکی کرویدورها و مبادی ورودی و خروجی اصلی کشور - رعایت ملاحظات محیط زیستی در استقرار صنایع - ارتقاء عملکرد، اصلاح شبکه‌ها و تجهیزات مورد نیاز در مراکز تخلیه، نگهداری و توزیع کالا - ایجاد زمینه‌های لازم جهت ارتقاء سهم و نقش ترانزیتی کشور - حفظ محیط زیست در راستای توسعه اکوتوریسم - جلب سرمایه‌های خارجی و داخلی برای ایجاد تسهیلات و تجهیزات گردشگری - تشویق و حمایت از ایجاد تأسیسات اقامتی و تفرجگاهی - تحول ساختار بخش کشاورزی در جهت دستیابی به کشاورزی مدرن و رقابتی - افزایش کیفیت محصولات کشاورزی و توجه به صنایع تبدیلی و بسته بندی - طراحی و استقرار نظام سلسله مراتبی خدمات پشتیبان تولید - ایجاد مجتمع‌های دامپروی صنعتی و نیمه صنعتی - بالا بردن سهم صادرات محصولات صنعتی از کل صادرات کشور - ایجاد زمینه‌های مناسب جهت جذب سرمایه‌های خارجی - محدود نمودن صادرات مواد خام و اولیه و توسعه محصولات فراوری شده و صنعتی - توسعه و ایجاد صنایع معدنی در جهت تکمیل زنجیره‌های تولید	- اجتناب از استقرار صنایع صادراتی در مناطق دور از کریدورهای اصلی - اولویت دهی به توسعه راه‌های متصل شونده به کریدورهای اصلی - توسعه صنایع صادراتی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی آستارا و بندر انزلی - اجتناب از بهره گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و موسسات ارائه‌دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین و مدیریت منابع سرمایه ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرسانی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان - اجتناب از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری بویژه در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت و سازهای خصوصی در مناطق و محورهای گردشگری و حفظ جاذبه‌ها - ترغیب و توسعه شیوه‌های نوین بازاریابی به منظور جذب سرمایه گذاری‌های داخلی و خارجی - ایجاد امکانات و خدمات متمرکز گردشگری در نواحی حساس اکولوژیکی - افزایش ظرفیت‌های بنادر استان - اجتناب از استخدام نیروی کار غیر متخصص در بخش صنعت و معدن - اجتناب از توسعه صنایع در زمین‌های حاصلخیز و مناطق حساس اکولوژیکی - مدرنیزاسیون و بهره گیری از شیوه‌های نوین در بخش کشاورزی - اصلاح نظام‌های بهره برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - ایجاد و توسعه خدمات پشتیبان تولید در مجاورت شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان یا در شهرهای نزدیک به آن‌ها - جلوگیری از حرکت سرمایه‌ها به سوی اقتصاد غیر مولد با سازوکارهای مختلف - تقویت پیوندهای بین بخشی در صنایع استان و افزایش مکمل گری و سینرژی
ضوابط ملی آمایش	۱۳۹۴	- رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک قلمرو با امکانات و قابلیت‌های	- جلوگیری از افزایش جمعیت و فعالیت‌ها در مکان‌های فاقد توان اکولوژیک

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین		آن - تخصصی کردن عملکرد اقتصادی بر اساس قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی به منظور تقویت وابستگی‌های متقابل منطقه ای و یکپارچگی ملی - توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی - اولویت برداشت از میادین مشترک نفت و گاز با مرزهای شمالی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی - سازماندهی بخش کشاورزی در پهنه سرزمین - تدوین الگوی کشت بهینه در دشت‌ها - محدودیت کشت محصولات با نیاز آبی بالا - ایجاد و توسعه مجتمع‌های کشت و صنعت متناسب با قابلیت‌ها - ساماندهی روابط بین بخش کشاورزی و صنعت - توسعه پرورش و صید آبزیان در آب‌های دور و سرزمینی - شناسایی و ایجاد خوشه‌های صنعتی با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و تکمیل زنجیره ارزش - توسعه صنایع دریایی و تعمیر و خدمات وسایط حمل و نقل دریایی در جوار بنادر اصلی - ساماندهی مجتمع‌های صنعتی اعم از شهرک‌ها و نواحی صنعتی - توسعه و ساماندهی مجدد فعالیت‌های صنعتی پایه و آب بر - توسعه صنایع تولید کننده کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه - استقرار صنایع فرآوری اولیه منابع معدنی در جوار ذخائر معدنی - توسعه صنایع مبتنی بر فناوری‌های نوین و برتر - ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی جدید در پهنه سرزمین - سیانت و استفاده از ظرفیت‌ها و جاذبه‌ها به منظور رونق گردشگری - عدم استقرار صنایع پرخطر در محدوده سکونتگاه‌ها ورعایت حریم‌های ایمنی و امنیتی توسعه فعالیت‌های پارک‌ها، مراکز رشد، کریدورهای علم و فن آوری و مراکز	- جلوگیری از استفاده ناکارآمد از منابع اقتصادی - جلوگیری از نابودی منابع طبیعی و انسانی گردشگری - جلوگیری و کاهش فعالیت‌های اقتصادی فاقد مزیت نسبی و رقابتی - امکانسنجی در خصوص بهره‌برداری از صنایع نفت و گاز و توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط زیستی و با توجه مزیت‌های رقابتی و نسبی - طح کامل خام فروشی محصولات استان و ایجاد زنجیره ی ارزش‌افزوده محصولات - انعقاد قراردادها و تفاهم‌نامه‌های همکاری با سایر مناطق و نهادهای دولتی و مردم‌نهاد داخلی و خارجی در مناطق ویژه و آزاد - بازاریابی و تبلیغات گشترده به منظور جذب سرمایه گذاران در مناطق ازاد و ویزه استان - جلوگیری از کشت و پرورش محصولات فاقد مزیت در استان - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی - ارائه مشوق‌ها و حمایت از ساخت، تولید، تعمیر و نگهداری انواع مختلف تجهیزات شناورهای سطحی، زیرسطحی، اثرسطحی و صنایع فراساحلی بویزه در نزدیکی بنادر و مناطق ازاد - حمایت از کارگاه‌ها و تولیدکنندگان مرتبط با صنایع دریایی کشور - حمایت از مشاغل ایجادی حاصل از طرحهای فن آورانه و دانش بنیان در صنعت دریایی –هدایت اعتبارات به سوی طرح‌های کارآفرینی و خود اشتغالی دریایی - افزایش تسهیلات سرمایه در گردش تولیدکنندگان، سازندگان و شرکت‌های خدماتی فعال در صنایع دریایی - جلوگیری از توسعه صنایع در مراکز حساس و رعایت حریم‌های ایمنی - شناسایی تقاضای کالاها و محصولات در منطقه و تلاش برای برآورد آن‌ها بر اساس مزایای نسبی و رقابتی - تکمیل زنجیره تولید و حلقه‌های ارزش‌افزوده بخش معدن استان - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی صنایع با فناوری برتر

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		تخصصی ICT	
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	- توسعه تعاون در روستاها از طریق تعاون‌های خدماتی و اتحادیه‌های تولیدی - تنوع بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی - حمایت از بهره برداری‌های کوچک خانوادگی و بالا بردن کارایی آن‌ها - استقرار واحدهای تولیدی کوچک در محیط‌های روستایی - تسهیل توسعه فعالیت‌ها و مشاغل مستقل از بخش اول در محیط روستایی و شهرهای کوچک - ایجاد موسسات اعتباری در محیط روستایی و رساندن محصولات به بازار - آرایش گسترده تر صنایع نوین - توسعه فعالیت‌های نوین در شهرها متوسط - استفاده از توان گردشگری شهرهای کوچک و توسعه صنایع کوچک - کنترل دقیق برون ریخته‌های صنعتی و شهری در تمامی کرانه‌های دریای خزر	- جلوگیری از توسعه صنایع به صورت پراکنده - اصلاح نظام مالکیت اراضی و حمایت و توسعه تعاونی‌های کشاورزی - استفاده کارآمدتر از منابع اب و خاک - تغییر اقتصاد تک محصولی شهرهای کوچک و روستاشهرها به اقتصادی متنوع و پویا - جلوگیری از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی - حمایت از صنایع دارای مزیت رقابتی و نسبی استان - حمایت از توسعه صنایع کوچک و کارآفرین در نواحی روستایی - توسعه بخش گردشگری در روستاها و شهرهای کوچک - تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی - جلوگیری از تمرکز خدمات در یک یا چند شهر اصلی و ضوروت ساماندهی توزیع و استقرار آن
طرح کالبد ملی- وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	- به حداقل رساند هزینه‌های توسعه شهری از طریق سازگاری با اقلیم، توسعه درون افزا، مکانیابی مناسب - خلق سلسله مراتب مناسب به منظور جلوگیری از تمرکز فعالیت و جمعیت در چند نقطه - توان کم و نسبتاً کم توسعه صنعتی در نوار ساحلی خزر	- عدم ایجاد شهرهای جدید و توسعه فشرده و درون افزاس نقاط سکونتگاهی موجود - تجهیز و خدمات‌رسانی و نقش‌دهی مکمل به نقاط شهری کوچک و متوسط به عنوان مراکز رشد تعادل‌بخش - کنترل و محدود سازی تمرکز جمعیت در شهر بندر عباس - ایجاد مناطق شهری (Urban region) مکمل گر و منسجم در سطح استان - جلوگیری از توسعه بی برنامه فعالیت و سکونت در نوار ساحلی استان
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- جذب شرکتهای معتبر جهانی و منطقه‌ای در زنجیره تولید داخلی - حمایت حقوقی، مالی و نهادی لازم برای توسعه دانش و پیشرفت فناورانه و نوآورانه - تجهیز منابع مالی مورد نیاز سرمایه‌گذاری - همچنین قطع وابستگی بودجه به نفت تا پایان اجرای قانون برنامه ششم - افزایش و یا دریافت عوارض آلایندگی و عوارض ارزش‌افزوده گاز طبیعی و عوارض شماره‌گذاری خودروها - عملیاتی کردن رویکرد تمرکز زدایی واثربخشی مدیریت اجرائی در مراکز	- بازاریابی گسترده به منظور جذب سرمایه گذاران و شرکت‌های معتبر جهانی در مناطق ازاد و ویژه استان - اجتناب از بهره گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و موسسات ارائه‌دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین و مدیریت منابع سرمایه ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرسانی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		استانها و جهت زمینه‌سازی، تعادل‌بخشی، توازن و آمایش سرزمینی - گسترش و تعمیق نظام جامع تأمین مالی و ابزارهای آن (بازار پول، بازار سرمایه و بیمه‌ها) - افزایش سهم تعاون در اقتصاد به بیست و پنج درصد - تأمین امنیت غذایی و نیل به خودکفایی در محصولات اساسی - توسعه کشاورزی حفاظتی، توسعه کشت نشایی، به‌نژادی و به‌زراعی - مصرف بهینه سموم، دفع آفات نباتی و کودهای شیمیایی و استفاده بیشتر از کود آلی(کمپوست) - توسعه کشت محصولات سالم و محصولات زیستی (ارگانیک) - ممنوعیت هرگونه رهاسازی، تولید، واردات و مصرف محصولات تراریخته - حمایت از توسعه ظرفیت صادراتی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی - ایجاد ردیف مستقل پرداخت خسارت به بیمه‌گذاران محصولات کشاورزی و صندوق بیمه کشاورزی - ایجاد زمینه گسترش و تکمیل زنجیره‌های ارزش، صنایع‌تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات اساسی کشاورزی - ایجاد خوشه‌های صادراتی، نشانهای تجاری و اختصاص مشوق‌های صادراتی به صادرات محصولات کشاورزی - افزایش سهم سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در کل سرمایه‌گذاری‌ها - ایجاد شورای معادن در هر استان - منع هرگونه فروش و واگذاری پروانه قبل از بهره‌برداری با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی - تکمیل زیربناها و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن	- اجتناب از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری بویژه در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت و سازهای خصوصی در مناطق و محورهای گردشگری و حفظ جاذبه‌ها - جلوگیری از یا کنترل و محدودسازی فعالیت صنایع آلاینده و اخذ غرامت و مالیات - جلوگیری از تمرکزگرایی مدیریتی در استان و تمرکززدایی تدبیریجی در کنار ایجاد ظرفیت‌های نهادی - حمایت و ترغیب تعاونی‌های تولیدی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و توسعه کشاورزی با رعایت ملاحظات محیط زیستی و مزیت‌های قابتی - جلوگیری از استفاده بیش از حد از سموم و کودهای شیمیایی - ترغیب و حمایت از تولید کودهای ارگانیک - حمایت و ارائه مشوق و اعتبارات به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بویژه در شهرهای کوچک و متوسط - جلوگیری یا کنترل فعالیت‌های معدنی آلاینده - جلوگیری از خام فروشی مواد معدنی و تأمین خدمات و زیرساخت‌های مورد نیاز معادن و تکمیل زنجیره‌های ارزش - افزایش آگاهی‌های محیط زیستی و شغلی کشاورزان استان - ترغیب و گسترش بیمه محصولات کشاورزی - افزایش توانمندی، رقابت‌پذیری و صادرات کالاها و خدمات تولیدی
طرح جامع گردشگری ملی- سازمان ایرانگردی	۱۳۸۰	- توسعه منابع گردشگری در روستاهای سنتی - توسعه بازار گذران تعطیلات درکنار دریا ونقاط کوهستانی - توسعه محصولات گردشگری	- توسعه بازارهای مرزی به منظور جذب گردشگر - جلوگیری از سفرهای کوتاه مدت با افزایش بازار گذران تعطیلات درکنار دریا ونقاط کوهستانی - حمایت از طرح‌های ترکیب کننده گردشگری و تجارت

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
وجهانگردی		- توسعه نواحی گردشگری دارای اولویت	- توسعهٔ بازارهای علاقمند به سفرهای دریائی - افزایش تسهیلات و خدمات گردشگری - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی - ایجاد اقامتگاه‌های ارزان قیمت متمرکز و پراکنده توسط افراد بومی
سند ملی توسعه استان مرکزی	۱۳۸۴	- توسعه و گسترش صنایع جدید با تأکید بر ایجاد خوشه‌های صنعتی و گسترش پیمانکاری‌های جزء و مرتبط با صنایع موجود و اجتناب از گسترش صنایع آب بر - تقویت شهرک‌ها و نواحی صنعتی و ایجاد پارکهای علمی و فن‌آوری و ساماندهی مجتمع‌ها و مراکز صنعتی غیربرنامه‌ریزی شده - افزایش راندمان آبیاری و ترویج روش‌های جدید آبیاری و افزایش سطح مکانیزاسیون در فعالیتهای کشاورزی - سالم‌سازی آب شرب مصرفی به ویژه در شهرهای اراک و ساوه - گسترش الگوی کشت تخصصی در مناطق خاص و فشرده‌سازی کشت و تجاری‌نمودن آن با توجه به محدودیت آب و تراز منفی سفره‌ها و گسترش علمیات یکپارچه‌سازی اراضی - گسترش و ترویج فعالیتهای تولید گل و گیاهان زینتی و دارویی به روشهای نوین با تأکید بر کانونهای تولیدی مستعد - تغییر شیوه دامداری به سمت پرورش دام سنگین صنعتی و ترویج پرورش انواع طیور و توسعه آبزی‌پروری - توسعه صنایع ماشین‌آلات و تجهیزات، پایین دستی پتروشیمی، غذایی و تبدیلی کشاورزی و توسعه فعالیت‌های اکتشافی و استخراج معادن و فرآوری مواد معدنی - حفظ تعادل اکوسیستم‌های طبیعی و رعایت و تأمین استانداردهای زیست محیطی در کانون‌های شهری و صنعتی استان به ویژه کانونهای صنعتی اراک و ساوه - تقویت و گسترش تأسیسات بخش بازرگانی و فعالیتهای گمرکی - ساماندهی و توسعه کمی و کیفی آموزش (عالی و عمومی) و ارتقاء شاخص‌های آموزشی و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات - توسعه کمی و کیفی مراکز پژوهشی و تحقیقاتی و ارتقاء شاخصهای پژوهشی	- ایجاد شهرک‌های صنعتی جهت سینرژی در صنایع نوین و توسعه صنایع دانش بنیان - ایجاد زیرساخت‌های لازم جهت توسعه پارکهای علمی و فن‌آوری - ترویج روشهای جدید آبیاری و افزایش سطح مکانیزاسیون با کمک‌های بلاعوض دولت - توسعه استارتاپ ها و شرکت‌های تصفیه کننده آب با فناوری نانو در استان -ارائه الگوی کشت تخصصی و افزایش بهره‌وری در آن - مکانیابی برای تولید گل و گیاهان زینتی و دارویی و ایجاد زیرساخت برای استفاده از آب خاکستری برای آبیاری آن - حمایت دولت برای تجهیز و تبدیل دامپروری و پرورش آبزی به سبک سنتی به صنعتی - توسعه صنایع ماشین‌آلات کشاورزی، صنعتی و استخراج معادن با کمک مالی بلاعوض دولت - توجه به توان اکولوژیک و ردپای اکولوژیک در فعالیت‌های انسانی موجود در منطقه - - شبکه سازی و توسعه زیرساخت‌های بازرگانی و گمرکی - ایجاد پیوند بین دانشگاه و پژوهش‌ها با صنعت و کشاورزی و ارتباطات نوین - ایجاد پژوهشکده‌های غیرتجاری با رویکرد سنجش سطح شاخص‌ها - تشویق بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری با تأکید بر محور سیاحتی ـ تفریحی دلیجان، محلات، خمین ـ شازند - ایجاد وضعیت اشتغال همه شمول برای رفع فقر و ارتقا سطح زندگی مردم استان

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		- توسعه زیرساخت‌های گردشگری و تجهیز کانون‌های سیاحتی، تفریحی در عرصه‌های گردشگری استان با تأکید بر محور سیاحتی ـ تفریحی دلیجان، محلات، خمین ـ شازند - ایجاد سازوکارهای لازم و حمایت از افزایش بهره‌وری در بخش‌های اقتصادی و عوامل تولید - ریشه‌کنی فقر شدید و گرسنگی و بهره‌مندی همگانی از مواهب توسعه اقتصادی و اجتماعی - حمایت مؤثر از تشکیل و توسعه تعاونی‌ها و ایجاد و گسترش شهرک‌ها و مجتمع‌های تعاونی	
مسئله‌شناسی راهبردی در استان مرکزی- مرکز بررسی‌های استراتژیک	۱۳۹۵	- تغییر شرایط لازم دریافت تسهیلات مالی که فقط کارگاه‌های کوچک و متوسط را در بر می‌گیرد، به منظور جلوگیری از تعدیل نیرو - لزوم تغییر قانون افزایش سرمایه از مازاد تجدید دارایی و تمدید آن به مدت یکسال دیگر، می‌تواند شرکت‌های مشمول ماده ۱۴۱ قانون تجارت را از ورشکستگی نجات دهد - تأسیس مرکز خدمات سرمایه گذاری استان با کارگروه‌هایی متشکل از بازاریابی، بیمه، تسهیلات، مشوق‌های مالیاتی و مشاوره - الکترونیکی نمودن و تسهیل امور فرآیند سرمایه گذاری در استان از زمان ثبت نام تا صدور مجوز و پیگیری آن توسط سرمایه گذار - راه اندازی کلینیک‌های آسیب شناسی صنایع در خوشه‌های صنعتی و تداوم آموزش‌های استاندارد و زیست محیطی جهت واحدهای خوشه و رفع مشکل کمبود نقدینگی با تثبیت شبکه‌های خرید و فروش انبوه در خوشه - جذب منابع شرکت‌های فعال استان، از طریق الزام قانونی و یا ایجاد مشوق‌های استانی، به منظور تقویت منابع بانکی استان - تقویت بخش تحقیق و توسعه در صنایع، از طریق ارائه آموزش‌های لازم به صنایع پیرامون اهمیت این بخش و ایجاد معافیت ها و یا اعطای یارانه‌های مختلف در این زمینه از سوی دولت جهت راه اندازی و کارآمدسازی این بخش در صنایع	- رفع سختگیری‌ها و موانع قانونی در دریافت تسهیلات برای کارگاه‌های تولیدی - تصویب قوانین کمکی برای نجات برخی تجارت‌ها از ورشکستگی - استفاده از مرکز خدمات سرمایه گذاری استان جهت جذب سرمایه گذار - ایجاد زیرساخت‌های تکنولوژی و فناوری نوین جهت تسهیل در فرآیند سرمایه گذاری در استان از زمان ثبت نام تا صدور مجوز و پیگیری آن توسط سرمایه گذار - ارائه الگوی بهینه پخشایش صنایع جهت جلوگیری از آسیب و خطرات شکست برای صنایع -ورود و دخالت دولت برای جذب منابع شرکت‌های فعال استان -تاسیس پژوهشکده‌ها با محوریت مطالعه درباره صنایع - ایجاد زیرساخت‌های لازم جهت تشکیل بانک اطلاعاتی درباره مواد اولیه موجود - برقراری پیوند بین دانشگاه و صنایع - توجه به پروژه‌های توانسنجی صنایع استان از جمله مطالب موجود در آمایش استانی - برندسازی گردشگری غذایی، صنایع دستی - تدوین پروژه‌های نگهداری و تقویت ابنیه آثار باستانی - تلاش در جهت رفع قوانین مانع توسعه و تشکیل کارگروه شفاف سازی درباره قوانین

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		- به منظور جلوگیری از واردات مواد اولیه ای که در استان تهیه شده و یا وجود دارد، تشکیل بانک اطلاعاتی از مواد اولیه در هر خوشه که شرکت ها جهت جستجوی نیازهای خود به آن مراجعه کنند، می‌تواند اثرگذار باشد. - ارتباط بیشتر با پارک علم و فناوری استان، قوی کردن ارتباط صنعت با دانشگاه استان و استفاده از پژوهش ها و تحقیقات دانشگاهی - توجه به مطالعات آمایش استانی و مزیت‌های نسبی استان در ایجاد صنایع و شهرک‌های مختلف در سطح استان و طراحی مکانیزم‌هایی در جهت خنثی سازی و کنترل فشارهای سیاسی رایج برای ایجاد صنایع و شهرک ها بدون انجام مطالعات کارشناسی - تأکید و تمرکز بر برند گردشگری صنعتی به عنوان رویکردی در توسعه فرصت‌های گسترش گردشگری در استان - تشکیل کارگروهی متشکل از دانشگاهیان و واحدهای بزرگ صنعتی استان، برای بررسی چگونگی جذب گردشگر - اجرای طرح مرمت و نگهداری اصولی بازار سنتی و بافت قدیمی اراک - تشکیل ستاد هماهنگی بررسی مشکلات بانکی پروژه‌های سرمایه گذاری در سطح استان تحت مدیریت مستقیم معاونت برنامه‌ریزی استانداری جهت بررسی مشکلات بانکی سرمایه گذاران - شفاف سازی و رفع ابهامات موجود در قوانین و مقررات کشور	
برنامه آمایش مرکزی- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی	۱۳۹۹	- گذر از صنایع با تکنولوژی پایین به صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته - توسعه کشاورزی پایدار و سودآور با تأکید بر مدیریت منابع پایه و نهاده ها - توسعه گردشگری استان به ویژه در سطح ملی و منطقه ای با رویکرد گردشگری عبوری، تاریخی، سلامت، طبیعی و اقتصادی	- توسعه کشاورزی و صنعت با تکیه بر فناوری‌های نوین و Hi – Tech - توسعه کشاورزی تجاری با در نظر گرفتن توان‌های محیطی هر منطقه - برندسازی گردشگری غذایی، صنایع دستی و صنعتی
سند ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۹	- ایجاد و ارتقای پیوندها و مناسبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با کشورهای منطقه و جهان - تقویت نقش مفصلی کشور در شبکه گذرره‌های ترانزیتی منطقه‌ای و بین‌المللی - شبکه‌سازی و ایجاد زنجیره‌های جدید تولید بین‌المللی و ارتقای جایگاه بین‌المللی	- اجتناب از تمرکزگرایی در تعیین تعاملات اقتصادی فرامرزی - ایجاد شبکه نیرومند بازاریابی - توسعه و ارتقای تجارت و بازرگانی هوشمند - استفاده کارآمد از قابلیت‌های ترانزیتی ملی و منطقه‌ای

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		کشور در بازارهای جهانی بویژه در زمینه انرژی - تنوع بخشی به اقتصاد متناسب با مزیت‌ها، قابلیت‌ها و تخصص‌های سرزمین - تحول کشاورزی، اصلاح ساختار و نظام بهره‌برداری و استقرار کشاورزی هوشمند و پایدار با حصول اطمینان از امنیت غذایی، آب و محیط زیست - ارتقای بهره‌وری و کاهش انرژی بری و تنوع بخشی به منابع تولید انرژی - سازگاری توسعه با محیط زیست و منابع طبیعی - ساماندهی استقرار صنایع کشور و شکل‌دهی به زنجیره فعالیت‌های صنعتی - بازآرایی فضایی قلمروهای تولید محصولات کشاورزی - ارتقای گردشگری و آوازهٔ میراث فرهنگی، تاریخی و طبیعی ایران	- اجتناب از تصویب قوانین و مقررات بازدارنده تولید و تجارت - ارتقای هوشمندی زنجیره‌های تولید و تأمین - رفع موانع جذب سرمایه‌گذاری - جلوگیری از توسعه فعالیت‌های ناسازگار با قابلیت‌ها - ارتقای تنوع فعالیت‌های اقتصادی بر مبنای قابلیت‌ها - اجتناب از رویه‌های ناپایدار کشاورزی - اجتناب از نابودی محیط زیست و پایدارسازی فعالیت‌های اقتصادی - ارتقای سینرژی و مکمل گرایی صنایع - استفاده بهینه، کارآمد و رقابتی از منابع معدنی - توسعه صنایع و محصولات کشاورزی بر اساس قابلیت‌ها - استفاده بهینه از قابلیت‌های گردشگری و تأمین زیرساخت‌های لازم برای افزایش ارزش‌افزوده در این بخش

جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور زیربنایی
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی - تقویت شبکه ریلی و راه‌های ارتباطی اصلی و شریانی سرزمین و تبدیل کشور به مرکز عبور و مرور هوایی منطقه برای ترانزیت کالا و مسافر - انتخاب تعدادی از بنادر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی - استفاده بهینه از منابع طبیعی و حفظ محیط زیست	- افزایش سهم انرژی‌های نو در بخش زیربنایی - جلوگیری از نابودی محیط زیست به هنگام توسعه زیرساخت‌ها - توسعه زیرساخت‌های سازگار با محیط زیست و سبز - استفاده بهینه از موقعیت استراتژیک استان در خصوص ترانزیت کالا و مسافر - ارتقای نقش خدماتی بنادر استان
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- تسهیل بهره گیری مؤثرتر و جایگزینی سوخت‌های سنتی - حفاظت از سلامت شهروندان در مقابل آلودگی هوا ناشی از احتراق سوخت‌ها - کاهش اثرات منفی ناشی از مصرف انرژی در گرمایش جهانی	- به حداقل رساندن آلودگی‌های ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی - در پیش گرفتن سیاست‌های تقلیل و سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - افزایش سهم انرژی‌های نو - درپیش گرفتن سیاست‌های افزایش آگاهی‌های پایداری
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران ـ مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- توسعه و تجهیز گزیده ای از محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدورهای حمل ونقل بین‌المللی - تأمین منابع آب و خدمات اجتماعی متناسب با سهم فعالیت و جمعیت پیش بینی شده - رفع تنگناهای شبکه‌های زیربنایی مناطق مستعد - توجه ویژه به صنایع انرژی بر در تلفیق مزیت نسبی برخورداری از ذخایر معدنی و مزیت نسبی برخورداری از منابع انرژی، به خصوص گاز و استقرار آنها در نقاط واقع بر کریدورها و محورهای حمل ونقل بین المللی	- کاهش عدم تعادل‌های زیربنایی در سازمان فضایی استان - استفاده بهینه و اقتصادی از موقعیت ترانزیتی استان - خلق دسترسی دربرگیرنده به زیرساخت‌ها بویژه آب و خدمات اجتماعی در سطح استان - توسعه شبکه‌های زیربنایی مناطق با پتانسیل توسعه - توسعه صنایع انرژی بر در نزدیکی محورها و کریدورهای بین‌المللی - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات
مطالعات آمایش سرزمین ـ مقدماتی ـ دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- توسعه و تجهیز محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدور شمال-جنوب و شرقی ـ غربی - افزایش سهم شبکه بزرگراهی در شبکه جاده‌ای - توسعه هماهنگ شبکه ریلی همگام با افزایش ناوگان با اولویت شبکه راه آهن برقی - توسعه ارتباطات فیبر نوری با پهنای باند مناسب بین شهری و درون شهری	- بهره گیری از موقعیت ترانزیتی استان با توسعه و تقویت زیربناهای ارتباطی - تکمیل شبکه ریلی استان - کاهش سفرهای غیر اضطراری از طریق فناوری‌های نو - توسعه دورکاری و خدمات از راه دور - توسعه شبکه بزرگراهی در مناطق اولویت دار - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به زیرساخت‌ها و تسهیلات اطلاعات و ارتباطات

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور زیربنایی
		- استفاده از فناوری‌های نوین و برتر ارتباطی و گسترش شبکه‌های مخابراتی در کشور - به کار گیری فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان ابزاری برای تمرکز زدایی از شهرهای بزرگ - توسعه کاربری‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات شامل: دولت الکترونیک، اقتصاد الکترونیک، بهداشت و درمان الکترونیک، آموزش الکترونیک، تجارت الکترونیک	
ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب هیات وزیران ـ مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	- فراهم سازی زمینه‌ها، امکانات و زیرساخت‌های موردنیاز به منظور ایفای نقش موثر ترانزیتی کشور در منطقه - توسعه، تجهیز، اتقا و اصلاح ساختار فضایی شبکه ریلی کشور - توسعه، تجهیز، تقویت و سطح‌بندی بنادر کشور در سواحل دریای خزر - تقویت و ساماندهی بنادر و اسکله‌های صیادی در سواحل شمال کشور - توسعه، تجهیز و تقویت شبکه حمل و نقل هوایی کشور - فراهم سازی بسترهای مورد نیاز برای توسعه شبکه ارتباطات و انتقال داده - تنوع بخشی در منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر در تولید و تأمین بهینه انرژی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی در مناطق دارای قابلیت - بازنگری و تجدید نظر در تخصیص آب از سد به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها - ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخوانداری و شبکه آبیاری و زهکشی پایین دست	- توسعه و تجهیز زیربناها و تسهیلات موردنیاز برای بهره گیری کارآمد و سودآور از موقعیت ترانزیتی استان - توسعه و تکمیل شبکه ریلی استان و افزایش سهم آن در جابجایی کالا و مسافر - توسعه بنادر ماهیگیری استان با توجه به پتانسیل‌ها - جلوگیری از مصرف بی رویه سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های پاک - جلوگیری از عدم تخصیص سهم منابع اب تالاب‌ها - جلوگیری از توزیع نامتعادل منابع اب سپید رود در سطح استان - افزایش بهره وری در استفاده از آب - اجرای طرح‌های آبخیزداری و آبخوانداری با هدف ارتقای منابع آبی استان
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	- ایجاد شبکه راه‌های مناسب برای سکونتگاه‌های روستایی - توسعه زیربناهای حمل و نقل در مناطق ممتاز	- ایجاد پیوندهای نیرومند منطقه ای - کاهش تنگناهای دسترسی راحت مناطق روستایی - توسعه حمل و نقل زمینی بویژه در مناطق اولویت دار
سند ملی توسعه فرابخشی: ساماندهی	۱۳۸۵	- ممنوع کردن استفاده‌های اختصاصی از حریم سواحل و تأمین دسترسی همگانی به آن	- جلوگیری از ساخت سازهای بی رویه و تملک اراضی ساحلی - توسعه ظرفیت و زیرساخت‌های بندری استان

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور زیربنایی
سواحل کشور- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور		- تجهیز اسکله‌ها و بنادر صیادی، ساماندهی و ارتقای کیفی ناوگان صیادی - توسعه و تجهیز مبادی ورود و خروج دریایی و افزایش ضریب بهره برداری از بنادر	- افزایش ظرفیت صیادی استان با سازوکارهای مختلف - جلوگیری از نابودی و کاهش ظرفیت ذخیره گاه‌های محصولات دریایی همچون ماهی و ... - تجهیز و توسعه زیرساختهای حمل و نقل به منظور بهره گیری از پتانسیل‌های ترانزیتی
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- ارتقای عدالت اجتماعی، افزایش بهره‌وری در مصرف آب و انرژی - استفاده از منابع حاصل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها برای افزایش تولید، اشتغال، حمایت از صادرات غیرنفتی، بهره‌وری، کاهش شدت انرژی، کاهش آلودگی هوا و ارتقای شاخصهای عدالت اجتماعی - تکمیل زیربناها و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن و زیرساخت‌های عمومی صنایع معدنی - کاهش تلفات انرژی و جلب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی - افزایش بازدهی و ضریب بهره‌وری نیروگاهها - تشکیل بازار منطقه‌ای و ایجاد قطب(هاب) منطقه‌ای برق و اتصال شبکه برق کشور از شمال، جنوب، شرق و غرب به کشورهای همسایه - افزایش سهم نیروگاههای تجدیدپذیر و پاک - جذب سرمایه‌گذاران (داخلی و خارجی) و بهره‌برداری از بنادر اصلی با کارکرد بین‌المللی - واگذاری حق بهره‌برداری و مدیریت بنادر کوچک و محلی به اشخاص حقوقی حرفه‌ای و معتبر غیردولتی - جذب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در احداث و بهره‌برداری از حمل و نقل ریلی - حمایت از اقتصاد دانش بنیان و تقویت و توسعه صنعت هوایی - تکمیل و اجرای طرحهای(پروژه‌های) حمل ونقل ریلی، دوخطه‌کردن مسیرها و احداث خطوط برقی و سریع‌السیر - اصلاح الگوی مصرف به ویژه مصرف انرژی در بخش ساختمان و مسکن	- جلوگیری از مصرف بیرویه منابع آب و اصلاح الگوی مصرف - جلوگیری از افزایش بی عدالتی‌های اجتماعی - کاهش سطوح آلاینده‌ها و آلودگی‌های انسانی - جلوگیری از خام فروشی و تکمیل زنجیره ارزش بخش صنعت استان - افزایش نقش بخش خصوصی در تأمین و عرضه انرژی - افزایش ضریب بهره وری نیروگاه‌های استان با تصال شبکه به کشورهای منطقه - کاهش سهم سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های سبز و نو - ارتقای نقش فراملی بنادر استان و جذب سرمایه گذاری‌ها - توسعه حمل و نقل ریلی استان با مشارکت بخش خصوصی - توسعه سیستم حمل و نقل ریلی برقی در استان - ارتقای استانداردهای مصرف انرژی در بخش مسکن

جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- ایجاد شبکه به هم پیوسته مناطق اسکان و فعالیت‌های ملی و تعریف نقش و کارکرد فراملی هریک از آنها - انتخاب تعدادی از کلان‌شهرها، بنادر و جزایر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی - برقراری تناسب کمی و کیفی جمعیت و استقرار متعادل آن در پهنه سرزمین و تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی؛ - ساماندهی سطوح خدمات و استقرار جمعیت در کشور با توجه به مدیریت سوانح طبیعی، حوادث و منابع آب و رعایت شرایط زمین‌شناسی - دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه	- کاهش پیوندها و مناسبات نابرابر و تک سویه - توسعه خدمات اطلاعاتی و ارتباطی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت درمناطق پر تراکم کشور - ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها - زمینه سازی لازم برای استفاده حداکثر از ظرفیت‌ها و توان‌های مراکز جمعیتی کوچک و پراکنده (روستاها، روستا- شهرها، شهرهای کوچک) در حفظ و نگهداشت جمعیت و برقراری تعادل در الگوی استقرار جمعیت - تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست بومها - بهره برداری از شبکه نسبتاً توسعه یافته مراکز زیست و فعالیت در این مناطق با اعمال تقسیم کار تخصصی بین آنها، با تأکید بر توسعه فعالیتهای کشاورزی، صنعتی، گردشگری و بازرگانی - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان پذیرش جمعیت متناسب با سرمایه‌گذاری‌های جدید تولیدی و خدماتی - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه، با تاکید بر توسعه خدمات پشتیبان تولید، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه ای، حمل ونقل و ترانزیت و استفاده از فن آوری‌های نوین در این بخش، متناسب با نقش و جایگاه بین المللی کشور	- جلوگیری از تراکم بیش از حد جمعیت در نقاط محدود - حمایت از شهرهای کوچک و میانی و تنوع بخشی به اقتصاد آن‌ها - جلوگیری از تمرکز جمعیت فراتر از ظرفیت زیستی - توسعه خدمات نوین و برتر در مراکز سکونتگاهی
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- ایجاد شبکه‌ای سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها به منظور پذیرش وظایف بالاتر در منطقه تحت نفوذ در راستای عدم تمرکز در تقسیم کار ملی و منطقه‌ای - تبدیل روستاهای مستعد و دارای توان‌های رشد و استقرار فعالیت، به‌روستاشهر و ایجاد و تقویت زیرساخت‌های شهر در آن‌ها - ایجاد نقاط شهری جدید در مناطق مستعد گسترش فعالیت و فاقد ظرفیت کافی اسکان جمعیت جدید در مراکز شهری موجود - تقویت شهرهای کوچک و متوسط کوچک با قابلیت توسعه دارای مسافت مناسب از یکدیگر به‌عنوان منطقه‌های شهری در جهت هماهنگی بیشتر در ارائه عملکردهای مشخص در پهنهٔ سرزمین - استقرار شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای موجود و نقاط شهری جدید در کشور - بازنگری و تغییر استخوانبندی الگوی نظام شهری با اولویت توسعه، تقویت و تجهیز شهرهای متوسط - توسعهٔ پایدار و موزون روستایی و هماهنگ با توسعهٔ کشور با تنوع بخشی به‌فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعهٔ منابع انسانی و	- جلویری از افزایش پدیده نخست شهری - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تقویت بنیه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی بویژه در مناطق محروم و روستایی - جلوگیری از دلالی و واسطه‌گری محصولات

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
		تجهیز فضاهای روستایی - توسعهٔ منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و تکنولوژی نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعهٔ بخش اطلاع‌رسانی برای تحرک اقتصادی بیشتر جوامع روستایی - بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی محلی مناطق روستایی به‌منظور سازماندهی نظام خدمات‌رسانی چندسطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعهٔ روستایی - استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگهداشت جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و متوازن از منابع پایهٔ پراکندهٔ کشور در فضاهای روستایی - توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی با تأکید بر توسعهٔ فرصت‌های برابر از حیث دسترسی به‌منابع، امکانات و منافع میان شهر و روستا - توجه به‌شبکه‌های بازار و بازاریابی محلی روستایی و تحکیم پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازارهای ملی و جهانی	روستایی و توسعه بازاریابی مستقیم
ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	- سازماندهی شبکه سکونتگاهی کشور با هدف ارتقای بهره وری از سرزمین با ملاحظات محیط زیستی و کاهش مشکلات - به جهت لحاظ رویکردهایی چون گسترش حوزه نفوذ اقتصاد کشور در منطقه و محیط آسیای جنوب غربی، سازمان فضایی مطلوب توسعه کشور، مؤلفه‌های نوین برنامه‌ریزی و تجارب جدید جهانی و تمرکززدایی از طریق انتخاب مراکز متعدد با اختیارات لازم، شبکه سکونتگاه شهری کشور در سه لایه طبقه بندی می‌شود: ۱- لایه پیرامونی، شامل استان‌های مرکزی کشور به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی تعاملات اقتصادی و اجتماعی با کشورهای واقع در عمق راهبردی اقتصادی و سیاسی آن‌ها در خارج از مرزهای کشور؛ ۲- لایه مرکزی، شامل مراکز منتخب مناطق ۹ گانه به عنوان مراکز راهبری، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی کشور با جامعه بین‌المللی در حوزه‌های علم و فناوری، آموزش، تحقیق و توسعه، تبادلات کالا، خدمات و اطلاعات و گسترش کسب و کار با بازارهای جهانی؛ ۳- لایه میانی، شامل مراکز استان‌ها و شهرهای برخوردار از توانمندی و یا استقرار در موقعیت‌های مناسب نسبت به ایر مناطق شهری و روستایی به عنوان مراکز راهبری، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی بین این مراکز با حوزه نفوذ خود، با سایر مراکز منتخب لایه میانی و نیز با لایه مرکزی فعالیت می‌نماید. - تقویت و ساماندهی سکونتگاه‌ها و عرصه‌های روستایی با هدف حفظ ارتباط پویا و سازنده بین نواحی شهری و روستایی و تقویت زنجیره‌های ارزش با تأکید بر استقرار صنایع کوچک و اشتغال زا؛ - انتظام بخشی به فرایندها و رویه‌های تبدیل و الحاق سکونتگاه‌های روستایی به شهر با هدف ماندگاری جمعیت در روستاها و حفظ و بهره بری از اراضی قابل کشت؛ - ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی پیرامون شهرها به ویژه کلانشهرها	
برنامه ششم توسعه- مجلس	۱۳۹۵	- بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاههای غیررسمی و ترویج مهاجرت معکوس از طریق آمایش سرزمین، توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی در این مناطق با ایجاد شغل و سکونتگاهی مناسب در روستاها	- جلوگیری از پراکنده‌رویی و توسعه درونافزا - جلوگیری از مهاجرت‌های روستا-شهری با

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
شورای اسلامی		- سامان‌بخشی مناطق حاشیه‌نشین تعیین شده توسط شورای‌عالی شهرسازی و معماری ایران از طریق تدوین و اجرای سازوکارهای حقوقی، مالی و فرهنگی و توانمندسازی ساکنان بافتهای واقع در داخل محدوده‌های شهری با مشارکت آنها - تأمین منابع مالی و تسهیلات ارزان‌قیمت و زمین مورد نیاز برای روستائیان - توسعه حمل و نقل عمومی و مدیریت مصرف سوخت و تأمین ناوگان و تجهیزات قطار شهری شهرها و حومه آنها - بهسازی و نوسازی در بافتهای فرسوده و ساماندهی و احیاء شهرهای آسیب‌دیده از جنگ تحمیلی و استفاده از اراضی رهاشده و ساختمان‌های مخروبه	سازوکارهای منطقی و منصفانه - کاهش آسیب‌های اجتماعی - ارتقای ظرفیت‌های شغلی و مهارتی - حمایت از مسکن اجتماعی و توسعه آن - کاهش اتکا به خودروهای شخصی
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	- ایجاد پوشش خدماتی مناسب برای روستاها به منظور دسترسی آن‌ها به نیازهای روزانه، هفتگی و غیره .. - تنوع بخشیدن به فعالیت‌ها و ایجاد اشتغال در شهرهای کوچک - کاهش تمرکز در شهرهای بزرک به نفع شهرهای ماهواره ای - حمایت از توسعه شهرهای متوسط در نواحی حاشیه ای و دور افتاده - توسعه شبکه ای از شهرهای کوچک برای تأمین پوشش خدماتی روستاها - تحکیم و بنا کردن شبکه شهری درجه بندی شده‌ای که بتواند میان مراکز تقویتی و محیط روستایی رابطه برقرار کند - پیوستن شهرهای متوسط به شبکه‌های بزرگ زیربنایی (شبکه بزرگراه، شبکه راه آهن، شبکه انتقال گاز و نفت و برق) - ایجاد تجهیزات خدمات تولیدی در شهرهای متوسط؛ - تسهیل جذب مهاجران روستایی و شهرهای کوچک به شهرهای متوسط از طریق آموزش مهارت به آن‌ها و اجرای سیاست‌های مسکن اجتماعی - تدوین طرح‌های جامع برای تمامی شهرهای متوسط - تقویت تجهیزات خدماتی در شهرهای حومه‌ای - توسعه تأسیسات زیربنایی و تجهیزات و خدمات عمومی و دستگاه‌های اداری در شهرهای متوسط دور از مراکز اصلی - توسعه صنایع کوچک و پیشه‌های تولیدی و همچنین کارکرد گردشگری در شهرهای متوسط دورافتاده - عرصه کشاورزی پیرامون شهرها حفظ شود - برنامه‌ریزی و هماهنگ کردن توسعه مناطق شهری - خلق چارچوب نهادی برای مناطق شهری یا شهر منطقه‌ها (زیر نظر مستقیم استاندار) به منظور رسیدگی به مسائل برنامه‌ریزی و هماهنگی توسعه فضایی	- جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در دسترسی به خدمات - توسعه اقتصادهای محلی - ایجاد ساختار شبکه‌ای نظام شهری - توسعه زیربناهای اصلی بر اساس سلسله مراتب جمعیتی - توسعه خدمات پشتیبان تولید در شهرهای کوچک و میانی - مبدل سازی شهرهای حومه‌ای به شهرهای اقماری خوداتکا - ایجاد چارچوب نهادی منطقه‌ای در کلانشهرها - جلوگیری از نابودی زمین‌های کشاورزی پیرامون شهرها

جدول ۵-راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- تربیت انسان‌های سالم، با انگیزه، شاداب، متدین، وطن‌دوست، جمع گرا، نظم‌پذیر و قانون‌گرا - ارتقاء سطح آموزش، پژوهش و بهره‌وری نیروی کار - تقویت همگرایی، یکپارچگی ملی، وحدت و پیوندهای اجتماعی - ایجاد و تقویت نهادها و تشکل‌های منطقه‌ای - بهبود شاخص‌های توسعه انسانی با تأکید بر تدین، شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌ها، گسترش سلامت و ارتقای سطح دانش عموم - تعامل سازنده میان ارزش‌ها و مزیت‌های مناطق گوناگون کشور با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و انگیزه‌های ملی و اقدام در جهت تفویض اختیارات مناسب قانونی به سطوح منطقه‌ای و محلی - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه	- جلوگیری از دین گریزی، قانون گریزی و آسیب اجتماعی - جلوگیری از نابودی انسجام ملی - ارتقای همکاری‌های منطقه‌ای - توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- تمرکز دادن فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی به سمت و سوی عدالت اجتماعی و کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کم‌درآمد - حفظ وحدت، امنیت و یکپارچگی سرزمین - رفع محرومیت‌ها خصوصاً در مناطق روستایی کشور - ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر	- جلوگیری از فقر و محرومیت - جلوگیری از کاهش وحدت ملی - ریشه کنی فقر در نواحی روستایی - توسعه نظام تأمین اجتماعی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای در راستای تقویت همبستگی ملی - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در مناطق مختلف کشور و بر قراری تعادل در شاخصهای اصلی آن - توسعه علوم، آموزش، پژوهش و فن آوری و گسترش و تجهیز مراکزآموزشی، پژوهشی، شهرکها و پارکهای علمی – فن آوری کشور - تاکید بر استفاده از ظرفیتهای اجتماعی، فرهنگی و علمی استانها و مناطق کشور، به ویژه شهرهای تهران، شیراز، اصفهان، مشهد، تبریز، اهواز و یزد - تأکید بر حفظ و پویایی هویت ایرانی – اسلامی درتعامل با برون نگری و اتکا بر این هویت برای تحکیم و انسجام وحدت ملی در ابعاد درونی - گسترش آموزش و بهداشت، به ویژه برای زنان وجوانان درمناطق کمتر توسعه یافته و گروههای اجتماعی در معرض خطر - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی	- جلوگیری از کاهیش همبستگی ملی - ارتقای رفاه اجتماعی و جلوگیری از افزایش عدم تعادل‌ها - جلوگیری از نابودی هویت ایرانی-اسلامی - استفاده بهینه از منابع فرهنگی - جلوگیری از طردشدگی گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
مطالعات آمایش سرزمین ـ مقدماتی ـ دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- تأمین، حفظ و ارتقای سلامت افراد و جامعه؛ - ترویج الگوهای رفتاری سالم و افزایش آگاهی‌های بهداشتی مردم و کاهش رفتارهای پرخطر؛ - تقدم پیشگیری بر درمان، به منظور کنترل و ریشه‌کنی بیماری‌های واگیردار؛ - ایجاد و توسعه بیمه‌های سلامت نگر و تأکید بر روش‌های پرداخت سرانه و نظارت بر عملکرد نظام بیمه درمان کشور؛ - تقویت هماهنگی بین بخشی به‌خصوص برای گسترش کمی و کیفی نظارت بر بهداشت و امنیت مواد غذایی، دارویی، بهداشتی و آرایشی و ارتقای شاخص‌ها و عوامل مؤثر در بهداشت و ایمنی محیط‌های خصوصی و عمومی با تأکید بر دسترسی آب آشامیدنی سالم و کنترل آلودگی‌های صوتی، شیمیایی، و نظیر این‌ها؛ - ایجاد و توسعه محیط‌های حمایتی سلامت جسمی، روانی و اجتماعی با تأکید بر حفظ کرامت انسانی و حقوق مدنی بیماران و مشارکت با سایر بخش‌ها برای تأمین نیازهای اساسی آن‌ها؛ - اصلاح ساختار نظام سلامتی جامعه در راستای ایجاد یک نظام پاسخگو برای ارائه خدمات سلامتی به آحاد مردم؛ - وضع قوانین برای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر از قبیل زنان، افراد کم‌درآمد، معتادان و کودکان و نوجوانان؛ - تغییر الگوها و اولویت‌های سرمایه‌گذاری در زمینه منابع فیزیکی، نیروی انسانی و فناوری؛ - طراحی و عملیاتی کردن نظام جامع اطلاعات در بخش سلامت؛ - تأکید بر واگذاری ارائه خدمات سلامت به بخش غیردولتی با بهره‌گیری از نظام مناسب خرید خدمت، به منظور افزایش کارآیی و بهبود مستمر کیفیت خدمات؛ - عادلانه ساختن دریافت خدمات سلامت برای آحاد جامعه و تأمین منابع مالی مورد نیاز برای مراقبت‌های اولیه بهداشتی؛ - طراحی و استقرار نظام جامع مدیریت خدمات درمانی کشور با تأکید بر تخصیص بهینه منابع و در نظر گرفتن سطح بندی، نظام ارجاع و ...؛ - توجه سرمایه‌گذاری بیشتر در دو بخش آموزش و پرورش و ارتقای پژوهش‌های علمی، کاربردی	- جلوگیری از کاهش سطح سلامت عمومی جامعه - ایجاد سامانه بیمه دربرگیرنده - جلوگیری از ناهماهنگی و توسعه همیاری‌های بین بخشی - حمایت از سلامت گروه‌های آسیب پذیر - ایجاد پایگاه داده منسجم برای نظام سلامت - جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در دسترسی به خدمات و امکانات درمانی - ایجاد پیوند نیرومند بین پژوهش و بخش سلامت - جلوگیری از فعالیت‌های مخرب سلامت - تمرکز بر پیشگری به جای درمان
ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب هیات وزیران ـ مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	- افزایش همگرایی وتقویت هویت ملی در طراحی و اجرای طرح‌های ملی - تقویت انسجام ملی و ارتقای هویت اسلامی-ایرانی اقوام مختلف و مشارکت آنان در اداره امور، توسعه و امنیت مناطق مختلف کشور؛ - تقویت پیوندهای مناطق مرزی با داخل کشور با رویکرد وحدت و یکپارچگی اجتماعی و ارتقای سرمایه‌های اجتماعی ملی در پهنه سرزمین - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در نواحی مختلف کشور و زمینه سازی تحقق عدالت فراگیر در پهنه سرزمین، کاهش فقر، نابرابری	- جلوگیری از نابودی هویت ملی و ارتقای همگرایی - ارتقای همبستگی و انسجام ملی بر مبنای رویکردهای مشارکتی - توانمندسازی و مقتدرسازی مردم - تمرکز بر مهارت به جای مدرک - ایجاد هماهنگی بین قابلیت‌های منطقه‌ای و آموزش تخصصی - توسعه ارتباط دانشگاه با صنعت

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
		و آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر توانمندسازی و حداکثر استفاده از مشارکت مردم - توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارت آموزی متناسب با عملکرد تخصصی هر قلمرو به ویژه نواحی مرزی و حاشیه شهرها؛ - توزیع جغرافیایی و ساماندهی دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پژوهشی در سطح کشور و جذب دانشجوی آن‌ها بر اساس مقتضیات و اولویت‌های توسعه ملی، منطقه ای و استانی و کارویژه‌های هر منطقه - تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور به ویژه کلانشهرها با محدود نمودن توسعه کمی سطوح پایین آموزش عالی به نفع سطوح بالاتر - طراحی و ساخت فضاهای تربیتی متناسب با اقتضائات برنامه درسی، استانداردهای تربیتی، تحولات جمعیتی - الزام به پیوست نیازمندی‌های نیروی انسانی برای طرح‌های توسعه‌ای، خدماتی و تولیدی عمده برای تعیین نیازهای آموزشی آن در منطقه - توسعه و تقویت قطب‌های علمی-دانشگاهی در شهرهای منتخب	- آمایش فضایی فضاهای آموزشی - جلوگیری از بی عدالتی فضایی در حوزه‌های رفاهی و تأمین اجتماعی
نقشه مهندسی فرهنگی کشور- دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی	۱۳۹۲	- نهادینه‌سازی فرهنگ تمسک به قرآن و عترت(امام عصر(عج)) و تبیین، ترویج، تقویت و ساماندهی شعائر الهی، نمادها و آیین‌های اسلامی - ایرانی - بازآفرینی نظام فکری، ساختارهای رسمی و غیررسمی و میراث تمدنی جامعه مبتنی بر جهان‌بینی و تعالیم اسلام ناب محمدی(ص) - تبیین، تشکیل، تحکیم، تعالی و ایمن‌سازی خانواده - جلوگیری از کاهش نرخ باروری کل و ارتقای آن - مطالعات جمعیت‌شناختی و آمایش و پایش مستمر جمعیتی - طراحی و نهادینه‌سازی آداب و سبک زندگی اسلامی—ایرانی - انسجام‌بخشی و تقویت مشارکت فراگیر و نظام‌مند نهاد خانواده، نظام تعلیم و تربیت، سازمان‌های اجتماعی و اداری و سایر نهادهای مرتبط در گسترش نظم و انضباط، قانون‌گرایی و احساس امنیت عمومی و ظرفیت‌سازی و فرهنگ‌سازی برای رفع موانع فرهنگی، ساختاری و رفتاری - تبیین، نهادینه‌سازی و ارتقای اخلاق و رفتار و نظام حقوقی اسلام در حوزه‌های اجتماعی و سیاسی - طراحی و استقرار الگوی اسلامی اخلاق و فرهنگ کار و رفتار اقتصادی دولت و مردم در عرصه تولید، توزیع و مصرف - تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی هنر متعهد، تعالی‌بخش، شوق‌آفرین و استکبارستیز و تعمیق درک زیباشناسانه عمومی و بهره‌گیری از ظرفیت هنر در تحکیم فرهنگ اسلامی- ایرانی و گفتمان انقلاب اسلامی مبتنی بر بیانات امام خمینی(ره) و مقام معظم	- توسعه فرهنگ قرآنی و سیره امامان و پیامبران - جلوگیری از فروپاشی و نابودی نقش‌های خانواده - افزایش نرخ باروری - جلوگیری از نابودی سبک زندگی ایرانی-اسلامی - توسعه مشارکت‌های مدنی - جلوگیری از غرب‌زدگی و توسعه فرهنگ ایثار و شهادت - گسترش نقش فناوری‌های نو در توسعه فرهنگی - صدور و توسعه فرهنگ ایرانی-اسلامی و ارزش‌های آن در سطح بین‌المللی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
		رهبری(مدظله العالی) - طراحی و استقرار نظام جامع و کارآمد اطلاعات، ارتباطات و رسانه‌ای مبتنی بر آموزه‌های دینی، انقلابی و ارزش‌های اخلاقی، مقتضیات راهبردی کشور و سیاست‌های کلی نظام - گسترش تأثیرگذاری و ارزش‌آفرینی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران - بازنگری و اصلاح اهداف و کارکردهای فرهنگی نظام‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی - ساماندهی جبهه فرهنگی انقلاب اسلامی، راهبری فعال جنگ نرم و ارتقای مؤلفه‌های قدرت نرم نظام اسلامی	
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- افزایش ضریب ایمنی و تاب‌آوری جامعه، پیشگیری و کاهش خطرات ناشی از حوادث و سوانح - کمک به حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی با استفاده از توان و ظرفیت‌های مردمی و افزایش مشارکت‌های اجتماعی مردم - تحقق عدالت اجتماعی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و بسط پوشش‌های امدادی، حمایتی و بیمه‌ای و پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی - خدمات‌رسانی به‌موقع به افراد در معرض آسیب‌های اجتماعی - بسط و توسعه نقش مردم و سازمان‌های مردم نهاد در حوزه‌های مشارکت‌های گروهی و تأمین مالی - بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاههای غیررسمی و ترویج مهاجرت - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - حمایت و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار - مقابله با اعتیاد، ساماندهی کودکان کار و حمایت از بیماران روانی مزمن و سالمندان - تأمین نیاز اقشار آسیب‌پذیر و گروههای هدف سازمان‌های حمایتی به مسکن - توسعه فرهنگ کتابخوانی با اولویت کتابخانه‌های روستایی در مناطق کمتر توسعه‌یافته - حمایت از کتابفروشان، ناشران و مطبوعات و توسعه فضاهای مذهبی فرهنگی و بهره‌گیری بهینه از اماکن مذهبی - صیانت از میراث فرهنگی و حمایت از صنایع دستی و تشویق و توسعه گردشگری - تقویت و تحکیم جامعه‌ای خانواده‌محور و تقویت و تحکیم و تعالی خانواده و کارکردهای اصلی آن	- جلوگیری از آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات - افزایش سرمایه اجتماعی - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی اجتماعی - توسعه نقش جنبش‌ها و نهادهای مردمی - جلوگیری از افزایش سکونت‌گاه‌های غیر رسمی - توانمندسازی گروه‌های آسیب پذیر - توسعه مساکن اجتماعی - توسعه مراکز فرهنگی و فرهنگ توسعه و کتابخوانی - توسعه تولیدات فرهنگی - جلوگیری از فروپاشی نهاد خانواده

جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها، منابع طبیعی تجدیدشونده و حفظ محیط‌زیست در طرح‌های توسعه - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه با توجه به ملاحظات دفاعی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی و افزایش نقش و فعالیت مردم در فرآیند توسعه - دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه - استفاده مؤثر از موقعیت، میراث تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی کشور در مسیر اهداف توسعه، تقویت گردشگری و حفاظت از سوابق تاریخی	- کاهش وابستگی به منابع تجدیدناپذیر - حفظ مناطق حساس اکولوژیکی - جلوگیری از عدم توازن‌های منطقه‌ای - استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های گردشگری
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- ایجاد و توسعه نظام ارزیابی، پایش و ارائه گزارش در زمینه تنوع - تدوین و اجرای راهبردهای بخشی توسعه پایدار مبتنی بر حفاظت از تنوع زیستی - تقویت و تعمیق ملاحظات تنوع زیستی در سطح زیست‌بوم‌ها و زیستگاه‌ها - تدوین اصول، سیاست‌ها و دستورالعمل‌های اعمال ضوابط تنوع زیستی در فعالیت‌ها - تدوین و تکمیل شاخص‌های پایداری و اعمال آن‌ها در فعالیت‌های مرتبط با تنوع زیستی - تدوین و اجرای برنامه جامع توسعه طبیعت‌گردی - اصلاح و تقویت مدیریت شبکه مناطق حفاظت شده - تدوین اصول، سیاست‌ها و ضوابط توسعه فناوری زیستی و به کارگیری آن در زمینه‌های مرتبط با تنوع زیستی - پیشگیری و مبارزه با تخریب سرزمین با تأکید بر استفاده از دانش بومی جوامع محلی - اصلاح نظام بهره‌برداری از منابع طبیعی (منابع پایه تولید) و مهار عوامل ناپایداری منابع - هماهنگی بین مجموعه دستگاه‌های اجرایی اثرگذار بر عرصه‌های منابع طبیعی با اعمال مدیریت یکپارچه و نظام‌مند بر منابع طبیعی کشور - اعمال دیدگاه‌های آمایشی برای تعیین کاربری اصولی عرصه‌های جنگلی و مرتعی در فرایند توسعه کشور - ایجاد و تقویت سیستم‌های پایش و ارزیابی تغییرات ایجادشده در جنگل‌ها و مراتع	- جلوگیری از نابودی تنوع زیستی - کاهش فرآیندهای مخرب اکولوژیکی - ارتقای مدیریت محیط زیستی - ارتقای جایگاه دانش محلی در حفظ محیط زیست - استفاده بهینه و پایدار از منابع طبیعی - اجتناب از مدیریت چندپارچه و متفرق - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - ایجاد نظام پایش و دیده‌بانی کارآمد
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی	۱۳۸۳	- تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست بومها - رعایت ملاحظات "امنیتی و دفاعی "،"حفاظت از محیط زیست " و " حراست از میراث فرهنگی " در استقرار جمعیت و فعالیت - استفاده پایدار از قابلیتهای طبیعی و امکانات آب و خاک برای توسعه فعالیتهای کشاورزی و صنایع وابسته و تبدیلی مرتبط با آن - توجه به محدودیتهای آب برای مصارف کشاورزی	- جلوگیری از تمرکز جمعیت فراتر از ظرفیت تحمل زیستی - جلوگیری از نابودی میراث فرهنگی و طبیعی - اجتناب از رویه‌های ناپایدار در بخش کشاورزی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
آمایش سرزمین			
مطالعات آمایش سرزمین ـ مقدماتی ـ دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- انجام برنامه‌های محیط زیستی با توجه به اصل توسعه پایدار برای جلوگیری از بروز صدمات محیط زیستی - ارتقاء فن آوری‌های لازم جهت کاهش آلودگی‌های آب، خاک، هوا، سرو صدا در مناطق شهری، صنعتی و مناطق کشاورزی - اجرای طرح‌های مدیریت پسماند و گسترش روش‌های بازیافت در شهرها و مناطق صنعتی - ارتقاء آگاهی‌های عمومی و جلب مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط زیست - ارزیابی طرح‌ها و پروژه‌های ملی با معیارهای زیست محیطی قبل از تصویب - ارتقاء کمی و کیفی دانش و مهارت‌های فنی نیروهای متخصص در مسائل زیست محیطی با توجه به شرایط محیطی کشور - الزام صنایعی که باعث آلودگی آب می شوند به تجهیز به سیستم تصفیه فاضلاب - بهره برداری از منابع طبیعی متناسب با ظرفیت و تحمل محیط و تجدید پذیری منابع طبیعی - رعایت معیارهای زیست محیطی در توسعه یا ایجاد شهرها و شهرک‌های با عملکرد صنعتی - رعایت معیارهای زیست محیطی در احداث راه‌های جاده ای و ریلی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه زیستی به عنوان مناطق چندمنظوره برای حفاظت از گونه‌ها و مجموعه‌های طبیعی در مناطق حساس - استفاده از انرژی‌های پاک و جانشین در شهرهای بزرگ و کاهش آلودگی هوا در این شهرها - تقویت مدیریت ملی آب کشور بر اساس مدیریت جامع و توأمان عرضه و تقاضا در کل چرخه آب با توجه به اصول آمایش سرزمین و توسعه پایدار - هماهنگ‌سازی طرح‌های آمایش سرزمین، توسعه کالبدی و برنامه‌های توسعه بخش آب با توجه به ظرفیت قابل تحمل حوضه‌های آبریز و امکانات توسعه منابع آب در مناطق مختلف کشور - اصلاح و بهبود ساختار نظام مصرف آب و مدیریت؛ - اولویت‌بندی در سرمایه‌گذاری‌ها و طرح‌های در دست مطالعه انتقال بین حوزه‌ای و ایجاد سدهای مخزنی بر اساس استراتژی‌های توزیع جمعیت و فعالیت و الزامات آمایش سرزمین - تمرکززدایی از ساختار مدیریت منابع آبی کشور و مشارکت گروه‌های ذی‌نفع در انطباق با برنامه‌های مدیریت پیشگیری - اولویت ایجاد شبکه‌های آبیاری و زهکشی در پایین دست سدها و مسیرهای انتقال - مهار، کنترل و بهره‌برداری روان آب‌های سطحی از طریق اجرای سدهای مخزنی، تأسیسات کوچک آبی و طرح‌های آبخیزداری	- جلوگیری از تخریب محیط زیست - هوشمندسازی حفاظت از محیط زیست - ایجاد چرخه بسته در مدیریت پسماند - تمرکززدایی و افزایش مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط زیست - ارتقای مهارت و دانش مسئولان و کارکنان بخش محیط زیست - جلوگیری از توسعه‌های فاقد ارزیابی‌های محیط زیستی - کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی - مدیریت یکپارچه و پایدار منابع آب - جلوگیری از هدر رفت منابع طبیعی - رعایت حقابه‌های محیط‌زیستی - جلوگیری از بی‌عدالتی‌ها در تخصیص و توزیع منابع آب
ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب	۱۳۹۴	- ممنوعیت تغییر کاربری زمین خارج از برنامه‌ها و طرح‌های مصوب و مغایر با ملاحظات محیط زیستی - تنوع بخشی به منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر (به ویژه بادی و خورشیدی) در تولید و تأمین انرژی بهینه - اعمال مدیریت یکپارچه بر منابع آب	- جلوگیری از تخریب زمین - کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی - جلوگیری از برداشت ناپایدار منابع آب‌های زیرزمینی و

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین		- ممنوعیت برداشت بی رویه و ناپایدار از منابع آب‌های زیرزمینی و سطحی کشور - مهار آب‌های مرزی و مدیریت کارآمد و بهینه آب‌های ورودی و خروجی کشور - رعایت نیازهای پایه محیط زیستی رودخانه‌ها، تالاب‌ها، دریاچه‌ها بر اساس میزان تجدید شوندگی آب و ظرفیت قابل تحمل حوضه‌های آبریز در مهار و کنترل آب‌های سطحی کشور - توجه به محدودیت آب در جانمایی و استقرار فعالیت‌های اقتصادی آب بر در قلمروهای مختلف کشور - رعایت ملاحظات ژئوپلتیکی و آکولوژیکی در طرح‌های استحصال، تأمین، انتقال، توزیع و مصرف آب در سطح فراملی، ملی، منطقه ای و محلی - افزایش تراز مثبت آب مجازی در تجارت کالا - بازنگری و تجدید نظر در تخصیص آب از سدها به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها در پایین دست و حفظ حقابه‌های محیط زیستی رودخانه‌ها و تالاب‌ها - کاهش نسبت حجم آب مصرفی کل کشور به حجم ابی منابع آب تجدید شونده متناسب با ظرفیت هر منطقه - ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخوانداری؛ و شبکه‌های آبیاری و زهکشی پایین دست - تدوین الگوی بهینه کشت در دشت‌ها (واحدهای اکولوژیکی) با تأکید بر ارزش اقتصادی آب - ارتقای بهره وری آب و بکارگیری روش‌های مناسب آبیاری با شرایط اقلیمی و منطقه‌ای در راستای صرفه‌جویی و استفاده بهینه از منابع آب با توجه به محدودیت‌های ناشی از تغییرات آب و هوایی - حفاظت، پیشگیری و کاهش فرسایش خاک و تغذیه ابخوان‌ها با اجرای عملیات آبخیزداری و آبخوانداری در حوضه‌های آبخیز کشور - محدودیت کشت محصولات آبی با نیاز آبی بالا در فضای باز و جایگزینی در موارد ممکن از طریق کشت گلخانه‌ای، - مدیریت جامع و یکپارچه حوضه‌های آبخیز برای بهره برداری از منابع اب پایه (آب، خاک و پوشش گیاهی) - توسعه، حفاظت و احیای جنگل‌ها و مراتع کشور - ارتقاء سطح تعاملات و همکاری‌های دو یا چند جانبه با کشورهای منطقه به منظور حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی - رعایت ملاحظات محیط زیستی (توان اکولوژیک و ظرفیت تحمل زیستی) در استقرار فعالیت‌های توسعه ای در پهنه سرزمین - بیابان زدایی و جلوگیری از بیابان زایی و تثبیت شن‌های روان و مهار کانون‌های شکل دهنده ریزگردها - صیانت و استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و جاذبه‌های طبیعی	سطحی - توسعه دیپلماسی آب - جلوگیری از عدم رعایت حقابه‌های محیط زیستی - توسعه صنایع و فعالیت‌ها بر اساس منابع آب و ظرفیت تحمل - جلوگیری از تخصیص و استفاده ناعادلانه و ناپایدار منابع آب - صرفه جویی در مصرف آب و ارتقای بهره‌وری آن - اصلاح الگوی کشت - سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - جلوگیری از فرسایش و تخریب خاک - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - جلوگیری از بیابان‌زایی و ریزگردها - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی
مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی کشور:	۱۳۵۵	- نوین سازی واحدهای بهره برداری و بزرگ مقیاس نمودن اراضی کشاورزی، افزایش کارایی واحدهای موجود، محدود نمودن کاربرد سموم دفع افات، محدود نمودن تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و افزایش بازدهی سیستم‌های آبیاری - احیا و ضابطه مند نمودن بهره برداری از منابع طبیعی با تأکید بر صیانت اکوسیستم‌های ملی و ویژه استان	- اجتناب از بهره‌برداری‌های ناپایدار در بخش کشاورزی - اجتناب از نابودی اکوسیستم‌ها طبیعی - جلوگیری از ساخت و سازهای بی‌رویه در مناطق حساس

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
طرح کاربری مطلوب اراضی مناطق ساحلی کشور- وزارت راه و ترابری ۱۳۸۸		- ضابطه‌مند نمودن ساخت و ساز در اراضی ساحلی، جنگلی و حاشیه محورهای گردشگری - اختصاص اراضی ساحلی و جنگلی با کاربری عمومی با تاکید بر احیاء حفظ جنگل‌ها، حریم دریا و رودخانه - توسعه عمودی شهرها و بهره گیری از اراضی موات و بایر داخل شهرها	اکولوژیکی - اجتناب از توسعه در حرایم - جاوگیری از پراکنده‌رویی شهرها
سیاست‌های کلی محیط زیست- حضرت آیت الله خامنه‌ای	۱۳۹۴	- مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی(از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی) مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم بویژه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی - ایجاد نظام یکپارچه ملّی محیط زیست - اصلاح شرایط زیستی به منظور برخوردار ساختن جامعه از محیط زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین نسلی - پیشگیری و ممانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز و جرم‌انگاری تخریب محیط زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده کنندگان و تخریب کنندگان محیط زیست و الزام آنان به جبران خسارت - پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده هوا، آب، خاک، آلودگی‌های صوتی، امواج و اشعه‌های مخرب و تغییرات نامساعد اقلیم - تهیه اطلس زیست‌بوم کشور و حفاظت، احیاء، بهسازی و توسعه منابع طبیعی تجدید پذیر (مانند دریا، دریاچه، رودخانه، مخزن سدها، تالاب، آبخوان زیرزمینی، جنگل، خاک، مرتع و تنوع زیستی بویژه حیات وحش) و اعمال محدودیت قانونمند در بهره‌برداری از این منابع - مدیریّت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست محیطی نظیر بیابان‌زایی، گرد و غبار بویژه ریزگردها، خشکسالی و عوامل سرایت دهنده میکروبی و رادیواکتیو گسترش اقتصاد سبز - تعادل بخشی و حفاظت کیفی آب‌های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبخیزداری، آبخوان‌داری، مدیریّت عوامل کاهش بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی و تبخیر و کنترل ورود آلاینده‌ها - استقرار نظام حسابرسی زیست محیطی در کشور با لحاظ ارزش‌ها و هزینه‌های زیست محیطی (تخریب، آلودگی و احیاء) در حساب‌های ملّی - حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری‌ها و فناوری‌های سازگار با محیط زیست با استفاده از ابزارهای مناسب از جمله عوارض و مالیات سبز - تدوین منشور اخلاق محیط زیست و ترویج و نهادینه سازی فرهنگ و اخلاق زیست محیطی مبتنی بر ارزش‌ها و الگوهای سازنده ایرانی ـ اسلامی	- اجتناب از بخشی نگری و مدیریت متفرق در عرصه منابع طبیعی - افزایش مشارکت‌های مردمی - اجتناب از افزایش آلاینده‌های محیط زیستی - ایجاد نظام پایش کارآمد محیط زیستی - بازبینی قوانین محیط زیستی - کاهش آسیب‌پذیری و سازگاری با تغییرات اقلیمی - ارتقای مدیریت منابع آب کشور - توسعه فناوری‌های سبز - ارتقای آگاهی‌های محیط زیستی - ارتقا و کارآمدسازی دیپلماسی محیط زیستی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
		- ارتقاء مطالعات و تحقیقات علمی و بهره‌مندی از فناوری‌های نوآورانه زیست محیطی و تجارب سازنده بومی در زمینه حفظ تعادل زیست بوم‌ها و پیشگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست - گسترش سطح آگاهی، دانش و بینش زیست محیطی جامعه و تقویت فرهنگ و معارف دینیِ مشارکت و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی - تقویت دیپلماسی محیط زیست	
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- ارزیابی راهبردی محیط‌زیست(SEA) در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و ارزیابی اثرات زیست‌محیطی (EIA) طرحهای بزرگ کلیه دستگاههای اجرائی و بخشهای خصوصی و تعاونی، نهادهای عمومی غیردولتی در پهنه سرزمینی - اجرای برنامه عمل حفاظت، احیاء، مدیریت و بهره‌برداری مناسب از تالاب‌های کشور - اجرای طرحهای جامع مدیریت پسماند به‌ویژه در سواحل دریاها، رودخانه‌ها، جنگل‌ها و دشتهای حاشیه تالاب‌ها - تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق در عرصه تحت مدیریت سازمان جنگلها، مراتع و آبخیزداری و سازمان حفاظت محیط‌زیست - تکمیل و اجرای تأسیسات جمع‌آوری، تصفیه، بازچرخانی و مدیریت پساب و فاضلاب در شهرها و شهرکهای صنعتی و خدماتی - احیاء، توسعه و غنی‌سازی جنگلها - اجرای عملیات آبخیزداری و حفاظت از خاک و آبخوان - بیابان‌زدایی و کنترل کانون‌های بحرانی آن - تهیه نقشه‌های حدنگاری(کاداستر) منابع‌طبیعی - اجرای برنامه مدیریت سبز شامل مدیریت مصرف انرژی، آب، مواد اولیه، تجهیزات و کاغذ، کاهش مواد جامد زائد و بازیافت آنها در ساختمان‌ها و وسائط نقلیه - احیای رویشگاههای مرتعی و توسعه و فرآوری گیاهان دارویی - تبدیل پسماند به کود یا انرژی برای شهرهای مختلف - - اقدامات سیاسی، اقتصادی و عمرانی لازم برای تثبیت، استمرار و افزایش حقآبه به رودخانه‌های مشترک و مرزی - تهیه، تدوین و اجرای برنامه عمل حفاظت و مدیریت از مناطق چهارگانه محیط زیست و گونه‌های در معرض تهدید و خطر انقراض حیات‌وحش کشور - جلوگیری از تغییر کاربری، تجاوز و تصرف، مبارزه با قاچاق چوب، استقرار مدیریت پایدار جنگل	- اجتناب از توسعه بدون ارزیابی محیط‌زیستی - جلوگیری از نابودی تالاب‌ها - جلوگیری از هدررفت پسماندها و مدیریت پایدار پسماند - ایجاد چرخه‌های بسته آب - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - جلوگیری از بیابان‌زایی - جلوگیری از نابودی خاک و آبخوان‌ها - مدیریت سبز منابع طبیعی و سوخت‌ها - توسعه جنگل‌ها و مراتع - رعایت حقابه‌های محیط زیستی - جلوگیری از نابودی تنوع زیستی

۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی

۲-۲-۱- بررسی وضعیت

استان مرکزی از منظر جغرافیایی، از شمال با استان‌های تهران و قزوین، از غرب با استان همدان، از جنوب با استان لرستان، از جنوب شرق با استان اصفهان و از شرق با استان قم همسایه است. استان مرکزی با ۲۹٤۰٦ کیلومترمربع وسعت، ۱/۸ درصد از مساحت ایران را تشکیل می‌دهد. استان مرکزی، منطقه‌ای کوهستانی و در زاویهٔ تلاقی رشته کوه‌های البرز و زاگرس قرار دارد. ناهمواری‌هایی که به اشکال مختلف کوه، کوهپایه، دشت و حتی کویر در استان وجود، در چگونگی شکل‌گیری مراکز انسانی و اقتصادی، به صورت شهر، روستا و مناطق عشایری کاملاً موثر بوده‌اند (جغرافیای استان مرکزی، ۱۳۹۹: ۵). پدیدهٔ چشمگیر دیگر در نقشهٔ توپوگرافی استان مرکزی، کویر و فرورفتگی نسبتاً وسیعی در شمال مرکز اداری استان است که اصطلاحاً «چاله اراک» نامیده می‌شود (سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۳۹۹: ۱۱). محدوده‌ای که امروز از آن به نام استان مرکزی و شهرستان اراک یاد می‌شود، بخشی از سرزمینی بوده که در گذشته به عراق عجم معروف بوده است. حمدالله مستوفی در «ذکر ولایات عراق عجم» می‌نویسد که: «و آن نُه تومان است و در چهل پاره شهر. و اکثر بلادش هوای معتدل دارد و بعضی به گرمی و بعضی به سردی مایلست. حدودش با ولایات آذربایجان و کردستان و خوزستان و فارس و مَفازه و قُومِس و جیلانات پیوسته است. «دارالنصرت قلمرو عراق» در زمان فرمانروایی کریمخان زند، در قانون تقسیمات کشوری مصوب ۲٤ ذیقعده ۱۳۲۵ نیز همان با نام ولایت عراق شناخته می‌شد تا اینکه در سال ۱۳۲٦، با تاسیس استان مرکزی به مرکزیت تهران بخشی از ولایات مذکور در این استان جای گرفت. در سال ۱۳۵٦ خورشیدی، با جدایی شهرستان‌های تهران، کرج و قزوین از استان مرکزی، مرکزیت استان مذکور به شهر اراک منتقل گردید و این استان بدون تغییر در نام آن که مناسبتی با شکل‌گیری جدید آن نداشت، مجدداً کوچک‌تر شد و این بار شهرستان قم از آن منتزع و به صورت یکی از استان‌های جدیدالتاسیس کشور در آمد و از آن پس تا حال حاضر، استان مرکزی بدون تغییر در مرزهای خود، همچنان به عنوان یکی از استان‌های کشور، در تقسیمات کشوری جای دارد (دفتر تقسیمات کشوری، ۱۳۹٤: ۹).

۲-۲-۲- توان اکولوژیک

استان مرکزی، یکی از پنج قطب صنعتی کشور است که پس از تهران، اصفهان و خوزستان، دارای بیشترین ارزش فعالیت‌های صنعتی در سال ۱۳۸۲ بوده است. حدود ۹٤ درصد از سطح چاله‌ی اراک نیز پوشیده از

نمکزار و حدود ٦ درصد دیگر آن را دریاچهٔ فصلی کوچکی تشکیل داده که به علت همجواری با روستای میقان، کویر میقان نام گرفته است. این کویر یکی از منابع مهم معدنی استان مرکزی است که در آن معادن غنی سولفات سدیم یافت می‌شود. ظرفیت معادن این کویر که به هنگام پرآبی به صورت دریاچه‌ای با دو جزیرهٔ کوچک و بزرگ در می‌آید، حدود ۸ میلیون تن برآورد شده که بیشترین مقدار آن در سطح جزیره‌های مذکور وجود دارد. در مجموع در سطح استان قریب به ۵۰۰ هزار هکتار اراضی بیابانی و کویری به چشم می‌خورد که شهرستان ساوه بیشترین و شهرستان محلات کمترین میزان آن را در خود جای داده است. ستان مرکزی افزون بر جاذبه‌های تاریخی در مرکز استان و در برخی از شهرهای آن، به سبب تنوع آب و هوا، از ارتفاعات جنوب و غرب استان و سرچشمه‌های رود قره‌چای گرفته تا نواحی خوش آب و هوای محلات و چشمه‌های آبگرم آن و نیز برخورداری از برخی جاذبه‌های دیگر نظیر دریاچهٔ سد پانزده خرداد و مانند آنها در مجموع دارای زمینه‌های مساعدی برای توسعه گردشگری است (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۹۷: ۱۷).

۲-۲-۳- چالش‌های هیدروپلیتیک استان مرکزی

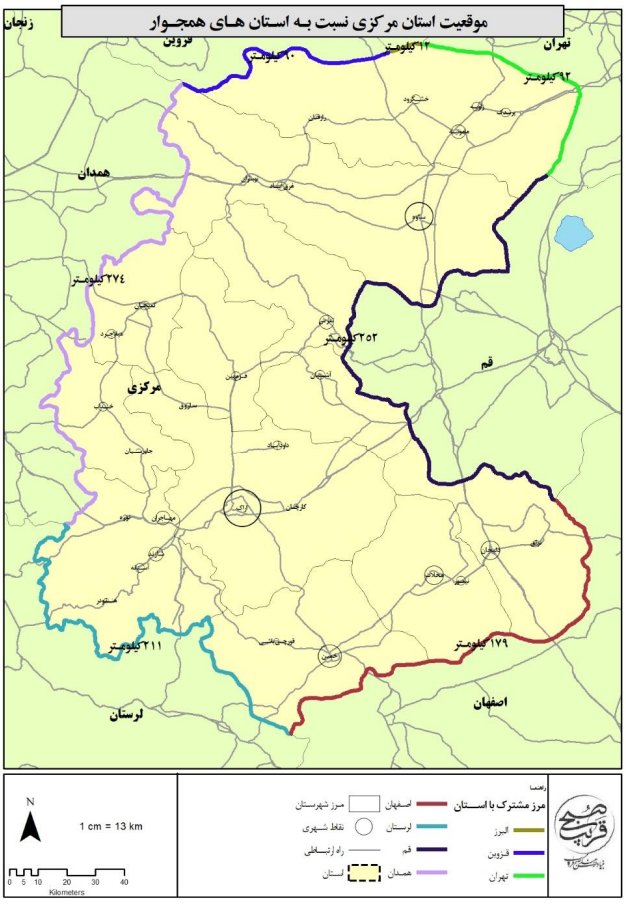
تغییر اقلیم، خشکسالی‌های پی‌درپی، افزایش جمعیت، توسعه شهرها و کشاورزی سنتی از موضوعاتی است که به چالش کم آبی در استان مرکزی دامن زده و روز به روز شرایط را در منابع آب زیرزمینی حادتر می‌کند. روش آبیاری غرقابی در بسیاری از مناطق استان در بخش کشاورزی، مهمترین عامل هدررفت منابع آبی زیرزمینی برآورد شده و تداوم این روش با شرایط خشکسالی حاکم بر کشور، می‌طلبد با روش‌های نوین در الگوی کشت، فناوری‌های نو در آبیاری و آموزش بهره برداران در استفاده بهینه از آب، این معضل به شکل ریشه‌ای ترمیم شود (پاک و محسنی موحد، ۱۳۹۸: ۱۲). وضعیت آب در استان مرکزی به حالت بحرانی رسیده و تمام دشت‌های این استان بجز دشت شازند به دلیل افت غیرعادی سطح آب‌های زیر زمینی مناطق ممنوعه هستند. با وجود معضل کم آبی و پیامدهای ملموس آن؛ برخی افراد غیربومی با سوء استفاده از ناهماهنگی موجود میان سازمان‌های آب منطقه‌ای و جهاد کشاورزی این استان با مقاصد انتفاعی، اقدام به کشت محصولات آب‌بر نظیر هندوانه در استان می‌کنند (وزارت نیرو، ۱۳۹۸: ٢٤).

فصل سوم

تحلیل محیط درونی

۳-۱- تقسیمات کشوری و همجواری‌ها

استان مرکزی با مساحتی معادل ۲۹/۵۹ هزار کیلومترمربّع در مرکز ایران واقع شده و ۱/۷۹ درصد از مساحت کل کشور را به خود اختصاص داده و از این جهت در بین استان‌های کشور در جایگاه سیزدهم قرار دارد. این استان از شمال به استان‌های تهران و قزوین، از جنوب به استان‌های لرستان و اصفهان، از شرق به استان قم و از غرب به استان همدان محدود می شود. در حال حاضر بیشترین مرز مشترک استان مرکزی با استان همدان به طول ۲۷۴ کیلومتر است و پس از آن از طرف شرق استان قم با ۲۵۲ کیلومتر طولانی‌ترین مرز مشترک را با استان مرکزی دارد. استان‌های تهران و قزوین از جانب شمال و اصفهان و لرستان از جانب جنوب نیز جز استان‌های هم مرز با مرکزی به شمار می‌روند.

نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های همجوار

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

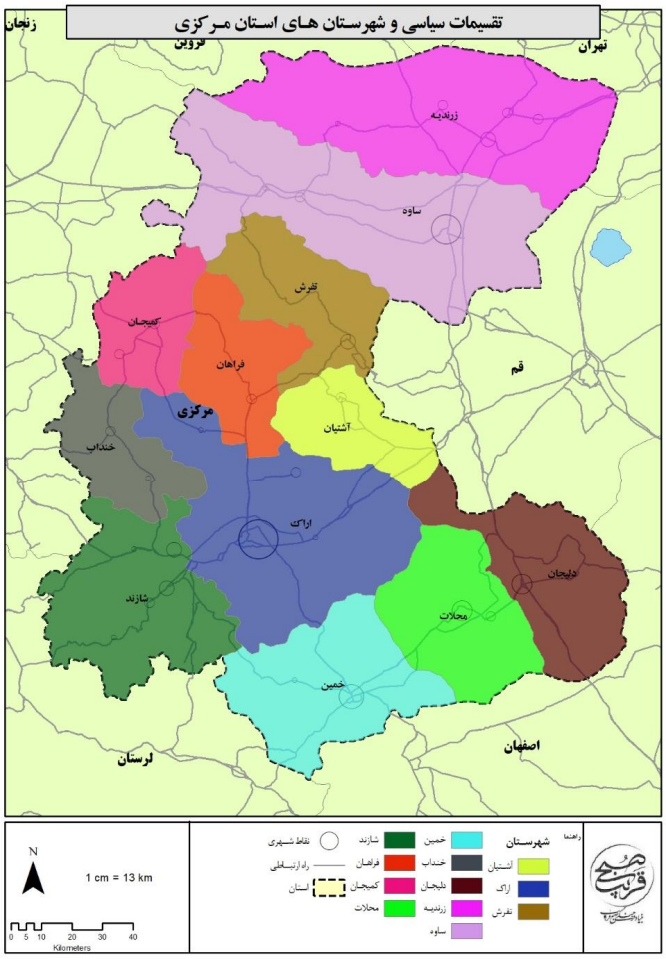
استان مرکزی تاپایان سال ۱۳۹۸ دارای ۱۲ شهرستان، ۲۳ بخش، ۳۴ شهر و ۶۶ دهستان بوده است. شهرستان‌های استان شامل: آشتیان، اراک، تفرش، خمین، خنداب، دلیجان، زرندیه، ساوه، شازند، فراهان، کمیجان و محلات می‌باشد. در سال ۱۳۹۸ در مجموع ۱۶۰۴ آبادی در استان وجود دارد که از این تعداد ۱۱۶۶ آبادی دارای سکنه و ۴۳۸ آبادی خالی از سکنه می باشند.

در استان مرکزی، شهرستان اراک با مرکزیت شهر اراک (به عنوان مرکز استان) و پرجمعیت‌ترین شهر استان مهمترین جایگاه را در بین شهرستان‌ها دارد. شهرستان‌های ساوه و زرندیه و اراک به ترتیب با مساحت ۴۶۱۲ کیلومتر مربع، ۴۳۳۹ کیلومتر مربع و ۴۱۲۴ کیلومتر مربع بزرگترین شهرستان‌های استان هستند که این سه شهرستان از نظر مساحتی سهمی معادل ۴۴ درصد مساحت استان را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین مساحت در بین شهرستان‌های استان نیز مربوط به شهرستان آشتیان با مساحت ۱۲۴۰ کیلومترمربع است که حدوداً ۱/۳ مساحت استان را به خود اختصاص داده است.

جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان مرکزی در سال ۱۳۹۸

نام شهرستان	مساحت(هکتار)	تعداد بخش	تعداد دهستان	تعداد شهر	تعداد آبادی	تعداد آبادی دارای سکنه	تعداد آبادی خالی از سکنه
آشتیان	۱/۳	۱	۳	۱	۴۱	۳۴	۷
اراک	۴/۱	۳	۱۱	۴	۱۷۰	۱۲۸	۴۲
تفرش	۱/۷	۱	۴	۱	۱۰۱	۷۷	۲۴
خمین	۲/۴	۲	۵	۲	۱۹۶	۱۵۲	۴۴
خنداب	۱/۴	۲	۷	۲	۸۸	۸۱	۷
دلیجان	۲/۲	۱	۴	۲	۶۵	۴۶	۱۹
زرندیه	۴/۳	۲	۶	۵	۲۱۳	۱۰۵	۱۰۸
ساوه	۴/۶	۲	۷	۴	۲۷۹	۱۷۸	۱۰۱
شازند	۲/۶	۴	۹	۶	۲۵۰	۲۰۹	۴۱
فراهان	۱/۵	۲	۴	۳	۷۸	۶۶	۱۲
کمیجان	۱/۵	۲	۴	۲	۶۱	۵۱	۱۰
محلات	۱/۹۹	۱	۲	۲	۶۲	۳۹	۲۳
کل استان	۲۹/۵۹	۲۳	۶۶	۳۴	۱۶۰۴	۱۱۶۶	۴۳۸

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان مرکزی

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

۳-۲- بررسی نظام طبیعی و محیط زیستی

۳-۲-۱- ویژگی‌های توپوگرافی(ناهمواری‌ها)

استان مرکزی در زاویه برخورد دو رشته کوه البرز و زاگرس واقع است. ناهمواری‌های این استان را قسمت‌هایی از کوه‌های مرکزی و پیش‌کوه‌های داخلی زاگرس تشکیل می‌دهد. پست ترین نقطه استان در دشتی در جنوب

ساوه(با ۹۵۰ متر ارتفاع) و بلندترین نقطه آن قله شهباز(با ۳۳۸۸ متر ارتفاع) در رشته کوه‌های راسوند قرار دارد. حدود ۲۵٪ مساحت استان را دشت‌ها و ۷۵٪ آنرا کوهستان‌ها و کوهپایه‌ها تشکیل می‌دهند دشت‌ها و نواحی عمده کشاورزی استان عبارتند از : دشت ساوه، دشت زرند، دشت اراک و فراهان، دشت شازند، دشت شراء(اراضی اطراف رود قره چای در غرب منطقه) .

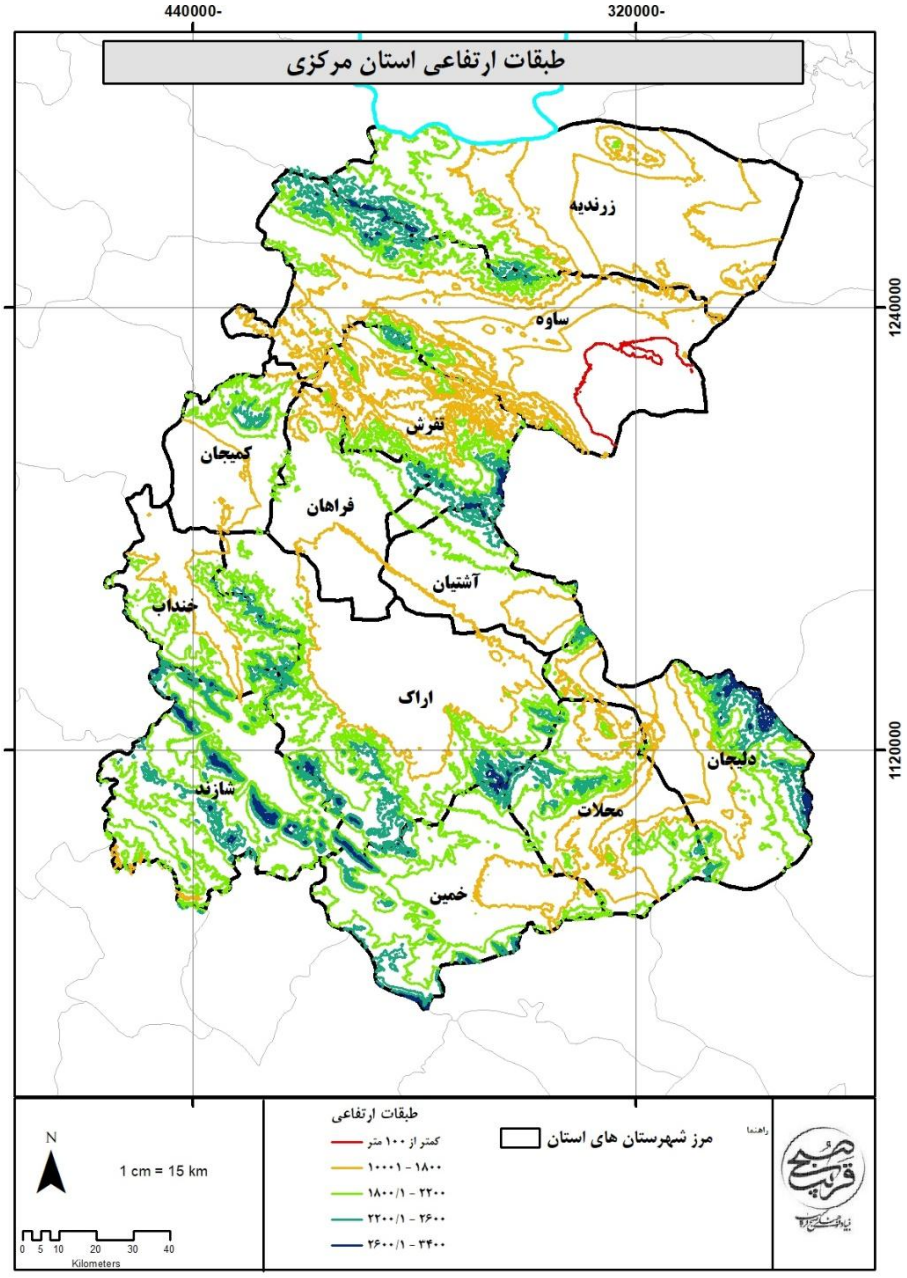
مهمترین ارتفاعات شمال استان از کوه‌های زرند به سمت غرب تا کوه‌های اینچه قاره که بلندترین قله این قسمت است در بخش خرقان زرندیه امتداد می‌یابد. بلندترین قله این ارتفاعات در بخش زرند ساوه بنام کوه قلیچ است.

در قسمت غرب استان دو رشته کوه در دو سمت رود قره چای از جنوب به شمال امتداد می‌یابد، رشته غربی قره‌چای به ارتفاعات الوند در همدان می‌پیوندد و رشته شرقی آن به تدریج ارتفاع خود را از دست داده و به کوه‌های وفس متصل می‌شود. از ارتفاعات مهم قسمت شرقی، قله مودر در غرب شهر اراک را می‌توان نام برد .

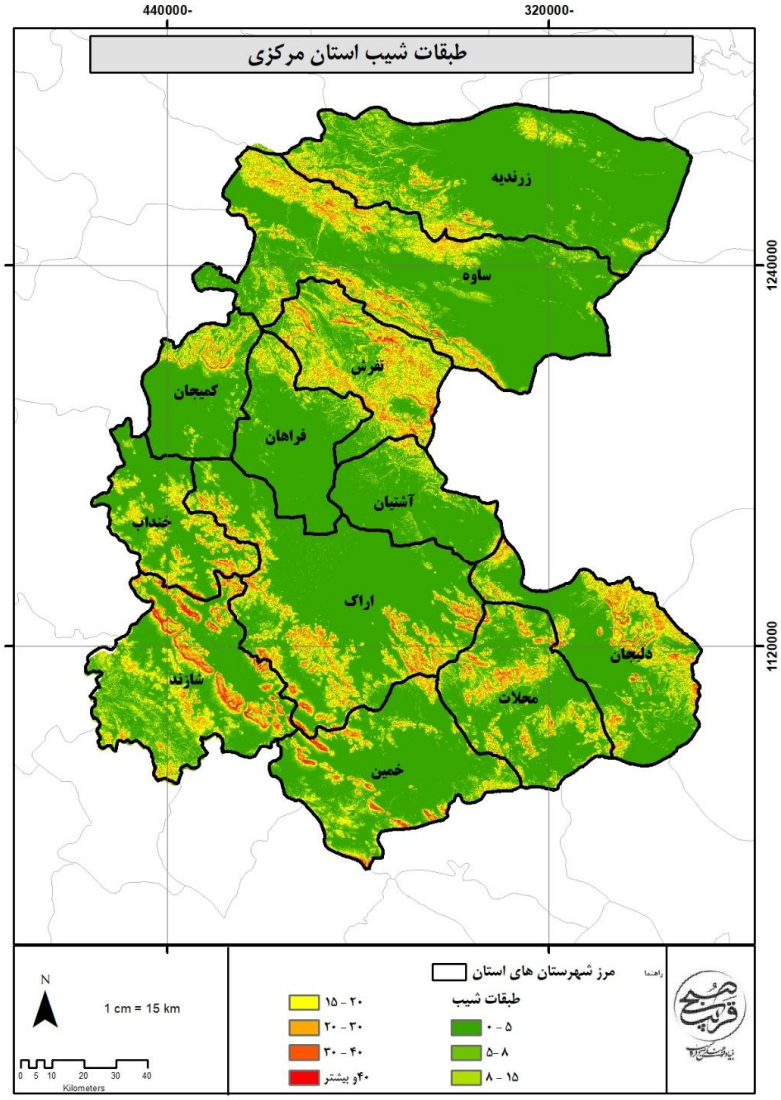
همچنین بخش جنوب استان را کوه‌های مرتفعی در بر می‌گیرد که مهمترین آنها در جنوب‌غربی رشته کوه‌های راسوند و سفیدخوانی است و بلندترین قله در کوه‌های راسوند قله شهباز است که امتداد این رشته کوه‌ها به طرف جنوب‌شرقی، به کوه‌های الوند لکان در غرب خمین می‌رسد. سپس این رشته کوه‌ها به ارتفاعاتی در جنوب خمین متصل شده و با ارتفاعات تخته کوه یکی می‌شود و پس از قطع شدن بوسیله دره قمرود به ارتفاعات اردل و جاسب و کهک قم وصل می‌گردد.

جدول ۸- طبقات ارتفاعی استان

ارتفاع(درصد)	مساحت (هکتار)	درصد از مساحت
۰-۱۰۰۰	۶۶۵۲۲	۲/۳
۱۰۰۰-۱۴۰۰	۳۲۹۰۰۴	۱۱/۳
۱۴۰۰-۱۸۰۰	۸۶۹۳۵۲	۲۹/۸
۱۸۰۰-۲۲۰۰	۱۲۱۸۷۱۶	۴۱/۷
۲۲۰۰-۲۶۰۰	۳۸۶۱۸۸	۱۳/۲
۲۶۰۰-۳۰۰۰	۳۹۰۷۱	۱/۳
۳۰۰۰-۳۴۰۰	۱۲۴۶۷	۰/۴
جمع کل	۲۹۲۱۳۲۰	۱۰۰

نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان مرکزی

نقشه ۴- طبقات شیب استان مرکزی

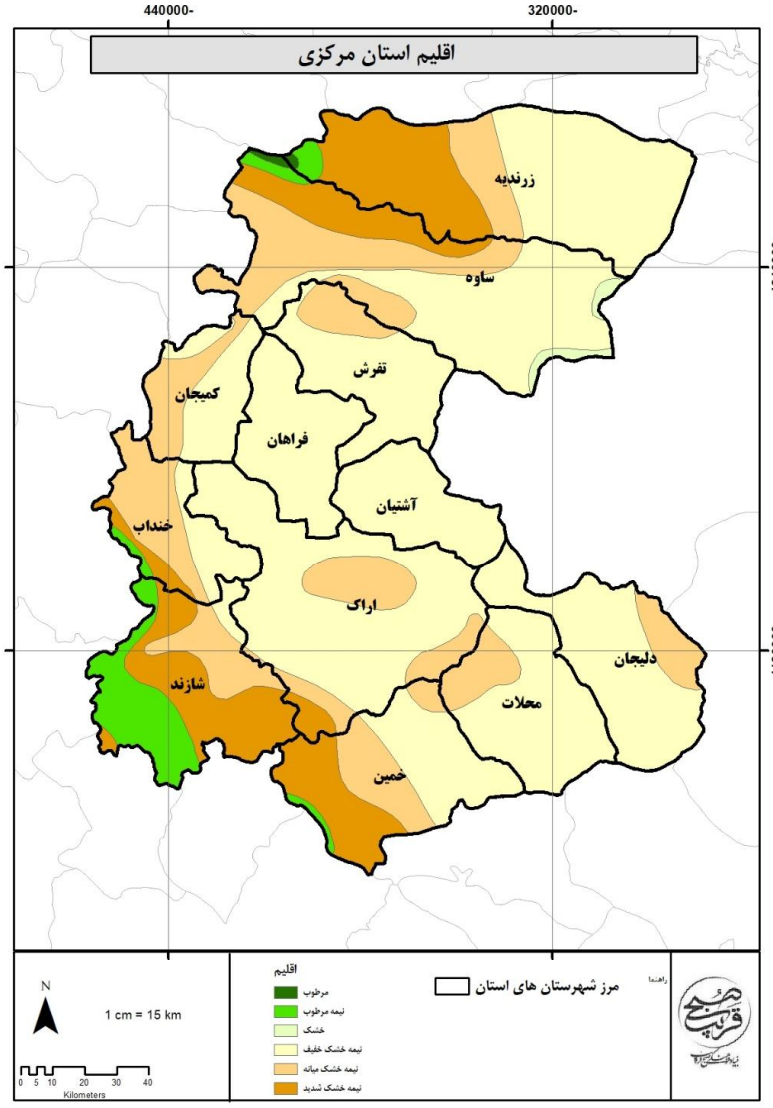
۳-۲-۲- آب و هوا و اقلیم

استان مرکزی که از یک سو در کویر مرکزی و از سوی دیگر در محل زاویه چین خوردگی البرز و زاگرس واقع شده است دارای آب اقلیم متنوعی است:

اقلیم نیمه بیابانی: حدود ۳۸ درصد مساحت استان مرکزی در اقلیم نیمه بیابانی قرار دارد. این اراضی بین کوهستان و بیابان واقع شده است. خاک‌های این مناطق برای کشاورزی مناسب و استفاده از آب قنات و رودخانه در این نواحی میسر است. قسمت اعظم مراتع استان در این نواحی قرار دارد. تراکم جمعیت در این ناحیه نسبتا زیاد است. این نوع اقلیم را در ساوه و زرندیه می‌توان دید.

اقلیم معتدل کوهستانی: تقریبا نیمی از مساحت استان را این نوع اقلیم در برگرفته و سرزمین‌هایی را که بیش از ۱۵۰۰ متر ارتفاع دارند شامل می‌شود. بیشترین مراتع متوسط استان مرکزی در این ناحیه قرار گرفته است که پوشش گیاهی آن غنی تر و دوره رشد گیاهان نیز طولانی تر از نواحی دیگر است. چرای بی رویه دام‌ها، آسیب فراوانی به این مراتع وارد کرده است و در این نواحی امکان زراعت دیم غلات و همچنین امکان تجدید پوشش گیاهی جنگلی در نقاطی که خاک مناسب وجود دارند این نوع آب و هوا را در شهرستان‌های اراک، خمین، تفرش و محلات می‌توان مشاهده کرد.

اقلیم سرد کوهستانی: ۱۲ درصد از اراضی استان مرکزی که در ارتفاعات واقع شده اند، آب و هوای سرد دارند. وجود برف دائمی در قله ها، حاکی از آن است که میانگین دمای گرم‌ترین ماه سال نیز بسیار پایین است. مراتع مرغوب استان در این نواحی واقع شده اند. شعبات رودخانه‌های دائمی استان از این مناطق سرچشمه می‌گیرند. تراکم جمعیت در این نواحی چندان زیاد نیست. نمونه این آب و هوا را می‌توان در شهرهای آستانه و شازند در شهرستان شازند مشاهده نمود.

نقشه ۵- اقلیم استان مرکزی

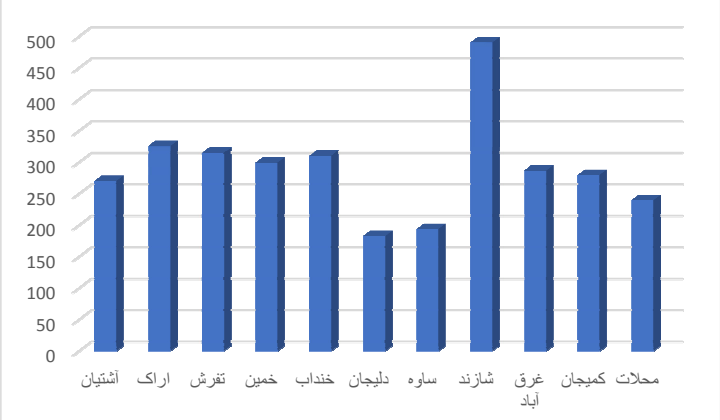
۳-۲-۲-۱- بارش

متوسط بارندگی سالانه در بلند مدت ۲۹۰/۶ میلیمتر می‌باشد. ایستگاه شازند با ۴۹۰/۶ میلیمتر بیشترین و ایستگاه دلیجان با ۱۸۲/۹ میلیمتر بارش کمترین میزان بارندگی را دربلند مدت به خود اختصاص داده اند.

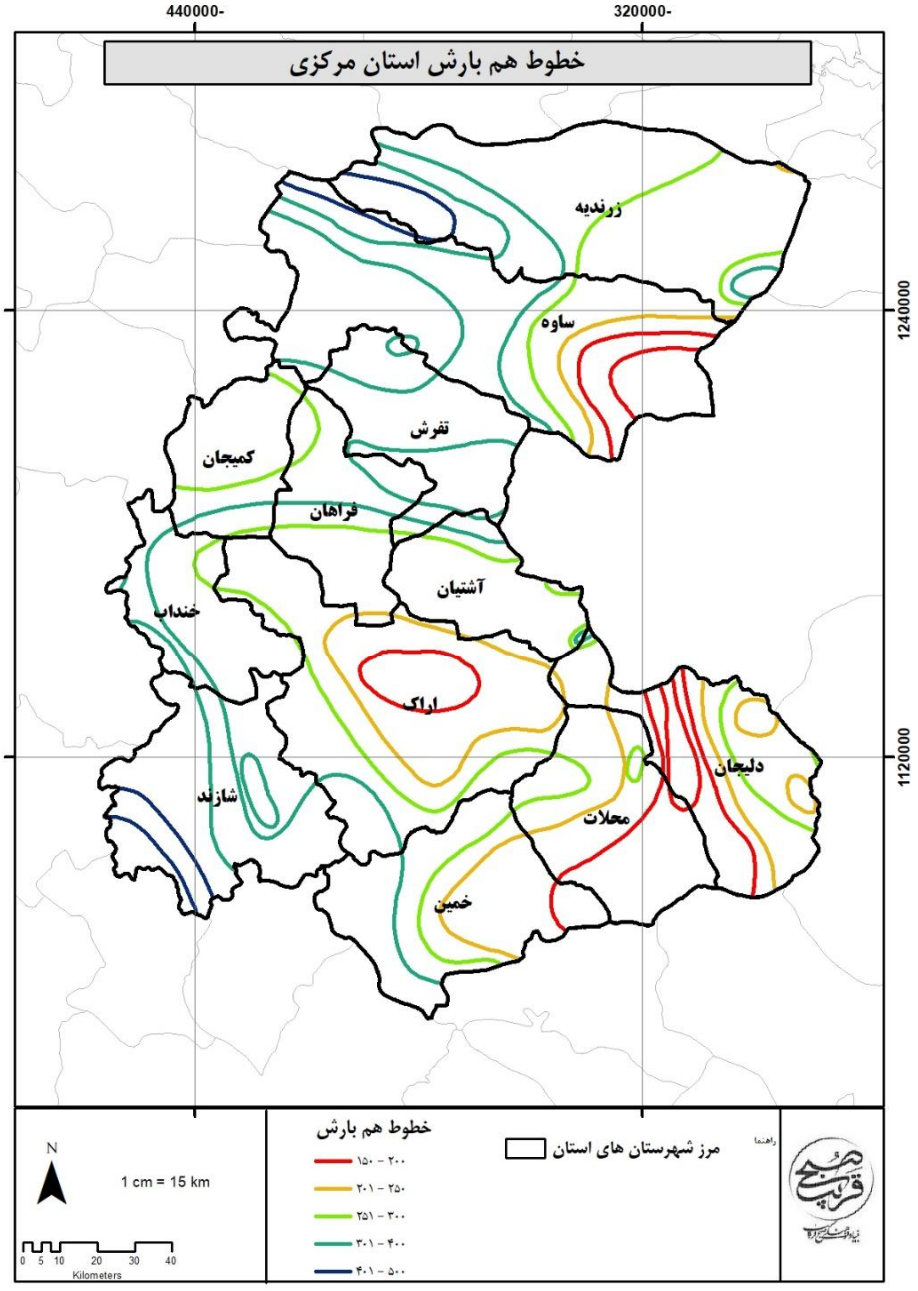
بررسی آمار ایستگاه‌های هواشناسی استان نشان می‌دهد، ناحیه پر بارش استان درنواحی جنوب‌غربی و شمال غربی استان بوده است. در این ناحیه بارش بیش از ۲۲۴ میلیمتر گزارش شده است؛ این در حالی است که در جنوب شرقی استان کمترین بارش ها گزارش شده است.

جدول ۹- میانگین بارش بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان

ردیف	ایستگاه	میانگین بارندگی(میلیمتر)
۱	آشتیان	۲۷۰/۵
۲	اراک	۳۲۶
۳	تفرش	۳۱۵
۴	خمین	۲۹۹/۶
۵	خنداب	۳۱۰/۷
۶	دلیجان	۱۸۲/۹
۷	ساوه	۱۹۴/۱
۸	شازند	۴۹۰/۶
۹	غرق آباد	۲۸۷
۱۰	کمیجان	۲۸۰
۱۱	محلات	۲۳۹/۷
میانگین استانی		۲۹۰/۶

نمودار ۱- میانگین بارش سالانه بلندمدت استان

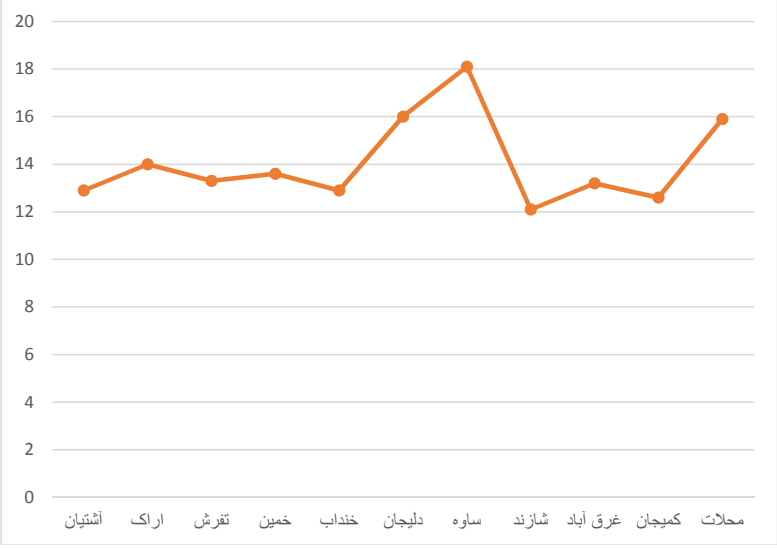
نقشه ۶- خطوط هم بارش استان مرکزی

۳-۲-۲-۲- دما

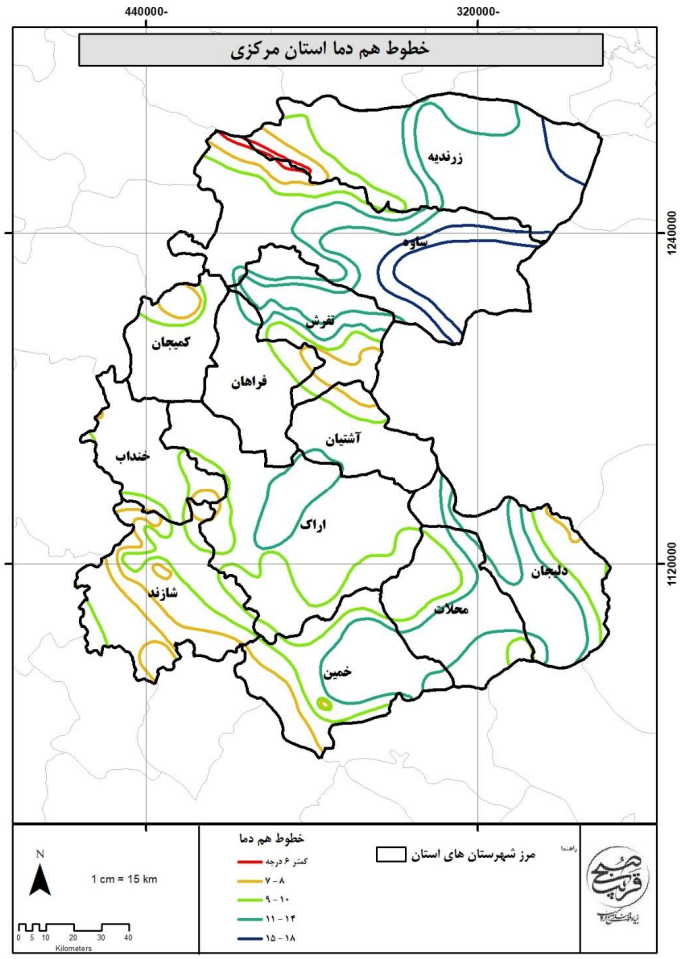
متوسط دمای سالانه در بلند مدت ۱۴/۰۵سانتی‌گراد می‌باشد. گرمترین دمای هوا در ایستگاه ساوه با ۱۸/۱ سانتی‌گراد و کمترین دما در ایستگاه شازند با ۱۲/۱ سانتی‌گراد ثبت شده است.

جدول ۱۰- میانگین دما بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان

ردیف	ایستگاه	میانگین دما(سانتی‌گراد)
۱	آشتیان	۱۲/۹
۲	اراک	۱۴
۳	تفرش	۱۳/۳
۴	خمین	۱۳/۶
۵	خنداب	۱۲/۹
۶	دلیجان	۱۶
۷	ساوه	۱۸/۱
۸	شازند	۱۲/۱
۹	غرق آباد	۱۳/۲
۱۰	کمیجان	۱۲/۶
۱۱	محلات	۱۵/۹
میانگین استانی		۱۴/۰۵

نمودار ۲- میانگین سالانه بلند مدت دما در استان

نقشه ۷- خطوط هم دما استان مرکزی

۳-۲-۲-۳- رطوبت هوا

به علت تنوع آب و هوا، میزان رطوبت و باران در مناطق مختلف استان یکسان نبوده و از الگوی بارندگی متنوعی برخوردار است. رطوبت هوا در شهرستانهای این استان نیز یکسان نیست. در مناطق کوهستانی، ریزش‌های جوی اغلب به صورت برف و در مناطق کم ارتفاع بیشتر به صورت باران ظاهر می شود. شمال استان در بخش زرند جزء کم باران ترین و ارتفاعات شازند در جنوب غرب از پرباران ترین مناطق این استان بشمار می‌روند.

جدول ۱۱- میانگین رطوبت نسبی در ایستگاه‌های مختلف استان

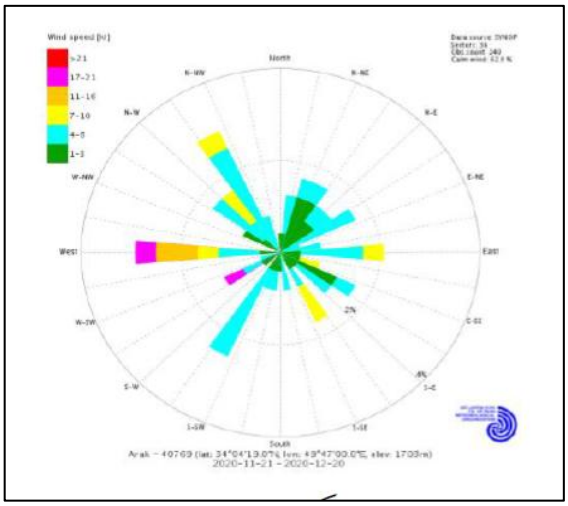
ردیف	ایستگاه	رطوبت نسبی(درصد)
۱	آشتیان	۴۴/۲۵
۲	اراک	۴۹/۳۱
۳	تفرش	۴۲/۴۱
۴	خمین	۴۵/۲۵
۵	خنداب	۵۰/۹۱
۶	دلیجان	۳۹/۴۱
۷	ساوه	۳۷/۳۳
۸	شازند	۴۶/۵۸
۹	غرق آباد	۴۲/۵۸
۱۰	کمیجان	۵۴/۷۵
۱۱	محلات	۴۲/۸۳
	میانگین استانی	۴۵/۰۵

۳-۲-۲-۴- جریان وزش بادها

وضعیت سمت و سرعت باد در ایستگاه‌های سینوپتیک استان مرکزی نشان می‌دهد که حداکثر باد بیشینه از ایستگاه‌های هواشناسی خنداب با ۲۰/۳۳ متر برثانیه گزارش شده است. کمترین سرعت باد ثبت شده نیز در بین حداکثر باد سالانه در اراک با ۱۱/۶ متر بر ثانیه ثبت شده است. در اغلب نقاط استان مرکزی باد غالب غربی و شمال غربی بوده اند بجز شهرستان‌های محلات، کمیجان و خمین که شرق و شمال شرقی می‌باشند.

جدول ۱۲- میانگین سرعت باد در ایستگاه‌های مختلف استان

ردیف	ایستگاه	سرعت(متربرثانیه)
۱	آشتیان	۱۳/۰۸
۲	اراک	۱۱/۶
۳	تفرش	۱۷/۹۱
۴	خمین	۱۹
۵	خنداب	۲۰/۳۳
۶	دلیجان	۱۷/۲۵
۷	ساوه	۱۷/۵۸
۸	شازند	۱۸/۶۶
۹	غرق آباد	۱۵
۱۰	کمیجان	۱۵/۵
۱۱	محلات	۲۰
	میانگین استانی	۱۶/۹

شکل ۱- گلباد ایستگاه اراک

۳-۲-۳- منابع آب

این استان دارای دو زیر حوزه اصلی، ۴حوزه فرعی، ۷ زیر حوزه اصلی و ۱۴ زیر حوزه فرعی به شرح زیر می‌باشد:

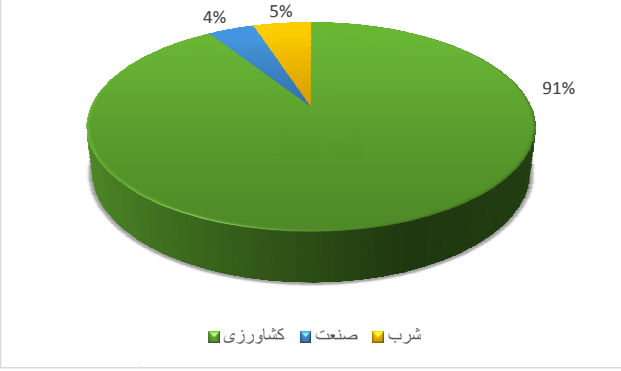
جدول ۱۳- مساحت حوزه‌های اصلی و فرعی استان

حوزه اصلی	مسهم مساحت استان(هکتار)	حوزه فرعی(۱)	مسهم مساحت استان(هکتار)	حوزه فرعی(۲)	مساحت کل واقع شده‌دراستان(هکتار)	حوزه فرعی(۲)	مسهم مساحت استان(هکتار)
کویر مرکزی ایران	۳۷۸۳۰۸۹	دریاچه نمک	۲۲۳۷۸۳	قمرود	۶۸۳۲۶۸	سدپانزده خرداد	۵۲۳۹۱۹
						زیردست سد	۱۵۹۳۴۹
				قره‌چای	۱۱۳۴۸۲۹	سدالغدیرساوه	۷۱۲۸۳۰
						مزلقان چای	۲۰۴۳۶۳
						زیردست سد	۲۱۷۶۳۷
				شور	۳۹۸۶۴۹	الوند آباد	۴۲۸۲۷
						رودک	۲۴۵۸۹
						رودخانه شور	۳۳۱۲۳۳
				کویرکاشان	۱۶۰۳۶	مشهداردهال	۱۶۰۳۶
		کویر میقان	۵۵۰۳۰۶	کویر میقان	۵۵۰۳۰۶	کویر میقان	۵۵۰۳۰۶
خلیج فارس	۱۳۱۹۴۴	کرخه	۱۵۲۲۳	ماربر	۱۵۲۲۳	قمارخون	۱۵۲۲۳
		دز	۱۱۶۷۲۱	رودخانه تیره	۱۱۶۷۲۱	دوخواهران	۴۷۳۵۱
						کمال صالح	۳۰۰۰۵
						محمودآباد	۳۹۳۶۵
مساحت کل استان (هکتار)							۲۹۱۵۰۳۳

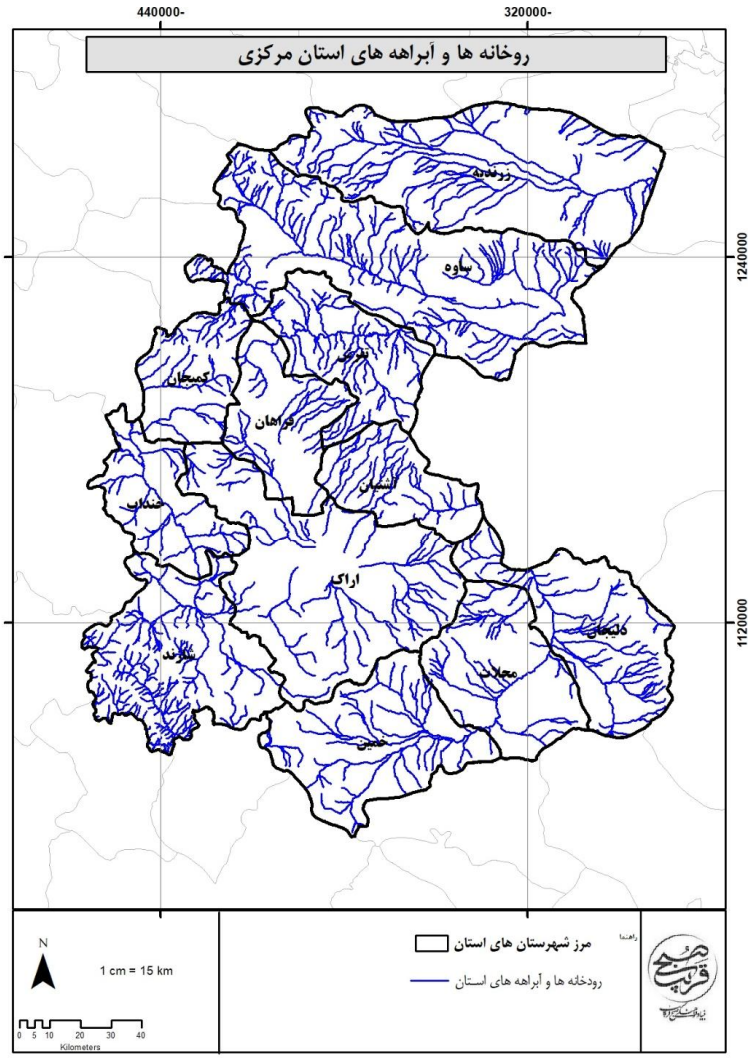
با توجه به شرایط توپوگرافی و دخالت‌های انسانی حوزه‌های آبخیز استان دارای مشکل فرسایش شدید خاک و هدر رفت منابع آب می‌باشد. حداقل ۱/۷ میلیون هکتار از عرصه‌های آبخیز استان تخریب یافته هستند که میزان قابل توجهی از پتانسیل‌های مختلف خود را در زمینه‌های مختلف کشاورزی و... از دست داده است. همچنین بیشتر مناطق محروم استان در نقاط کوهستانی و اراضی بالا دست حوزه‌های آبخیز قرار گرفته و معمولاً از امکانات اولیه تولید، نظیر آب‌های زیر زمینی و اراضی مسطح، بی‌بهره می‌باشند که خود زمینه‌ای در جهت کاهش اشتغال و درآمد، افزایش مهاجرت و مشکلات ناشی از آن است. متوسط فرسایش ویژه در استان سالیانه بالغ بر ۱۴ تن در هکتار بوده و ۴۵۰ میلیون‌مترمکعب از آب‌های سطحی استان سالیانه به هدر رفته، ۴۵ میلیون تن از خاک‌های سطحی دچار فرسایش شده و مخازن سدهای استان پذیرای مقادیر قابل توجهی از رسوبات حمل شده می‌باشد.از نظر منابع آب، وضعیت نسبی استان مرکزی بویژه در زمینه آب‌های زیرزمینی قابل توجه است. براساس مطالعات انجام‌شده، درحال حاضر مقدار آب استحصال شده از طریق رودخانه‌ها، قنوات، چشمه سارها، چاه‌های عمیق و نیمه عمیق حدود۲/۷ میلیاردمترمکعب است که حدود ۹۱٪ آن به مصارف کشاورزی می‌رسد.

جدول ۱۴- میزان برداشت آب سطحی و زیر زمینی(میلیون مترمکعب)

شرح	منابع زیر زمینی				منابع سطحی	جمع مصارف
	چاه		چشمه	قنات	جمع		
	عمیق	نیمه‌عمیق				
استان مرکزی	۱۶۰۰/۵۶۲	۳۱۸/۰۳۹	۱۶۲/۱۴۶	۳۵۴/۶۲۹	۲۴۳۵/۳۷۶	۲۷۰	۲۷۰۵/۳۷۶

نمودار ۳- مصرف آب‌های زیرزمینی در بخش‌های مختلف

جدول ۱۵- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان مرکزی

۳-۲-۴- پایداری منابع آب

استان مرکزی در حوزه آبریز اصلی فلات مرکزی، خلیج فارس و دریای عمان قراردارد و حجم کل منابع آب تجدیدشونده برابر با ۲۰۴۹ میلیون مترمکعب درسال است که از این مقدار ۹۶۷ میلیون مترمکعب مربوط به آب‌های زیرزمینی و ۱۰۸۲ میلیون مترمکعب برای آب‌های سطحی است.

جدول ۱۶- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان مرکزی

مشخصات جغرافیایی و اقلیمی			
عنوان	واحد	مقدار	
نوع اقلیم	-	نیمه خشک تا نیمه خشک سرد	
مساحت	کیلومتر مربع	۲۹۰۸۰	
جمعیت	نفر		
تعداد و نام حوضه‌های آبریز اصلی	حوضه	۲	فلات مرکزی،خلیج فارس -دریای عمان
تعداد و نام حوضه‌های آبریز فرعی	حوضه	۳	دریاچه نمک،کارون،کرخه
میانگین سالانه نزولات جوی	میلیمتر	۲۶۵	
متوسط سالانه حجم نزولات جوی	میلیون مترمکعب	۷۷۰۲	
حجم کل منابع آب تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۲۰۴۹	
منابع آب سطحی			
عنوان	واحد	مقدار	
حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۱۰۸۲	
تعداد رودخانه‌های مهم	رودخانه	۵	
تعداد رودخانه‌های مرزی	رودخانه		
حجم سالانه آب رودخانه‌های مرزی	میلیون مترمکعب		
حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان، یا ورودی به دریاچه ها، کفه ها و کویرها)	میلیون مترمکعب	۲۰۰	
حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان	میلیون مترمکعب	۱۲۰	
منابع آب زیرزمینی			
عنوان	واحد	مقدار	
حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۹۶۷	
تعداد چاه‌ها	حلقه	۱۳۳۰۴	
حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها	میلیون مترمکعب	۱۹۱۷	
تعداد چشمه‌ها	دهنه	۲۳۴۲	
حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها	میلیون مترمکعب	۱۶۲	
تعداد قنوات	رشته	۳۶۰۶	
حجم سالانه تخلیه از قنوات	میلیون مترمکعب	۳۵۴	
میزان کل برداشت و مصارف			
عنوان	واحد	مقدار	
میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۲۲۵۱	
اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۲۱۶	
میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان	میلیون مترمکعب	۱/۴۱۴	
حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)	میلیون مترمکعب	۱/۲۶۶۵	
مصارف سالانه کشاورزی	میلیون مترمکعب	۵/۲۵۲۹	
مصارف سالانه شرب	میلیون مترمکعب	۷/۱۱۰	
مصارف سالانه صنعت	میلیون مترمکعب	۸/۲۴	

شاخص فالکن مارک

فالکن مارک دانشمند سوئدی در مطالعات خود بحران آب را بر اساس مقدار سرانه منابع آب تجدیدپذیر سالانه هر کشور تعریف کرده است. فالکن مارک میزان سرانه آب ۱۷۰۰ مترمکعب در سال را به‌عنوان شاخص کمبود معرفی کرده‌است. بر این اساس کشورهایی که دارای سرانه منابع آب سالانه تجدیدپذیر بیش از ۱۷۰۰ مترمکعب هستند، مشکل بحران آب ندارند و کشورهایی که دارای سرانه منابع آب تجدیدپذیر بین ۱۰۰۰ تا ۱۷۰۰ مترمکعب هستند جزو کشورهای با تنش آبی محسوب می‌شوند و کشورهایی که دارای سرانه آب تجدیدپذیر کمتر از ۱۰۰۰ مترمکعب در سال هستند جزو کشورهای با کمبود آب هستند و سرانه آب کمتر از ۵۰۰ مترمکعب در سال، فشار بسیار شدیدی به آن کشور تحمیل می‌کند. با توجه به جمعیت کشور، در حال-حاضر سرانه آب تجدیدپذیر ایران از مرز ۱۷۰۰ مترمکعب عبور کرده و کشور ما وارد دوره تنش آبی شده است. با توجه به تقسیم حجم آب تجدید شونده استان مرکزی بر جمعیت در سال ۱۳۹۸ (۱۴۲۹۴۷۵ نفر) عدد ۱۴۳۳ به دست آمد. از این رو استان مرکزی محدوده کم آبی قرار دارد.

جدول ۱۷- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان مرکزی و ایران

تعیین وضعیت/دسته بندی	شاخص (سرانه/مترمکعب)	عدد شاخص برای ایران و استان مرکزی
بدون تنش	بالاتر از ۱۷۰۰	-
تنش آبی	۱۷۰۰- ۱۰۰۰	ایران و استان مرکزی
کم آبی	۱۰۰۰-۵۰۰	
کم آبی مطلق	کمتر از ۵۰۰	-

شاخص سازمان ملل

بنیاد کمیسیون توسعه پایدار سازمان ملل میزان درصد برداشت از منابع آب تجدیدپذیر در هر کشور را به‌عنوان شاخص اندازه‌گیری بحران آب معرفی کرده است. براساس شاخص مذکور هرگاه میزان برداشت آب یک کشور بیشتر از ۴۰ درصد کل منابع آب تجدیدپذیر آن باشد این کشور با بحران شدید آب مواجه است و اگر این مقدار در حد فاصل ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد بحران در وضعیت متوسط و چنانچه این شاخص بین ۱۰ تا ۲۰ درصد باشد بحران در حد متعادل و کمتر از ۱۰ درصد بدون بحران تلقی می‌شود. با توجه به اینکه در ایران هم‌اکنون ۷۰ درصد کل آب تجدیدپذیر کشور مورداستفاده قرار می‌گیرد، ایران در وضعیت بحران شدید آبی قراردارد.

جدول ۱۸- شاخص سازمان ملل برای بحران آب

شاخص‌ها	محدوده بحرانی
کمتر از ۱۰ درصد	بدون بحران
بین ۱ تا ۲۰ درصد	بحران در حد متعادل
بین ۲۰ تا ۴۰ درصد	بحران در وضعیت متوسط
بیشتر از ۴۰ درصد	بحران شدید آب

حجم آب تجدیدشونده استان مرکزی برابر با **۲۰۴۹** میلیون متر مکعب است و حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی) **۲۶۶۵** میلیون مترمکعب است. از این رو برداشت از منابع تجدید پذیر استان مرکزی برابر با ۰/۷۶ درصد است. بنابراین طبق این شاخص استان در وضعیت بحران شدید قرار دارد. شایان ذکر است که حجم مصارف آب (زیرزمینی و سطحی) بیش از حجم آب تجدید شونده است.

شاخص نسبت بحرانی

به منظور مقایسه سطح کم‌آبی در حوضه‌های آبریز متفاوت می‌توان از شاخص نسبت بحرانی استفاده کرد. آلکام و همکاران (۲۰۰۰) این شاخص را نسبت میزان آب برداشت شده برای استفاده‌های انسانی به کل منابع آب تجدیدپذیر تعریف نموده‌اند. هرچه نسبت بحرانی عدد بزرگتری باشد فشار بیشتری بر منابع آب وارد می‌شود و به همان میزان هم کیفیت آب مصرف کننده‌گان پایین دست کاهش می‌یابد.

W= آب برداشت شده

WA= منابع آب در دسترس (منابع آبی تجدیدپذیر)

جدول ۱۹- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن

شاخص‌ها	محدوده بحرانی
بدون تنش	۰/۱-۰
تنش آبی کم	۰/۲-۰/۱
تنش آبی متوسط	۰/۴-۰/۲
تنش آبی زیاد	۰/۸-۰/۴

محاسبه شاخص نسبت بحرانی برای منابع آب استان مرکزی در سال ۱۳۹۸

کل منابع آبی استان (سطحی و زیرزمینی) CR=2665/2049=1/99 تنش آبی زیاد

منابع آب سطحی استان CR=414/2049=0/20 تنش آبی زیاد

منابع آب زیرزمینی استان CR=2251/2049=1/89 تنش آبی کم

با توجه به نتایج به دست آمده از شاخص‌های ارائه شده در این قسمت مشخص‌شد که استان مرکزی در مرحله کم آبی قراردارد. شایان ذکر است که این استان در مرحله بحران آب قراردارد چراکه با توجه به دو شاخص سازمان ملل و همچنین شاخص نسبت بحرانی این استان در محدوده بحران شدید آب قرار دارد. علاوه بر این استان به لحاظ شاخص فالکن در سطحی بالاتر از کشور قراردارد اما در محدوده کم آبی قراردارد.

۳-۲-۵- کشاورزی استان

کشاورزی استان مرکزی در برخی مناطق سنتی و در برخی مناطق پیشرفته است. در منطقه شمالی استان (ساوه و زرندیه) کاملاً تجاری می‌باشد و این مناطق دارای محصولاتی نظیر انار پسته، طالبی، محصولات جالیزی دیگر و محصولات دامی می‌باشد. بزرگترین گلخانه خصوصی در شهر آوه در دو فاز عملیاتی مستقر است. در منطقه مرکزی استان راشتیان، (اراک، فراهان) کشاورزی نیمه سنتی با عمده محصولات گندم، جو، سیب زمینی، انگور، محصولات دامی وجود دارد. گلخانه امان‌آباد تنها مجتمع گلخانه ای این منطقه است. در منطقه جنوبی استان، محلات قطب گل و ماهیان زینتی می‌باشد. مجتمع گلخانه‌ای دهکده گل در این شهرستان قرار دارد. شازند و خمین قطب تولید لوبیا و عسل بوده و در جنوب‌غربی استان شهرستان خنداب مرکز تولیدات باغی نظیر سیب، هلو ... می‌باشد.

جدول ۲۰- توزیع سطح برداشت و میزان تولید محصولات زراعی استان

سطح برداشت	مساحت(هکتار)	میزان تولید (تن)
آبی	۱۵۶۴۰۳	۱۵۴۸۲۳۶
دیم	۲۱۵۵۵۴	۲۴۷۳۴۲
کل	۳۷۱۹۵۸	۱۷۹۵۵۷۸

استان مرکزی در سال زراعی ۹۸-۱۳۹۷ رتبه ۱۴ کشوری در سطح برداشت محصولات زراعی و رتبه ۲۰ میزان تولید محصولات زراعی را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲۱- محصولات عمده کشاورزی استان

محصول		سطح کشت(هکتار)	تولید(تن)
غلات	گندم	۲۳۹۸۵۰	۴۲۱۶۵۰
	جو	۵۲۸۲۵	۱۸۰۳۳۸
	ذرت دانه ای	۱۶۰	۱۰۰۰
حبوبات	نخود	۹۶۷۷	۴۴۲۴
	لوبیا	۱۵۰۶۱	۳۷۵۱۲
	عدس	۱۵۲۸	۶۷۸
	سایر حبوبات	۱۸	۱۸
محصولات جالیزی	خربزه	۱۵۵۰	۵۴۲۴۹
	هندوانه	۱۹۰۵	۹۵۱۵۸
	خیار	۱۲۰	۳۶۰۷
	خیار گلخانه ای	۵۶	۲۲۳۲۸
	سایر محصولات جالیزی	۴۵۰۰	۱۵۷۴۸۶
سبزیجات	سیب زمینی	۲۳۹۱	۸۲۳۶۷
	پیاز	۵۶۴	۲۵۰۹۸
	گوجه فرنگی	۷۴۱	۲۳۲۵۳
	سبزیجات گلخانه ای	۹۰	۲۴۸۳۰
	سایر سبزیجات	۸۱۹	۱۵۲۲۶
نباتات علوفه ای	یونجه	۲۷۹۶۰	۲۵۱۰۷۶
	شبدر	۷۰۰	۳۳۷۴
	سایر نباتات علوفه ای	۹۲۶۳	۴۳۱۰۶۰
سایر محصولات		۴۵	۵۷

تولیدات دامی استان با تولید بیش از ۳۷۸ هزار تن و سهم ۲۸ درصدی رتبه ۱۳ را بین استان‌های کشور دارا می-باشد که در تولید تخم مرغ با سهم ۳,۹ درصد رتبه ۸ را دارد که این به دلیل سهم ۵,۱ درصد واحدهای مرغ تخم‌گذار (۸۲ واحد) با ظرفیت۴,۳ درصد (۳۵۱۰ هزار قطعه) نسبت به کشور است و در سایر تولیدات دامی سهمی حدود ۲۰۷ درصد و رتبه۱۲ را بین استان‌های کشور دارد. در تعداد دام سنگین استان با ۲۵۳ هزار راس ۳/۱ درصد دام کشور رتبه چهاردهم را بین استانهای کشور دارا می‌باشد. در دام سنگین وگاو دورگه با۴,۷ درصد (۲۰۸ هزار رأس) رتبه هشتم را دارد.

جدول ۲۲- تولیدات دامی استان در مقایسه با کشور در سال ۱۳۹۵-هزار تن

شرح	استان	کشور	سهم	رتبه
گوشت قرمز	۲۳/۱	۸۲۳	۲/۸	۱۱
شیر	۲۶۳/۱	۹۶۵۳/۴	۲/۷	۱۰
گوشت مرغ	۵۵	۲۰۶۹/۲	۲/۷	۱۲
تخم‌مرغ	۳۶/۹	۹۴۰/۵	۳/۹	۸
عسل	۰/۸	۸۱/۴	۱	۱۸
جمع	۳۷۸/۹	۱۳۵۶۷/۵	۲/۸	۱۳

۳-۲-۶- پوشش گیاهی و جانوری

استان مرکزی از جمله استان‌هایی است که از نظر پوشش جنگل‌های طبیعی بسیار فقیر است. سرانه جنگل در این استان شانزده برابر از سرانه آن در ایران پایین‌تر است. اما در جاده‌ای که به روستای کسرآصف کمیجان ختم می‌شود باغ‌های زیبایی وجود دارد که جنگل گونه‌اند و دست کمی از جاده چالوس ندارند و همچنین دره سرسبز وفس کمیجان که به طول ۱۵ کیلومتر است و در مسیر ارتباطی کمیجان به سمت ساوه قرار دارد. همچنین روستای کسرآصف دارای زیبایی‌هایی نظیر غار اینجیل آغاجی (درخت انجیل) هست و برخی بخش‌ها مانند ساوه و شازند و تفرش تاج پوشش ۵ تا ۱۰ درصد هستند و برخی دیگر از بخش‌ها مانند دلیجان، محلات، خمین، اراک، کمیجان و زرندیه دارای تاج پوشش ۱ تا ۵ درصد هستند. از جمله جنگل‌های موجود در استان می‌توان به پارک‌های جنگلی و جنگل‌های دست‌کاشت (۸۳۹۰۵ هکتار) اشاره کرد. مساحت جنگل‌های طبیعی استان مرکزی ۱۵۱۲۷/۵۴۷۱ هکتار است. سرانه جنگل (جنگل‌های طبیعی و دست کاشت) نزدیک به ۱۲۸ مترمربع است. در استان چهار ذخیره گاه جنگلی وجود دارد که شامل ذخیره گاه بلوط و سماق در شهرستان شازند با وسعت ۲۱۰ و ۷۵ هکتار و بنه در شهرستان تفرش با وسعت ۲۰ هکتار و خونیار واقع در شهرستان ساوه به مساحت ۲۰۰۰ هکتار است. مراتع استان که عمدتاً گیاهان بوته‌ای هستند به دلیل آب و هوای مختلف دارای تنوع زیادی هستند و در مجموع ۶۶٪ کل استان را پوشش می‌دهند.

جدول ۲۳- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاهای سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان در پایان سال۹۸

پوشش گیاهی	مساحت(هکتار)
پارک‌های جنگلی طبیعی	۳۱۱۳/۵
فضاهای سبز	۳۹۶۹۰
ذخیره گاه‌های جنگلی	۳۰۵
جمع کل عرصه‌های جنگلی	۴۲۸۰۳/۵

جدول ۲۴- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال۱۳۹۸

شرح		مساحت(هکتار)	
جنگل		۳۹۶۹۰	
مرتع	خوب (پرتراکم)	۴۵۵۲۴۷	۲۰۲۶۶۵۹
	متوسط(نیمه متراکم)	۱۱۱۶۱۶۵	
	فقیر(تراکم کم)	۴۵۵۲۴۷	
بیابان		۴۹۰۰۰۰	

تاکنون در این استان حدود ۳۳۵ گونه جانوری شامل ۵۳ گونه پستاندار، ۲۰۵ گونه پرنده، ۵۴ گونه خزنده، چهار گونه دوزیست و ۱۹ گونه ماهی شناسایی شده است.

منطقه‌ی هفتاد قله، نماد محیط زیست طبیعی استان مرکزی است و قوچ و میش، پلنگ، سیاه گوش و کاراکال از جمله پستانداران مناطق کوهستانی استان به شمار می‌روند. همچنین از گونه‌های حیات وحش مناطق دشتی و بیابانی می‌توان به آهو، شغال، روباه، خرگوش، خارپشت، تشی، رودک، سمور، گربه ی وحشی، گراز، انواع جوندگان و همچنین بلدرچین، باقرقره، هوبره، انواع گنجشک سانان و انواع پرندگان شکاری مانند هما، شاهین، بحری، بالابان، لاچین و دلیجه اشاره نمود.

۳-۲-۷- وضعیت کانسارهای معدنی

استان مرکزی به سبب قرارگرفتن در دو منطقه زمین شناسی مهم کشور، شامل منطقه‌های دگرگونی سنندج سیرجان و ایران مرکزی و به لحاظ شرایط زمین شناسی، خاستگاه مواد معدنی مختلف و متنوعی شامل کانی‌های دگرگونی، آذرین و رسوبی از قبیل مواد معدنی غیرفلزی، فلزی، مصالح ساختمانی و سنگ‌های تزئینی است.

تاکنون بیش از ۳۱ نوع ماده معدنی در استان مرکزی شناسایی شده و امکانات بالفعل استان شامل تنگستن، قلع و مولیبدن، طلا، مس، آندالوزیت، مرمریت‌های سیاه، گرانیت، کانی‌های قیمتی و زینتی شامل کانی‌های فیروزکوه، کریزوکولا، جاسپر، ازوریت و مالاکیت، عقیق، بلور کوارتز و کلسیت و... می‌باشد.

از مواد معدنی استخراج شده در واحدها و کارخانجات گچ‌پزی، آهک‌پزی، سیمان سفید، رنگسازی، پوکه‌سازی، کاشی‌سازی، لاستیک‌سازی، شیشه‌سازی و... استفاده می‌شود.

گفتنی است که استان مرکزی دارای ۱۶ واحد تولید پودرهای معدنی میکرونیزه و سوپر میکرونیزه است که از این نظر در کشور مقام نخست را دارد. در ضمن وجود ۴ واحد فرآوری مواد فلزی- فلوتاسیون سرب و روی و آلومینیوم سازی در استان مرکزی در خور ذکر است.

جدول ۲۵- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب نوع استخراج در سال ۹۷

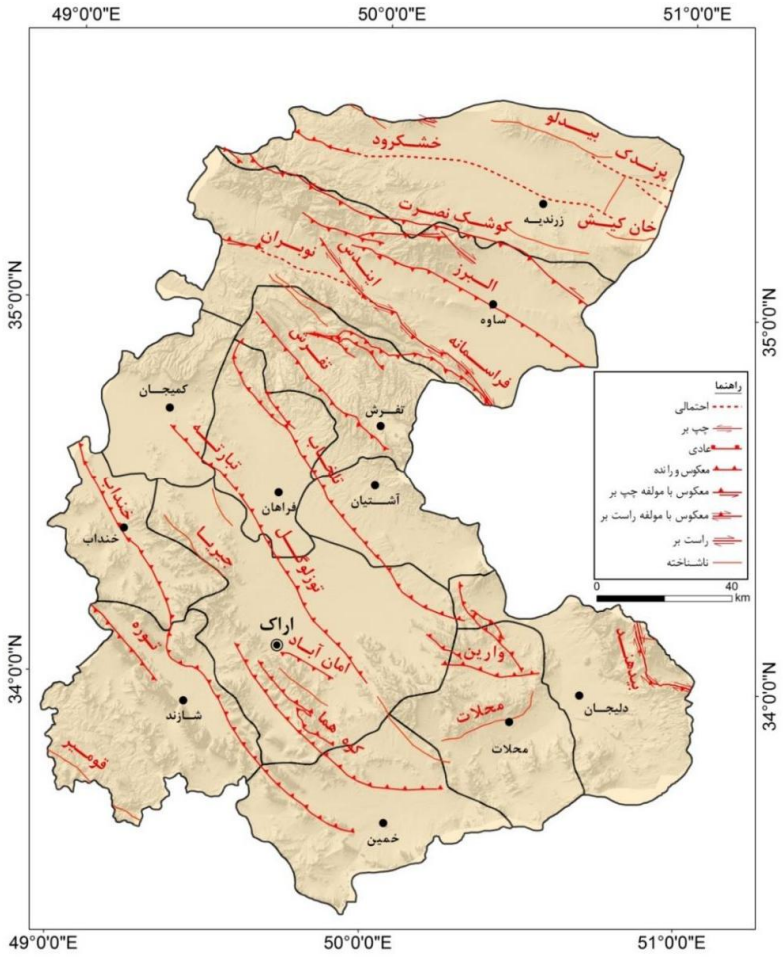
نوع استخراج	تعداد معادن			تعداد شاغلین
	جمع کل	نحوه مدیریت		
		خصوصی	عمومی	
استخراج سنگ آهن	۶	۰	۶	۱۰۲
استخراج سنگ سرب و روی	۴	۰	۴	۹۰
استخراج سنگ طلا	۱	۰	۱	۱۶۸
استخراج سنگ‌های تزئینی	۸۵	۰	۸۵	۹۳۹
استخراج سنگ لاشه	۴۷	۴	۴۳	۲۶۶
استخراج سنگ بالاست	۱	۱	۰	۱۸
استخراج سنگ آهک	۳۰	۰	۳۰	۲۳۳
استخراج سنگ گچ	۹	۰	۹	۵۲
استخراج کائولن و خاک نسوز	۱۹	۰	۱۹	۸۴
استخراج بنتونیت و گل سرشوی	۲	۰	۲	۷
اسخراج سولفات سدیم	۱	۱	۱	۱۶
استخراج باریت و خاک سرخ و زرد	۱۰	۰	۱۰	۳۴
استخراج فلورین	۴	۰	۴	۳۲
استخراج سنگ سیلیس	۱۰	۰	۱۰	۵۳
استخراج فلدسپات	۹	۰	۹	۳۷
استخراج پوکه معدنی	۲	۰	۲	۱۰
استخراج سنگ مس	۴	۰	۴	۱۱۲
استخراج بوکسیت	۱	۰	۱	۴
کل	۲۴۵	۶	۲۳۹	۲۲۵۷

۳-۲-۸- مخاطرات محیطی

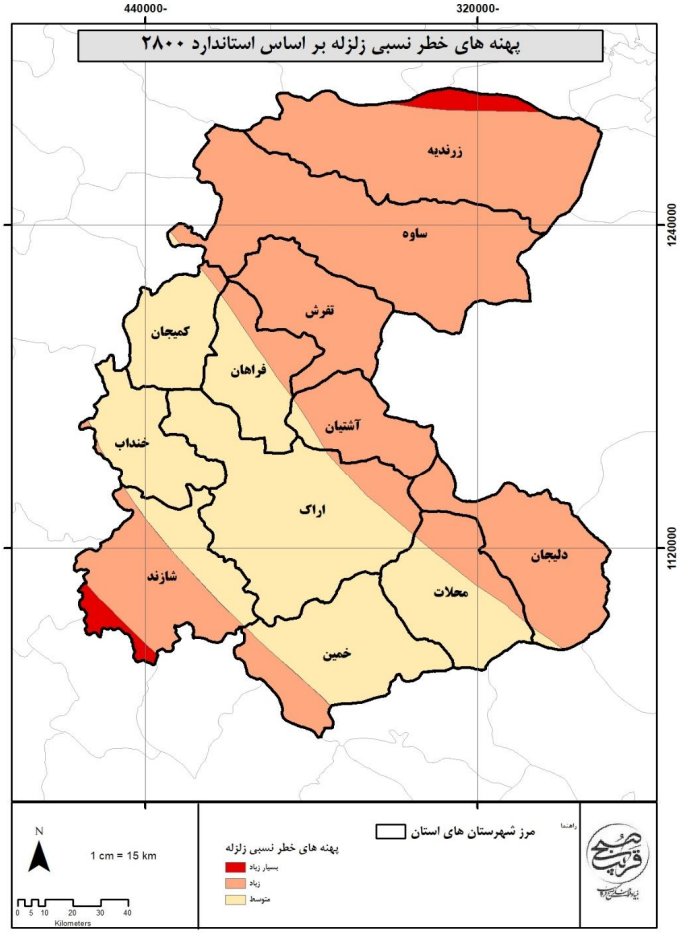
۳-۲-۸-۱- زلزله

استان مرکزی در سه زون ساختاری ایران مرکزی، سنندج-سیرجان و ارومیه-دختر قرارگرفته است. روند ساختارهای ناحیه‌ای در این گستره متأثر از ایالت‌های همسایه است به‌گونه‌ای که روند گسل‌های بزرگ در شمال استان ازجمله گسل کوشک نصرت پیرو روند ساختارهای اساسی در البرز است. روند گسل‌های اصلی در

مرکز و خاور استان ازجمله گسل‌های تفرش، تلخاب و تبرته تقریباً موازی گسل‌های اساسی زاگرس است که دارای روند شمال باختر-جنوب خاور بوده و توان لرزه‌خیزی در خور توجهی دارند. نوزمین‌ساخت استان مرکزی به‌شدت تحت تأثیر عملکرد گسل‌های فوق می‌باشد. گسل ایندس در شمال خاوری استان ازجمله گسل‌های مهم دیگری می‌باشدکه از شمال سلفچگان تا شمال باختری ساوه گسترش دارد و مرز جنوب باختری دشت ساوه را ایجاد نموده است. افزون بر گسل‌های اصلی فوق گروه دیگری از گسل‌ها وجود دارند که روند آنها کم و بیش زاویه‌ای حدود 33 با گسل‌های اصلی دارد. این گروه از گسل‌ها در مقایسه با گروه اول دارای توان لرزه‌خیزی در خور توجهی نیستند و از دیدگاه لرزه‌خیزی دارای اهمیت چندانی نمی‌باشند.

نقشه ۸- موقعیت گسل‌های اصلی استان مرکزی

نقشه ۹- پهنه‌های خطر زلزله بر اساس استاندارد ۲۸۰۰

۳-۲-۸-۲- فرونشست

کاهش سطح سفره‌های آب زیرزمینی در سطح استان باعث ایجاد مشکلاتی از قبیل نشست سطح زمین خواهد شد، کما اینکه در مناطقی از آبخوان دشت ساوه نیز مواردی از نشست زمین گزارش گردیده است. بدیهی است با ادامه روند فعلی در سال‌های آتی تقریباً تمامی استان با مشکل جدی کم آبی مواجه خواهد بود و تأمین آب مورد نیاز مصارف مختلف با مشکلات و چالش‌های عمده ای روبه رو خواهد گردید، از جمله تأمین آب شرب شهرها و روستاهای استان که در حال حاضر نیز با مشکلاتی همراه می‌باشد. هر چند به منظور کاهش بحران‌های پیش‌روی تأمین آب شرب که یکی از رسالت‌ها و وظایف اصلی شرکت‌های آب منطقه ای بوده و

در سرلوحه برنامه‌های ابلاغی توسط وزارت نیرو نیز می‌باشد، اقدامات اساسی و زیربنائی گسترده ای توسط این شرکت در سال‌های اخیر صورت پذیرفته و در حال حاضر نیز در حال اجرا می‌باشد. در این اقدامات سعی گردیده است که علاوه بر تأمین آب شرب شهرهای بزرگ استان از منابع آب زیرزمینی، از طریق آب‌های سطحی نیز چه در داخل استان و چه انتقال از حوضه‌های مجاور بعنوان داشتن حاشیه امن تأمین آب در سال‌های آتی، تأمین آب شهرها و روستاها صورت پذیرد. پیش بینی می‌شود که با اجرای طرح‌های مذکور در پایان برنامه ششم توسعه نسبت مصارف آب‌های سطحی به زیرزمینی از مقادیر فعلی که به نسبت ۲۱ درصد سطحی به ۷۹ درصد زیرزمینی می‌باشد به نسبت ۵۲ درصد سطحی به ۴۸ درصد زیرزمینی تغییر پیدا نماید که خود علاوه بر کاهش اتکاء به منابع آب زیرزمینی، باعث تقویت سفره و آبخوانها نیز به طور موثری خواهد گردید.

۳-۲-۹- مناطق حفاظت شده

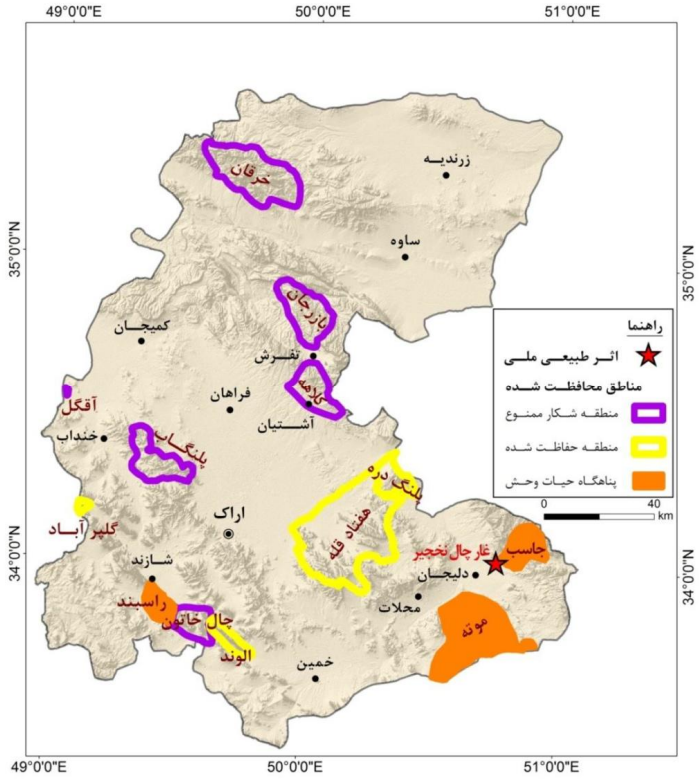
بر اساس گزارش اداره کل حفاظت محیط زیست استان مرکزی مناطق تحت مدیریت استان شامل ۲ منطقه حفاظت شده (۱۰۴۶۳۷هکتار) و اثر طبیعی-ملی غار نخجیر، ۵ منطقه شکارممنوع(۱۳۵۸۵۸/۴هکتار) و همچنین ۲ پناهگاه حیات وحش(۲۷۷۱۷هکتار) می‌باشد.

جدول ۲۶- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان

منطقه حفاظت شده	مساحت(هکتار)	موقعیت
منطقه حفاظت شده هفتاد قله	۹۷۴۳۷	در شمال و غرب در جوار کویر میقان
منطقه حفاظت شده الوند خمین	۷۲۰۰	در ۲۰ کیلومتری غرب شهرستان خمین
اثرطبیعی-ملی غار نخجیر	۱	در ۸ کیلومتری شرق شهر دلیجان

جدول ۲۷- موقعیت و مساحت مناطق شکارممنوع استان

منطقه شکارممنوع	مساحت(هکتار)	موقعیت
منطقه شکار ممنوع بازرجان	۲۵۷۵۰	در فاصله ۲کیلومتری شمال شهر تفرش
منطقه شکار ممنوع پلنگاب	۲۷۲۱۱/۴۳	و در شمال غربی شهر اراک
منطقه شکار ممنوع تالاب میقان	۲۵۰۰۰	در فاصله ۱۵ کیلومتری شمال شرقی شهر اراک
منطقه شکار ممنوع چال خاتون	۱۳۸۹۷	ودر جنوب غربی استان مرکزی
منطقه شکار ممنوع خرقان	۴۴۰۰۰	در شمال شهر اراک
پناهگاه حیات وحش جاسب	۱۷۱۰۰	در منتهی الیه جنوب شرق استان مرکزی
پناهگاه حیات وحش راسوند	۱۰۶۱۷	در جنوب غربی استان مرکزی وغرب اراک

نقشه ۱۰- مناطق حفاظت شده استان مرکزی

۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی

۳-۳-۱- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان مرکزی

۳-۳-۱-۱- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان مرکزی

توسعه اجتماعی با چگونگی و شیوه زندگی افراد یک جامعه پیوند تنگاتنگی دارد و ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، مسکن، اشتغال، آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت می‌باشد. توسعه اجتماعی باید به رفاه و آسایش بیشتر افراد جامعه منجر شود تا افراد رضایت بیشتری از زندگی داشته باشند. توسعه اجتماعی، یک حوزه میان رشته‌ای و میان بخشی در جست و جوی بهزیستی مادی و اجتماعی مردم در همه سطوح جامعه تعریف می‌شود. از طرفی دیگر توسعه اجتماعی در برگیرنده بعدی از توسعه است که بر کنش و واکنش‌های انسانی، نهادها و روابط اجتماعی با

یکدیگر تاکید می‌ورزد و بر آنها تمرکز می‌نماید. امروز طرح رویکرد اجتماع محوردر فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی سبب شده که سنجش میزان توسعه یافتگی بر مبنای شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی بخش مهمی از جریان تحقیق در راستای رفع نابرابری‌های منطقه‌ای به حساب آید(سرور و خلیجی، ۱۳۹۴). به طور کلی در مسیر رسیدن به توسعه عواملی وجود دارد که مانع و عواملی نیز پیشبرنده توسعه است که پژوهشگران نیز در سدد شناخت این عوامل هستند؛ شناسایی عوامل مانع و یا پیشبرنده توسعه این امکان را فراهم می‌نماید که در شناخت و تحلیل روند تغییرات نیروهای پیشران توسعه در استان به یک چارچوب مشخص دست یافت. در واقع هدف از شناخت عوامل و فرایندهای فرهنگی و اجتماعی در نهایت دستیابی به چارچوبی جامع از این عوامل در ارتباط با توسعه استان است؛ اینکه روند تغییرات شاخص‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی استانی به طور کلی در راستای توسعه و به عنوان بسترساز و محرک توسعه عمل می‌کنند یا اینکه در فرایند توسعه به عنوان اختلال ایجاد می‌کنند (گزارش آمایش استان گیلان، ۱۳۹۷).

۳-۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه

از عوامل پیشبرنده فرهنگی اجتماعی در استان مرکزی میزان بالای بعضی از متغیرهای سرمایه اجتماعی است. البته باید در نظر داشت که میزان سرمایه اجتماعی در استان به نسبت میانگین کل کشور پایین‌تر بوده ولیکن در بعضی از متغیرها میانگین بالاتر بوده است که یکی از این متغیرها میزان بالای اعتماد سازمانی در استان بوده است که این موضوع یکی از عوامل مهم و محرک توسعه استان به حساب می‌آید، چراکه مسئولین استان برای اجرای برنامه توسعه‌ای به دلیل اعتماد بالا به سازمان‌ها توسط مردم کمتر با مشکل مواجه خواهند شد. از دیگر عوامل پیشبرنده توسعه نیز می‌توان به ارزیابی مثبت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف خود، میزان آمادگی بالای مردم برای مشارکت با سازمان‌ها و نهادها در صورت نیاز و میزان بالای عام گرایی اجتماعی شـعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده اشاره کرد که هر کدام از این متغیرهای عنوان شده در جهت توسعه استان نقش قابل توجه و بسزایی خواهند داشت. البته نباید از این مساله به سادگی عبور کرد که میزان آسیب‌های اجتماعی در استان رو به افزایش بوده است و نباید انتظار داشت که میزان عوامل یاد شده همچنان بالا بمانند و اگر برای کاهش و کنترل مسائل اجتماعی و همچنین افزایش میزان سرمایه‌های اجتماعی برنامه‌ای وجود نداشته نباشد به مرور زمان شاهد کاهش میزان عوامل یاد شده و همچنین افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی بوده و عوامل پیشبرنده نیز در دراز مدت تبدیل به مانعی برای توسعه خواهند بود.

۳-۳-۱-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه

موانع توسعه در استان در دو بخش میزان بالای آسیب‌های اجتماعی و میزان کم سرمایه‌های اجتماعی قابل بررسی است. میزان بالای آسیب‌ها و مشکلات اجتماعی یکی از مهم‌ترین عوامل مانع در توسعه استان مرکزی است؛ که از جمله این آسیب‌ها و مشکلات؛ طلاق، سرقت، چاقو و قمه کشی و ... اشاره کرد که هر کدام از این موارد یاد شده به میزان زیادی در استان قابل مشاهده است. البته باید توجه داشت بوجود آمدن هرکدام از این عوامل به خودی خود و اتفاقی نبوده و دارای علت‌های دیگری هستند. از طرف دیگر میزان پایین سرمایه‌های اجتماعی در هر سه بعد نیز از موانع مهم دیگر در توسعه استان به حساب می‌آید که هر کدام از این ابعاد دارای متغیرهای زیادی است که جز چند متغیر اکثر متغیرها دارای میانگین پایینی نسبت به کل کشور بوده است که از آن جمله می‌توان به ارزیابی نسبت به عدم موفقیت نظام در حل مشکلات، عدم وجود عدالت و برابری و همچنین مطلوب نبودن جامعه، کیفیت پایین خدمات سازمانی، اعتماد تعمیم یافته پایین و بسیاری متغیر دیگر در استان اشاره کرد. این نکته نیز قابل ذکر است که هر قدر میزان سرمایه‌های اجتماعی افزایش پیدا کند میزان آسیب‌های اجتماعی کاهش پیدا خواهد کرد و بالعکس.

۳-۳-۱-۴- وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان مرکزی

مسائل و مشکلات اجتماعی

بیکاری

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر تا سال ۱۳۹۷ استان مرکزی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در استان روند سینوسی داشته است؛ همچنین باید توجه داشت که بالاترین نرخ بیکاری در استان مربوط به سال ۱۳۸۵ با ۱۲/۵ درصد بوده است. نرخ بیکاری در استان فقط در سال ۱۳۸۵ از نرخ بیکاری کل کشور بالاتر بوده و در دیگر موارد نرخ بیکاری استان پایین‌تر بوده است.

جدول ۲۸- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر

استان	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
مرکزی	۸/۹	۱۲/۵	۱۱	۷/۳	۸/۴
کل کشور	۱۴/۲	۱۱/۳	۱۲/۳	۱۲/۴	۱۲

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد. باتوجه به اطلاعات جدول نرخ بیکاری در استان مرکزی در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی بالاتر بوده است؛ همچنین همانطور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در مناطق شهری استان مرکزی در سال ۱۳۹۸ برابر ۸/۷ درصد و در مناطق روستایی ۶/۵ درصد بوده است که در مقایسه با نرخ بیکاری کل کشور در مناطق روستایی و شهری وضعیت بهتری دارد.

جدول ۲۹- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی

سال		جمع		نقاط شهری		نقاط روستایی	
		نرخ	رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	رتبه
۱۳۹۴	مرکزی	۷/۹	۲۹	۹/۱	۲۸	۴/۲	۳۰
	کل کشور	۱۱	–	۱۲/۲	–	۸/۱	–
۱۳۹۵	مرکزی	۷/۳	۳۱	۷/۶	۳۱	۶/۴	۲۸
	کل کشور	۱۲/۴	–	۱۳/۷	–	۸/۹	–
۱۳۹۶	مرکزی	۷/۹	۳۰	۸/۲	۳۱	۶/۸	۲۰
	کل کشور	۱۲/۱	–	۱۳/۴	–	۸/۲	–
۱۳۹۷	مرکزی	۸/۴	۲۹	۹/۴	۲۹	۴/۸	۲۸
	کل کشور	۱۲	–	۱۳/۵	–	۷/۹	–
۱۳۹۸	مرکزی	۸/۲	۲۶	۸/۷	۳۰	۶/۵	۱۷
	کل کشور	۱۰/۶	–	۱۱/۸	–	۷/۳	–

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک جنسیت در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری زنان در همه سال‌های مورد بررسی نسبت به بیکاری مردان، در استان مرکزی بیشتر بوده ولیکن نسبت به کل کشور در همه سال‌های بررسی شده کمتر بوده است که این موضوع نشان از وضعیت مناسب بیکاری زنان به نسبت کل کشور بوده است. استان مرکزی در تمام سال‌های بررسی شده به جز سال ۱۳۹۴ جزو ۱۰ استانی بوده است که کمترین نرخ بیکاری زنان را داشته است؛ همچنین در خصوص نرخ بیکاری مردان نیز باید عنوان کرد که نرخ بیکاری در سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ جزو ۵ استانی است کمرین میزان نرخ بیکاری را داشته است و در سال ۱۳۹۸ با وجود ثابت ماندن نرخ بیکاری(۷/۹) به نسبت سال ۱۳۹۷ اما رتبه استان تغییر کرده و از ۲۶ به ۲۲ رسیده است که این موضوع می‌تواند نشان از بهتر شدن وضعیت بعضی از استان‌ها در رابطه با نرخ بیکاری مردان به نسبت استان مرکزی باشد.

جدول ۳۰- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک جنسیت

سال		نرخ بیکاری مردان		نرخ بیکاری زنان	
		نرخ	رتبه	نرخ	رتبه
۱۳۹۴	مرکزی	۶/۷	۲۸	۱۷/۸	۱۸
	کل کشور	۹/۳	–	۱۹/۴	–
۱۳۹۵	مرکزی	۶/۶	۳۱	۱۴	۲۵
	کل کشور	۱۰/۵	–	۲۰/۷	–
۱۳۹۶	مرکزی	۶/۹	۳۰	۱۵/۷	۲۱
	کل کشور	۱۰/۲	–	۱۹/۸	–
۱۳۹۷	مرکزی	۷/۹	۲۶	۱۳/۱	۲۵
	کل کشور	۱۰/۴	–	۱۸/۹	–
۱۳۹۸	مرکزی	۷/۹	۲۲	۱۱/۶	۲۵
	کل کشور	۹	–	۱۷/۵	–

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

طلاق

جدول زیر تعداد طلاق و ازدواج را به تفکیک مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر میزان طلاق در تمام سال‌های مورد بررسی به جز سال ۱۳۹۷ افزایش داشته است و میزان ازدواج نیز از سال ۱۳۹۰ به بعد یک روند کاهشی را دنبال کرده است.

جدول ۳۱- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان مرکزی

سال	جمع		نقاط شهری		نقاط روستایی	
	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق
۱۳۸۰	۱۳۳۶۳	۱۳۸۲	۱۰۰۰۴	۱۳۴۲	۳۳۵۹	۴۰
۱۳۸۵	۱۴۵۳۶	۱۸۹۵	۹۹۵۴	۱۴۵۴	۴۵۸۲	۴۴۱
۱۳۹۰	۱۶۳۷۹	۲۸۹۴	۱۱۶۶۹	۴۷۱۰	۲۳۰۴	۵۹۰
۱۳۹۵	۱۱۰۳۹	۳۲۲۶	۹۶۸۴	۲۹۸۳	۱۳۵۵	۲۴۳
۱۳۹۷	**۸۲۹۵**	**۲۸۷۲**	**۷۴۷۰**	**۲۶۴۹**	**۸۲۵**	**۲۲۳**
۱۳۹۷ کل کشور	**۵۵۰۵۶۵**	**۱۷۵۶۱۴**	**۴۸۶۶۶۱**	**۱۶۴۱۲۴**	**۶۳۹۰۴**	**۱۱۴۹۰**

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت طلاق به ازدواج در استان مرکزی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول قابل مشاهده است؛ نسبت طلاق به ازدواج طی سال‌های مورد بررسی افزایش یافته است به گونه‌ای که از ۱۰/۳۴ در سال ۱۳۸۰ به ۳۴/۶۲ در سال ۱۳۹۷ رسیده است، و نسبت طلاق آن از میزان کل کشور بیشتر بوده است.

جدول ۳۲-نسبت طلاق به ازدواج در استان مرکزی

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷	۱۳۹۷ کل کشور
تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰ ازدواج	۱۰/۳۴	۱۳/۰۴	۱۷/۶۷	۲۹/۲۲	۳۴/۶۲	۳۱/۹۰

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

بهزیستی و تأمین اجتماعی

جدول زیر تعداد مراکز(دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت‌گیرنده را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در سال ۱۳۹۷، ۲۱۵۸۶ نفر در ۴۴ مرکز نگهداری افراد دچار آسیب اجتماعی حضور داشته‌اند که این تعداد نسبت به سال ۱۳۹۵ کاهش داشته است؛ همچنین در سال ۱۳۹۷، ۲۹۳ نفر در ۹ مرکز نگهداری کودکان تحت پوشش حضور داشته‌اند که نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش را نشان می‌دهد.

جدول ۳۳-تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت‌گیرنده

سال	نگهداری کودکان بی‌سرپرست		آسیب‌های اجتماعی [۶]	
	تعداد مراکز	تعداد افراد	تعداد مراکز	تعداد افراد
۱۳۸۰	۲	۹۳	۶	۲۹۲۰
۱۳۸۵	۴	۵۰	۶	۸۵۸
۱۳۹۰	۵	۵۱	۱۸	۱۵۶۲۶
۱۳۹۵	۵	۶۹	۳۹	۳۳۴۴۳
۱۳۹۷	**۹**	**۲۹۳**	**۴۴**	**۲۱۵۸۶**

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشخص است استان مرکزی در نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی

۶. شامل فعالیت واحدهای بازپروری زنان و دختران آسیب دیده اجتماعی، خانه سلامت، ساماندهی کودکان خیابانی، مداخله در بحران های فردی، خانوادگی و اجتماعی، مداخله به منظور کاهش طلاق، مهمانسرای سلامت کودک و طرح تلفن کودک است که در سال ۱۳۹۰ اطلاعات پایگاه خدمات اجتماعی، اسکان موقت، خدمات سیار اورژانس اجتماعی و حمایت از مبتلایان به اختلال هویت جنسی را نیز شامل می شود.

رتبه ۲۰، نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی‌سرپرست رتبه ۱۹، تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزستی کشور رتبه ۱۸ و تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی رتبه ۱۶ را داشته است.

جدول ۳۴-میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی

موارد	استان	۱۳۹۸	
		شاخص	رتبه
نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی به تعداد افراد دارای آسیب اجتماعی	مرکزی	۰/۱۹	۲۰
	کل کشور	۰/۱۸	-
نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی‌سرپرست به تعداد کودکان بی‌سرپرست	مرکزی	۲/۵۳	۱۹
	کل کشور	۲/۶۰	-
تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزستی کشور	مرکزی	۳۵۲۳۷	۱۸
	کل کشور	۱۷۱۰۴۷۵	-
تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی	مرکزی	۲۲۷۷۸	۱۶
	کل کشور	۹۴۵۳۹۴	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول ذیل موارد مرتبط در خصوص کمیته امداد امام خمینی استان مرکزی را در مقایسه با کل کشور نشان می‌دهد؛ همانطور که مشاهده می‌شود استان مرکزی در تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی رتبه ۲۴، تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی رتبه ۲۴ و در سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی رتبه ۶ را دارد.

جدول ۳۵-میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی

موارد	استان	۱۳۹۸	
		شاخص	رتبه
تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی	مرکزی	۱۷	۲۴
	کل کشور	۸۳۲	-
تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی	مرکزی	۸۳۴۸۴	۲۴
	کل کشور	۴۷۸۳۶۸۱	-
سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی	مرکزی	۳۲	۶
	کل کشور	۲۵/۱	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در مجموع ۶۶/۱۶ درصد مردم در استان بیمه شده و مستمری بگیر هستند که این درصد از درصد کل کشور بالاتر است. در استان مرکزی ۵۴/۱۴ درصد بیمه شده و ۱۲/۰۲ درصد مستمری بگیر هستندکه این درصد در کل کشور برابر با ۴۵/۶۱ درصد بیمه شده و ۸/۱۵ درصد مستمری بگیر می‌باشد.

جدول ۳۶-درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی

استان	سال ۱۳۹۷		
	مجموع	بیمه‌شدگان	مستمری‌بگیران
مرکزی	۶۶/۱۶	۵۴/۱۴	۱۲/۰۲
کل کشور	۵۳/۷۶	۴۵/۶۱	۸/۱۵

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت در سال ۱۳۹۷ در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در استان مرکزی درصد افرادی که تحت پوشش بیمه سلامت ایران شده‌اند برابر با ۴۱/۶۸ درصد بوده است که از درصد بیمه شدگان پوشش سازمان بیمه سلامت در کل کشور(۵۱/۶۳ درصد) پایین‌تر بوده است.

جدول ۳۷- درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران[۷]

استان	سال ۱۳۹۷
مرکزی	۴۱/۶۸
کل کشور	۵۱/۶۳

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

آسیب‌های اجتماعی

اعتیاد و قاچاق مواد مخدر

جدول زیر مربوط به انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده در استان مرکزی می‌باشد؛ همانطور که در جدول قابل مشاهده است بیشترین مواد مخدر کشف شده مربوط به تریاک و شیره تریاک بوده است و همچنین در سایر مواد مخدر نیز بالاترین میزان کشف متعلق به آمپول قرص‌های روانگردان می‌باشد. باید توجه داشت که در اکثر موارد ذکر شده در جدول میزان مواد کشف شده در استان کاهش پیدا کرده است. به طور مثال میزان

[۷] از تاریخ ۱۳۹۱/۷/۱ سازمان بیمه خدمات درمانی به سازمان بیمه سلامت ایران تغییر نام پیدا کرده‌است.

تریاک و شیره تریاک کشف شده در سال ۱۳۹۷ برابر ۳۸۲۷ بوده است که به نسبت سال ۱۳۹۵ کاهش پیدا کرده است. میزان مواد کشف شده در استان در مواردی مانند شیشه و آمپول و قرص‌های روان‌گردان افزایش و در دیگر موارد کاهش یافته است.

جدول ۳۸- انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده

مواد مخدر (کیلوگرم)		سال				
		۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
مواد افیونی	هروئین (هروئین،کراک، کریستال)	۰۰	۰۰۰	۲۵	۶۷۴	۱۶۹
	مرفین	۰۰۰	۰۰۰	۳	۱۵۰	۱۶
	تریاک و شیره تریاک	۰۰۰	۰۰۰	۱۱۷۶	۵۵۲۲	۳۸۲۷
	سایر	۰۰۰	۰۰۰	۷۴	۲۲	–
کانابیس	حشیش	۰۰۰	۰۰۰	۹۴	۹۹۳	۲۱۴
	گراس	۰۰۰	۰۰۰	۴۳	۲۲۱۴	۱۸۶۶
محرک‌ها	شیشه (متا آمفتامین)	۰۰۰	۰۰۰	۲۴	۳۳	۳۹
سایر موارد		۰۰۰	۰۰۰	–	–	۴۰۴
سایر موارد	آمپول و قرص‌های روان‌گردان	۰۰۰	۰۰۰	۶۹۳۷	۳۰۵۷۶	۳۱۷۰۹
	مواد پیش‌ساز (لیتر)	۰۰۰	۰۰۰	۱۰	۰	۵۴۶

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

جدول زیر در خصوص دستگیر شدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم است؛ همانطور که در جدول مشاهده می‌شود تعداد دستگیر شدگان در ارتباط با مواد مخدر کشف شده یک روند افزایشی داشته و در سال ۱۳۹۷ به نسبت سال‌های قبل میزان آن افزایش پیدا کرده است. این نکته نیز قابل توجه است که میزان دستگیری قاچاقچیان و عوامل توزیع کننده به نسبت سال ۱۳۹۵ کاهش و دستگیری افراد معتاد و مصرف کننده و اتباع بیگانه افزایش داشته است.

جدول ۳۹- دستگیر شدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم

سال	جمع کل	قاچاقچیان و عوامل توزیع کننده	معتاد و مصرف‌کننده	اتباع بیگانه
۱۳۸۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۹۰	۶۵۱۸	۵۶۳۴	۸۱۰	۷۴
۱۳۹۵	۱۳۳۵۷	۶۹۰۱	۶۳۸۲	۷۴
۱۳۹۷	۱۷۶۴۲	۶۳۰۵	۱۱۲۰۸	۱۲۹

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

جدول زیر نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف‌شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) در استان مرکزی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است این نسبت در سال ۱۳۹۸ در استان برابر با ۴۹/۵۳ و در کل کشور ۱۱۴/۴۴ بوده است که این مساله نشان از میزان متوسط رو به پایین مواد مخدر کشف شده در استان در مقایسه با کل کشور است. به طور کلی استان مرکزی در این مساله رتبه ۱۳ کشوری را دارا می‌باشد.

جدول ۴۰-نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف‌شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر)

استان	۱۳۹۸	
	نسبت	رتبه
مرکزی	۴۹/۵۳	۱۳
کل کشور	۱۱۴/۴۴	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت در استان مرکزی را در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است این نسبت در استان برابر با ۱۰۷/۲۹ و در کل کشور ۵۰/۲۵ بوده است و میزان خیلی بالای توانایی در دستگیری قاچاقچیان مواد را نشان می‌دهد. استان مرکزی در این رابطه رتبه اول را در بین استان‌های دیگر داشته است.

جدول ۴۱- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت(در هر ده هزار نفر)

استان	۱۳۹۸	
	نسبت	رتبه
مرکزی	۱۰۷/۲۹	۱
کل کشور	۵۰/۲۵	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

سرقت

جدول ذیل سرقت‌های عادی بر حسب نوع را در استان مرکزی نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشاهده می‌شود میزان سرقت‌های اتفاق افتاده در همه موارد به جز موتورسیکلت در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است.

میزان سرقت در سال ۱۳۹۷ از اماکن خصوصی برابر ۳۹۸۴، اماکن دولتی ۱۹۵، منزل ۱۵۳۰ و مغازه ۳۴۵ مورد بوده است.

جدول ۴۲- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد)

سال	سرقت از اماکن				سرقت انواع وسایل نقلیه و لوازم آن			احشام
	اماکن خصوصی	اماکن دولتی	منزل	مغازه	اتومبیل	موتور سیکلت	لوازم خودرو یا وسایل داخل آن	
۱۳۸۰	–	–	–	–	–	–	–	–
۱۳۸۵	–	–	–	–	–	–	–	–
۱۳۹۰	–	۵۹	۱۱۶۸	۳۱۹	۲۹۳	۱۰۰۵	۸۱۹	۲۸۰
۱۳۹۵	–	۱۰۲	۱۰۸۳	۳۴۴	۴۵۰	۱۱۹۳	۳۰۵۳	۱۷۶
۱۳۹۷	**۳۹۸۴**	**۱۹۵**	**۱۵۳۰**	**۳۴۵**	**۵۳۳**	**۱۱۳۲**	**۳۹۲۲**	**۳۰۵**

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

جدول زیر نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت را در هر ده هزار نفر نشان می‌دهد که این نسبت در استان مرکزی برابر با ۳۷/۲۳ در ده هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور(۴۲/۸۲) پایین‌تر است و در این خصوص رتبه ۱۷ را دارد که این موضوع نشان از میزان بالای دستگیرشدگان در خصوص سرقت در استان مرکزی است.

جدول ۴۳- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت(در ده هزار نفر)

استان	۱۳۹۸	
	نسبت	رتبه
مرکزی	۳۷/۲۳	۱۷
کل کشور	۴۲/۸۲	–

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران

بنابر سالنامه آماری کشور در سال ۱۳۹۷، میزان چاقو و قمه کشی در این سال در استان(۸/۵۳ در هر صد هزار نفر) بالاتر از این میزان در کل کشور(۷/۶۵) بوده است و در دیگر جرائم نسبت پایین‌تری را به کل کشور داشته است؛ همچنین میزان دستگیر شدگان در ارتباط با انواع شرارت‌ها برابر ۹/۸۶ در صد هزار نفر بوده است که به نسبت کل کشور میزان بالاتری داشته است.

جدول ۴۴-جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع(در صد هزار نفر)

سال ۱۳۹۷									
استان	قتل	مرگ‌های مشکوک		نزاع و درگیری		شرارت			
		خودکشی	سایر	فردی	دسته جمعی	زورگیری و باج‌گیری (اخاذی)	چاقو و قمه کشی	سایر شرارت‌ها	دستگیرشدگان
مرکزی	۱/۲۶	۵/۱۸	۱۷/۳۵	۷۷۵/۳۲	۶/۶۵	۰/۰۷	۸/۵۳	۱/۵۴	۹/۸۶
کل کشور	۲/۲۵	۵/۳۰	۲۸/۵۳	۹۴۳/۳۴	۸/۰۴	۰/۱۵	۷/۶۵	۲/۱۸	۹/۰۰

منبع: سالنامه آماری کشور، نفر

جدول زیر در خصوص نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع‌شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر) می‌باشد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در استان مرکزی نسبت دستگیرشدگان در این مورد ۹/۸۲ در صد هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور (۷/۵۲) وضعیت بالاتری داشته و در بین ۱۰ استانی قرار گرفته است که بالاترین نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم را داشته‌اند.

جدول ۴۵-نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع‌شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)

استان	۱۳۹۸	
	نسبت	رتبه
مرکزی	۹/۸۲	۶
کل کشور	۷/۵۲	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

۳-۳-۱-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان

سرمایه اجتماعی در علوم اجتماعی مفهوم جدیدی نیست بلکه صرفاً مفهومی قدیمی در بسته‌بندی جدید است(شارع‌پور، ۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی جزئی جدا نشدنی از مجموعه داشته‌های یک جامعه است که نقش اساسی در توسعه پایدار و متوازن دارد. در این بخش از گزارش به مطالعه و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در سطوح کلان، میانی و خرد و همچنین شاخص سرمایه اجتماعی کل بر اساس نتایج آخرین گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳ پرداخته شده است.

سرمایه اجتماعی سطح کلان

بر اساس گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳، سنجش سرمایه اجتماعی در سطح کلان از ترکیب ۴ مؤلفه زیر ساخته می‌شود که میانگین هر کدام از این مولفه‌ها در تعیین وضعیت سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان و کل کشور مهم است.

- پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات
- پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف
- پنداشت نسبت به نکویی جامعه
  1. مطلوب بودن جامعه
  2. وجود عدالت و برابری
- ارزیابی نسبت به آینده

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در همه متغیرها به جز پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف، میانگین استان مرکزی پایین‌تر از میانگین کل کشور است. استان مرکزی در ارتباط با پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات رتبه ۲، پنداشت نسبت به نکویی جامعه(وجود عدالت و برابری) رتبه ۲ و در ارتباط با ارزیابی نسبت به آینده رتبه ۱ را داشته و میزان پایین ارزیابی پاسخگویان در خصوص این دو متغیر را نشان می‌دهد؛ همچنین باید در نظر داشت که استان مرکزی در هیچ یک از متغیرهای بررسی شده میانگینی بالاتر از میانگین طیف اصلی نداشته که این مساله نشان از پایین بودن میزان هر کدام از متغیرها نسبت به میانگین اصلی متغیر است.

جدول ۴۶- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مرکزی و کل کشور

مؤلفه ها	استان	میانگین	رتبه
پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات(میانگین طیف ۳۰)	مرکزی	۲۰/۸	۲
	کل کشور	۲۳/۶۴	–
پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف(میانگین طیف ۳۰)	مرکزی	۲۹/۸۳	۲۰
	کل کشور	۲۹/۳	–
پنداشت نسبت به نکویی جامعه(مطلوب بودن جامعه) (میانگین طیف ۲۴)	مرکزی	۲۱/۸۳	۱۱
	کل کشور	۲۱/۹۱	–
پنداشت نسبت به نکویی جامعه(وجود عدالت و برابری) (میانگین طیف ۲۷)	مرکزی	۲۰/۲۲	۲
	کل کشور	۲۲/۰۸	–
ارزیابی نسبت به آینده(میانگین طیف ۲۱)	مرکزی	۱۵/۸۲	۱
	کل کشور	۱۸/۸۲	–

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر نشان دهنده شاخص سرمایه اجتماعی در سطح کلان در استان مرکزی و همچنین کل کشور است؛ با توجه به اطلاعات جدول میانگین استان مرکزی در شاخص سرمایه اجتماعی سطح کلان برابر با ۱۲/۳۲ است که از میانگین کل کشور با ۱۳/۱۸ و میانگین اصلی طیف پایین‌تر بوده است و این موضوع نشان از آن دارد که شاخص سرمایه اجتماعی کلان در استان مرکزی پایین بوده است.

جدول ۴۷- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مرکزی و کل کشور

مورد	استان	میانگین طیف (۱۵)	رتبه
سرمایه اجتماعی در سطح کلان	مرکزی	۱۲/۳۲	۵
	کل کشور	۱۳/۱۸	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح میانی

سرمایه اجتماعی در سطح میانی از ترکیب ۸ متغیر زیر ساخته می‌شود که مبتنی بر نظر پاسخگویان نسبت به نهادها و سازمان‌ها می‌باشد. این متغیرها عبارتند از:

۱. اعتماد سازمانی
۲. کیفیت خدمات سازمانی
۳. عملکرد و پاسخگویی سازمان ها به نیازها
۴. آمادگی مشارکت و کمک به سازمان ها در صورت نیاز
۵. اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه های شغلی و حرفه ای)
۶. دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه شناسی گروههای شغلی و حرفه ای
۷. عام گرایی گروههای شغلی و حرفه ای
۸. ویژگی ها و ارزش های اخلاقی مسئولین

جدول زیر مربوط به متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی در سطح میانی می‌باشد. همانطور که در جدول مشخص است میانگین استان مرکزی نسبت به کل کشور در متغیرهای اعتماد سازمانی، آمادگی مشارکت و کمک به سازمان ها در صورت نیاز، دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه شناسی گروههای شغلی و حرفه‌ای، عام گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای و ویژگی ها و ارزش های اخلاقی منفی مسئولین بالاتر بوده است و در دیگر متغیرها میانگین پایین‌تری را نسبت به کل کشور داشته است. میانگین متغیر آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز برابر ۵۰/۹۷ بوده است که استان مرکزی در این متغیر بالاترین میانگین را داشته

است. همچنین ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین به نسبت میانگین کل کشور پایین‌تر بوده است و دارای رتبه ۱ است که پایین‌ترین میانگین را در کل کشور داشته است.

جدول ۴۸- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مرکزی و کل کشور

مؤلفه‌ها	استان	میانگین	رتبه
اعتماد سازمانی(میانگین طیف ۶۹)	مرکزی	۶۷/۰۳	۲۷
	کل کشور	۶۴/۳۴	-
کیفیت خدمات سازمانی(میانگین طیف ۶۰)	مرکزی	۵۵/۵۲	۱۴
	کل کشور	۵۵/۶۱	-
عملکرد و پاسخگویی سازمان ها به نیازها(میانگین طیف ۵۴)	مرکزی	۵۱/۸۴	۱۲
	کل کشور	۵۲/۲۶	-
آمادگی مشارکت و کمک به سازمان ها در صورت نیاز(میانگین طیف ۴۸)	مرکزی	۵۰/۹۷	۳۱
	کل کشور	۴۵/۵۴	-
اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه های شغلی و حرفه ای) (میانگین طیف ۳۹)	مرکزی	۳۹/۴۵	۱۶
	کل کشور	۳۹/۴۹	-
دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه شناسی گروههای شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)	مرکزی	۴۰/۷۵	۱۹
	کل کشور	۳۹/۷۵	-
عام گرایی گروههای شغلی و حرفه ای (میانگین طیف ۳۹)	مرکزی	۳۷/۳۷	۷
	کل کشور	۳۸	-
ویژگی ها و ارزش های اخلاقی منفی مسئولین(میانگین طیف ۱۸)	مرکزی	۲۱/۷۱	۳۰
	کل کشور	۱۹/۹۷	-
ویژگی ها و ارزش های اخلاقی مثبت مسئولین(میانگین طیف ۱۵)	مرکزی	۱۱/۸۲	۱
	کل کشور	۱۳	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مرکزی و کل کشور نشان می‌دهد که استان مرکزی با میانگین ۲۶/۱۸ پایین‌تر از میانگین کل کشور با میانگین ۲۶/۳۶ و طیف اصلی با ۲۷ قرار دارد و میانگین نامناسبی نسبت به کل کشور دارد.

جدول ۴۹- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مرکزی و کل کشور

مورد	استان	میانگین طیف (۲۷)	رتبه
سرمایه اجتماعی در سطح میانی	مرکزی	۲۶/۱۸	۱۲
	کل کشور	۲۶/۳۶	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح خرد

سرمایه اجتماعی در سطح خرد با ۸ مؤلفه زیر تعریف می‌شود که از مجموع این مؤلفه شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد ساخته می‌شود. این مولفه‌ها عبارتند از:

۱. اعتماد عمومی
۲. ارزشها و ویژگی های اخلاقی
۳. عام گرایی اجتماعی(شـعاع اعتماد و تعاملات نزدیک و دور؛ از اعضای خانواده تا غریبه ها)
۴. مشارکت اجتماعی
۵. بده بستان اجتماعی
۶. تعلق و عرق ملی
۷. رضایت از زندگی
۸. احساس امنیت

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین استان مرکزی در همه متغیرها به جز عام گرایی اجتماعی شـعاع اعتماد و تعاملات با همسایه‌ها وآشنایان و غیرهمشهری و غریبه‌ها بالاتر از میانگین کل کشور بوده است. به طور کلی وضعیت استان مرکزی در ارتباط با متغیرهای جدول زیر نامناسب بوده است به گونه‌ای که پاسخگویان در رابطه با عام گرایی اجتماعی شـعاع اعتماد و تعاملات با همسایه ها وآشنایان و غیرهمشهری و غریبه ها جزو ۵ استانی بوده است که کمترین میانگین را داشته‌اند.

جدول ۵۰- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان مرکزی و کل کشور

مؤلفه ها	استان	میانگین	رتبه
ارزشها و ویژگی های اخلاقی منفی(میانگین طیف ۲۱)	مرکزی	۲۵/۱۶	۱۲
	کل کشور	۲۴/۹	-
ارزشها و ویژگی های اخلاقی مثبت(میانگین طیف ۲۷)	مرکزی	۲۴/۱۱	۱۶
	کل کشور	۲۳/۷۶	-
عام گرایی اجتماعی شـعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده	مرکزی	۲۵/۴۴	۲۰
	کل کشور	۲۵/۱۱	-
عام گرایی اجتماعی شـعاع اعتماد و تعاملات با همسایه ها وآشنایان	مرکزی	۱۷/۶۷	۳
	کل کشور	۱۹/۱۱	-
عام گرایی اجتماعی شـعاع اعتماد و تعاملات با غیرهمشهری و غریبه ها	مرکزی	۱۴/۵۶	۵
	کل کشور	۱۵/۱۶	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

اعتماد عمومی

قابل اعتماد بودن مردم

جدول زیر توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم از نظر پاسخگویان در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۲۵/۴ درصد از پاسخگویان استان مرکزی میزان قابل اعتماد بودن مردم را زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۱۷/۴ درصد بوده است؛ همچنین باید توجه داشت که ۴۰/۲ درصد پاسخگویان عنوان کرده‌اند که میزان قابل اعتماد بودن مردم در استان کم و خیلی کم است که استان مرکزی از این حیث رتبه ۱۷ را در بین استان‌های دیگر دارد که نشان از میزان متوسط اعتماد به مردم در استان مرکزی است.

جدول ۵۱- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان مرکزی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تاحدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مرکزی	۲۲/۴	۱۷/۸	۳۴/۴	۱۶/۱	۹/۳	۱۷
کل کشور	۱۲/۵	۲۳/۱	۴۷/۱	۱۴/۹	۲/۵	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت)

جدول زیر توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۲۳ درصد از پاسخگویان استان مرکزی این میزان را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۱۸/۲ درصد بوده است همچنین ۵۴/۳ درصد از پاسخگویان استان مرکزی در این رابطه میزان کم و خیلی کم را عنوان کرده‌اند. استان مرکزی در مقایسه با استان‌های دیگر در این خصوص رتبه ۱۲ را دارد.

جدول ۵۲- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان مرکزی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تاحدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مرکزی	۳۶/۶	۱۷/۷	۲۲/۷	۲۰/۲	۲/۸	۱۲
کل کشور	۳۱/۴	۲۴/۴	۲۶	۱۵/۴	۲/۸	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

مشارکت اجتماعی

مشارکت در فعالیت داوطلبانه

جدول زیر توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات مندرج در جدول زیر ۵۹/۷ درصد از پاسخگویان استان مرکزی میزان مشارکت در فعالیت داوطلبانه خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور برابر با ۵۱/۳ درصد بوده و همچنین ۱۴/۲ درصد از پاسخگویان استان نیز میزان مشارکت در این خصوص را بالا و خیلی بالا عنوان کرده‌اند. استان مرکزی در خصوص مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه دارای رتبه ۸ بوده و جزو ۱۰ استانی است که پایین‌ترین میزان را در این رابطه داشته‌اند.

جدول ۵۳- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان مرکزی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تاحدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مرکزی	۳۳/۴	۲۶/۳	۲۶/۱	۱۲/۲	۲	۸
کل کشور	۲۳/۹	۲۷/۴	۳۴/۶	۱۰/۸	۳/۳	–

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تعلق و عرق ملی

افتخار به ایرانی بودن

جدول زیر توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۷۴/۸ درصد از پاسخگویان استان مرکزی میزان افتخار به ایرانی بودن خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۷۵/۵ درصد بوده است؛ در طرف دیگر ۹/۱ درصد از پاسخگویان استان مرکزی نیز میزان آن را کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند. استان مرکزی در رابطه با این موضوع رتبه ۱۲ را داشته و در بین استان‌هایی قرار دارد که در حد متوسطی به ایرانی بودن خود افتخار می‌کنند.

جدول ۵۴- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان مرکزی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تاحدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مرکزی	۳/۸	۵/۳	۱۶/۱	۳۶/۵	۳۸/۳	۱۲
کل کشور	۳	۵/۸	۱۵/۸	۳۰/۵	۴۵	–

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تمایل به مهاجرت

جدول زیر توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ باتوجه به جدول زیر ۵۲/۵ درصد از پاسخگویان استان مرکزی تمایل به مهاجرت خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۵۶/۹ درصد بوده است و ۲۶/۳ درصد پاسخگویان نیز میزان تمایل به مهاجرت خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند؛ استان مرکزی در بین دیگر استان‌ها رتبه ۲۱ را دارد که این موضوع نشان از تمایل متوسط پاسخگویان به مهاجرت از کشور است.

جدول ۵۵- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان مرکزی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تاحدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مرکزی	۳۸/۱	۱۴/۴	۲۱/۲	۱۴/۹	۱۱/۴	۲۱
کل کشور	۳۴/۹	۲۲	۲۰	۱۳/۲	۹/۹	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

رضایت از زندگی

جدول زیر توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۳۶/۵ درصد از پاسخگویان استان مرکزی میزان رضایت از زندگی خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور برابر با ۳۳/۶ درصد بوده است و همچنین ۲۳/۷ درصد از پاسخگویان استان مرکزی میزان رضایت از زندگی خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند. باتوجه به رتبه استان(۱۹) نیز می‌توان عنوان کرد که استان مرکزی در میزان رضایت از زندگی در بین دیگر استان‌های کشور دارای میانگین متوسطی بوده است.

جدول ۵۶- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان مرکزی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تاحدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مرکزی	۹/۶	۱۴/۱	۳۹/۸	۲۹/۷	۶/۸	۱۹
کل کشور	۸/۷	۱۷/۲	۴۰/۵	۲۶/۳	۷/۳	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احساس امنیت

جدول زیر توزیع درصدی احساس امنیت در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۳۴/۴ درصد از پاسخگویان استان مرکزی میزان احساس امنیت خود را زیاد و خیلی زیاد و ۳۲/۶ درصد کم و خیلی کم بیان کرده‌اند که این میزان در کل کشور به ترتیب برابر ۳۳/۹ و ۳۴/۴ درصد بوده است. بر اساس اطلاعات جدول استان مرکزی از استان‌هایی است که احساس امنیت در آن در حد متوسطی ارزیابی شده است.

جدول ۵۷- توزیع درصدی احساس امنیت در استان مرکزی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تاحدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مرکزی	۱۹/۷	۱۲/۹	۳۲/۹	۲۷/۸	۶/۶	۱۳
کل کشور	۱۴/۲	۲۰/۲	۳۱/۷	۲۶/۹	۷	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان مرکزی و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد استان مرکزی (۲۳/۸۴) پایین‌تر از میانگین کل کشور (۲۵/۲۳) بوده و در بین استان‌های کشور دارای رتبه ۲ بوده است.

جدول ۵۸- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان مرکزی و کل کشور

مورد	استان	میانگین طیف (۲۷)	رتبه
سرمایه اجتماعی در سطح خرد	مرکزی	۲۳.۸۴	۲
	کل کشور	۲۵/۲۳	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی کل

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی را در استان و کل کشور نشان می‌دهد. با توجه به جدول، میانگین سرمایه اجتماعی استان مرکزی (۲/۶۷) و پایین‌تر از میانگین کل کشور(۲/۷۹) است و میزان سرمایه اجتماعی در استان پایین بوده است. رتبه استان در رابطه با این شاخص از نظر ارزیابی نسبت به سرمایه اجتماعی ۶ بوده است.

جدول ۵۹- میانگین سرمایه اجتماعی در استان مرکزی و کل کشور

مورد	استان	میانگین (۱ تا ۵)	رتبه
سرمایه اجتماعی کل	مرکزی	۲/۶۷	۶
	کل کشور	۲/۷۹	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

وضعیت سلامت و درمان استان مرکزی

در سال ۱۳۹۸، در سطح استان تعداد ۲۲ بیمارستان با ۳۵۳۲ تخت گزارش شده‌است. در این سال تعداد ۱۲۷ آزمایشگاه، ۱۷۶ داروخانه، ۵۴ موسسه تشخیص هسته‌ای، ۱۶۸ مرکز توانبخشی و ۵۶ پایگاه اورژانس فعال و آماده خدمت‌رسانی بوده است. هم‌چنین در این سال، ۴۹۳۴ نفر برای اهدای خون به پایگاه‌های انتقال خون مراجعه کرده‌اند(سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸).

دو جدول زیر تعداد و سرانه(در هر صد هزار نفر) پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول در سال ۱۳۹۷ سرانه مجموع پزشکان شاغل در استان ۶۷/۸۶ در هر صد هزار نفر بوده است که در مقایسه با کل کشور ۶۱/۰۶ بالاتر بوده و به نسبت کل کشور وضعیت مناسبی داشته است. استان مرکزی در رابطه با پزشکان در همه سرانه‌ها به جز دکترای علوم آزمایشگاهی، پزشک فوق متخصص و دکترای تخصصی وضعیت بهتری نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۶۰- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان‌پزشک	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق متخصص	دکترای تخصصی
۱۳۹۷ کل کشور	۴۸۸۰۶	۱۶۱۳۰	۵۲۲۲	۳۴۰	۲۴۰۶	۱۶۵۳۰	۲۶۲۶	۵۵۵۲
۱۳۸۰	۴۷۱	۲۷۴	۳۱	۰	۲۵	۱۴۱	۰	۰
۱۳۸۵	۴۴۹	۲۷۰	۴۲	۰	۲۰	۱۱۷	۰	۰
۱۳۹۰	۷۴۶	۳۲۲	۶۹	۷	۴۰	۲۴۴	۳۶	۲۸
۱۳۹۵	۹۱۱	۳۳۰	۷۲	۸	۵۵	۳۲۶	۵۳	۶۷
۱۳۹۷	۹۷۰	۳۵۲	۱۰۲	۵	۵۹	۳۲۹	۴۲	۸۱

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

جدول ۶۱- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص (صد هزار نفر)[۸]

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان‌پزشک	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق متخصص	دکترای تخصصی
کل کشور	۶۱/۰۶	۲۰/۱۸	۶/۵۳	۰/۴۳	۳/۰۱	۲۰/۶۸	۳/۲۹	۶/۹۵
۱۳۸۵	۳۳/۲۳	۱۹/۹۸	۳/۱۱	۰/۰۰	۱/۴۸	۸/۶۶	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۰	۵۲/۷۶	۲۲/۷۷	۴/۸۸	۰/۵۰	۲/۸۳	۱۷/۲۶	۲/۵۵	۱/۹۸
۱۳۹۵	۶۳/۷۳	۲۳/۰۹	۵/۰۴	۰/۵۶	۳/۸۵	۲۲/۸۱	۳/۷۱	۴/۶۹
۱۳۹۷	۶۷/۸۶	۲۴/۶۲	۷/۱۴	۰/۳۵	۴/۱۳	۲۳/۰۲	۲/۹۴	۵/۶۷

[۸]. سرانه سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵) محاسبه شده است.

دو جدول زیر تعداد و سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. سرانه بیمارستان‌های فعال استان مرکزی در سال ۱۳۹۷ برابر با ۱/۵۴ بوده است که از سرانه کل کشور بالاتر بوده است؛ همچنین در تخت‌های فعال و مصوب وضعیت استان (۲۰۴/۶۹ در هر صد هزار نفر) در مقایسه با کل کشور(۲۰۸/۳۷ در هر هزار نفر) تقریباً برابر بوده است.

جدول ۶۲- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی

سال و شهرستان	مجموع		دولتی						غیردولتی				سایر	
			دانشگاه علوم پزشکی		تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی		خیریه		خصوصی			
	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب
۱۳۹۷ کل کشور	۱۰۱۶	۱۶۶۵۴۳	۶۲۹	۱۱۲۶۸۳	۷۵	۱۲۷۵۶	۶۹	۱۱۵۳۳	۳۵	۵۳۳۸	۱۷۴	۱۸۷۰۳	۲	۱۱۱۴
۱۳۸۰	۱۵	۱۹۰۹	۱۱	۱۳۰۷	۳	۳۵۲	۰	۰	۰	۰	۱	۲۵۰	۰	۰
۱۳۸۵	۱۶	۱۹۴۹	۱۲	۱۳۴۳	۳	۳۵۶	۰	۰	۰	۰	۱	۲۵۰	۰	۰
۱۳۹۰	۱۹	۱۹۴۵	۱۵	۱۵۱۳	۳	۳۱۶	۰	۰	۰	۰	۱	۱۱۶	۰	۰
۱۳۹۵	۱۹	۲۴۵۳	۱۴	۱۹۲۱	۳	۳۲۰	۰	۰	۰	۰	۲	۲۰۴	۰	۰
۱۳۹۷	۲۲	۲۹۲۶	۱۶	۱۹۸۴	۳	۴۴۴	۰	۰	۰	۰	۳	۴۸۹	۰	۰

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۳-سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر)

سال	مجموع		دولتی						غیردولتی				سایر	
			دانشگاه علوم پزشکی		تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی		خیریه		خصوصی			
	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب
کل کشور	۱/۲۷	۲۰۸/۳۷	۰/۷۹	۱۴۰/۹۸	۰/۰۹	۱۵/۹۶	۰/۱۳	۱۹/۹۵	۰/۰۴	۶/۶۸	۰/۲۲	۲۳/۴۰	۰/۰۰	۱/۳۹
۱۳۸۵	۱/۱۸	۱۴۴/۲۴	۰/۸۹	۹۹/۳۹	۰/۲۲	۲۶/۳۵	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۷	۱۸/۵۰	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۰	۱/۳۴	۱۳۷/۵۶	۱/۰۶	۱۰۷/۰۰	۰/۲۱	۲۲/۳۵	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۷	۸/۲۰	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۵	۱/۳۳	۱۷۱/۶۰	۰/۹۸	۱۳۴/۳۹	۰/۲۱	۲۲/۳۹	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۴	۱۴/۲۷	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۷	۱/۵۴	۲۰۴/۶۹	۱/۱۲	۱۳۸/۷۹	۰/۲۱	۳۱/۰۶	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۲۱	۳۴/۲۱	۰/۰۰	۰/۰۰

دو جدول زیر تعداد و سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع تخت‌های فعال در استان مرکزی در سال ۱۳۹۷ برابر ۱۵۰/۴ در هرصدهزار نفر است که نسبت به کل کشور پایین‌تر است.

استان مرکزی در تخت‌های فعال بیمارستانی در همه سرانه‌ها به جز مراقبت‌های سوختگی و مراقبت بیماران قلبی(سی سی یو) سرانه پایین‌تری نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۶۴- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه (آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۳۸۱۱۷	۱۰۲۴۷	۹۲۱	۸۹۲۹	۵۹۳۰	۳۲۶۲	۱۰۸۸۲۸
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۹۰	۱۹۳	۳۸	۱۰	۶۱	۷۲	۱۲	...
۱۳۹۵	۲۸۳	۳۰	۲۰	۱۰۹	۹۵	۲۹	...
۱۳۹۷	۲۱۵۰	۴۵	۱۸	۱۴۰	۱۱۱	۳۲	۱۸۰۴

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۵- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر)

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه(آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی(سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۷۲/۸۱	۱۲/۸۲	۱/۱۵	۱۱/۱۷	۷/۴۲	۴/۰۸	۱۳۶/۱۶
۱۳۹۰	۱۳/۶۵	۲/۶۹	۰/۷۱	۴/۳۱	۵/۰۹	۰/۸۵	...
۱۳۹۵	۱۹/۸۰	۲/۱۰	۱/۴۰	۷/۶۳	۶/۶۵	۲/۰۳	...
۱۳۹۷	۱۵۰/۴۰	۳/۱۵	۱/۲۶	۹/۷۹	۷/۷۷	۲/۲۴	۱۲۶/۲۰

دو جدول زیر تعداد و سرانه مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در استان مرکزی در سال ۱۳۹۷ برابر ۴۶/۱۷ است که نسبت به کل کشور بالاتر بوده است.

جدول ۶۶- مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی

سال	مجموع	مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				پایگاه بهداشت		خانه‌های بهداشت فعال	تسهیلات زایمانی	پایگاه مراقبت بهداشت مرزی
		شهری	روستایی	شهری روستایی	شبانه روزی	روستایی	شهری			
۱۳۹۷ کل کشور	۲۹۴۶۵	۱۵۵۹	۲۶۴۵	۱۰۵۹	۵۶۱	۳۲۴	۵۲۶۵	۱۷۷۴۶	۲۱۴	۹۲
۱۳۸۰	۱۵۰	۷۴	۷۶	۰۰۰	۰۰۰	۰	۳۶	۴۰۹	۱۳	۰
۱۳۸۵	۱۸۹	۱۱۵	۷۴	۰۰۰	۰۰۰	۰	۳۶	۴۱۵	۱۳	۰
۱۳۹۰	۱۵۰	۸۴	۶۶	۰۰۰	۰۰۰	۰	۸۷	۳۹۵	۸	۰
۱۳۹۵	۱۴۸	۸۸	۶۰	۰۰۰	۰۰۰	۰	۱۲۳	۳۹۴	۷	۰
۱۳۹۷	۶۶۰	**۲۸**	۶۷	۳۵	۱۳	۲	۱۲۳	۳۹۰	۲	۰

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۷-سرانه مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی(صد هزار نفر)

سال و شهرستان	مجموع	مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				پایگاه بهداشت		خانه‌های بهداشت فعال	تسهیلات زایمانی	پایگاه مراقبت بهداشت مرزی
		شهری	روستایی	شهری روستایی	شبانه روزی	روستایی	شهری			
۱۳۹۷ کل کشور	۳۶/۸۷	۱/۹۵	۳/۳۱	۱/۳۲	۰/۷۰	۰/۴۱	۶/۵۹	۲۲/۲۰	۰/۲۷	۰/۱۲
۱۳۸۵	۱۳/۹۹	۸/۵۱	۵/۴۸	۰۰۰	۰۰۰	۰/۰۰	۲/۶۶	۳۰/۷۱	۰/۹۶	۰/۰۰
۱۳۹۰	۱۰/۶۱	۵/۹۴	۴/۶۷	۰۰۰	۰۰۰	۰/۰۰	۶/۱۵	۲۷/۹۴	۰/۵۷	۰/۰۰
۱۳۹۵	۱۰/۳۵	۶/۱۶	۴/۲۰	۰۰۰	۰۰۰	۰/۰۰	۸/۶۰	۲۷/۵۶	۰/۴۹	۰/۰۰
۱۳۹۷	۴۶/۱۷	۱/۹۶	۴/۶۹	۲/۴۵	۰/۹۱	۰/۱۴	۸/۶۰	۲۷/۲۸	۰/۱۴	۰/۰۰

دو جدول زیر تعداد و سرانه پایگاه‌های اورژانس در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع پایگاه‌های اورژانس در استان مرکزی در سال ۱۳۹۷ برابر ۳/۹۲ است که نسبت به کل کشور بالاتر است. باید توجه داشت که سرانه پایگاه‌های اورژانس در نقاط شهری و جاده‌ای بالاتر از سرانه کل کشور بوده است.

جدول ۶۸-تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

سال ۱۳۹۷	مجموع	شهری	جاده‌ای
مرکزی	۵۶	۲۰	۳۶
کل کشور	۲۵۳۶	۹۶۷	۱۵۶۹

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۹-سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

سال ۱۳۹۷	مجموع	شهری	جاده‌ای
مرکزی	۳/۹۲	۱/۴۰	۲/۵۲
کل کشور	۳/۱۷	۱/۲۱	۱/۹۶

۳-۳-۲- فقر و محرومیت

محوریت موضوع فقر و محرومیت از جمله مهمترین مسائل کشور به خصوص در دوره پس از انقلاب اسلامی بوده است. فقر با تعابیری چون فقر مطلق (تعریف معیشتی و حداقلی) و فقر نسبی (به مثابه محرومیت نسبی) همواره مورد توجه سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و متخصصان کشور بوده است. با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به دلیل پشتوانه ایدئولوژیک انقلاب در بسط عدالت اجتماعی، اشتیاق برای تساهل، توازن و تعادل بین همه مناطق کشور و تعدیل شکاف میان شهر و روستا، دیدگاه‌های محرومیت زدایی رونق یافت و بر این اساس تلاش برای محرومیت‌زدایی و توسعه مناطق محروم و دورافتاده کشور در دستور کار نظام جمهوری اسلامی قرار گرفت. تدوین برنامه‌های اول تا ششم توسعه نیز گواه اهمیت این موضوع در دولت‌های مختلف بوده است.

درواقع کاهش محرومیت و نابرابری منطقه‌ای به دلیل تبعات اقتصادی و سیاسی، موضوع مهمی در بیش‌تر کشورهای در حال توسعه است. کیفیت زندگی افراد دستخوش نابرابری‌های منطقه ای عظیمی است که در بسیاری موارد به سرعت در حال افزایش است. زیرا هرچقدر تفاوت‌های منطقه ای از ابعاد مختلف بیشتر باشد، منجر به حرکت جمعیت و سرمایه به سمت قطب‌های پرجاذبه می‌گردد.

در ایران یکی از اهداف مهم در برنامه‌های اقتصادی- اجتماعی پس از انقلاب، کاهش محرومیت و رفع نابرابری میان مناطق بوده است. توسعه منطقه ای در ایران در طول دهه اول بعد از انقلاب اسلامی، با توجه ویژه به مناطق محروم در کل کشور مورد توجه قرار گرفت. در دهه دوم بعد از انقلاب، جهت گیری جدیدی در برنامه‌ریزی منطقه ای ایجاد گردید؛ تغییر جهت برنامه‌ریزی منطقه ای از سطوح ملی و بین منطقه ای به سطوح منطقه ای و درون منطقه ای، توجه به سازماندهی طرح‌های مناطق روستایی و توجه به شناسایی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های مناطق برای حصول توسعه از آن جمله است.

با این وجود علیرغم تلاش‌های صورت گرفته در برنامه‌ها و سیاست‌ها، در حال حاضر نابرابری‌های مشهودی میان مناطق مختلف کشور به لحاظ شاخص‌های توسعه و سطوح محرومیت موجود است. از این رو پژوهش‌های

متفاوتی در راستای شناسایی و طبقه بندی مناطق محروم کشور و برنامه‌ریزی به منظور اتخاذ سیاست‌های مناسب جهت ارتقای وضعیت موجود صورت گرفته است.

۳-۳-۲-۱- طرح‌های انجام شده در زمینه مناطق محروم

طرح مطالعاتی «نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران»توسط دفتر مطالعات رفاه اجتماعی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماع (براساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۱)؛ «شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور» زیر نظر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۶-۱۳۸۵) و «اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق» توسط بنیاد برکت (۱۳۹۶) از جمله مطالعاتی است که در زمینه شناسایی مناطق محروم کشور در سطوح شهرستان، بخش و دهستان در سطح ملی صورت گرفته است.

الف) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی به بررسی فقر چندبعدی در ایران پرداخته است. در این پژوهش با استفاده از فایل خام داده‌های طرح آمارگیری از هزینه و درآمد خانوار شهری و روستایی سال ۱۳۹۱ مرکز آمار ایران، محاسبات شاخص فقر چندبعدی انجام شده است. بدین منظور ۵ شاخص سلامت، آموزش، مسکن، استانداردهای زندگی و اشتغال به عنوان مشخصه‌های فقر چندبعدی در نظر گرفته شده است. سپس با استفاده از وزن دهی به شاخص‌ها و مؤلفه‌های هریک، میزان اهمیت آن‌ها تعیین شده است.

جدول ۷۰-شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی

شاخص	وزن شاخص	مؤلفه	وزن مولفه‌ها
سلامت	۲۰	سوء تغذیه	۱۰
		عدم برخورداری از بیمه درمان	۱۰
آموزش	۲۰	خانوارهای دارای عضو کمتر از ۵ سال تحصیل	۱۰
		خانوارهای دارای کودک ۶ تا ۱۸ سال کمتر از ۸ کلاس سواد (متناسب با سن)	۱۰
مسکن	۲۰	مصالح بی‌دوام	۱۰
		سطح زیربنای کمتر از ۱۶ مترمربع	۱۰
استانداردهای زندگی	۲۰	سطح دسترسی به آشپزخانه	۴
		عدم دسترسی به آب و برق	۴
		نداشتن حمام	۴
		نداشتن دارایی مانند اتومبیل، دوچرخه و...	۴
		نوع سوخت خانوار برای پخت و پز	۴
اشتغال	۲۰	سرپرست بیکار	۱۰
		عدم برخورداری از بیمه اجتماعی	۱۰

شاخص‌های مذکور درصد خانوارهایی را که دچار فقر چندبعدی هستند به تفکیک استان نشان می‌دهد. بر این اساس ۱۸ درصد از خانوارهای مناطق شهری استان مرکزی دچار فقر شهری هستند. همچنین ۳۷ درصد از

خانوارهای مناطق روستایی دچار فقر چندبعدی هستند. در این گزارش میانگین محرومیت هر استان نیز مشخص شده است. میانگین محرومیت در مناطق شهری استان مرکزی برابر با ۳۴/۶ و در مناطق روستایی برابر با ۳۸/۶ هست. مقدار عددی این شاخص هرچه بیش‌تر باشد به معنی فاصله زیاد خانوارهای دچار فقر چند بعدی از آستانه فقر است. این شاخص درواقع معادل شاخص شکاف فقر در محاسبه فقر درآمدی است.علاوه بر این، بر اساس مطالعات انجام شده، ۵ اولویت اول هر استان جهت برنامه‌ریزی به تفکیک مناطق شهری و روستایی مشخص شده است. ۵ اولویت اول استان مرکزی در مناطق شهری عبارتست از سلامت، اشتغال، استاندارد زندگی، مسکن و آموزش. اولویت‌های استان مرکزی به تفکیک مناطق روستایی نیز عبارتست از: سلامت، مسکن، استانداردهای زندگی، اشتغال و آموزش(دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، بی‌تا).

ب) طرح مطالعاتی شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور با هدف شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته و تهیه نقشه مرکب آن‌ها (چگالی شاخص، بیکاری، بی‌سوادی، کمبود امکانات سکونتی، ارتباطی، فرهنگی، آموزشی و بهداشتی و ...) به منظور حمایت و تقویت توان منطقه‌ای صورت گرفته است.در این پژوهش پس از انجام مطالعات اولیه و بحث و بررسی مراجع صاحب نظر ۲۵ شاخص به منظور سنجش میزان محرومیت در سطوح شهرستان، بخش و دهستان استفاده شده است. لازم به ذکر است برخی از شاخص‌ها به تناسب سطوح مورد بررسی (شهرستان، بخش و دهستان) متفاوت بوده است.شاخص‌هایی نظیر نرخ بیکاری، نرخ بی‌سوادی (به دلیل وجود رابطه مستقیم و شدید با محرومیت)، تراکم خانوار در واحد مسکونی (پایین بودن این نرخ بیانگر بهبود وضعیت اقتصاد و توسعه‌ای هر جامعه‌ای است)، نرخ مهاجرت (نشانگر عدم رضایت از مکان زندگی و بازتاب توزیع نامتوازن امکانات)، بار تکفل شغلی(بیانگر نسبت جمعیت شاغل به کل جمعیت)، نسبت مراکز بهداشتی و درمانی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت آموزشگاه متوسطه به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت تاسیسات ورزشی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای برخوردار از گاز، نسبت روستاهای دارای آب آشامیدنی سالم به کل روستاها(از مهم ترین شاخص‌های توسعه انسانی و اجتماعی که عدم برخورداری از آن سهم تعیین کننده ای در تشخیص محرومیت دارد)، نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت، چگالی جمعیت (نشانگر رابطه میان جمعیت و مساحت شهرستان، بخش و دهستان است)، فاصله مرکز شهرستان از مرکز (به منظور دسترسی یا عدم دسترسی مردم منطقه به خدمات مرکزی استان)، فاصله مرکز شهرستان از نزدیک ترین فرودگاه، فاصله مرکز شهرستان به ایستگاه راه آهن، نسبت پزشک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای بهره‌مند از دفاتر پستی به تعداد روستا، نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا، نسبت شعب بانک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت کتابخانه‌های عمومی یا کانون پرورش فکری و ... در سه سطح شهرستان، بخش و دهستان مورد ارزیابی قرار گرفت. درواقع شاخص‌ها ترکیبی از متغیرهای اجتماعی و فرهنگی و از سوی دیگر متغیرهای

اقتصادی و زیرساختی بوده است. اهمیت شاخص‌های مذکور در میزان محرومیت و قابل سنجش بودن؛ در انتخاب آن ها نقش اساسی داشته است.

سنجش میزان محرومیت: در این طرح به دلیل محدودیت‌های موجود در دستیابی به شاخص‌های مذکور در محدوده‌های شهرستان، بخش و دهستان؛ از نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ استفاده شده است. در طی جلساتی با مسئولین استانداری‌ها و معاونین و همین طور متخصصین امر، فرآیند وزن دهی شاخص‌ها انجام شده است.

بر اساس روش ضریب همبستگی، میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص شده و برپایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر شهرستان، بخش و دهستان به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. بر این اساس مناطق محروم استان مرکزی به شرح جدول زیر است:

جدول ۷۱- مناطق کمتر توسعه یافته استان مرکزی

دهستان کمتر توسعه یافته	ضریب دهستان	تابعیت تقسیماتی		
		استان	شهرستان	بخش
رودبار	۶	مرکزی	تفرش	مرکزی
چهارچشمه	۶	مرکزی	خمین	کمره
آشتاخور	۶	مرکزی	خمین	مرکزی
سنگ سفید	۶	مرکزی	خنداب	قره چای
اناج	۶	مرکزی	خنداب	قره چای
جاورسیان	۶	مرکزی	خنداب	قره چای
خنداب	۶	مرکزی	خنداب	مرکزی
دهچال	۶	مرکزی	خنداب	مرکزی
الویر	۶	مرکزی	زرندیه	خرقان
دوزج	۶	مرکزی	زرندیه	خرقان
علیشار	۶	مرکزی	زرندیه	خرقان
شاهسونکندی	۶	مرکزی	ساوه	مرکزی
آق کهریز	۶	مرکزی	ساوه	نوبران
بیات	۶	مرکزی	ساوه	نوبران
کوهپایه	۶	مرکزی	ساوه	نوبران
زالیان	۷	مرکزی	شازند	زالیان
پل دوآب	۶	مرکزی	شازند	زالیان
نهرمیان	۶	مرکزی	شازند	زالیان
هندودر	۶	مرکزی	شازند	سربند
مالمیر	۷	مرکزی	شازند	سربند
اسفندان	۶	مرکزی	کمیجان	مرکزی
خنجین	۶	مرکزی	کمیجان	مرکزی
خسرویک	۶	مرکزی	کمیجان	میلاجرد
میلاجرد	۶	مرکزی	کمیجان	میلاجرد

(شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور، ریاست جمهوری،۱۳۸۶)

بر اساس مطالعات مذکور، هیچ‌یک از دهستان‌های استان مرکزی محرومیت بالایی (ضریب ۸) نداشته‌اند، تنها ۸/۳ درصد دارای محرومیت متوسط (ضریب ۷) و ۹۱/۷ درصد نیز از محرومیت پایینی (ضریب۶) برخوردار بوده اند. شایان ذکر است، ضرایب بر اساس ۵ تا ۹ تعیین شده و ضریب ۵ به معنی محرومیت کمتر و ضریب ۹ به معنی محرومیت بیش‌تر است.

ج) پژوهش دیگر مربوط به اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق توسط بنیاد برکت صورت گرفته است. در این طرح ۵۴ شاخص به منظور سنجش سطح محرومیت مورد استفاده قرار گرفته شده است.

سنجش میزان محرومیت: بر اساس روش مک گراناهان (روش ضریب همبستگی) میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص شده و برپایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن‌دهی جایگاه هر استان، شهرستان و بخش به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. شاخص‌های مذکور به شرح جدول زیر است:

جدول ۷۲- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناهان (روش ضریب همبستگی)

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۱	نرخ اشتغال (درصد)	۰/۰۸۳۵
۲	نرخ اشتغال زنان (درصد)	۰/۱۱۴۸
۳	نرخ فعالیت (درصد)	۰/۱۴۰۷
۴	بار تکفل شغلی (نفر به ازای هر نفر شاغل)	۰/۱۶۴۳
۵	نسبت شاغلان بخش کشاورزی به کل شاغلان (درصد)	۰/۱۹۱۶
۶	نسبت شاغلان بخش صنعت به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۲۲۳
۷	نسبت شاغلان بخش خدمات به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۴۳۳
۸	نسبت مساحت اراضی راعی به کل مساحت بخش	۰/۲۷۴۵
۹	نسبت مساحت اراضی زراعی آبی به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۰۲۳
۱۰	نسبت مساحت اراضی زراعی دیم به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۲۵۱
۱۱	نسبت مساحت اراضی باغی به کل اراضی (درصد)	۰/۳۵۸۸
۱۲	سرانه دام سنگین خانوار (راس)	۰/۳۹۳۰
۱۳	سرانه دام سبک خانوار (راس)	۰/۴۱۹۵
۱۴	تراکم تراکتور در هر ۱۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۵۰۲
۱۵	تراکم کمباین در هر ۱۰۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۸۱۵
۱۶	نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۰۲۷
۱۸	نسبت روستاهای بهره مند از گاز به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۳۶۰
۱۹	نسبت شعب بانک به ۱۰/۰۰۰ نفر جمعیت	۰/۵۵۵۴

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۲۰	فاصله مرکز بخش از مرکز شهرستان (Km)	۰/۵۸۵۹
۲۱	فاصله مرکز بخش از مرکز استان (Km)	۰/۶۰۳۷
۲۲	شدت فرسایش	۰/۶۳۷۴
۲۳	قابلیت اراضی	۰/۶۶۸۹
۲۴	ارتفاع	۰/۶۹۳۴
۲۵	کلاس شیب	۰/۷۲۳۲
۲۶	میزان بارش	۰/۷۴۶۲
۳۱	دما	۰/۷۶۹۱
۳۲	اقلیم	۰/۷۹۹۸
۳۳	منابع آب	۰/۸۲۷۱
۳۴	تعداد معدن	۰/۸۵۵۵
۳۵	پتانسیل زلزله	۰/۸۷۹۴
۳۶	پتانسیل سیل	۰/۹۰۵۹
۳۷	بعد خانوار	۰/۹۳۰۰
۳۸	نرخ رشد جمعیت (درصد)	۰/۹۵۸۹
۳۹	نسبت جنسی (درصد)	۰/۹۸۵۰
۴۰	تراکم جمعیت	۱/۰۱۰۸
۴۱	نسبت شهرنشینی (درصد)	۱/۰۴۴۰
۴۲	نرخ باسوادی (درصد)	۱/۰۶۷۸
۴۳	نرخ باسوادی زنان (درصد)	۱/۰۹۸۱
۴۴	نسبت باسوادان با تحصیلات عالی به کل باسوادان (درصد)	۱/۱۲۲۸
۴۵	نسبت مراکز بهداشتی درمانی و خانه بهداشت به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۴۶۵
۴۶	نسبت پزشک به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۸۲۲
۴۷	نسبت مدرسه راهنمایی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۰۴۲
۴۸	نسبت دبیرستان و هنرستان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۳۰۶
۴۹	نسبت کتابخانه و کانون پرورش فکری کودکان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۵۸۸
۵۰	نسبت تاسیسات ورزشی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۹۰۰
۵۱	نسبت روستاهای بهره‌مند از آب آشامیدنی سالم (درصد)	۱/۳۱۳۳
۵۲	نسبت روستاهای بهره‌مند از دفتر پستی به تعداد روستا (درصد)	۱/۳۳۷۲
۵۳	نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت (درصد)	۱/۳۶۱۱
۵۴	نسبت روستاهای خالی از سکنه به کل روستاها(درصد)	۰/۰۳۴۶

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

جدول ۷۳- مناطق کم‌تر توسعه یافته استان مرکزی

ردیف	استان	شهرستان	بخش
۱	مرکزی	خنداب	قره چای
۲	مرکزی	خنداب	مرکزی
۳	مرکزی	زرندیه	خرقان
۴	مرکزی	ساوه	نوبران
۵	مرکزی	شازند	زالیان
۶	مرکزی	شازند	سربند
۷	مرکزی	کمیجان	مرکزی
۸	مرکزی	کمیجان	میلاجرد

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که در مجموع، ۵۶۴ بخش و شهرستان محروم در استان‌های مختلف کشور مورد سنجش قرار گرفته است. در این میان استان مرکزی دارای ۵ شهرستان و ۱۲ بخش محروم است. شهرستان‌های ۶۲ زرندیه (بخش خرقان)، ۲۳۳ شازند (بخش سربند)، ۲۳۷ ساوه (بخش نوبران)، ۳۹۶ خنداب (بخش قره‌چای) در ردیف ۶۲، ۲۳۳، ۲۳۷ و ۳۹۶ مناطق محروم کشور به حساب آمدند. بدیهی است رفع محرومیت مناطق مذکور مستلزم شناخت کافی از امکانات و پتانسیل‌های منطقه‌ای و بهره‌گیری از آن‌ها در جهت رفع محرومیت و دستیابی به توسعه پایدار است. مزیت‌های نسبی مناطق محروم استان مرکزی در سه بخش عمده اقتصادی یعنی کشاورزی، صنعت و خدمات و زیربخش‌های آن به شرح زیر است:

الف) کشاورزی:

۱- مزیت نسبی در تولید محصولات زراعی نظیر گندم، جو، یونجه، شبدر و سایر نباتات علوفه‌ای، ذرت علوفه‌ای، سیب‌زمینی،گوجه‌فرنگی و سایر سبزیجات، خربزه، هندوانه، خیار و سایر محصولات جالیزی، لوبیا و نخود و پیاز و چغندرقند در دشت‌های ساوه، زرند، اراک، فراهان، شراء، خمین، انجمن، نوبران و خشک رود که ۲۵ درصد مساحت استان را تشکیل می‌دهند.

۲- مزیت نسبی در تولید محصولات باغی شامل انگور آبی، انار، سیب، هلو، پسته، بادام آبی، گردو، زردآلو، گیلاس، شلیل و آلو و گلابی. شایان ذکر است تولید انار ساوه از شهرت ممتازی برخوردار است و جنبه صادراتی دارد. ضمن اینکه شهرستان خنداب و بخش‌های محروم آن نیز در تولید انگور و صادرات کشمش یکی از مراکز مهم کشور به‌شمار می‌رود.

۳- مزیت نسبی در دامداری و دامپروری و پرورش دام سبک

۴- مزیت نسبی در پرورش دام سنگین به‌خصوص در بخش‌های مرکزی کمیجان، زالیان شازند، قره‌چای خنداب، سربند شازند و مرکزی خنداب

۵- مزیت نسبی در تولید گوشت مرغ و تخم مرغ، شترمرغ و بلدرچین

۶- مزیت نسبی در پرورش زنبور عسل به‌ویژه دربخش‌های محلات و خمین، خنداب، زرندیه، ساوه، شازند وکمیجان؛

۷- مزیت نسبی در آبزی‌پروری با توجه به وجود رودخانه‌های شیرین، چای، قره‌چای، تفرش، خمین، مزلقان، سه‌رود، قره‌کهریز، شهراب و قم رود با دارا بودن تعداد ۵۰سد در حال بهره‌برداری (رتبه ۴ در بین استان‌های کشور) و آب‌های زیرزمینی(با آبدهی ۲میلیارد مترمکعب)، چاه‌های عمیق و نیمه‌عمیق، چشمه‌سارها و قنوات در اکثر بخش‌های استان؛

۸- مزیت نسبی در وجود مراتع بالنسبه مناسب؛

۹- مزیت نسبی بسیار بااهمیت در تولید انواع شاخه گل وگیاهان زینتی درمحلات، که جنبه صادراتی در داخل کشور و خارج دارد و تأثیرآن در ایجاد اشتغال مستقیم و غیرمستقیم برای جوانان جویای کار مناطق محروم استان قابل توجه است.

ب) صنعت:

۱- وجود ناحیه صنعتی بابایی و نهر میان در شهرستان شازند

۲- وجود ناحیه صنعتی پرندک در شهرستان زرندیه

۳- وجود ناحیه صنعتی خنداب در شهرستان خنداب

۴- وجود ناحیه صنعتی میلاجرد در شهرستان کمیجان

۵- وجود شهرک صنعتی کمیجان در بخش مرکزی کمیجان

۶- وجود شهرک صنعتی نوبران در بخش مرکزی ساوه

۷- وجود ظرفیت‌های معدنی و معادن سنگ‌آهک، سنگ‌لاشه، خاک‌صنعتی و گرانیت دربخش‌های محروم استان

۸- مزیت‌نسبی درتولید صنایع‌دستی قالی‌وقالیچه،گلیم، سوزندوزی،سبدبافی، جوراب‌بافی‌دستباف‌پشمی، گیوه‌بافی

۹- مزیت نسبی بسیار بااهمیت، در توسعه و ایجاد کارگاه‌های مدرن بسته‌بندی انار صادراتی و ایجاد صنایع غذائی مرتبط با محصول انار و ایجاد کارگاه‌های شستشو و بسته‌بندی کشمش صادراتی بخش‌های مرکزی و قره‌چای شهرستان خنداب استان مرکزی

ج) خدمات:

۱- مزیت نسبی در ارائه خدمات حمل ونقل و ترانزیت کالا به لحاظ قرار گرفتن استان در مسیر کریدور مرکز به غرب و جنوب به مرکز و جنوب به غرب و عبور را ه آهن سراسری از استان، همچنین با وجود نواحی صنعتی بزرگ در مرکز استان و شهرهای اطراف و همچنین وجود ۴ نیروگاه در حال بهر ه‌بردار ی(از جمله نیروگاه حرارتی شازند و نیروگاه آب سنگین اراک)

۲- مزیت نسبی در فعالیت‌های مرتبط با گردشگری با وجود جاذبه‌های طبیعی، پناهگاه حیات وحش جاسب و راسوند، منطقه حفاظت شده هفتاد قله الوند، چرا و وفس و وجود اثر ملی طبیعی غار چال نخجیر در شهرستان دلیجان و همچنین جاذبه بسیار با اهمیت گلخانه‌ها و گل‌های متنوع زینتی و چشمه‌های آبگرم شهرستان محلات و جاذبه فرهنگی مذهبی خانه امام (ره) در خمین.

۳- مزیت نسبی وجود مراکز آموزش فنی وحرف‌های متعدد در استان، که زمینه توانمندسازی مهارتی جوانان مستعد بخش‌های مناطق محروم را فراهم می‌کند.

۴- مزیت نسبی در ارائه خدمات بازرگانی به لحاظ وجود مراکز صنعتی مهم و وجود گمرک اراک، وجود فرودگاه اراک و وجود مناطق ویژه اقتصادی کاوه در شهرستان ساوه و منطقه ویژه زرندیه، که تأثیر مستقیم و غیرمستقیم در مبادلات کالاهای صادراتی و ایجاد فرصت‌های شغلی و عرضه و فروش محصولات متنوع استان را برای اهالی منطقه و بخش‌های محروم امکان‌پذیر کرده است (اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶).

۳-۳-۲-۲- شاخص‌های جمعیتی دهستان‌های محروم استان مرکزی

بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان زنجان برابر با ۱۲۱,۲۰۹ نفر (۸/۴۷ درصد از جمعیت استان) است. از این تعداد ۵۹,۷۸۹ نفر زن و ۶۱,۴۲۰ مرد هستند. تعداد خانوار ساکن در این مناطق برابر با ۴۰,۳۱۷ است. میانگین بعد خانوار برابر با ۳ است و میانگین نسبت جنسی در این مناطق برابر با ۱۰۱/۹ است. نسبت جنسی در مناطق محروم این استان بالاتر از متوسط نسبت جنسی در کل کشور (۱۰۳) است. بعد خانوار این مناطق پایین‌تر از متوسط بعد خانوار در کل کشور است (متوسط بعد خانوار کل کشور در سرشماری ۱۳۹۵ برابر با ۳/۳ بوده است). بالاترین نسبت جنسی مربوط به دهستان خنداب شهرستان خنداب با نسبت جنسی ۱۲۱/۹ است. پس از آن دهستان‌های شاهسونکندی، سنگ سفید و دوزج در شهرستان‌های ساوه، خنداب و زرندیه با نسبت ۱۰۹/۳، ۱۰۷/۱ و ۱۰۷/۱ بالاترین نسبت جنسی را داشته‌اند.

بالاتری میزان بعد خانوار نیز مربوط به دهستان خنداب در شهرستان خنداب با بعد خانوار ۳/۶ است. بعد خانوار در دهستان‌های خسروبیک، دهچال و آشناخور در شهرستان‌های کمیجان، خنداب و خمین بیش‌ترین میزان را داشته است.

جدول ۷۴- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان مرکزی

سرشماری سال ۹۵						تابعیت تقسیماتی			
خانوار	جمعیت	تعداد مردان	تعداد زنان	نسبت جنسی	بعد خانوار	دهستان کمتر توسعه یافته	استان	شهرستان	بخش
۱,۱۶۱	۳,۰۱۶	۱,۵۲۵	۱,۴۹۱	۱۰۲.۳	۲.۶	رودبار	مرکزی	تفرش	مرکزی
۱,۶۰۹	۴,۶۴۶	۲,۲۷۷	۲,۳۶۹	۹۶.۱	۲.۹	چهارچشمه	مرکزی	خمین	کمره
۱,۱۰۵	۳,۶۲۶	۱,۸۱۳	۱,۸۱۳	۱۰۰.۰	۳.۳	آشناخور	مرکزی	خمین	مرکزی
۲,۴۴۷	۷,۸۲۵	۴,۰۴۶	۳,۷۷۹	۱۰۷.۱	۳.۲	سنگ سفید	مرکزی	خنداب	قره چای
۳,۲۱۹	۹,۹۵۶	۵,۰۹۱	۴,۸۶۵	۱۰۴.۶	۳.۱	اناج	مرکزی	خنداب	قره چای
۲,۳۷۶	۷,۰۹۸	۳,۵۶۱	۳,۵۳۷	۱۰۰.۷	۳.۰	جاورسیان	مرکزی	خنداب	قره چای
۲,۴۸۵	۸,۹۵۴	۴,۹۱۹	۴,۰۳۵	۱۲۱.۹	۳.۶	خنداب	مرکزی	خنداب	مرکزی
۲,۲۶۷	۷,۳۸۲	۳,۷۴۰	۳,۶۴۲	۱۰۲.۷	۳.۳	دهچال	مرکزی	خنداب	مرکزی
۱,۲۴۰	۳,۴۶۳	۱,۷۱۴	۱,۷۴۹	۹۸.۰	۲.۸	الویر	مرکزی	زرندیه	خرقان
۱,۱۹۰	۳,۷۹۷	۱,۹۶۴	۱,۸۳۳	۱۰۷.۱	۳.۲	دوزج	مرکزی	زرندیه	خرقان
۶۶۹	۱,۹۶۹	۹۷۸	۹۹۱	۹۸.۷	۲.۹	علیشار	مرکزی	زرندیه	خرقان
۶۶۸	۱,۷۸۱	۹۳۰	۸۵۱	۱۰۹.۳	۲.۷	شاهسونکندی	مرکزی	ساوه	مرکزی
۱,۶۱۵	۴,۰۷۶	۲,۰۴۳	۲,۰۳۳	۱۰۰.۵	۲.۵	آق کهریز	مرکزی	ساوه	نوبران
۲,۳۰۸	۶,۰۰۶	۳,۰۱۷	۲,۹۸۹	۱۰۰.۹	۲.۶	بیات	مرکزی	ساوه	نوبران
۲,۰۶۱	۵,۳۹۱	۲,۶۸۹	۲,۷۰۲	۹۹.۵	۲.۶	کوهپایه	مرکزی	ساوه	نوبران
۶۳۸	۱,۷۵۳	۸۴۱	۹۱۲	۹۲.۲	۲.۷	زالیان	مرکزی	شازند	زالیان
۳,۵۳۹	۱۰,۷۵۲	۵,۳۸۴	۵,۳۶۸	۱۰۰.۳	۳.۰	پل دوآب	مرکزی	شازند	زالیان
۲,۷۱۲	۸,۲۴۵	۴,۱۴۸	۴,۰۹۷	۱۰۱.۲	۳.۰	نهرمیان	مرکزی	شازند	زالیان
۱,۹۶۴	۵,۶۶۵	۲,۷۶۵	۲,۹۰۰	۹۵.۳	۲.۹	هندودر	مرکزی	شازند	سربند
۹۵۲	۲,۶۳۱	۱,۲۹۰	۱,۳۴۱	۹۶.۲	۲.۸	مالمیر	مرکزی	شازند	سربند
۱,۳۹۴	۴,۳۷۲	۲,۲۲۳	۲,۱۴۹	۱۰۳.۴	۳.۱	اسفندان	مرکزی	کمیجان	مرکزی
۸۸۴	۲,۸۳۸	۱,۴۱۱	۱,۴۲۷	۹۸.۹	۳.۲	خنجین	مرکزی	کمیجان	مرکزی
۱,۰۴۹	۳,۵۴۰	۱,۸۲۲	۱,۷۱۸	۱۰۶.۱	۳.۴	خسروبیک	مرکزی	کمیجان	میلاجرد
۷۶۵	۲,۴۲۷	۱,۲۲۹	۱,۱۹۸	۱۰۲.۶	۳.۲	میلاجرد	مرکزی	کمیجان	میلاجرد
۴۰,۳۱۷	۱۲۱,۲۰۹	۶۱,۴۲۰	۵۹,۷۸۹	۹.۱۰۱	۰.۳	جمع میانگین			

(داده‌های سرشماری مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

۳-۳-۲-۳- جمع‌بندی

استان مرکزی دارای مساحت ۲۹/۱۲۷ کیلومترمربع و جمعیت ۱,۴۲۹,۴۷۵ نفر است (سرشماری سال ۱۳۹۵، مرکز آمار ایران) این استان از شمال به استان‌های تهران، البرز و قزوین؛ از غرب به استان همدان، از جنوب به استان‌های لرستان و اصفهان و از شرق به استان‌های تهران، قم و اصفهان محدود است.

استان مرکزی یکی از صنعتی‌ترین استان‌های کشور است و از حیث توسعه‌یافتگی در رتبه چهارم کشور قرار دارد. همچنین در حوزه معدن میزان ذخایر معدنی قطعی شناسایی شده در استان بالغ بر ۱/۲۹۲ میلیون تن و ظرفیت استخراج موادمعدنی در قالب ۳۰۵ معدن فعال و با اشتغال‌زایی ۳,۵۶۹ نفر است (مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان مرکزی،۱۳۹۵: ۷). برخورداری از موقعیت ممتاز جغرافیایی و همجواری با قطب‌های جمعیتی و صنعتی و کشاورزی مهم، واقع شدن در کریدور حمل و نقل بین‌المللی شمال- جنوب و محورهای ارتباطی شرق- غرب کشور، وجود جاذبه‌های متنوع گردشگری، وجود ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان، واقع شدن در مسیر خطوط اصلی انتقال و تأمین انرژی نفت، گاز و برق کشور از دیگر فرصت‌های موجود در این استان به شمار می‌آید (گزارش سنتز مطالعات آمایش استان مرکزی،۱۳۹۷: ۲۵)

با این وجود از تمامی فرصت‌های استان به شیوه بهینه استفاده نشده است. این استان با وجود برخورداری از پتانسیل‌های فراوانی از قبیل کویر، باغات گل، تالاب میقان، غار نخجیر و بیشه‌های منحصر به فرد، تاکنون به عنوان مقصدی جذاب برای گردشگران شناخته نشده و از حیث شاخص جذب گردشگر در رتبه ۲۷ کشور قرار دارد.

براساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، در رابطه با سنجش فقر ایران در سال ۱۳۹۵؛ نرخ فقرمطلق (درصد فقرا) در استان مرکزی برابر با ۱۴/۳۶ بوده است. تعداد فقرا ۲۴۵۰۴۸ نفر و تعداد خانوارهای فقیر ۷۰۰۷۲ بوده است (مرکز پژوهش‌های مجلس،۱۳۹۷: ۳۱).

نرخ بیکاری در این استان ۷/۳ درصد و نرخ اشتغال ۳۵/۶ درصد است، سهم اشتغال زنان در مقایسه با مردان از نرخ پایین‌تری برخوردار است. نرخ رشد جمعیت در استان مرکزی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ از میزان رشد جمعیت کل کشور در همین بازه زمانی به مراتب پایین‌تر بوده است. براساس آمار جمعیت در سال ۱۳۹۵، نرخ متوسط رشد جمعیت در کل کشور ۱/۲۷ درصد بوده است؛ در حالی که رشد جمعیت استان مرکزی ۰/۲۲ درصد بوده است. بر همین اساس، استان مرکزی از نظر رشد جمعیت رتبه ۲۹ را در بین استان‌های کشور دارد. این آمارها نشان می‌دهد که پایین بودن نرخ بیکاری در استان مرکزی لزوماً به معنای وضعیت مناسب اشتغال نیست. می‌توان به این نتیجه رسید که از آن جایی که علت بسیاری از مهاجرت‌ها جستجوی کار یا کار بهتر بوده است، افراد

بیکار از استان خارج شده‌اند و باعث پایین آمدن نرخ بیکاری شده‌اند (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار استان مرکزی،۱۳۹۶: ۱۸).

ار سوی دیگر بیش‌ترین تعداد فارغ‌التحصیلان مراکز آموزش عالی استان در رشته‌های فنی و علوم انسانی است که هر کدام حدود ۴۰ درصد از فارغ التحصیلان را تشکیل می‌دهند. این در حالی است که با توجه به مزیت استان در صنعت، فارغ التحصیلان فنی مهندسی و مراکز فنی حرفه ای ارتباط به مراتب بیش‌تری با بازار کار استان پیدا می‌کنند و رشته‌های علوم پایه ارتباط چندانی با مزیت‌های استان که به بخش صنعت مرتبط می‌شوند، ندارد(خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار استان مرکزی،۱۳۹۶: ۱۴). از این رو لزوم توجه به تطابق نیازهای استان ها با نوع رشته تحصیلی اهمیت اساسی می‌یابد.

در مجموع عواملی چون کمبود منابع آب، بهره برداری نامناسب از منابع آب، بیابان‌زایی و سرمازدگی، کاهش سهم اشتغال، عدم تناسب رشته‌های تحصیلی با نیازهای استان، کم‌سوادی کشاورزان، مهاجرت از روستا به شهر و ... از جمله عواملی است که منجر به تشدید فقر در استان مرکزی شده است. از این رو بهره‌مندی از پتانسیل‌ها و فرصت‌های این استان نظیر بهره‌گیری از جاذبه‌های گردشگری، افزایش بهره‌وری کشاورزی، گسترش صنایع، توسعه صادرات و ارتقای سطح سواد از جمله راهکارهای غلبه بر فقر و محرومیت در استان مرکزی است.

۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیر رسمی

سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه یکی از پیامدها و ویژگی‌های بارز شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران بوده است. این سکونتگاه‌ها یکی از عوامل تهدیدکننده کیفیت زندگی و برهم زننده تعادل اجتماعی در شهرها به حساب می‌آیند. اسکان غیررسمی در شهرها به طور اساسی ناشی از عوامل متعددی است. بخشی از آن سبب توسعه ناهمگون و نابرابر مناطق شهری و تفاوت‌های مکانی- فضایی (افتراق مکانی) نسبت به امکانات و تسهیلات موجود است.

تعاریف متعددی از سکونتگاه ها ارائه شده است که هریک بر ملاک‌ها و معیارهای خاصی مانند کالبد، جغرافیا، اقتصاد، روابط اجتماعی و ویژگی‌های روانی تأکید کرده‌اند. برخی از نظر «بوم‌شناسی شهری» بر عواملی مانند نحوه استفاده از زمین، کمبود مسکن، قیمت و اجاره زمین توجه کرده و عده‌ای دیگر از چشم‌انداز «فقر شهری» و مسائلی مانند نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و «تبعیض» نگریسته‌اند.

این پدیده به اشکال متفاوت در گوشه و کنار شهرها، حتی در بخش مرکزی شهرها در قالب محله‌هایی با عناوین زاغه، آلونک‌نشینی، حاشیه‌نشینی، سکونتگاه‌های خودرو و سکونتگاه‌های غیرمجاز، سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی نشده و ... مشاهده می‌شود. فقدان مالکیت بر زمین، قرارگیری در اراضی نامناسب (حریم خطوط راه‌آهن و بزرگراه‌ها و ...)، در دسترس نبودن امکانات پایه زندگی، بی‌نظمی و نابسامانی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، وجود فضاهای بی‌دفاع، گم و بدون نظارت؛ از ویژگی‌های این سکونتگاه‌هاست.

مهمترین عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی؛ روند شتابان جمعیت شهری و عدم توسعه زیرساخت‌های ضروری، مهاجرت گسترده اعم از روستا به شهر و مهاجرت افراد از هسته داخلی شهر به حواشی آن، سطح پایین درآمد خانوار و بالا بودن بهای زمین و همچنین هزینه ساخت و ساز رسمی، فقدان منطقه‌بندی و کاربری نامناسب زمین، ناکارآمدی سیاست‌ها و برنامه دولت‌ها، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، توزیع ناعادلانه خدمات و امکانات بوده است.

۳-۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی

به دنبال شهرنشینی شتابان معاصر در کشورهای درحال توسعه و از جمله ایران، سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه جلوه‌ای کالبدی از فقر شهری در درون یا پیرامون شهرها شکل گرفتند. بنا به شرایط تاریخی و جغرافیایی و با توجه به مکاتب اقتصادی و سیاسی حاکم، از این پدیده برداشت‌های متفاوتی شکل گرفت و برای حل آن نیز رویکردهای متفاوتی اتخاذ گردید. از نادیده انگاشتن تا توانمندسازی، طیفی از اقدامات و سیاست‌ها را در برمی‌گیرد که به فراخور شرایط تاریخی و جغرافیایی مورد توجه قرار گرفته‌اند. این سیاست‌ها تحت تاثیر مکاتب، نظام‌های سیاسی و اجرایی و یا سازمان‌های بین‌المللی ترویج شده و کمابیش در بیش‌تر این کشورها تجربه شده‌اند. سیاست‌هایی چون نادیده گرفتن، تخریب و تخلیه اجباری، مسکن عمومی، بهسازی و توانمندسازی و ... نتایج متفاوتی را در کشورهای مختلف به همراه داشته است.

از اوایل سده بیستم که مسئله فقر و سکونتگاه‌های فقیرنشین مورد توجه جد
گرفت؛ تمرکز بر سیاست‌های اقتصادی کلان از جمله سیاست‌های فقرزدایی و سیاست‌هایی برای افزایش متوسط درآمد و نیز ایجاد عدالت اجتماعی، همواره به مثابه راه حل ریشه‌ای فقر و محلات فقیرنشین مورد توجه بوده است.

جدول ۷۵- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی

رویکرد	دوره رواج و تسلط	نکات اصلی
نادیده گرفتن	تا دهه ۱۹۶۰	با توسعه اقتصادی در کل جامعه مشکل حل خواهد شد. مشکل ساختاری است و با برنامه‌ریزی محلی حل نخواهد شد.
حذف و تخلیه اجباری	۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ برخی کشورها تاکنون	سکونتگاه‌های غیررسمی غده چرکین بر بدن شهر هستند و باید برچیده شوند.
خودیاری	۱۹۷۰ و ۱۹۸۰	بهره‌گیری از نیروی کار، مهارت و توان مدیریت ساکنان در حل مشکل
مسکن عمومی (اجتماعی)	۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰	دولت و منابع دولتی کلید حل مشکل است. نیاز به یارانه‌های هدف‌دار مسکن
مکان- خدمات	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	تأمین زمین و زیرساخت‌های اولیه راه حل است.
ارتقاء بخشی (بهسازی)	۱۹۸۰ تاکنون	تأمین حق سکونت و زیرساخت‌ها با بهره‌گیری از وضع موجود
توانمندسازی	۱۹۹۰ تاکنون	ایجاد چارچوب سیاسی، اداری و محیطی استفاده از ظرفیت‌های درونی اجتماعات محل توسعه اقتصادی و اجتماعی
اجتماع محوری (تام)	از ۲۰۰۰	با ترکیبی از توانمندسازی و تاکید بر حکمروایی شایسته (به ویژه حق نگاهداشت مسکن)محور، اجتماع محلی دانسته شد.

(ایراندوست، ۱۳۸۹ :۱۳۹)

۳-۳-۳-۲- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و بطور خاص استان مرکزی

ایران از جمله کشورهای در حال توسعه‌ای محسوب می‌شود که با مشکل وجود سکونتگاه‌های غیررسمی روبروست. سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران پیش از سال ۱۳۳۰ به صورت محدود در چند شهر به وجود آمد. با این وجود تا قبل از اصلاحات ارضی، روندی بسیار آرام و کند داشته است. اما بعد از اصلاحات ارضی ۱۳۴۲ همراه با رشد مهاجرت، حاشیه‌نشینی نیز ابعاد وسیع‌تری پیدا کرد. چراکه اکثر خوش‌نشینانی که صاحب نسق نبوده و در نتیجه زمینی به آن‌ها واگذار نشد، همچنین کشاورزانی که مقدار ناچیزی زمین به آن‌ها رسیده بود مهاجرت نموده و در محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها سکنی گزیدند. نکته قابل ذکر آن است که وجه اشتراک تمامی انواع سکونتگاه‌های غیررسمی دستیابی محدود و یا عدم دسترسی به امکانات و خدمات اساسی و زیرساختی است. اما در ایران سکونتگاه‌های غیررسمی به گونه‌ای متفاوت از سایر کشورها شکل گرفته است. بطوری که در غالب سکونتگاه‌های ایران، تصرف و مالکیت به صورت ملکی است و شکل تصرف عدوانی و غصبی بسیار نادر است. ساکنان این سکونتگاه‌ها مسکن را خود بر روی زمینی که تملک کرده اند، ساخته اما ضوابط و مقررات رسمی را رعایت نکرده و در نتیجه این سکونتگاه‌ها بدون برنامه ایجاد شده است. از این رو

سکونتگاه‌های بی‌ضابطه با سکونتگاه‌های ایران قرابت معنایی بیش‌تری دارد. در حال حاضر بیش از ۳۰ درصد از جمعیت کشورمان در سکونتگاه‌های غیررسمی ساکن هستند. متاسفانه این پدیده به سرعت در حال رشد و گسترش است و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و زیست محیطی فراوانی را در اغلب شهرهای ایران به وجود آورده است.

اگرچه بنا بر مطالعات انجام شده در سال ۱۳۹۰، ۹/۴ درصد از جمعیت استان مرکزی، در ۲۶ محله اسکان غیررسمی و مناطق حاشیه‌ای شهرهای اراک و ساوه استقرار یافته و از این حیث این استان در جایگاه دوازدهم کشور قرار گرفته است، اما آخرین اظهارات مسئولین استانی گویای آن است که جمعیت حاشیه‌نشین شهرهای اراک و ساوه در سال‌های اخیر به میزان قابل توجهی افزایش یافته است، به گونه‌ای که جمعیت حاشیه‌نشین شهر اراک از ۱۱۴,۷۳۵ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۱۳۰ تا ۱۵۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۴(حدود ۱۰/۴۹ درصد از جمعیت) و جمعیت حاشیه‌نشین شهر ساوه از ۱۸۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۲۱۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است (مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان،۱۳۹۵: ۲۱).

بر اساس اظهارات رئیس شورای اسلامی شهر اراک (تاج‌آباد)؛ محلات دارای سکونتگاه‌های غیررسمی در اراک عبارتند از: کوی ولیعصر (چشمه موشک) سجادیه (باغ خلج)، بخشی از کوی امام علی (ع) (فوتبال)، منطقه شهدای صفری، منطقه کوی ابوالفضل (ع) و انتهای کشتارگاه. حسین پاکزاد، شهردار خمین نیز مراکز حاشیه‌ای شهر خمین را شامل محلات عباس‌آباد، فیروزآباد، احمدآباد و شاهین دانسته و معتقد است که اکثریت این حاشیه‌نشین‌ها از روستاها و شهرهای هم‌جوار به خمین مهاجرت کرده‌اند.

به گفته معاون واحد شهرسازی شهرداری ساوه (مهدی حسینی) این پدیده تا حدی رشد داشته که سکونتگاه‌های غیررسمی ساوه، از ۱۲ نقطه حاشیه‌نشین در سال ۸۴، هم اکنون به ۲۴ منطقه افزایش یافته است.

سیاست‌های توسعه‌ای نامتوازن و بی‌توجهی به روستاها، تمرکز صنایع در استان، گران بودن مسکن و اجاره‌بها در شهرهایی چون اراک (به عنوان چهارمین شهر کشور از نظر گرانی مسکن)، عدم دقت دستگاه‌های دولتی در اجرای برخی پروژه‌ها، از قبیل شهرک صنعتی کاوه در ساوه و یا سد کمال صالح از عواملی هستند که در رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در این استان تاثیرگذار بوده اند.

اواسط دهه ۵۰ در زمانی که میزان شهرنشینی در کشور ۴۷/۷۶ درصد بوده، در استان مرکزی ۳۹/۳۸ درصد از جمعیت در شهرها زندگی می‌کردند. اما این روند در چند دهه اخیر تغییر کرده است و میزان شهرنشینی استان مرکزی ۳ درصد از نرخ شهرنشینی در کل کشور بالاتر رفته است. علت تفاوت روند شهرنشینی در استان مرکزی

با دیگر نقاط کشور می‌تواند حضور صنایع بزرگ در شهرها باشد که نیروی کار غیرماهر را از روستاها به شهرها جذب کرده است (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار،۱۳۹۶: ۴).

اقتصاد اراک تا قبل از جنگ جهانی اول در کنار کشاورزی مبتنی بر قالی‌بافی و تجارت فرش دستباف بوده است. تا حدی که تعداد بسیار زیادی شرکت تجارت فرش اروپایی در این منطقه مستقر بوده‌اند. اما با شروع جنگ جهانی اول تجارت فرش رو به افول می‌رود. در کنار قالی بافی، کشاورزی یکی از مهم ترین منابع تأمین معاش ساکنین این منطقه بوده است، تا این‌که در سال ۱۹۴۱ قانون اصلاحات ارضی اجرا شد. این قانون اولین موج مهاجرت از روستا به شهر را در پی داشت. مدت کمی پس از آن با تصمیم دولت مرکزی و سرمایه‌گذاری روس‌ها کارخانه‌های ماشین سازی اراک و آلومینیوم اراک به ترتیب در سال‌های ۱۳۴۴ و ۱۳۴۶ در شهر اراک تاسیس شدند(خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار،۱۳۹۶: ۸). احداث کارخانه‌ها موج جدیدی از مهاجرت‌ها را از روستا به شهر در پی داشت. این جریان مهاجرت به همراه اجرای قانون اصلاحات ارضی ساختار اقتصادی و فعالیت نیروی کار استان مرکزی را تا حدودی از کشاورزی به سمت صنعت تغییر داد. در دهه پنجاه علاوه بر توسعه کارخانه‌های موجود، کارخانه‌های دیگری همچون واگن پارس، هپکو،کارخانه ادوات کشاورزی و تولید آرد نیز تاسیس شد و روند صنعتی شدن منطقه در این دهه ادامه یافت.

در دهه‌های هفتاد و هشتاد استان مرکزی همچون دیگر نقاط کشور رشد بخش خدمات را تجربه کرد. اما بخش خدمات در استان مرکزی در مقایسه با دیگر نقاط کشور رشد چندانی نداشت. علاوه بر این با ادامه روند مهاجرت از روستا به شهرهای بزرگ مسئله حاشیه‌نشینی در شهرهای اراک و ساوه جدی‌تر شد. بطوری که در حال حاضر از ۶۰۰,۰۰۰ نفر ساکن شهر اراک، ۱۵۰,۰۰۰ هزار نفر در حاشیه شهر زندگی می‌کنند (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار،۱۳۹۶: ۹).

بنابراین مهاجرت‌های روستا-شهری با آهنگ رشد بالایی در سال‌های اخیر نیز ادامه یافت. بطوری‌که بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، ۷۶/۹۳ درصد از جمعیت استان مرکزی شهرنشین و ۲۳/۰۷ درصد روستانشین بوده‌اند. این در حالی است که میزان شهرنشینی درکشور برابر با ۷۴ درصد است. نتیجه این امر شکل‌گیری و رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرهای بزرگ استان نظیر اراک و ساوه بوده است.

مسئله دیگر کاهش بهره‌وری کشاورزی به دلیل کمبود و بهره برداری نامناسب از منابع آبی بوده است. سهم اشتغال در بخش کشاورزی از حدود ۲۵ در صد در سال ۱۳۸۸ به ۱۷ درصد در سال ۱۳۹۴ رسیده است. این در حالی است که افت بخش کشاورزی در استان مرکزی بیش از افت این بخش در کشور بوده است. کم‌سوادی

کشاورزان، خرد شدن زمین‌های کشاورزی با تقسیم بین ورثه و استفاده از روش‌های سنتی کشاورزی در زمینه آبیاری از دیگر مسائل کشاورزان به شمار می‌آید.

خصوصی‌سازی نیز از جمله عواملی بود که بر میزان اشتغال جمعیت استان، تاثیر فراوانی داشت. خصوصی‌سازی و به تبع آن تعطیلی برخی از کارخانه‌ها منجر به حاشیه راندن تعداد زیادی از کارگران و مهاجرت آنان به استان‌های دیگر گردید. بنابراین تحریم‌های اقتصادی، روند نامناسب خصوصی‌سازی، تصمیم‌های سیاسی فاقد توجیه اقتصادی در راه‌اندازی و استقرار برخی از صنایع و کم‌آبی و بهره‌وری پایین کشاورزی و ... منجر به رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان مرکزی شد.

۳-۳-۳-۳- جمع‌بندی

استان مرکزی علیرغم برخورداری از پتانسیل‌هایی چون معادن، صنایع، جاذبه‌های متعدد در زمینه گردشگری و... در حد فاصل دهه‌های ۴۰ تا ۵۰ بیش‌ترین موج مهاجرت و رشد جمعیتی را در پی صنعتی شدن تجربه نموده است. این امر منجر به رشد و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی در استان شده است.

تمرکز صنایع و امکانات در شهرهای اراک و ساوه منجر شده است که با بیش‌ترین میزان سکونتگاه‌های غیررسمی در استان مواجه باشیم.

به گواه آمار، بیشترین مناطق حاشیه‌ای استان به میزان ۴۵۴ هکتار در اراک و پس از آن ۲۵۸ هکتار در ساوه قرار دارد. هفت درصد مساحت اراک و ۲۳ درصد جمعیت ساکن این کلانشهر در سکونتگاه‌های غیررسمی هستند و ۱۲ و نیم درصد مساحت ساوه و ۱۹ درصد جمعیت این شهر نیز در مناطق حاشیه‌ای قرار دارند.

شهر ساوه نیز طی چند دهه گذشته، شاهد رشد چشمگیر محله‌ها و جمعیت حاشیه‌نشین در خود بوده است؛ به طوری که پنج محله سکونتگاه غیررسمی طی سه دهه به ۲۵ محله رسیده است. سکونتگاه‌های شهر ساوه از بعد برخورداری، موقعیت فیزیکی، میزان ادغام‌شدگی و کیفیت خدمات شهری و سایر شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی در سطوح متفاوتی قرار دارند:

- محلات بحرانی: پشت اداره برق، یاقوت‌آباد، سید جمال و عباس‌آباد
- مناطق ادغام شده: بهزیستی، سورکان، عبدل‌آباد غربی، پیک‌نیک گاز، فلاحت (جوزقی)
- حاشیه‌های متوسط و متعارف: عبدل‌آباد شرقی، هادی‌آباد (گرشاسبی) هدایت امین‌آباد
- شرایط خاص: فانوس‌آباد، حکیم‌آباد، جاده، یل‌آباد، کنار رودخانه جنب شهر فجر

- محله‌های در حال ظهور و شکل‌گیری: علی آباد، انتهای پشت سید اسحاق، ماسه شویی، قالی شویی، الهیه (نقدی و دیگران،۱۴۰۰: ۲۶۹).

به طور کلی محدودیت منابع آبی، عدم استفاده از روش‌های نوین و تکنولوژی‌های جدید، کم‌توجهی به پتانسیل‌های گردشگری (طبیعی، تاریخی و ...)، احداث سد و بندها در بالادست تالاب میقان بدون در نظر گرفتن حق‌ابه تالاب و مسائل محیط زیستی، خشک شدن تالاب میقان، مهاجرت از روستا به شهر، توسعه نامتوازن در سطح استان، گرانی مسکن، فقر و بیکاری و ... منجر به افزایش سکونتگاه‌های غیررسمی در استان به خصوص در شهرهای اراک و ساوه شده است. شایان ذکر است در سال‌های اخیر و پس از خصوصی‌سازی و تعطیلی کارخانه ها، بخش عمده‌ای از مهاجران به استان‌های دیگر کشور مهاجرت نموده که این امر تبعات بسیاری را برای استان‌های میزبان (از جمله تهران، البرز، قزوین و اصفهان) به همراه خواهد داشت.

۳-۳-۴- بررسی ویژگی‌های جمعیتی

در برنامه‌ریزی‌هایی که در راستای پیشرفت و آبادانی یک منطقه صورت می‌گیرد، شناخت وضعیت گذشته آن منطقه یک اصل پذیرفته شده است و به طور معمول بخش قابل توجهی از مطالعات پشتیبان این نوع برنامه‌ریزی‌ها را به خود اختصاص می‌دهد. از سوی دیگر در شرایطی که هدف‌گذاری‌های کمی در چارچوب یک برنامه‌ریزی لحاظ شوند، شناسایی روندها و ساختار تحولات متغیرهای مورد نظر، اهمیتی مضاعف خواهند یافت. به طور طبیعی در یک برنامه‌ریزی مرتبط با توسعه، تحولات جمعیتی از مهم‌ترین حوزه‌هایی است که وضعیت گذشته آن، باید مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین یکی از پیش‌نیازهای اساسی برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای آگاهی از تحولات و ساختار جمعیت فعلی و آینده است. این آگاهی از یک‌سو وضعیت و کیفیت منابع انسانی را روشن می‌کند و از سوی دیگر سطح نیازهای جامعه را برای سال‌های آتی مشخص می‌سازد.

عدم توجه به شاخص‌های جمعیتی در سیاست گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی، موجب می‌گردد که توان منطقه و سرزمین با جمعیت آن تناسب نداشته و مشکلات بسیاری را جهت دستیابی به توسعه متوازن در سطح ملی بوجود آورد. گزارش حاضر با استفاده از روش اسنادی و بهره‌گیری از منابع آماری از قبیل آمارهای توصیفی، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، سالنامه‌های سازمان ثبت احوال و ...، با تمرکز بر ساختمان جمعیت استان مرکزی و مقایسه شاخص‌های مربوطه با میانگین‌های کشوری در صدد است که تصویری روشن از منابع انسانی استان را جهت دستیابی به توسعه‌ی عادلانه و متوازن ارائه دهد.

۳-۳-۴-۱- تغییرات تعداد جمعیت

جمعیت استان مرکزی از ۷۸۶۲۹۱ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۱۲۲۸۸۱۲ نفر در سال ۱۳۸۵ و سپس به ۱۴۲۹۴۷۵ نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. این ارقام بیانگر آن است که طی ۴۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به طور میانگین ۱/۳ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۲/۱ درصدی کل‌کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل‌کشور، کمتر بوده است. برآوردها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۹ نیز جمعیت استان نسبت به سال ۱۳۹۵ با رشد متوسط ۰/۸۴ درصد، به حدود ۱۴۷۸۰۰۰ نفر رسیده است. با وجود افزایش مستمر تعداد جمعیت در دوره مورد بررسی، شتاب این افزایش در سطح استان از سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۳۹۵ کاهشی بوده است. با مشاهده تغییرات افزایش نسبی جمعیت در جداول ذیل به خوبی می‌توان به کاهش این شتاب پی برد. افزایش نسبی جمعیت از ۳۷/۶ درصد در دوره ۶۵-۱۳۵۵ به ۱/۱ درصد در دوره ۹۵-۱۳۹۰ رسیده است.

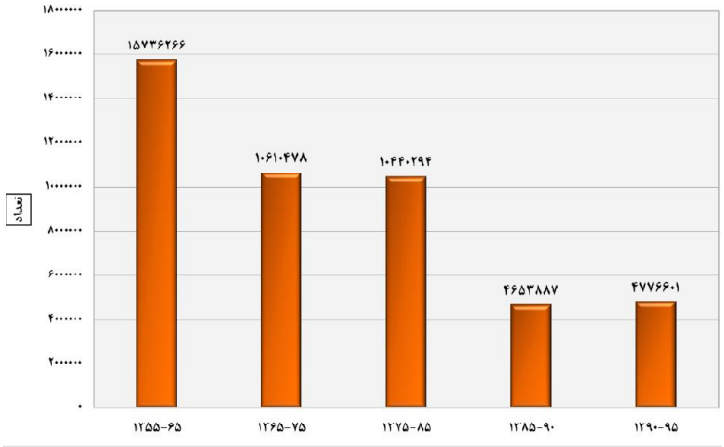
لازم به ذکر است که همسو با تغییرات جمعیت نقاط شهری و روستایی کشور، در استان مرکزی نیز تعداد جمعیت نقاط شهری همواره با افزایش و تعداد جمعیت نقاط روستایی با کاهش مواجه شده است. شتاب کاهش جمعیت روستایی استان در مقایسه با جمعیت روستایی کشور در سال ۱۳۹۵، بسیار متفاوت بوده است؛ رشد منفی جمعیت روستایی استان مرکزی از سال ۱۳۷۵ به بعد (یک دوره زودتر از سطح کشور و بسیاری از استان‌های دیگر) شروع شده و در تمامی دوره‌های مورد بررسی، تغییر نسبی جمعیت نقاط روستایی استان، کمتر از سطح کشور گزارش شده است.

جدول ۷۶- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸۷۴۴	-	-	۱۵۸۵۴۶۸۰	-	-	۱۷۸۵۴۰۶۴	-	-
۱۳۶۵	۴۹۴۴۵۰۱۰	۱۵۷۳۶۲۶۶	۴۶/۷	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۰۹۸۹۸۸۱	۶۹/۳	۲۲۶۰۰۴۴۹	۴۷۴۶۳۸۵	۲۶/۶
۱۳۷۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱۰۶۱۰۴۷۸	۲۱/۵	۳۶۸۱۷۷۸۹	۹۹۷۳۲۲۸	۳۷/۲	۲۳۲۳۷۶۹۹	۶۳۷۲۵۰	۲/۸
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۴۴۰۲۹۴	۱۷/۴	۴۸۲۵۹۹۶۴	۱۱۴۴۲۱۷۵	۳۱/۱	۲۲۲۳۵۸۱۸	۱۰۰۱۸۸۱ -	-۴/۳
۱۳۹۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۴۶۵۳۸۸۷	۶/۶	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۳۸۶۶۹۷	۱۱/۲	۲۱۵۰۳۰۰۸	-۷۳۲۸۱۰	-۳/۳
۱۳۹۵	۷۹۹۲۶۲۷۰	۴۷۷۶۶۰۱	۶/۴	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۵۰۰۱۸۶	۱۰/۳	۲۰۷۷۹۴۲۳	-۷۲۳۵۸۵	-۳/۴

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

همانطور که در نمودار زیر مشاهده می‌شود بیشترین افزایش تعداد جمعیت مطلق کشور مربوط به دوره ۶۵-۱۳۵۵ و کمترین آن مربوط به دوره ۹۰-۱۳۸۵ بوده است.

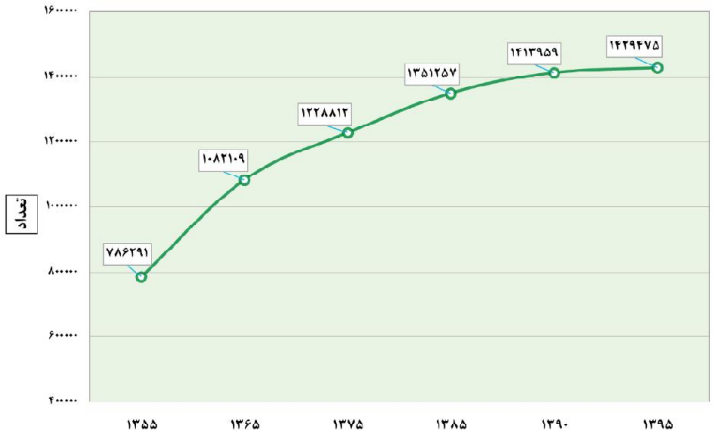
نمودار ۴- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

جدول ۷۷- تغییرات تعداد جمعیت استان مرکزی به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۷۸۶۲۹۱	-	-	۲۱۳۵۸۶	-	-	۵۷۲۷۰۵	-	-
۱۳۶۵	۱۰۸۲۱۰۹	۲۹۵۸۱۸	۳۷/۶	۴۷۶۱۲۷	۲۶۲۵۴۱	۱۲۲/۹	۶۰۵۹۸۲	۳۳۲۷۷	۵/۸
۱۳۷۵	۱۲۲۸۸۱۲	۱۴۶۷۰۳	۱۳/۶	۷۰۱۵۴۷	۲۲۵۴۲۰	۴۷/۳	۵۲۷۲۶۵	-۷۸۷۱۷	-۱۳/۰
۱۳۸۵	۱۳۵۱۲۵۷	۱۲۲۴۴۵	۱۰/۰	۹۳۲۰۷۳	۲۳۰۵۲۶	۳۲/۹	۴۱۹۱۸۴	-۱۰۸۰۸۱	-۲۰/۵
۱۳۹۰	۱۴۱۳۹۵۹	۶۲۷۰۲	۴/۶	۱۰۴۵۰۰۱	۱۱۲۹۲۸	۱۲/۱	۳۶۸۹۵۸	-۵۰۲۲۶	-۱۲/۰
۱۳۹۵	۱۴۲۹۴۷۵	۱۵۵۱۶	۱/۱	۱۰۹۹۷۶۴	۵۴۷۶۳	۵/۲	۳۲۹۷۱۱	-۳۹۲۴۷	-۱۰/۶

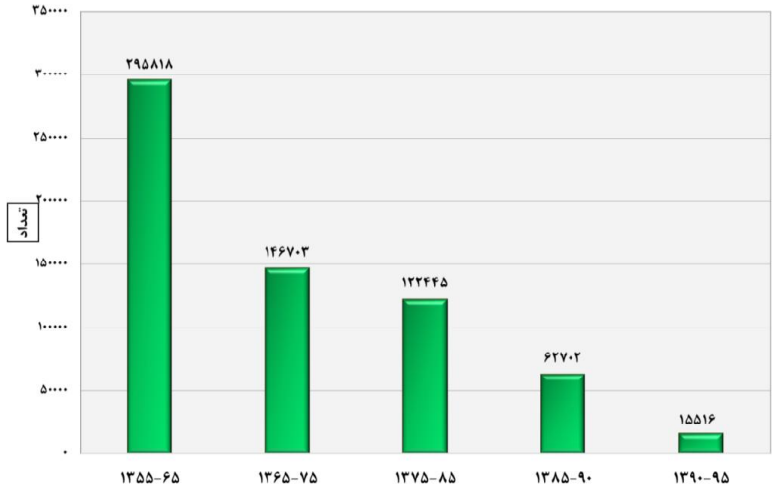
مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار خطی زیر نیز بیانگر تغییرات تعداد جمعیت استان در یک بازه ۴۰ ساله است. ملاحظه می‌شود که شتاب تغییر تعداد جمعیت تا سال ۱۳۸۵، نمایان‌تر است از سال ۱۳۸۵ به بعد روند تغییر تعداد جمعیت آرام‌تر پیش رفته است.

نمودار ۵- تغییرات تعداد جمعیت استان مرکزی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

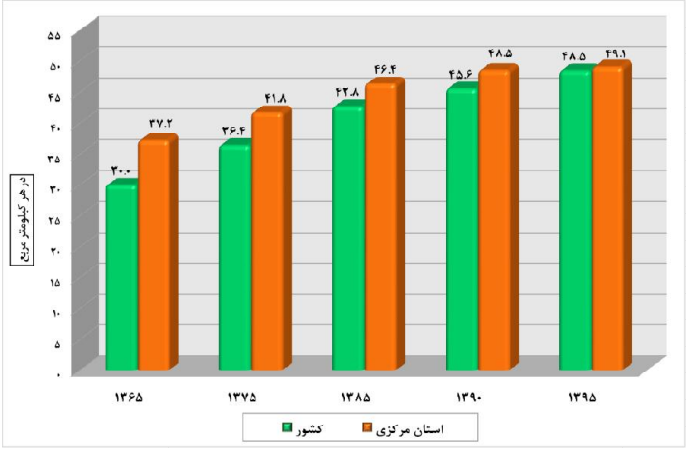
با توجه به نمودار زیر می‌توان اذعان کرد که بالاترین تغییر جمعیت استان مرکزی مربوط به دوره ۶۵-۱۳۵۵ بوده است، در این دوره ۲۹۵۸۱۸ نفر به جمعیت استان افزوده شده است، در دوره‌های بعد همواره افزایش تعداد جمعیت استان روند نزولی طی کرده و در دوره ۹۵-۱۳۹۰، پایین‌ترین تغییر اتفاق افتاده است و ۱۵۵۱۶ نفر به جمعیت استان اضافه شده است.

نمودار ۶- تغییرات تعداد مطلق جمعیت استان مرکزی، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۳-۴-۲- تراکم جمعیت

جمعیت هر منطقه براساس عوامل متعددی نظیر آب و هوا، امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح آن منطقه پخش و توزیع می‌شود. تراکم جمعیت را در اصطلاح عامیانه می‌توان به پر ازدحام و کم ازدحام بودن هر سرزمینی تعبیر کرد. تراکم جمعیت از تقسیم جمعیت به مساحت، برحسب کیلومترمربع بدست می‌آید. در کشور ایران تراکم حسابی جمعیت در سرشماری‌های متعدد رو به افزایش است و علت آن ثابت بودن مساحت کشور و افزایش روزافزون جمعیت است. در سال ۱۳۶۵ تراکم جمعیت در کل استان ۳۷/۲ نفر در هرکیلومترمربع بوده است و این در حالی است که تراکم جمعیت در همان سال در کل کشور ۳۰ نفر در هرکیلومترمربع است. براساس محاسبات به عمل آمده؛ طی ۳۰ سال بعد (۱۳۹۵) میزان تراکم جمعیت استان به ۴۹/۱ نفر در هر کیلومترمربع افزایش یافته است. تراکم جمعیتی استان کمتر از یک واحد از میانگین تراکم جمعیت در کل کشور کمتر بوده است. در سال ۱۳۹۵، رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص تراکم جمعیت ۱۹ می‌باشد، به عبارتی در رده استان‌های با تراکم متوسط به لحاظ جمعیت، محسوب می‌شود.

نمودار ۷- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان مرکزی، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

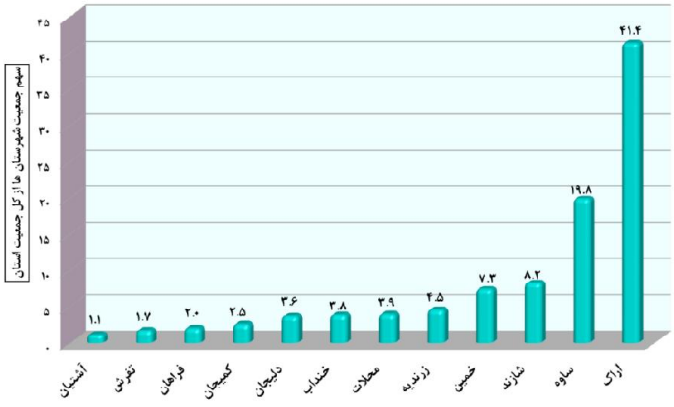
در جدول زیر تراکم جمعیت شهرستان‌های استان مرکزی در سال ۱۳۹۵ نمایش داده شده است. ملاحظه می‌شود که دامنه اختلاف تراکم جمعیت در میان شهرستان‌های استان بسیار گسترده است؛ شهرستان‌های اراک (۱۴۲/۲ نفر در هر کیلومترمربع) و ساوه (۶۱/۸ نفر در هر کیلومترمربع) جزء پرتراکم‌ترین و شهرستان آشتیان (۱۳/۱ نفر در هر کیلومترمربع) با اختلاف زیاد، جزء کم‌تراکم‌ترین شهرستان استان می‌باشند.

جدول ۷۸- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان مرکزی، در سال ۱۳۹۵

شهرستان	تعداد جمعیت	مساحت	تراکم جمعیت (در هر کیلومترمربع)
آشتیان	۱۶۳۵۷	۱۲۵۰	۱۳/۱
اراک	۵۹۱۷۵۶	۴۱۶۰	۱۴۲/۲
تفرش	۲۴۹۱۳	۱۷۲۴	۱۴/۵
خمین	۱۰۵۰۱۷	۲۳۴۲	۴۴/۸
خنداب	۵۴۰۱۸	۱۳۱۲	۴۱/۲
دلیجان	۵۱۶۲۱	۲۱۰۴	۲۴/۵
زرندیه	۶۳۹۰۷	۴۰۱۵	۱۵/۹
ساوه	۲۸۳۵۳۸	۴۵۸۷	۶۱/۸
شازند	۱۱۷۵۷۱	۲۶۸۴	۴۳/۸
فراهان	۲۸۹۹۴	۱۳۸۹	۲۰/۹
کمیجان	۳۶۴۴۱	۱۳۲۸	۲۷/۴
محلات	۵۵۳۴۲	۲۰۵۸	۲۶/۹
استان مرکزی	۱۴۲۹۴۷۵	۲۹۱۲۶	۴۹/۱

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات مرکز آمار ایران و سالنامه آماری استان مرکزی

در نمودار زیر سهم جمعیت شهرستان‌های استان از کل جمعیت استان نمایش داده شده است. همانطور که ملاحظه می‌شود شهرستان‌های اراک، ساوه و شازند، بالاترین سهم جمعیتی استان را به خود اختصاص داده‌اند.

نمودار ۸- سهم (درصد) جمعیت شهرستان‌های استان مرکزی از کل جمعیت استان در سال ۱۳۹۵

۳-۳-۴-۳- سهم جمعیت استان از کشور

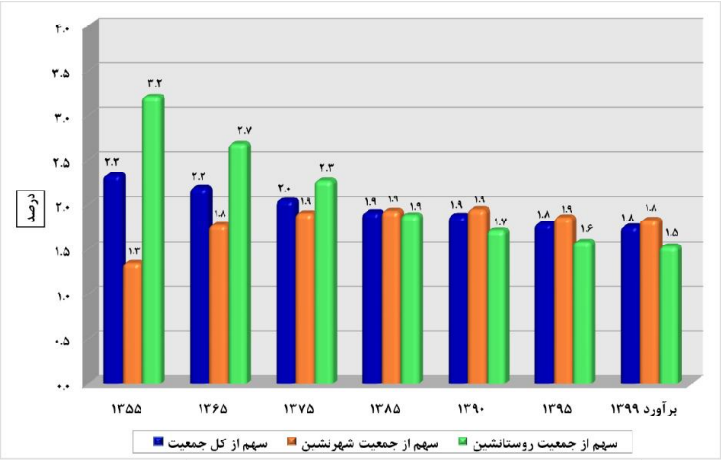
با توجه به تفاوت تعداد جمیت استان‌ها و نیز تأثیر تفاوت سهم جمعیتی مناطق بر میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر کل کشور، سهم جمعیتی استان از کل کشور طی ۵ دوره سرشماری و همچنین برآورد سال ۱۳۹۹ به تفکیک وضع سکونت مورد بررسی قرار گرفته است. ملاحظه می‌شود که در طول ۴۴ سال مورد بررسی، سهم جمعیت استان مرکزی از جمعیت کشور همواره روندی همراه با کاهش، طی کرده است. همچنین برآورد مرکز آمار ایران حاکی از ادامه روند ثابت سهم جمعیت استان از جمعیت کشور در سال‌های آتی دارد. لازم به ذکر است که رتبه جمعیتی استان مرکزی در میان استان‌های کشور، ۱۹ می‌باشد، به عبارتی این استان در رده استان‌های کم‌جمعیت کشور، محسوب می‌شود.

جدول ۷۹- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان مرکزی از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۶۵

شرح		سال						
		۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	برآورد ۱۳۹۹
تعداد کل جمعیت	کشور	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۹۴۴۵۰۱۰	۶۰۰۵۵۴۸۸	۷۰۴۹۵۷۸۲	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۹۹۲۶۲۷۰	۸۴۰۳۸۰۰۰
	استان مرکزی	۷۸۶۲۹۱	۱۰۸۲۱۰۹	۱۲۲۸۸۱۲	۱۳۵۱۲۵۷	۱۴۱۳۹۵۹	۱۴۲۹۴۷۵	۱۴۷۸۰۰۰
	سهم از کشور (درصد)	۲/۳	۲/۲	۲/۰	۱/۹	۱/۹	۱/۸	۱/۸
تعداد جمعیت شهرنشین	کشور	۱۵۸۵۴۶۸۰	۲۶۸۴۴۵۶۱	۳۶۸۱۷۷۸۹	۴۸۲۵۹۹۶۴	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۹۱۴۶۸۴۷	۶۳۳۹۰۰۰۰
	استان مرکزی	۲۱۳۵۸۶	۴۷۶۱۲۷	۷۰۱۵۴۷	۹۳۲۰۷۳	۱۰۴۵۰۰۱	۱۰۹۹۷۶۴	۱۱۶۲۰۰۰
	سهم از کشور (درصد)	۱/۳	۱/۸	۱/۹	۱/۹	۱/۹	۱/۹	۱/۸
تعداد جمعیت روستانشین	کشور	۱۷۸۵۴۰۶۴	۲۲۶۰۰۴۴۹	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۰۶۴۸۰۰۰
	استان مرکزی	۵۷۲۷۰۵	۶۰۵۹۸۲	۵۲۷۲۶۵	۴۱۹۱۸۴	۳۶۸۹۵۸	۳۲۹۷۱۱	۳۱۶۰۰۰
	سهم از کشور (درصد)	۳/۲	۲/۷	۲/۳	۱/۹	۱/۷	۱/۶	۱/۵

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

در نمودار زیر روند کاهشی سهم جمعیت استان مرکزی از جمعیت کشور، هم در نقاط شهری و هم در نقاط روستایی به خوبی نمایش داده شده است. سهم جمعیت نقاط روستایی استان از سال ۱۳۹۰ به بعد،کمتر از سهم جمعیت نقاط شهری بوده است.

نمودار ۹- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان مرکزی از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۶۵

۳-۳-۴-۴- میزان شهرنشینی و روستانشینی

میزان شهرنشینی و روستانشینی به نسبتی از جمعیت یک محدوده اطلاق می‌شود که در نقاط شهری یا روستایی سکونت دارند. در طرح ریزی کالبدی مناطق، نه تنها تعداد جمعیت، بلکه ساخت و توزیع آن نیز مدنظر قرار می‌گیرد که با گذشت زمان بر اثر افزایش سریع جمعیت در پهنه سرزمین و گسترش شهرها، اهمیت فزاینده‌ای یافته است. در همین راستا توجه به توزیع جمعیت در دو منطقه روستایی و شهری به لحاظ تبعات و مشکلاتی که ایجاد می‌کند، یکی از اهم خصوصیات جمعیتی خواهد بود. لذا تلاش شده است که این تغییرات جمعیتی در سطح مناطق شهری و روستایی استان نیز مورد مطالعه قرار گیرد؛ که حاصل آن در جدول زیر نشان داده شده است.

براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، نسبت جمعیت شهرنشین کشور ۷۴ درصد و نسبت جمعیت روستانشین برابر با ۲۶ درصد بوده و در نتیجه میزان جمعیت شهرنشین در کشور در این سال، حدود ۳ برابر میزان جمعیت روستانشین بوده است.

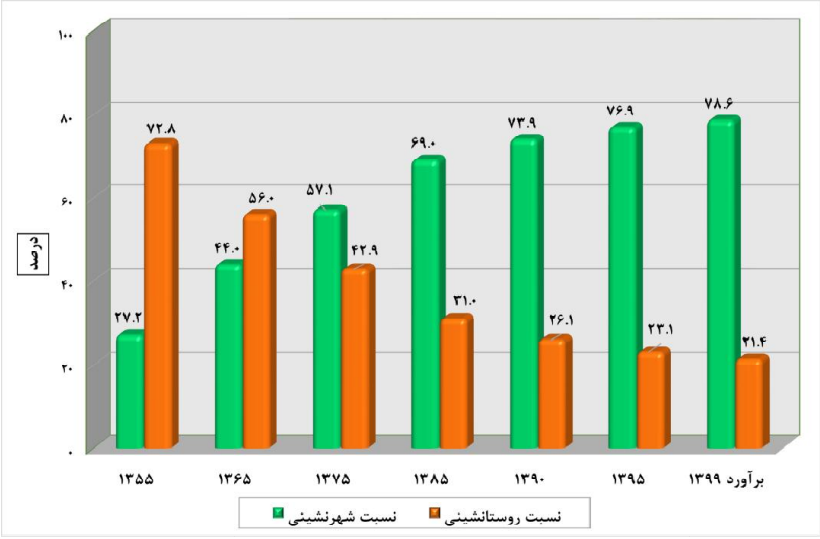
با توجه به نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران می‌توان اذعان داشت که شتاب شهرنشینی در استان مرکزی تندتر از نسبت شهرنشینی کشور، پیش رفته است و در سال ۱۳۹۹ از کل جمعیت استان، ۷۸/۶ درصد شهرنشین و ۲۱/۴ درصد روستانشین بوده‌اند. برآوردهای مرکز آمار ایران نیز حاکی است

که میزان شهرنشینی جمعیت استان در سال‌های آتی همچنان بالاتر از کشور باشد. براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، استان مرکزی در رده استان‌های با میزان شهرنشینی بالا قرار دارد (رتبه‌ی این استان به لحاظ میزان شهرنشینی، ۷ بوده است). به علاوه، رتبه میزان روستانشینی استان در سطح کشور برابر با ۲۲ بوده است، بنابراین استان مرکزی، در رده استان‌های با میزان روستانشینی پایین، قرار دارد.

جدول ۸۰- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان مرکزی با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

شرح		سال						
		۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	برآورد ۱۳۹۹
نسبت شهرنشینی	کشور	۴۷/۰	۵۴/۳	۶۱/۳	۶۸/۵	۷۱/۴	۷۴/۰	۷۵/۴
	استان مرکزی	۲۷/۲	۴۴/۰	۵۷/۱	۶۹/۰	۷۳/۹	۷۶/۹	۷۸/۶
نسبت روستانشینی	کشور	۵۳/۰	۴۵/۷	۳۸/۷	۳۱/۵	۲۸/۶	۲۶/۰	۲۴/۶
	استان مرکزی	۷۲/۸	۵۶/۰	۴۲/۹	۳۱/۰	۲۶/۱	۲۳/۱	۲۱/۴

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۰- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان مرکزی با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۳-۴-۵- متوسط رشد سالانه جمعیت

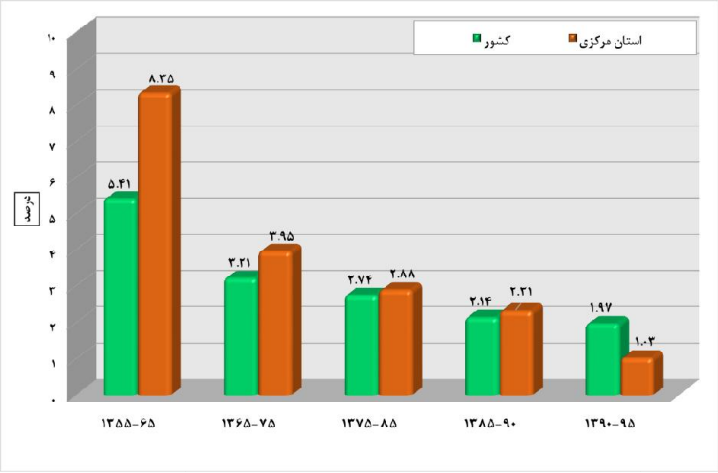
طی ۵ دوره مابین سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ رشد سالانه جمعیت استان مرکزی در نقاط شهری و روستایی نوساناتی قابل توجه پشت سر نهاده و از دوره ۶۵-۱۳۵۵ به بعد، روند رشد جمعیت استان، همراه با کاهش بوده است. نرخ رشد جمعیت نقاط شهری و روستایی استان در هر ۵ دوره مورد بررسی (۱۳۵۵-۹۵) کاهشی بوده است. در نقاط شهری رشد سالانه جمعیت از ۸/۳۵ درصد در دوره ۶۵-۱۳۵۵ به ۱/۰۳ درصد در دروه ۹۵-۱۳۹۰ رسیده و در نقاط روستایی طی همین بازه زمانی رشد سالانه جمعیت از ۰/۵۷ درصد به ۲/۲۲- درصد رسیده است، گفتنی است که نقاط روستایی استان مرکزی زودتر از نقاط روستایی کشور و بسیاری از استان‌ها، رشد منفی جمعیت را تجربه کرده است. رتبه رشد جمعیتی استان مرکزی در سطح کشور طی دوره ۹۵-۱۳۹۰؛ برای کل استان ۲۷، برای نقاط شهری استان ۳۱ و برای نقاط روستایی استان ۲۶ بوده است، بنابراین، استان مرکزی در رده استان‌های با رشد جمعیتی پایین قرار دارد و ادامه‌ی روند کنونی میزان رشد جمعیت در این استان، یکی از مسائل و چالش‌های جمعیتی پیش‌روی برنامه‌ریزان در سال‌های آتی خواهد بود.

جدول ۸۱- درصد رشد سالانه جمعیت استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

وضع سکونت	شرح	دوره سرشماری				
		۶۵-۱۳۵۵	۷۵-۱۳۶۵	۸۵-۱۳۷۵	۹۰-۱۳۸۵	۹۵-۱۳۹۰
کل	کشور	۳/۹۱	۱/۹۶	۱/۶۲	۱/۲۹	۱/۲۴
	استان مرکزی	۳/۲۴	۱/۲۸	۰/۹۵	۰/۹۱	۰/۲۲
نقاط شهری	کشور	۵/۴۱	۳/۲۱	۲/۷۴	۲/۱۴	۱/۹۷
	استان مرکزی	۸/۳۵	۳/۹۵	۲/۸۸	۲/۳۱	۱/۰۳
نقاط روستایی	کشور	۲/۲۷	۰/۲۸	-۰/۴۴	-۰/۶۳	-۰/۶۸
	استان مرکزی	۰/۵۷	-۱/۳۸	-۲/۲۷	-۲/۵۲	-۲/۲۲

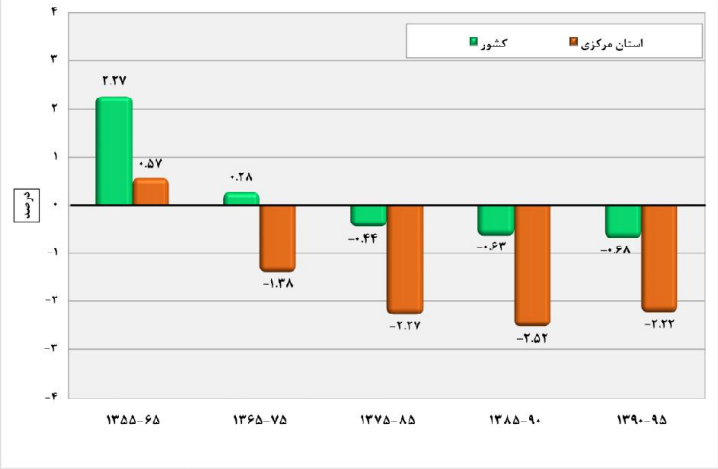
مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

همانطور که در نمودار زیر نمایش داده شده است، درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان مرکزی تا دوره ۱۳۸۵-۹۰ همواره از درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری کشور، بیشتر بوده است اما در دوره ۹۵-۱۳۹۰ از درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری کشور، پایین‌تر آمده است.

نمودار ۱۱- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان مرکزی و کشور، طی سرشماری‌های ۱۳۵۵-۹۵

در نمودار زیر نیز مقایسه درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان مرکزی با کشور نمایش داده شده است. ملاحظه می‌شود که رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان مرکزی همواره پایین‌تر از متوسط کشوری بوده است.

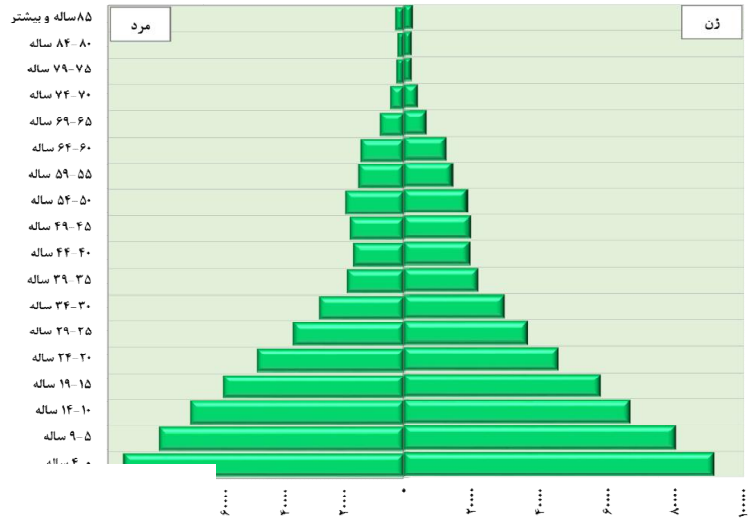

نمودار ۱۲- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان مرکزی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۳-۴-۶- هرم سنی جنسی جمعیت

ترکیب سنی جمعیت به صورت توزیع سنی و به تفکیک جنس با هرم سنی نشان داده می‌شود و به عبارت دیگر نمایش هندسی توزیع جمعیت برحسب سن و جنس با هرم سنی امکان پذیر است. شکل هرم سنی جنسی یک منطقه به سه عامل بستگی دارد: تعداد موالید در هریک از نسل‌ها، تقلیل تعداد افراد در اثر مرگ و میر، مهاجرت به یک منطقه یا مهاجرت از آن منطقه.

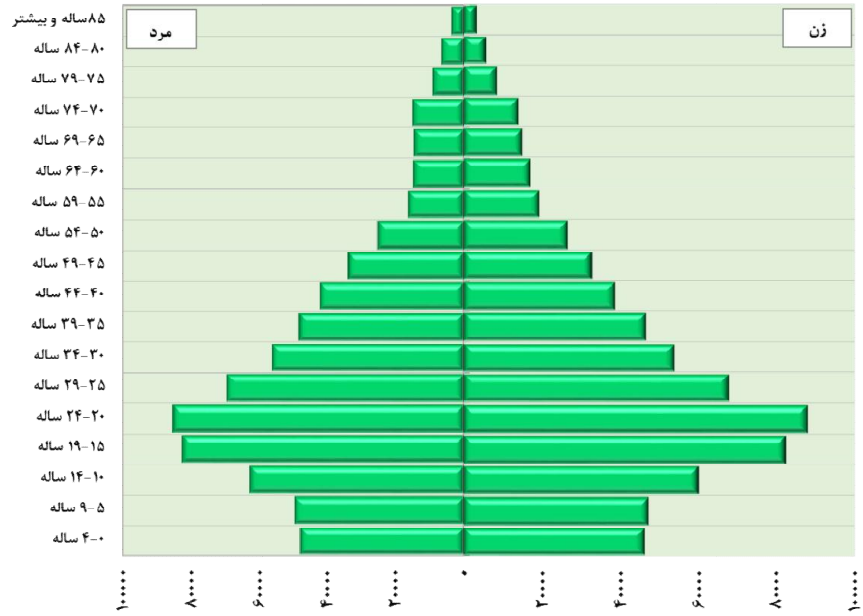
هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی در سال ۱۳۶۵ نشان می‌دهد که حجم قابل توجهی از جمعیت در قاعده هرم (گروه‌های سنی ۱۴-۰ ساله) قرار داشته‌اند، دوره‌ای که در هر خانواده به طور میانگین ۵ نفر زندگی می‌کرده‌اند و عمدتاً شامل فرزندان کمتر از ۱۸ سال بوده‌اند، بنابراین ساختار جمعیتی استان بسیار جوان بوده است. همچنین این هرم نشان می‌دهد که تعداد جمعیت مردان و زنان از سنین ۵۰ سال به بالا، به شدت نابرابر شده است و نسبت جمعیت سالمند از کل جمعیت بسیار کم بوده است.

نمودار ۱۳- هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی، در سال ۱۳۶۵

طی ۲۰ سال بعد (سال ۱۳۸۵)، شکل هرم سنی جنسی جمعیت به سرعت تغییر یافته و بخش عمده‌ای از جمعیت استان در سنین جوانی (۱۵ تا ۲۹ سالگی) قرار گرفته‌اند، به عبارت دیگر می‌توان اظهار کرد که

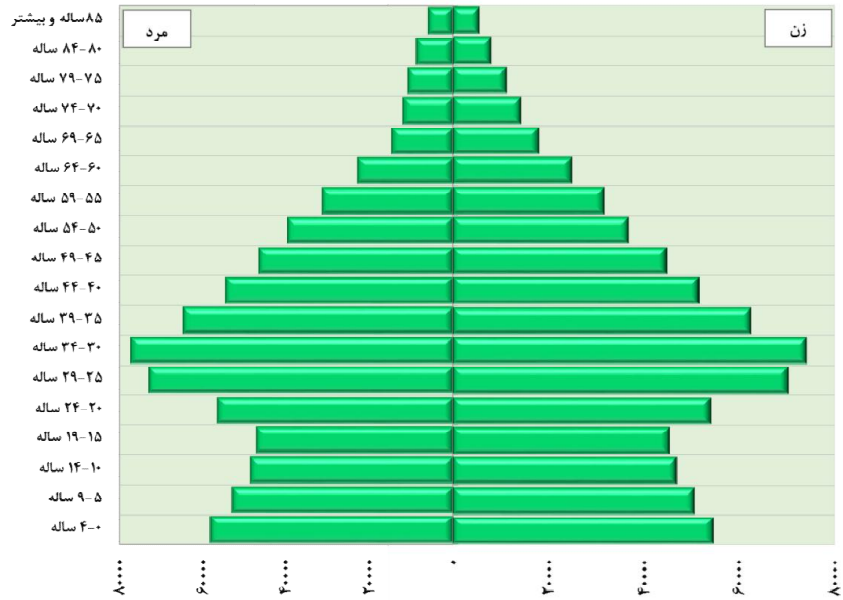
جمعیت جوان سال ۱۳۸۵، همان جمعیت زیر ۱۸ سال در سال ۱۳۶۵ می‌باشند که با روندی آرام به سمت گروه‌های سنی بالاتر میل پیدا کرده است. همچنین هرم سنی جنسی سال ۱۳۸۵، حاکی است که باروری بالای سال‌های گذشته در استان متوقف شده است و حرکت جمعیت به سمت میانسالی مشهود است. نابرابری تعداد مردان و زنان در گروه‌های سنی ۱۵ تا ۲۹ ساله در هرم سنی جنسی سال ۱۳۸۵، کاملا نمایان است، در این دوره استان مرکزی در رده استان‌های مهاجرپذیر بوده است، بنابراین می‌توان اذعان نمود که مهاجرت عامل مهم تفاوت تعداد مردان و زنان در هریک از گروه‌های سنی مذکور بوده است.

نمودار ۱۴- هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی، در سال ۱۳۸۵

با توجه به هرم سنی جنسی سال ۱۳۹۵، می‌توان اذعان نمود که تعداد موالید استان مرکزی از سال ۱۳۹۰ رو به افزایش گذاشته است. در واقع متولدین دهه ۶۰ که اکنون به سن بزرگسالی و فعالیت رسیده‌اند، بیشترین تعداد جمعیت را نشان می‌دهند. بنابراین با توجه به این هرم باید گفت که گذار سنی جمعیت، همگام با سایر گذارهای جمعیتی در این استان اتفاق افتاده است (تغییر از وضعیتی که جمعیت این استان بسیار جوان (شرایط دهه ۶۰ و ۷۰) به وضعیت امروزی که سهم بزرگی از جمعیت را جوانان و بزرگسالان تشکیل می‌دهند). به این ترتیب در هرم ذیل افزایش گروه‌های سنی ۲۵-۲۹ ساله و ۳۰-۳۴ ساله نسبت به دوره‌های قبل کاملا نمایان است.

اقتصاددانان این وضعیت را فرصت طلایی اطلاق می‌کنند. همچنین افزایش جمعیت در گروه‌های سنی مذکور بر روی میزان زاد و ولد کنونی که به گشتاور جمعیتی معروف است، تأثیر گذاشته است. ملاحظه می‌شود که جمعیت گروه سنی ۰-۴ ساله بیش از جمعیت ۵-۹ ساله و جمعیت گروه سنی ۵-۹ ساله بیش از ۱۰-۱۴ ساله می‌باشد (پدیده گشتاور جمعیتی). البته افزایش تعداد موالید یک پدیده مقطعی و موقتی می‌باشد چرا که با ورود جمعیت ۲۵-۳۴ ساله‌ها به سنین بزرگسالی، این پدیده نیز متوقف خواهد شد. با توجه به رأس هرم نیز باید گفت که جمعیت سالمند استان مرکزی رو به افزایش گذاشته و در صورتی که در سال‌های آتی میزان باروری ارتقاء پیدا نکند، سالمندی جمعیت و در نتیجه هزینه‌های مربوط به بار وابستگی سالمندان بر جامعه تحمیل خواهد شد.

نمودار ۱۵- هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی، در سال ۱۳۹۵

۳-۳-۴-۷- گروه عمده سنی جمعیت

وضعیت توزیع جمعیت در گروه‌های سنی یا سنین مختلف، همان نحوه پراکندگی جمعیت برحسب سن است. سن یکی از متغیرهای اصلی جمعیت است و توزیع آن در گروه‌های مختلف سنی ازنظر اقتصادی و اجتماعی

حائز اهمیت است. مقایسه‌ی توزیع درصد جمعیت استان مرکزی و کشور برحسب گروه‌های عمده سنی از سرشماری ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۵ در جدول و نمودارهای زیر نمایش داده شده است.

الف) گروه سنی ۱۴-۰ سال: به این گروه سنی، گروه سنی کودکان نیز گفته می‌شود. با رویکرد جمعیتی؛ بالا بودن یا پایین بودن حجم این گروه سنی ارتباط مستقیمی با مرگ و میر و تغییر رفتارهای باروری دارد. با رویکرد اقتصاد کلان؛ بالا بودن یا پایین بودن حجم این گروه سنی تأثیر مستقیمی بر سرمایه گذاری در زمینه‌ی نیازهای مصرفی کودکان و زنان می‌گذارد.

چنانکه ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۵۵ از کل جمعیت استان مرکزی، ۴۶/۴ درصد در گروه سنی ۰ تا ۱۴ سال قرار داشته‌اند که طی سال‌های بعد با روند کاهشی مواجه شده و به ۲۱/۴ درصد در سال ۱۳۹۰، رسیده است. نسبت جوانی جمعیت در سال ۱۳۹۵ تحت تأثیر گشتاور جمعیتی به مقدار کمی افزایش یافته و به ۲۱/۸ درصد از کل جمعیت رسیده است. در سال ۱۳۹۵ رتبه استان مرکزی در سطح کشور به لحاظ شاخص جوانی جمعیت برابر با ۲۴ بوده است. یعنی در رده استان‌های با میزان پایین جمعیت واقع در گروه سنی ۱۴-۰ ساله قرار داشته است.

ب) گروه سنی ۶۴-۱۵ سال: در رابطه با تغییرات حجم جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله، در سال ۱۳۶۵ در مقایسه با سال ۱۳۹۵، باید اذعان داشت به همان اندازه که از حجم جمعیت گروه سنی ۱۴-۰ ساله کاسته شده به حجم جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله افزوده شده است. چنانکه ملاحظه می‌شود حجم جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله استان مرکزی با روندی سینوسی از ۴۹/۵ درصد در سال ۱۳۵۵، به ۷۱/۱ درصد در ۳۵ ساله بعد (۱۳۹۰) افزایش یافته و سپس در طول ۵ سال بعد (۱۳۹۵) به ۷۰/۶ درصد از کل جمعیت رسیده است. در مقایسه‌ی حجم جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله استان مرکزی با میانگین کشوری در سال ۱۳۹۵، باید اظهار نمود که این نسبت برای استان مرکزی بیشتر از کشور، می‌باشد.

پ) گروه سنی ۶۵ سال و بیشتر: به این گروه سنی، جمعیت سالمند و سالخورده نیز گفته می‌شود. در مطالعه‌های جمعیت‌شناختی، سالمندی جمعیت به این معنا است که نسبت افراد سالخورده به کل جمعیت، در حال افزایش باشد. به عبارت دقیق‌تر، جمعیت رو به سوی سالمندی، جمعیتی است که بین ۷ تا ۱۴ درصد آن جمعیت را گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیشتر تشکیل دهند. این نسبت در جامعه سالمند بین ۱۴ تا ۲۰ درصد و در جامعه‌ی سالخورده ۲۰ درصد و بیشتر است.

مطابق با داده‌های جدول زیر حجم جمعیت سالمند استان مرکزی در سال ۱۳۶۵ برابر با ۳/۵ درصد از کل جمعیت استان بوده که با روند افزایشی به ۷/۶ درصد در سال ۱۳۹۵، رسیده است. بنابراین با توجه به مباحث

ذکر شده جمعیت استان مرکزی به مرحله سالمندی نرسیده است. در مقایسه‌ی جمعیت سالمند استان مرکزی با میانگین کشوری، همچنان که مشاهده می‌شود، درصد جمعیت ۶۵ سال و بیشتر استان از کشور، بیشتر می‌باشد.

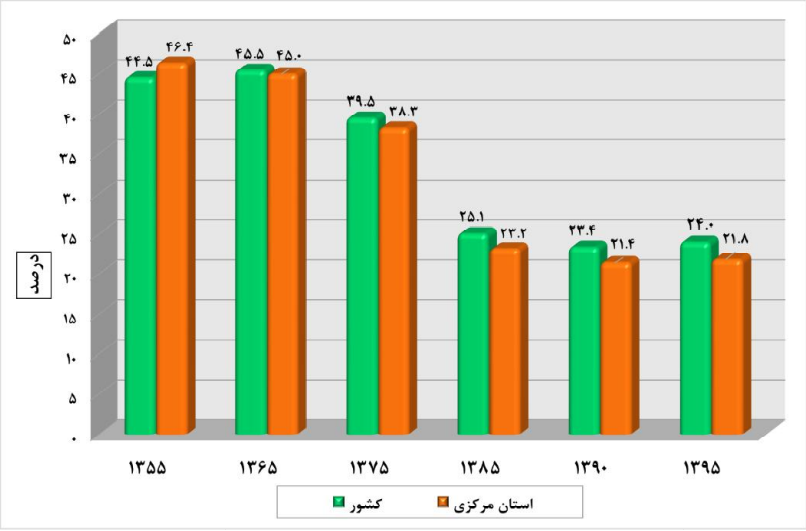
به طور کلی چنانکه ملاحظه می‌شود بیشترین حجم جمعیت استان مرکزی در مرحله جوانی و میانسالی قرار دارد و همچنان که در مطالب قبلی بدان اشاره شده این موضوع می‌تواند به عنوان فرصت تلقی شود لیکن این مرحله با چالش‌هایی نیز همراه خواهد بود، که از آن جمله می‌توان به نیازهای خاص همچون آموزش، ایجاد اشتغال و ازدواج اشاره کرد که در برنامه‌ریزی‌های کلان باید بیش از پیش بدان توجه شود.

رتبه استان مرکزی به لحاظ درصد جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله (جمعیت بالقوه فعال)، در میان دیگر استان‌های کشور، ۱۱ و به لحاظ درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر ۲ می‌باشد. در واقع اگر میزان باروری استان مرکزی به همین روال ادامه یابد، این استان در سال‌های آتی با سالمندی جمعیت مواجه خواهد شد.

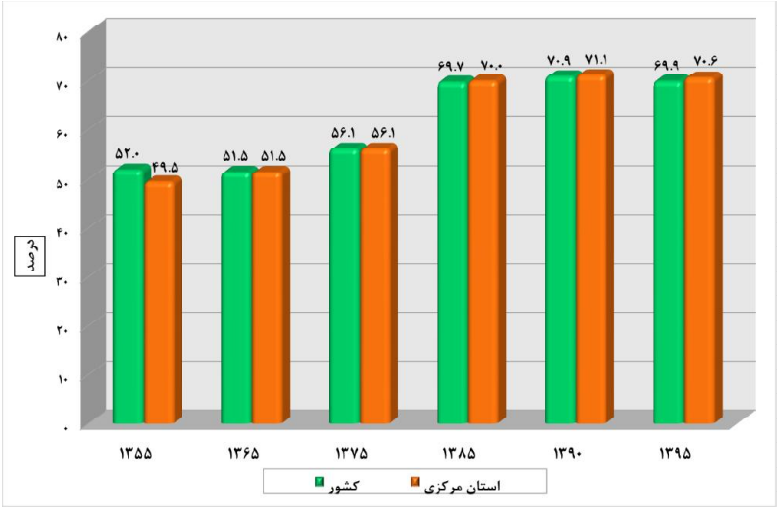
جدول ۸۲- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان مرکزی و کشور برحسب گروه‌های عمده سنی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

شرح	سال	تعداد				توزیع درصد			
		۰-۱۴ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۶۵ساله و بیشتر	جمع	۰-۱۴ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۶۵ساله و بیشتر	جمع
کشور	۱۳۵۵	۱۵۰۰۹۳۶۳	۱۷۵۱۲۹۱۱	۱۱۸۶۴۷۰	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۴/۵	۵۲/۰	۳/۵	۱۰۰
	۱۳۶۵	۲۲۴۷۴۰۱۷	۲۵۴۴۵۵۶۲	۱۵۰۱۷۱۸	۴۹۴۲۱۲۹۷	۴۵/۵	۵۱/۵	۳/۰	۱۰۰
	۱۳۷۵	۲۳۷۲۵۵۴۵	۳۳۷۰۲۴۰۶	۲۵۹۵۱۸۱	۶۰۰۲۳۱۳۲	۳۹/۵	۵۶/۱	۴/۳	۱۰۰
	۱۳۸۵	۱۷۶۸۱۶۲۹	۴۹۱۵۷۵۶۲	۳۶۵۶۵۹۱	۷۰۴۹۵۷۸۲	۲۵/۱	۶۹/۷	۵/۲	۱۰۰
	۱۳۹۰	۱۷۵۶۱۷۷۸	۵۳۲۴۴۸۰۰	۴۲۹۶۷۶۹	۷۵۱۰۳۳۴۷	۲۳/۴	۷۰/۹	۵/۷	۱۰۰
	۱۳۹۵	۱۹۱۹۲۶۶۵	۵۵۸۶۲۰۸۷	۴۸۷۱۵۱۸	۷۹۹۲۶۲۷۰	۲۴/۰	۶۹/۹	۶/۱	۱۰۰
استان مرکزی	۱۳۵۵	۳۶۴۴۹۹	۳۸۹۰۴۸	۳۲۷۴۴	۷۸۶۲۹۱	۴۶/۴	۴۹/۵	۴/۲	۱۰۰
	۱۳۶۵	۴۸۶۹۴۸	۵۵۷۰۰۱	۳۸۱۶۰	۱۰۸۲۱۰۹	۴۵/۰	۵۱/۵	۳/۵	۱۰۰
	۱۳۷۵	۴۷۰۲۶۳	۶۸۹۷۰۱	۶۸۸۴۸	۱۲۲۸۸۱۲	۳۸/۳	۵۶/۱	۵/۶	۱۰۰
	۱۳۸۵	۳۱۳۲۵۲	۹۴۵۳۶۸	۹۲۶۳۷	۱۳۵۱۲۵۷	۲۳/۲	۷۰/۰	۶/۹	۱۰۰
	۱۳۹۰	۳۰۳۲۰۸	۱۰۰۵۷۵۷	۱۰۴۹۹۴	۱۴۱۳۹۵۹	۲۱/۴	۷۱/۱	۷/۴	۱۰۰
	۱۳۹۵	۳۱۱۸۹۷	۱۰۰۹۴۹۴	۱۰۸۰۸۴	۱۴۲۹۴۷۵	۲۱/۸	۷۰/۶	۷/۶	۱۰۰

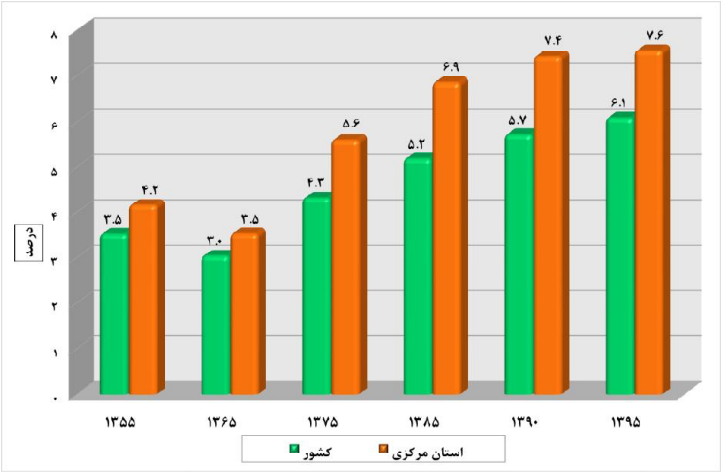
مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۶- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان مرکزی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

نمودار ۱۷- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان مرکزی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

نمودار ۱۸- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان مرکزی و کشور، در سال‌های ۱۳۵۵-۹۵

۳-۳-۴-۸- نسبت جنسی جمعیت

نسبت جنسی عبارت است از نسبت تعداد مردان به زنان در یک جمعیت که در عدد صد ضرب می‌شود. نسبت جنسی به طور ساده نشان می‌دهد که در مقابل هر صد نفر زن چند نفر مرد در جمعیت وجود دارد. در صورتی که این شاخص از ۱۰۰ کمتر شد تعداد زنان بیشتر است و اگر بیشتر از ۱۰۰ شد تعداد مردان بیشتر خواهد بود. افزایش یا کاهش نسبت جنسی جمعیت می‌تواند تبعات و آثار بسیاری را در زمینه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی جامعه داشته باشد. اطلاعات درباره جنس در برنامه‌ریزی‌های مختلف و به ویژه برنامه‌ریزی خدمات بهداشتی مورد نیاز است. وقایع جمعیتی عموماً بر حسب جنس به‌طور متفاوت رخ می‌دهند. نسبت جنسی می‌تواند بواسطه مهاجرت یا مرگ و میر شدید یک جنس تحت تاثیر قرار گیرد و از محدوده معمول فراتر رود.

با توجه به اطلاعات ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران و همانگونه که در جدول ذیل نمایش داده شده است طی ۴ دوره مورد بررسی شاخص نسبت جنسی جمعیت در استان مرکزی از الگوی یکسانی پیروی نکرده است و به استناد آمار سال ۱۳۹۵ شاخص نسبت جنسی استان در این سال در حالت متعادل‌تری قرار داشته است. به طور کلی در تمامی سال‌های مورد بررسی به استثنای سال ۱۳۷۵، تعداد مردان بیشتر از تعداد زنان بوده است، پایین بودن نسبت جنسی در سال ۱۳۷۵ در مقایسه با سایر سرشماری‌های مورد بررسی می‌تواند ناشی از

مهاجرفرستی استان در این سال باشد. در سال ۱۳۹۵؛ رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص نسبت جنسی ۱۳ بوده است، بعبارتی در رده استان‌های میانی به لحاظ شاخص نسبت جنسی قرار داشته است که این امر بیانگر تعادل در توزیع تعداد مردان و زنان در سطح استان می‌باشد.

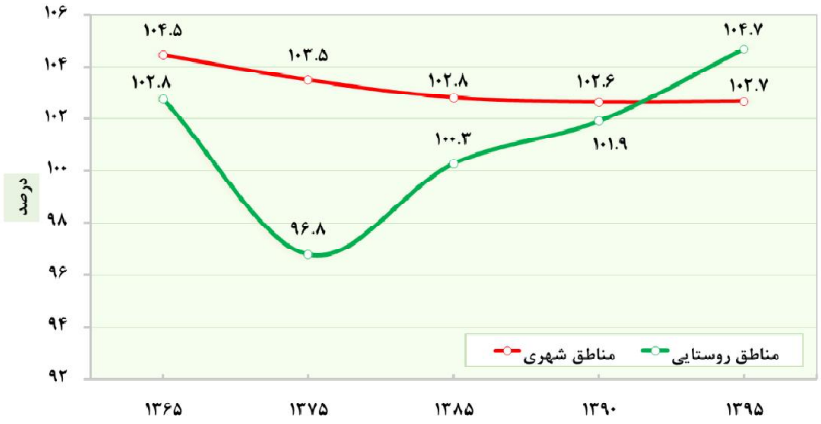
جدول ۸۳- نسبت جنسی جمعیت استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

وضع سکونت	شرح	شرح	سال				
			۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کل	کشور	مرد	۲۵۲۸۰۹۶۱	۳۰۵۱۵۱۵۹	۳۵۸۶۶۳۶۲	۳۷۹۰۵۶۶۹	۴۰۴۹۸۴۴۲
		زن	۲۴۱۶۴۰۴۹	۲۹۵۴۰۳۲۹	۳۴۶۲۹۴۲۰	۳۷۲۴۴۰۰۰	۳۹۴۲۷۸۲۸
		نسبت جنسی	۱۰۴/۶	۱۰۳/۳	۱۰۳/۶	۱۰۱/۸	۱۰۲/۷
	استان مرکزی	مرد	۵۵۰۳۵۹	۶۱۶۱۵۶	۶۸۲۳۶۷	۷۱۵۵۲۷	۷۲۵۷۵۱
		زن	۵۳۱۷۵۰	۶۱۲۶۵۶	۶۶۸۸۹۰	۶۹۸۴۳۲	۷۰۳۷۲۴
		نسبت جنسی	۱۰۳/۵	۱۰۰/۶	۱۰۲/۰	۱۰۲/۴	۱۰۳/۱
نقاط شهری	کشور	مرد	۱۳۷۶۹۶۱۷	۱۸۸۰۵۰۲۳	۲۴۵۷۶۴۴۲	۲۷۰۲۳۶۳۸	۲۹۸۴۱۴۱۴
		زن	۱۳۰۷۴۹۴۴	۱۸۰۱۲۷۶۶	۲۳۶۸۳۵۲۲	۲۶۶۲۳۰۲۳	۲۹۳۰۵۴۳۳
		نسبت جنسی	۱۰۵/۳	۱۰۴/۴	۱۰۳/۸	۱۰۱/۵	۱۰۱/۸
	استان مرکزی	مرد	۲۴۳۲۵۵	۳۵۶۷۹۸	۴۷۲۴۹۱	۵۲۹۳۰۴	۵۵۷۱۳۰
		زن	۲۳۲۸۷۲	۳۴۴۷۴۹	۴۵۹۵۸۲	۵۱۵۶۹۷	۵۴۲۶۳۴
		نسبت جنسی	۱۰۴/۵	۱۰۳/۵	۱۰۲/۸	۱۰۲/۶	۱۰۲/۷
نقاط روستایی	کشور	مرد	۱۱۵۱۱۳۴۴	۱۱۷۱۰۱۳۶	۱۱۲۸۹۹۲۰	۱۰۸۸۲۰۳۱	۱۰۶۵۷۰۲۸
		زن	۱۱۰۸۹۱۰۵	۱۱۵۲۷۵۶۳	۱۰۹۴۵۸۹۸	۱۰۶۲۰۹۷۷	۱۰۱۲۲۳۹۵
		نسبت جنسی	۱۰۳/۸	۱۰۱/۶	۱۰۳/۱	۱۰۲/۵	۱۰۵/۳
	استان مرکزی	مرد	۳۰۷۱۰۴	۲۵۹۳۵۸	۲۰۹۸۷۶	۱۸۶۲۲۳	۱۶۸۶۲۱
		زن	۲۹۸۸۷۸	۲۶۷۹۰۷	۲۰۹۳۰۸	۱۸۲۷۳۵	۱۶۱۰۹۰
		نسبت جنسی	۱۰۲/۸	۹۶/۸	۱۰۰/۳	۱۰۱/۹	۱۰۴/۷

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار زیر نشان می‌دهد که نسبت جنسی در نقاط شهری تا سرشماری سال ۱۳۹۰، بیشتر از نقاط روستایی بوده است اما در سرشماری سال ۱۳۹۵، نسبت جنسی نقاط روستایی از نسبت جنسی نقاط شهری پیشی گرفته است.

به لحاظ جمعیت شناختی پیشی گرفتن نسبت جنسی مناطق روستایی از مناطق شهری می‌تواند متأثر از مهاجرت معکوس (بازگشت مهاجران از نقاط شهری به نقاط روستایی) در این استان باشد.

نمودار ۱۹- روند تغییرات شاخص نسبت جنسی نقاط شهری و روستایی استان مرکزی، سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-۴-۹- متوسط بعد خانوار

خانواده به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان جامعه، از موثرترین نهادهای اجتماعی است که هرگونه تغییر و تحول در آن می‌تواند تغییراتی را در جامعه ایجاد کند. به همین لحاظ بررسی تغییرات و دگرگونی‌های رخ داده در این نهاد از بنیادی‌ترین اموری است که باید در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای مد نظر قرار داد. بعد خانوار به عنوان متوسط افرادی که در یک خانواده زندگی می‌کنند، از ویژگی‌های اصلی هر خانوار است که باید در بررسی وضعیت و روند تغییرات خانوار، به آن توجه کرد. بعد خانوار می‌تواند تحت تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی تغییر کند و همچنین می‌تواند تبعاتی را نیز در زمینه‌های مختلف ایجاد کند. لذا بررسی آن و روند تغییرات آن یکی از مهم‌ترین عوامل جمعیتی مورد بررسی خواهد بود.

جدول زیر نتایج تعداد و بعد خانوار استان را در مقایسه با کشور طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد. همراه با کاهش موالید در کشور و نیز افزایش شکل خانواده‌های هسته‌ای، بر تعداد خانوارها افزوده شده و از بعد خانوار کاسته شده است. این الگو به صورت یکسانی در استان مرکزی نیز ملاحظه می‌شود. با کاهش بعد خانوار، این عدد از ۴/۹ در سال ۱۳۶۵ به ۳/۱ در سال ۱۳۹۵ رسیده است. نکته قابل توجه این است که مناطق

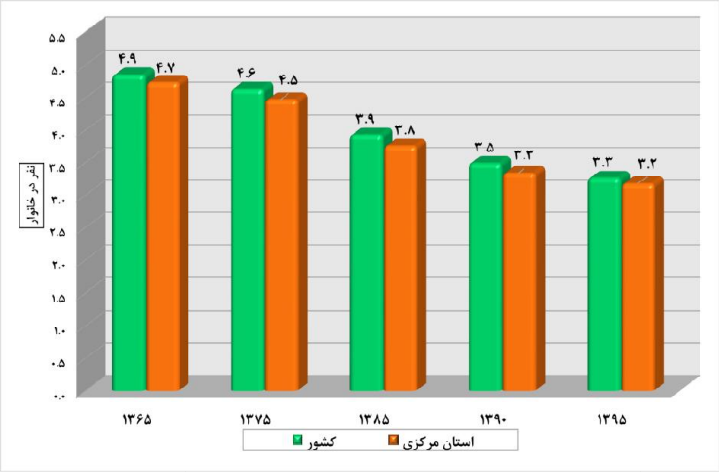
روستایی و شهری نیز همگرایی بالایی با این روند نشان می‌دهند. بعد خانوار در مناطق شهری و روستایی استان کاهش پیدا کرده است، به علاوه در سال ۱۳۹۵؛ بعد خانوار مناطق شهری استان بیشتر از متوسط بعد خانوار مناطق روستایی، بدست آمده است. متوسط بعد خانوار کشور در سال ۱۳۹۵ برابر با ۳/۳ نفر است این رقم از متوسط بعد خانوار استان، کمی بالاتر است.

رتبه استان به لحاظ شاخص متوسط بعد خانوار ۲۸ می‌باشد، بعبارتی این استان در رده استان‌های با تعداد کم اعضای خانوار قرار دارد.گفتنی است که براساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۲/۵ درصد (معادل ۵۶۷۴۱ خانوار) از خانوارهای استان زن سرپرست بوده‌اند و ۵۲ درصد از خانوارهای زن سرپرست، خانوارهای یک‌نفره (خودسرپرست) بوده‌اند. رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص نسبت زنان سرپرست خانوار، ۱۵ بوده است، بعبارتی در رده استان‌های با نسبت بالای خانوار زن سرپرست قرار دارد.

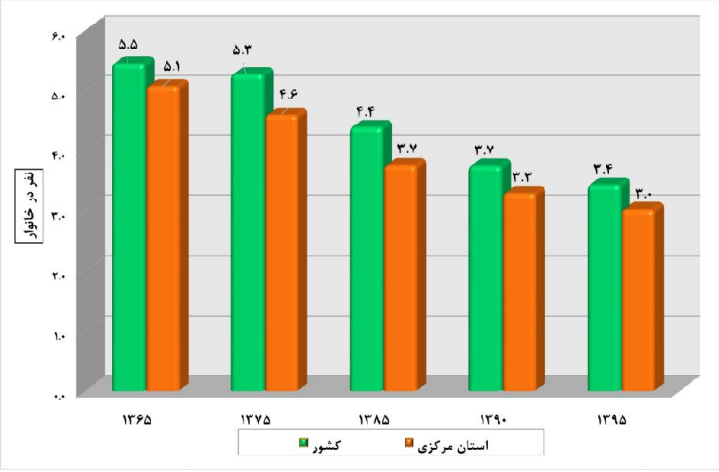
جدول ۸۴- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

شرح	جنس	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
تعداد خانوار						
کشور	کل	۹۶۷۲۴۷۷	۱۲۳۸۷۳۴۵	۱۷۳۵۲۶۸۶	۲۱۱۱۰۴۸۱	۲۴۱۹۶۰۳۵
	نقاط شهری	۵۵۲۷۴۷۵	۷۹۴۳۱۸۹	۱۲۲۸۲۹۲۶	۱۵۳۶۵۸۹۲	۱۸۱۲۵۴۸۸
	نقاط روستایی	۴۱۴۵۰۰۲	۴۴۰۵۸۱۴	۵۰۶۹۷۶۰	۵۷۴۴۵۸۹	۶۰۷۰۵۴۷
استان مرکزی	کل	۲۲۰۰۴۰	۲۷۱۷۹۷	۳۵۹۷۵۶	۴۲۴۹۴۵	۴۵۵۸۶۶
	نقاط شهری	۱۰۰۵۶۳	۱۵۶۹۴۶	۲۴۷۹۳۶	۳۱۲۶۶۸	۳۴۶۴۶۸
	نقاط روستایی	۱۱۹۴۷۷	۱۱۴۸۵۱	۱۱۱۸۲۰	۱۱۲۲۷۷	۱۰۹۳۹۸
متوسط بعد خانوار						
کشور	کل	۵/۱	۴/۸	۴/۱	۳/۶	۳/۳
	نقاط شهری	۴/۹	۴/۶	۳/۹	۳/۵	۳/۳
	نقاط روستایی	۵/۵	۵/۳	۴/۴	۳/۷	۳/۴
استان مرکزی	کل	۴/۹	۴/۵	۳/۸	۳/۳	۳/۱
	نقاط شهری	۴/۷	۴/۵	۳/۸	۳/۳	۳/۲
	نقاط روستایی	۵/۱	۴/۶	۳/۷	۳/۳	۳/۰

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۰- مقایسه تغییرات متوسط بعد خانوار نقاط شهری استان مرکزی و کشور، سال‌های ۱۳۶۵-۹۵

نمودار ۲۱- مقایسه تغییرات متوسط بعد خانوار نقاط روستایی استان مرکزی و کشور، سال‌های ۱۳۶۵-۹۵

۳-۳-۴-۱۰- موازنه مهاجرتی

مهاجرت یکی از عوامل اصلی دخیل در تغییرات ساختار و پویایی جمعیت است. جابجایی‌های جمعیتی همچنین تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در مبدأ و مقصد را موجب می‌شود. مهاجرت را می‌توان نوعی

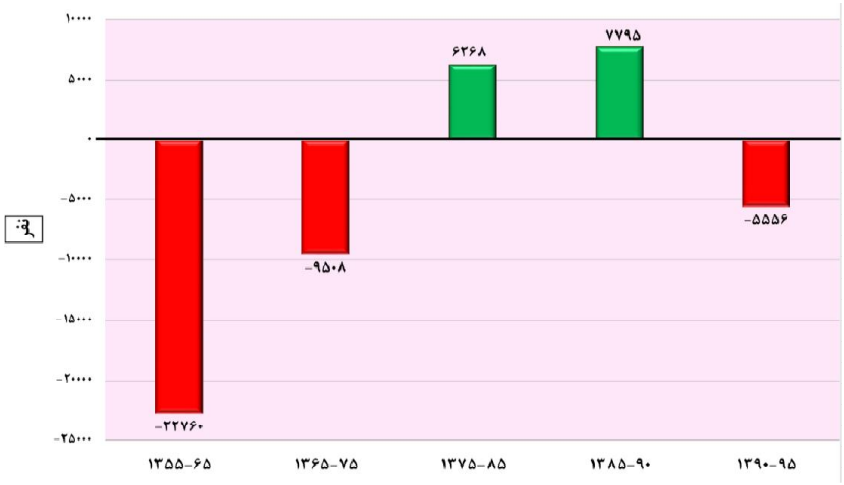
تطبیق و سازگاری در پاسخ به نیازهای اقتصادی و اجتماعی محسوب کرد. بنابراین تفاوت‌های منطقه‌ای علت غالب بسیاری از مهاجرت‌هاست. این تحرکات منطقه‌ای اثرات قابل توجه‌ای را بر وضعیت مناطق مهاجرفرست و مهاجرپذیر اعمال کرده است. باتوجه به کاهش میزان‌های مرگ و میر و موالید، می‌توان گفت سهم مهاجرت در رشد جمعیت در مقیاس تقسیم‌بندی‌های استانی و واحدهای کوچک‌تر از آن در حال افزایش است. لذا توجه به مهاجرت به عنوان یکی از ضروریات برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای، سرلوحه بسیاری از مطالعات قرار گرفته است. بر همین اساس در اینجا نیز تلاش شده است که روندهای مهاجرت استان مرکزی را به عنوان یکی از عوامل تغییرات جمعیت در این استان مورد بررسی قرار دهیم.

مطابق با نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، تراز مهاجرتی استان مرکزی طی دوره‌های ۱۳۷۵-۸۵ و ۹۰-۱۳۸۵، همواره مثبت بوده است، بعبارتی استان مرکزی در این دو دوره، مهاجرپذیر بوده است و در سایر دوره‌های مورد بررسی مهاجرفرست بوده است. ذکر این نکته ضروری است که در کشور ما، مهاجران خارج شده از یا وارد شده به هر استانی، عمدتاً در رده نیروهای متخصص، توانمند و جوان آن استان محسوب می‌شوند. همانطور که در نمودار و جدول زیر نیز مشاهده می‌شود بیشترین میزان مهاجرفرستی استان مرکزی طی ده ساله‌ی ۶۵-۱۳۵۵ اتفاق افتاده است، در این دوره نزدیک به ۲۳ هزار نفر از جمعیت استان مرکزی مهاجرت کرده‌اند، بعد از آن دوره، میزان مهاجرپذیری و مهاجرفرستی روند آرام‌تری پیدا کرده است. نسبت مهاجران وارد شده به مهاجران خارج شده در طول پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد که به طور متوسط به ازای هر ۱۰۰ نفری که از استان خارج شده، حدود ۸۹ نفر به استان وارد شده است، در واقع در طول ۵ ساله‌ی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ استان مرکزی کمتر از ۱ درصد از جمعیت خود را به علت مهاجرت از دست داده است.

جدول ۸۵- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

دوره	مهاجران وارد شده	مهاجران خارج شده	خالص مهاجرت	نسبت خالص مهاجرت به جمعیت استان(درصد)	نسبت مهاجران وارد شده به مهاجران خارج شده(درصد)
۶۵-۱۳۵۵	۳۹۷۴۴	۶۲۵۰۴	-۲۲۷۶۰	-۲/۱	۶۳/۶
۷۵-۱۳۶۵	۷۸۱۸۵	۸۷۶۹۳	-۹۵۰۸	-۰/۸	۸۹/۲
۸۵-۱۳۷۵	۱۳۶۶۲۱	۱۳۰۳۵۳	۶۲۶۸	۰/۵	۱۰۴/۸
۹۰-۱۳۸۵	۵۱۳۳۳	۴۳۵۳۸	۷۷۹۵	۰/۶	۱۱۷/۹
۹۵-۱۳۹۰	۴۴۵۷۰	۵۰۱۲۶	-۵۵۵۶	-۰/۴	۸۸/۹

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۲- خالص مهاجرت استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

در پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ تعداد مهاجران وارد شده به استان مرکزی[۹] ۸۲۶۸۹ نفر بوده که ۶۸۰۶۴ نفر از آن‌ها در نقاط شهری و ۱۴۶۲۵ نفر باقی مانده نیز در نقاط روستایی استان سکونت گزیده‌اند به عبارتی دیگر طی دوره مورد بررسی ۶/۲ درصد از جمعیت ساکن در نقاط شهری و ۴/۴ درصد از جمعیت ساکن در نقاط روستایی استان، مهاجر بوده‌اند. گفتنی است که میزان مهاجرپذیری استان در دوره ۹۵-۱۳۹۰، در مقایسه با دوره‌های قبل، کاهش داشته است. بالاترین میزان مهاجرپذیری مربوط به دوره ۸۵-۱۳۷۵ بوده که ۲۱/۶ درصد از جمعیت نقاط شهری و ۱۳/۵ درصد از جمعیت نقاط روستایی، مهاجر بوده‌اند. ذکر این نکته ضروری است که مطابق با آخرین آمار در دسترس در مورد دلایل مهاجرت به استان مرکزی؛ جدای از بحث پیروی از خانوار، مهاجرت‌های شغلی (جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی)، انجام یا پایان تحصیل، دستیابی به مسکن مناسب‌تر بر سایر علل مهاجرت برتری داشته‌اند، بنابراین بیشتر مهاجران وارد شده به استان مرکزی، مهاجرانی هستند که به دلایل شغلی به این استان وارد شده‌اند و معمولا مهاجران شغلی، مهاجران دائمی محسوب می‌شوند.

۹. در این جدول جابه‌جایی جمعیتی درون استان نیز در نظر گرفته شده است.

جدول ۸۶- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

دوره	شرح	تعداد			نسبت مهاجرپذیری (به ازای صد نفر جمعیت کل/شهری/روستایی)		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۷۵-۱۳۶۵	کشور	۸۷۱۸۷۷۰	۶۱۲۲۶۷۵	۲۵۹۶۰۹۵	۱۴/۵	۱۶/۶	۱۱/۲
	استان مرکزی	۱۸۶۵۶۰	۱۴۱۹۹۳	۴۴۵۶۷	۱۵/۲	۲۰/۲	۸/۵
۸۵-۱۳۷۵	کشور	۱۲۱۴۸۱۴۸	۸۹۹۹۷۰۹	۳۱۴۸۴۳۹	۱۷/۲	۱۸/۶	۱۴/۲
	استان مرکزی	۲۵۸۲۱۹	۲۰۱۷۸۵	۵۶۴۳۴	۱۹/۱	۲۱/۶	۱۳/۵
۹۰-۱۳۸۵	کشور	۵۵۳۴۶۶۶	۴۳۰۲۰۸۶	۱۲۳۲۵۸۰	۷/۴	۸/۰	۵/۷
	استان مرکزی	۱۱۰۴۶۵	۹۰۰۱۷	۲۰۴۴۸	۷/۸	۸/۶	۵/۵
۹۵-۱۳۹۰	کشور	۴۳۰۰۹۸۸	۳۵۶۴۷۳۵	۷۳۶۲۵۳	۵/۴	۶/۰	۳/۵
	استان مرکزی	۸۲۶۸۹	۶۸۰۶۴	۱۴۶۲۵	۵/۸	۶/۲	۴/۴

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

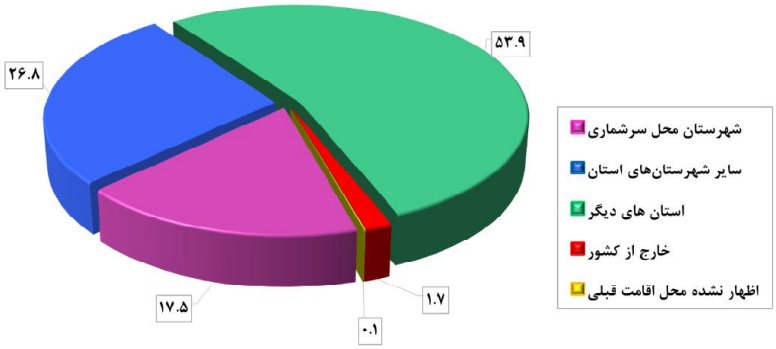
۳-۳-۴-۱۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران

مهاجرت‌های داخلی خود به انواع مختلفی از قبیل مهاجرت‌های شهر به شهر، روستا به شهر، روستا به روستا، شهر به روستا، بین‌استانی، داخل استانی و ... قابل تقسیم هستند که هر کدام از منظر خاصی به موضوع مهاجرت می‌پردازند. در گزارش حاضر مهاجران استان مرکزی برحسب محل اقامت قبلی آنان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و علت پرداختن به این موضوع آگاهی از حجم مهاجرت‌های درون استانی و برون استانی می‌باشد. آگاهی از سهم مهاجرت‌های بین استانی و درون استانی می‌تواند نقش عمده‌ای در سیاست گذاری‌های جمعیتی و مهاجرتی یک منطقه داشته باشد.

مطابق با نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ از کل مهاجران وارد شده به استان مرکزی؛ مبدأ اقامت ۵۳/۹ درصد از آن‌ها، مهاجران برون استانی (مربوط به استان‌های دیگر) بوده‌اند. مهاجران مربوط به سایر شهرستان‌های استان با ۲۶/۸ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته‌اند. به علاوه مبدأ اقامت ۱۷/۵ درصد از مهاجران نیز درون شهرستان (شهرستان محل سرشماری) بوده است، سهم مهاجران غیرایرانی در این استان برابر با ۱/۷ درصد می‌باشد.

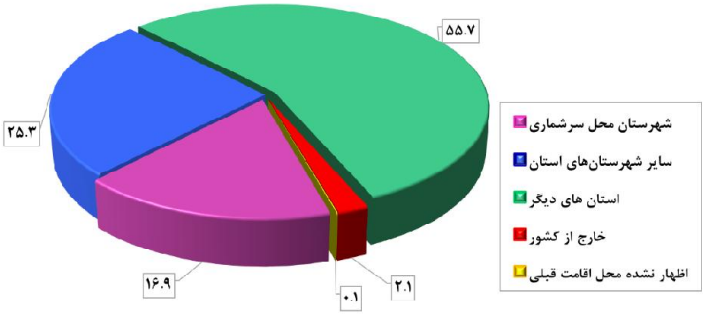
لازم به ذکر است که مهاجران درون شهرستانی و درون استانی در این استان، عمدتاً شامل روستاییانی هستند که به سمت نزدیک‌ترین شهرها، محل اقامت خود را تغییر داده‌اند. مهاجرانی که از استان‌های دیگر به استان

مرکزی وارد شده‌اند عمدتاً از استان‌های تهران، لرستان، قم، همدان و اصفهان بوده‌اند. سهم بالایی از مهاجران خارجی مربوط به کشور افغانستان می‌باشند.

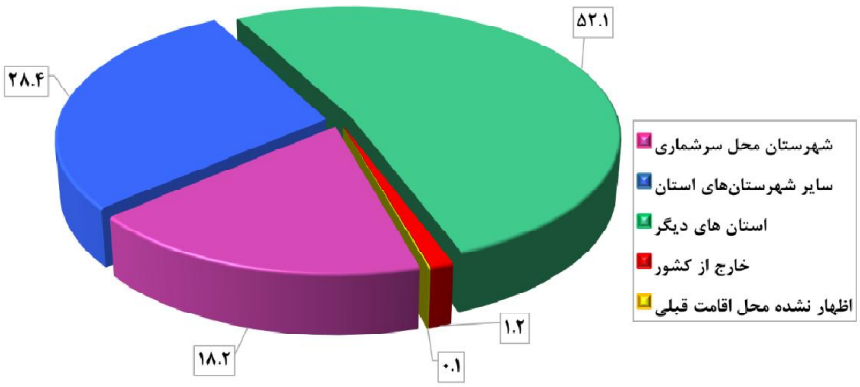

نمودار ۲۳- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودارهای زیر نشان می‌دهند که طی دوره ۹۵-۱۳۹۰، سهم مهاجران برون استانی مردان بیشتر از زنان بوده است. از کل مهاجران برون استانی وارد شده به استان مرکزی، ۵۳/۱ درصد مرد و ۴۶/۹ درصد زن می‌باشند و از کل مهاجران درون شهرستانی؛ ۴۹/۵ درصد مرد و ۵۰/۵ درصد زن می‌باشند. بنابراین می‌توان اذعان داشت که استان مرکزی جاذبه کمتری برای ورود زنان مهاجر از استان‌های دیگر، داشته است.

نمودار ۲۴- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۲۵- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

۳-۳-۴-۱۲- الگوی مهاجرت

بررسی آمار و اطلاعات مهاجرتی طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد حجم قابل توجهی از مهاجران وارد شده به استان مرکزی، مبدأ اقامت قبلی‌شان شهر بوده و به شهرهای استان نیز وارد شده‌اند (۶۴/۴ درصد از کل مهاجران). بررسی توزیع سنی مهاجران شهر به شهر نشان می‌دهد که حدود ۶ درصد از این مهاجران در گروه‌های سنی ۵۰ ساله و بالاتر قرار داشته‌اند، این امر حکایت از مهاجرت خانواری و افراد جوان است که از شهرهای کوچک به سمت شهرهای بزرگتر و مراکز شهرستانی در جستجوی شغل و دستیابی به امکانات و خدمات بهتر، دست به مهاجرت زده‌اند. حجم مهاجرت‌های روستا به شهر با ۱۶/۶ درصد از کل مهاجران در مرتبه دوم قرار گرفته است. مهاجرت‌های شهر به روستا با ۱۴/۱ درصد نیز عدد قابل توجهی است، آمارها حاکی است که حدود ۶۲ درصد از مهاجران شهر به روستا در استان مرکزی، در گروه سنی ۱۵ تا ۳۹ سال قرار دارند، در واقع با توجه به حجم مهاجران این گروه سنی، می‌توان گفت که مهاجران شهر به روستا، عمدتاً کسانی بوده‌اند که به خاطر تحصیل، سربازی و کارگری، به طور موقت از روستا خارج شده و در سرشماری ۱۳۹۵ به روستای محل سکونت خود بازگشته‌اند.

جدول ۸۷- تعداد و توزیع درصد مهاجران واردشده به استان مرکزی برحسب الگوی مهاجرت (بر اساس آخرین جابجایی انجام شده)، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

شرح	الگوی مهاجرت						
	شهربه شهر	روستا به شهر	روستا به روستا	شهر به روستا	خارج از کشور	اظهار نشده محل اقامت قبلی	جمع
تعداد	۵۳۲۳۷	۱۳۶۹۳	۲۶۲۶	۱۱۶۹۷	۱۳۷۱	۶۵	۸۲۶۸۹
توزیع درصد	۶۴/۴	۱۶/۶	۳/۲	۱۴/۱	۱/۷	۰/۱	۱۰۰

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۳- ولادت‌های ثبت شده

زاد و ولد یکی از مهم‌ترین رویدادهای جمعیتی است که در حرکات طبیعی جمعیت اثرگذار است و عامل منحصر بفرد افزایش جمعیت می‌باشد. بنابراین رویداد ولادت از جمله آمارهای حیاتی است که افزایش آن در هر جامعه‌ای تأثیر مستقیمی بر رشد جمعیت می‌گذارد. در سال ۱۳۸۵ تعداد ۱۹۹۸۸ولادت برای استان مرکزی ثبت شده بود که این رقم به ۲۱۹۴۶ ولادت در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته و طی دو سال بعد (۱۳۹۷) به ۲۰۷۹۴ ولادت کاهش یافته است. همانطور که در جدول ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۹۷، میزان خام ولادت‌های ثبت شده در استان، کمتر از متوسط کشوری بدست آمده است. افزایش تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان در طول سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ را می‌توان به موالید مربوط بـه دهـه ۶۰ دانست که در این بازه زمانی به سن ازدواج و فرزندآوری رسیده‌اند.

جدول ۸۸- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۷-۱۳۸۵

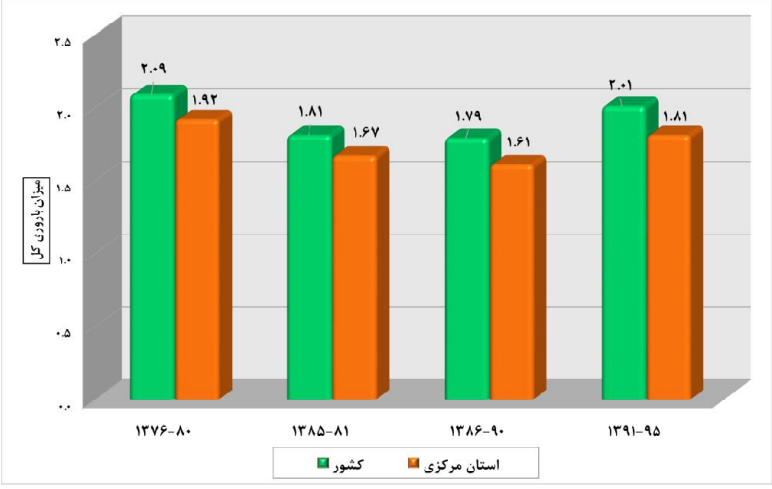
سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل/شهری/روستایی		
		جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی	جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۱۲۵۳۹۱۲	۸۴۵۰۵۰	۴۰۸۸۶۲	۱۷/۸	۱۷/۵	۱۸/۴
	استان مرکزی	۱۹۹۸۸	۱۴۴۸۹	۵۴۹۹	۱۴/۸	۱۵/۵	۱۳/۱
۱۳۹۰	کشور	۱۳۸۲۲۲۹	۱۰۸۷۹۸۸	۲۹۴۲۴۱	۱۸/۴	۲۰/۳	۱۳/۷
	استان مرکزی	۲۱۰۶۸	۱۶۱۴۷	۴۹۲۱	۱۴/۹	۱۵/۵	۱۳/۳
۱۳۹۵	کشور	۱۵۲۸۰۵۳	۱۱۷۶۰۳۲	۳۵۲۰۲۱	۱۹/۱	۱۹/۹	۱۶/۹
	استان مرکزی	۲۱۹۴۶	۱۷۸۵۹	۴۰۸۷	۱۵/۴	۱۶/۲	۱۲/۴
۱۳۹۷	کشور	۱۳۶۶۵۱۹	۱۰۴۷۹۲۵	۳۱۸۵۹۴	۱۶/۶	۱۷/۱	۱۵/۴
	استان مرکزی	۲۰۷۹۴	۱۵۳۳۷	۵۴۵۷	۱۴/۳	۱۳/۵	۱۶/۹

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-۴-۱۴- میزان باروری کل

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های باروری، میزان کل باروری است. میزان کل باروری عبارت است از شمار فرزندانی که یک زن در طول دوران باروری خود با توجه به سن باروری (۴۹-۱۵ سال)، بدون به شمار آوردن مرگ و میرهای فرزندان بدنیا می‌آورد.

تغییرات میزان باروری کل استان مرکزی و کشور برحسب دوره‌های ۵ ساله، از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۵ در نمودار ذیل نمایش داده شده است. همانطور که مشاهده می‌شود روند باروری هم در کشور و هم در استان مرکزی از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰، روندی کاهشی بوده است و در دوره ۹۵-۱۳۹۱ نسبت به دوره‌های قبل، اندکی افزایش یافته است. همچنین در تمامی دوره‌های مورد مطالعه، میزان باروری کل در استان مرکزی از میزان باروری کل در سطح کشور، کمتر می‌باشد. در دوره ۹۵-۱۳۹۱ رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص میزان باروری کل، ۲۵ بوده است، بعبارتی در رده استان‌های با میزان پایین باروری قرار داشته است.

نمودار ۲۶- میزان باروری کل استان مرکزی و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶

۳-۳-۴-۱۵- مرگ و میرهای ثبت شده

مرگ و میر یکی از دو پدیده ذاتی جمعیت است که ثبات یا تغییر آن سبب تغییر در حجم، توزیع یا ترکیب جمعیت خواهد شد. بنابراین دسترسی به آمار دقیق، صحیح و به روز این رویداد بسیار حائز اهمیت می‌باشد.

شمار مرگ و میرها نیز مانند بسیاری از پدیده‌های جمعیتی ممکن است در مناطق مختلف، در نقاط شهری و روستایی و حتی در نواحی مختلف یک شهر متفاوت باشد. این تفاوت بیش از هر چیز به تغذیه، ویژگی‌های زیست محیطی، سطح توسعه و بهداشت، تفاوت‌های قومی و نژادی، سطح فرهنگ، آگاهی‌های اجتماعی و عوامل متعدد دیگری مربوط است که هر یک از آن‌ها می‌تواند مطالعات مرگ و میر را به جهت خاصی سوق دهد. منبع اصلی آمارهای مرگ ومیر ثبت وقایع حیاتی یا نظام ثبت احوال است.

میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده برای استان مرکزی در سال ۱۳۸۵ برابر با ۵/۸ مرگ به ازای هزار نفر جمعیت بوده که طی سال‌های بعد با روندی سینوسی به ۵/۳ مرگ به ازای هزار نفر جمعیت در سال ۱۳۹۷ رسیده است. در تمامی سال‌های مورد بررسی، میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده استان از متوسط کشوری، کمی بالاتر بوده است. اختلاف میزان خام مرگ ومیرهای ثبت شده در نقاط شهری و نقاط روستایی استان نیز قابل توجه است. می‌توان اذعان نمود که ساختار سنی جمعیت نقاط روستایی استان بر روی میزان بالای مرگ ومیرهای ثبت شده در نقاط روستایی استان اثرگذار بوده است.

جدول ۸۹- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۷-۱۳۸۵

سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل/شهری/روستایی		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۴۰۸۵۶۶	۲۵۷۴۳۶	۱۵۱۱۳۰	۵/۸	۵/۳	۶/۸
	استان مرکزی	۷۸۶۵	۵۰۲۵	۲۸۴۰	۵/۸	۵/۴	۶/۸
۱۳۹۰	کشور	۴۲۲۱۳۳	۳۰۵۴۷۵	۱۰۹۶۲۸	۵/۶	۵/۷	۵/۱
	استان مرکزی	۸۲۶۲	۵۱۵۹	۳۱۰۳	۵/۸	۴/۹	۸/۴
۱۳۹۵	کشور	۳۶۹۷۵۱	۲۷۴۸۷۰	۹۴۷۸۸	۴/۶	۴/۶	۴/۶
	استان مرکزی	۷۶۷۵	۴۶۸۹	۲۹۸۶	۵/۴	۴/۳	۹/۱
۱۳۹۷	کشور	۳۷۷۲۴۵	۲۷۹۵۲۵	۹۷۶۶۸	۴/۶	۴/۶	۴/۷
	استان مرکزی	۷۷۶۳	۴۶۷۲	۳۰۹۱	۵/۳	۴/۱	۹/۶

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-۴-۱۶- امید به زندگی

امید به زندگی[۱۰] به عنوان یکی از اندازه‌های خلاصه سلامت جمعیت، به همراه سایر شاخص‌های بهداشتی، نتیجه عملکردهای نظام سلامت را جهت تعیین اولویت‌ها، تخصیص منابع و ارزشیابی برنامه‌های سلامت مشخص می‌کنند. بررسی مقادیر امید به زندگی یک جمعیت در طول زمان یا در مکان‌های مختلف با زمان‌های مشابه، امکان مقایسه برآیند نهایی عوامل خطر منتهی به مرگ و عوامل پیشگیری‌کننده از مرگ ومیر را فراهم می‌سازد. به همین جهت یکی از بخش‌های اصلی مورد بررسی در استان مرکزی، میزان امید به زندگی آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ می‌باشد. همراه با افزایش خدمات پزشکی و امکانات بهداشتی و ظهور درمان‌های نوین، روند افزایشی در میزان امید به زندگی رخ داده است. این روند افزایشی هم در سطح کشوری و در سطح استانی دارای نوسان بوده است. در سال ۱۳۹۵ امید به زندگی برای زنان استان ۷۶/۷ سال و برای مردان ۷۲/۹ سال بوده است، بنابراین امید به زندگی زنان استان با اختلاف، بیشتر از امید به زندگی مردان می‌باشد. ملاحظه می‌شود که در سال ۱۳۹۵ میزان امید به زندگی در میان مردان و زنان استان، بالاتر از میزان امید به زندگی مردان و زنان در سطح کشور بوده است. به طور کلی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، امید به زندگی زنان و مردان استان مرکزی، روندی افزایشی طی کرده و به امید به زندگی مردان حدود ۲/۷ سال و به امید به زندگی زنان حدود ۴/۳ سال افزوده شده است.

جدول ۹۰- مقایسه امید زندگی کل کشور و استان مرکزی به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ (سال)

سال	کل کشور		استان مرکزی	
	مرد	زن	مرد	زن
۱۳۸۵	۷۱/۷	۷۳/۶	۷۰/۲	۷۲/۴
۱۳۹۰	۷۱/۵	۷۴	۷۱/۱	۷۳/۹
۱۳۹۵	۷۲/۵	۷۵/۵	۷۲/۹	۷۶/۷

مأخذ: براساس اطلاعات مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۷- پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵

در مطالعات جمعیت‌شناسی آهنگ رشد جمعیت از اهمیت به سزایی برخوردار می‌باشد. به این ترتیب که آهنگ رشد جمعیت اگر متعادل باشد یک فرصت است و در صورتی که غیرمتعادل باشد یک تهدید محسوب

۱۰. منظور از امید به زندگی در بدو تولد، میانگین سال‌هایی است که یک فرد از بدو تولد در زمان و مکان معینی، زندگی خواهد کرد.

می‌شود، برای دستیابی به تجزیه و تحلیل مناسب در این زمینه، ناگزیر به پیش‌بینی جمعیت هستیم. برای انجام پیش بینی از روش «ترکیبی پیش‌بینی جمعیت» بهره گرفته شده است. در این روش که متداول‌ترین روش پیش-بینی جمعیت می‌باشد بر اساس عملکرد مجموعه عوامل موثر بر تغییر و تحولات جمعیت یعنی باروری، مرگ و میر، مهاجرت و ترکیب سنی و جنسی جمعیت استفاده شده است.

براساس پیش‌بینی مرکز آمار ایران، جمعیت استان مرکزی تا سال ۱۴۱۵ به بیش از ۱ میلیون و ۵۶۸ هزار نفر خواهد رسید. یعنی طی ۲۰ ساله‌ی ۱۳۹۵ تا ۱۴۱۵ حدود ۱۳۸۵۲۵ نفر (به ازای هر سال ۶۹۲۶ نفر) به جمعیت اضافه خواهد شد که این رقم بسیار پایین است. همچنین براساس پیش‌بینی‌های بدست آمده در طول ۲۰ سال آینده[11] بیش از ۸۴ درصد جمعیت استان ساکن نقاط شهری و حدود ۱۶ درصد جمعیت استان ساکن نقاط روستایی خواهند بود.

جدول ۹۱- پیش بینی تعداد جمعیت کشور و استان مرکزی، براساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵

سال	شرح	جمع			نقاط شهری			نقاط روستایی		
		مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن
۱۴۰۰	کشور	۸۴۹۷۱۰۰۰	۴۲۹۳۷۰۰۰	۴۲۰۳۴۰۰۰	۶۴۳۹۷۰۰۰	۳۲۵۳۶۰۰۰	۳۱۸۶۱۰۰۰	۲۰۵۷۵۰۰۰	۱۰۴۰۱۰۰۰	۱۰۱۷۳۰۰۰
	استان مرکزی	۱۴۸۹۰۰۰	۷۵۵۰۰۰	۷۳۴۰۰۰	۱۱۷۶۰۰۰	۵۹۶۰۰۰	۵۸۰۰۰۰	۳۱۳۰۰۰	۱۵۹۰۰۰	۱۵۴۰۰۰
۱۴۰۵	کشور	۸۹۱۲۱۰۰۰	۴۴۹۵۰۰۰۰	۴۴۱۷۱۰۰۰	۶۸۹۸۲۰۰۰	۳۴۷۸۸۰۰۰	۳۴۱۹۵۰۰۰	۲۰۱۳۹۰۰۰	۱۰۱۶۳۰۰۰	۹۹۷۶۰۰۰
	استان مرکزی	۱۵۲۹۰۰۰	۷۷۶۰۰۰	۷۵۴۰۰۰	۱۲۴۰۰۰۰	۶۲۹۰۰۰	۶۱۱۰۰۰	۲۸۹۰۰۰	۱۴۷۰۰۰	۱۴۲۰۰۰
۱۴۱۰	کشور	۹۲۴۶۰۰۰۰	۴۶۵۶۲۰۰۰	۴۵۸۹۸۰۰۰	۷۲۸۷۷۰۰۰	۳۶۶۹۴۰۰۰	۳۶۱۸۳۰۰۰	۱۹۵۸۳۰۰۰	۹۸۶۸۰۰۰	۹۷۱۵۰۰۰
	استان مرکزی	۱۵۵۴۰۰۰	۷۸۹۰۰۰	۷۶۵۰۰۰	۱۲۸۳۰۰۰	۶۵۲۰۰۰	۶۳۲۰۰۰	۲۷۰۰۰۰	۱۳۷۰۰۰	۱۳۳۰۰۰
۱۴۱۵	کشور	۹۵۲۷۸۰۰۰	۴۷۹۰۸۰۰۰	۴۷۳۷۰۰۰۰	۷۶۳۴۷۰۰۰	۳۸۳۸۱۰۰۰	۳۷۹۶۵۰۰۰	۱۸۹۳۲۰۰۰	۹۵۲۷۰۰۰	۹۴۰۵۰۰۰
	استان مرکزی	۱۵۶۸۰۰۰	۷۹۸۰۰۰	۷۷۱۰۰۰	۱۳۱۹۰۰۰	۶۷۱۰۰۰	۶۴۸۰۰۰	۲۴۹۰۰۰	۱۲۷۰۰۰	۱۲۳۰۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۸- جمع بندی

- ✓ استان مرکزی با جمعیتی بالغ بر ۱ میلیون و ۴۷۸ هزار نفر (برآورد مرکز آمار ایران برای سال ۱۳۹۹)، ۱/۸ درصد از جمعیت کشور را شامل می‌شود. از جمله شاخص‌های قابل توجه در این استان بالا بودن نسبت

[11]. مبنای پیش‌بینی؛ جمعیت سال ۱۳۹۵ است.

جمعیت شهری است، بطوریکه براساس برآورد مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۹، نزدیک به ۷۸/۶ درصد جمعیت استان را شهرنشینان تشکیل می‌دهند. رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص نسبت جمعیت شهرنشین، ۷ و به لحاظ تعداد جمعیت نوزدهمین استان کشور است.

- ✓ ساختار سنی جمعیت کنونی استان مرکزی نمایان‌گر قرار گرفتن سهم قابل توجهی از جمعیت در سنین جوانی و میانسالی (فعال بالقوه) است؛ میانگین سنی جمعیت (۳۲/۷ سال)، بالا بودن سهم جمعیت ۶۴-۱۵ ساله (۷۰/۶ درصد از کل جمعیت) گواه این مطلب هستند.
- ✓ مطابق با نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، نسبت جنسی استان مرکزی برابر با ۱۰۳/۱ می‌باشد و رتبه استان مرکزی به لحاظ این شاخص، ۱۳ بوده است. بعبارتی در رده استان‌های با نسبت جنسی متعادل قرار دارد.
- ✓ درصد رشد سالانه جمعیت استان طی دوره ۹۵-۱۳۹۰، پایین‌تر از میانگین رشد سالانه کشور بوده است. در این دوره درصد رشد سالانه جمعیت استان ۰/۲۲ درصد گزارش شده است.
- ✓ تراکم جمعیتی در استان همواره نزدیک به تراکم جمعیتی در سطح کشور بوده است. رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص تراکم جمعیت در سطح کشور، ۱۹ بوده است.
- ✓ عدم توازن جمعیتی در میان شهرستان‌های استان مشهود است. بیش از ۴۱ درصد از کل جمعیت استان در شهرستان اراک ساکن می‌باشند.
- ✓ آمار مهاجرت استان (با کسر مهاجرت‌های داخل استانی) نشان می‌دهد که جمعیت مهاجر وارد شده به استان (طی دوره ۹۵-۱۳۹۰) کمتر از ۱ درصد از جمعیت استان را شامل می‌شود. در استان مرکزی جدای از بحث پیروی از خانوار، مهاجرت‌های شغلی (جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی)، انجام یا پایان تحصیل، دستیابی به مسکن مناسب‌تر بر سایر علل مهاجرت برتری داشته‌اند. بنابراین بیشتر مهاجران وارد شده به استان مرکزی، مهاجرانی هستند که به دلایل شغلی به این استان وارد شده‌اند و معمولا مهاجران شغلی، مهاجران دائمی محسوب می‌شوند.
- ✓ خالص مهاجرت استان نیز به استثنای سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰، منفی بوده است.
- ✓ طی بازه زمانی ۹۵-۱۳۹۰، خالص مهاجرت استان مرکزی منفی گزارش شده و به ازای هر ۱۰۰ نفری که به استان وارد شده، حدود ۸۹ نفر از استان خارج شده است.
- ✓ مبدأ اقامت قبلی مهاجران نشان می‌دهد که نزدیک به ۵۴ درصد از آنان، از استان‌های دیگر وارد استان مرکزی شده‌اند.
- ✓ مهاجرانی که از استان‌های دیگر به استان مرکزی وارد شده‌اند عمدتاً از استان‌های تهران، لرستان، قم، همدان و اصفهان بوده‌اند. سهم بالایی از مهاجران خارجی نیز مربوط به کشور افغانستان می‌باشند.

- ✓ در خصوص متوسط بعد خانوارهای ساکن در این استان باید گفت که بعد خانوار کمی پایین‌تر از میانگین کشوری گزارش شده است و نکته حائز اهمیت در مورد خانوارهای استان این است که؛ براساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۲/۵ درصد (معادل ۵۶۷۴۱ خانوار) از خانوارهای استان زن سرپرست بوده‌اند و ۵۲ درصد از خانوارهای زن سرپرست، خانوارهای یک‌نفره (خودسرپرست) بوده‌اند. رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص نسبت زنان سرپرست خانوار، ۱۵ بوده است، بعبارتی در رده استان‌های با نسبت بالای خانوار زن سرپرست قرار دارد.
- ✓ براساس آمار سال ۱۳۹۷ سازمان ثبت احوال، میزان خام ولادت در استان، پایین‌تر از میانگین کشوری می‌باشد.
- ✓ در دوره ۹۵-۱۳۹۱، میزان باروی کل در استان برابر با ۱/۸۱ بوده که پایین‌تر از کل کشور است. رتبه استان مرکزی به لحاظ این شاخص در سطح کشور، ۲۵ می‌باشد.
- ✓ میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده برای سال ۱۳۹۷ در استان از میانگین کشوری، بالاتر گزارش شده است. این امر متأثر از پیرتر بودن ساختار سنی جمعیت استان مرکزی نیز می‌باشد.

۳-۳-۵- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی- عمومی

۳-۳-۵-۱- تعلیم و تربیت رسمی- عمومی

آموزش عمومی شامل دوره‌های ابتدایی، راهنمایی، متوسطه عمومی و فنی و حرفه‌ای می‌باشد و مسئولیت اجرای آن با وزارت آموزش و پرورش است. شایان ذکراست که از سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ با تغییر نظام آموزش عمومی مقاطع تحصیلی شامل ابتدایی، متوسطه دوره اول و متوسطه دوره دوم است. در این بخش تلاش خواهد شد، در ابتدا آمار بخش تعلیم و تربیت رسمی عمومی با تمرکز بر استان مرکزی ارایه شود و در نهایت ضمن احصاء مهم‌ترین مسائل و چالش‌های آموزش عمومی راهکارهایی برای بهبود این وضعیت پیشنهاد خواهد شد.

۳-۳-۵-۱-۱- آمار و اطلاعات

- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ از مجموع ۲۵۶۲۰۴ دانش‌آموز مشغول به تحصیل در سطح استان، ۱۱۷۶ نفر در دوره آموزش استثنایی(۰/۴۵ درصد و ۰/۷۵ درصد دانش‌آموزان استثنایی کشور)، ۱۵۹۱۹ نفر در دوره پیش‌دبستانی(۶/۲۱ درصد دانش‌آموزان)؛ ۱۲۹۰۴۰ نفر در دوره ابتدایی(۵۰/۳۶ درصد و پایین‌تر از میانگین

کشوری با ۵۴/۶ درصد)، ۵۸۱۴۲ نفر در دوره متوسطه اول(۲۲/۶۹ درصد و پایین‌تر از میانگین کشوری با ۲۲/۷ درصد)، ۴۷۲۳۲ نفر در دوره متوسطه دوم (۱۸/۴۳ درصد و بالاتر از متوسط کشوری با ۱۸ درصد) و ۴۶۹۵ دانش‌آموز در دوره بزرگسال (۱/۸۳ درصد)مشغول به تحصیل بوده‌اند.

- از کل دانش‌آموزان استان ۵۱/۴۳ درصد را پسران و ۴۸/۵۷ درصد را دختران تشکیل می‌دهند.
- میانگین پوشش تحصیلی در دوره پیش دبستانی در استان ۷۶ درصد و بالاتر از میانگین کشور با ۷۴/۲ درصد می‌باشد. پوشش تحصیلی استان در دوره ابتدایی ۹۹/۵ درصد می‌باشد و از این حیث استان مرکزی در عداد استان‌های برتر کشور قرار دارد. پوشش تحصیلی، در دوره متوسطه اول و دوم مشخص نمی‌باشد. آمار دقیق تعداد کودکان بازمانده از تحصیل در استان نیز مشخص نمی‌باشد اما بر اساس آمار و درصدی که برای پوشش تحصیلی در دوره ابتدایی ارایه شده است می‌توان برآورد کرد که این تعداد حدود۱۳۰۰ دانش‌آموز می‌باشد.
- بر اساس آمار سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، سرانه مطلوب فضای آموزشی در کشور ۸/۴ متر مربع است. سرانه متوسط فضای آموزشی در کشور نیز ۵/۱۸ متر مربع است[۱۲]. در استان مرکزی سرانه فضای آموزشی ۷/۲ متر می‌باشد و بالاتر از میانگین کشوری است. از این حیث استان مرکزی جزء استان‌هایی محسوب می‌شود که وضعیت مطلوبی را در سرانه فضای آموزشی دارد
- بر اساس آمار حدود ۲۳ درصد از مدارس استان مرکزی نیازمند تعمیر و مقاوم‌سازی هستند. در استان مرکز بیش از ۲۵۰۰ مدرسه وجود دارد که بر اساس آمار حدود ۶۰۰ مدرسه نیازمند بازسازی و مقاوم‌سازی است.
- بر اساس اطلاعات سالنامه آماری سال ۱۳۹۸ استان مرکزی حدود ۱۱۶۴۴ نفر شاغل در آموزش و پرورش هستند که شامل گروه معلمان(آموزگار، دبیر، هنرآموز و استادکار)، گروه مدیریت(مدیر، معاون پرورشی، معاون فناوری، معاون اجرایی، معاون امورعمومی و معاون آموزشی) و گروه کیفیت‌بخشی(شامل مشاور، مربی امور تربیتی پرورشی، مراقبت سلامت، سرپرست بخش، سرپرست آموزش، سرپرست شبانه‌روزی، مسئول سوادآموزی مجتمع، مسئول توانبخشی و متصدی سایت رایانه) می‌باشد. با این وجود، استان مرکزی با کمبود حدود ۳۰۰۰ نیرو روبرو است.
- بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش استان، حدود ۱۰ درصد از دانش‌آموزان(۲۵ هزار دانش‌آموز) استان به خصوص در بخش روستایی، به دلایلی مانند نبود اینترنت و گوشی هوشمند از دسترسی به سامانه شاد محروم هستند. آن دسته از دانش‌آموزانی که به شبکه شاد دسترسی ندارند تعدادی در کلاس‌های

[۱۲]. در فضای آموزش شهری سرانه ۴٫۹۶ متر مربع و در فضاهای آموزش روستایی سرانه ۵٫۸۱ متر مربع است.

حضوری (دانش‌آموزان روستایی)، تعدادی از آموزش‌های تلویزیونی و تعدادی نیز از درسنامه‌ها و محتواهای درسی تولید شده از سوی مدارس، استفاده می‌کنند.

جدول ۹۲- آمار و اطلاعات بخش آموزش و پرورش استان مرکزی

سال و مقطع تحصیلی	جمع	پسر	دختر	معلم	مدیریت و کیفیت بخشی	تعداد آموزشگاه	تعداد کلاس درس
۹۹-۱۳۹۸	۲۵۶۲۰۴	۱۳۱۷۷۴	۱۲۴۴۳۲	۷۸۲۹	۳۸۱۵	۲۶۶۳	۱۱۲۰۷
آموزش استثنایی	۱۱۷۶	۷۱۷	۴۵۹	۲۳۹	۸۴	۳۱	۲۰۳
پیش دبستانی	۱۵۹۱۹	۸۱۵۴	۷۷۶۵	۰	۰	۵۷۴	۷۹۷
ابتدایی	۱۲۹۰۴۰	۶۶۵۳۹	۶۲۵۰۱	۳۲۶۷	۱۵۴۶	۱۱۴۶	۵۶۲۸
متوسطه دوره اول	۵۸۱۴۲	۲۹۹۹۵	۲۸۱۴۷	۱۹۳۹	۱۰۴۲	۴۳۷	۲۲۵۶
متوسطه دوره دوم	۴۷۲۳۲	۲۳۷۱۶	۲۳۵۱۸	۲۳۸۴	۱۱۴۳	۳۵۳	۲۳۲۳
بزرگ سال(دوره اول متوسطه)	۵۹۴	۴۱۵	۱۷۹	۰	۰	۲۵	۰
بزرگ‌سال(دوره دوم متوسطه)	۴۱۰۱	۲۲۳۸	۱۸۶۳	۰	۰	۹۷	۰

۳-۳-۵-۱-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش و پرورش استان مرکزی

۱. مشخص نبودن آمار دقیق تعداد کودکان بازمانده از تحصیل؛
۲. فرسوده و غیراستاندارد بودن ۲۳ درصد از مدارس استان؛
۳. عدم دسترسی حدود ۱۰ درصد دانش‌آموزان شهری و روستایی به سامانه شاد به دلیل در دسترس نبودن اینترنت و گوشی‌های هوشمند؛
۴. کمبود نیروی انسانی(۳۰۰۰ نیرو)؛
۵. حجم بالای بازنشستگی نیروی انسانی در سطح استان(۴۶۰۰ نفر تا سال ۱۴۰۴)؛
۶. کمبود فضای آموزشی و وجود ۲۴۰ مدرسه دونوبته در سطح استان؛

۳-۳-۵-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی

به منظور بهبود وضعیت تشریح‌شده در بالا و انجام اقدامات مقتضی در خصوص مسایل احصائی راهکارهای زیر ارایه می‌گردد:

۱. رصد، احصاء و شناسایی افراد بازمانده از تحصیل در سطح استان و کاربست برنامه آبا(آشتی با آموزش) به منظور بازگرداندن این افراد به چرخه آموزش؛
۲. تأمین، تجهیز و نوسازی فضای آموزشی در سطح استان؛
۳. بهبود وضعیت دسترسی به آموزش‌های مجازی(سامانه شاد) از طریق ایجاد زیرساخت‌ها و .....؛
۴. تأمین نیروی انسانی از طریق دانشگاه فرهنگیان، تبدیل وضعیت نیروهای حق‌التدریس و .....

۳-۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان مرکزی

وضع سواد در بین افراد جامعه یکی از معیارهای مهم در تعیین میزان توسعه‌یافتگی کشورها بشمار می‌آید و بررسی روند تغییرات آن بیانگر چگونگی پیشرفت و توسعه نیروی انسانی در آن جامعه است. به طور کلی، بررسی این شاخص در سال‌های بعد از انقلاب حاکی از روند افزایشی آن و توجه به مسئله آموزش عمومی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های کشور است. ازاینرو، در این بخش تلاش خواهد شد تا وضعیت سواد در استان مرکزی مورد بررسی قرار گیرد و در نهایت دلالت‌های این مطالعه برای تدوین برنامه‌های راهبردی استان استخراج شود.

جدول ۹۳- وضعیت نرخ باسوادی در استان مرکزی

جنس/ سکونت‌گاه	نرخ باسوادی(درصد)
مردان	۹۱/۱
زنان	۸۲/۸
شهری	۹۰/۸
روستایی	۷۴/۴
نرخ کلی سواد	۸۴/۸۳

۳-۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات

- براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن۱۳۹۵ میزان باسوادی مردان و زنان ۶ ساله و بیشتر استان به ترتیب معادل ۹۱/۱ درصد (بالاتر از متوسط کشوری با ۹۱ درصد) و ۸۲/۸ (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۸۴/۲) بوده است. میزان با سوادی در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۹۰/۸ درصد(برابر با متوسط کشوری با ۹۰/۸)و ۷۴/۴ درصد (پایین‌ار از متوسط کشوری با ۷۸/۵) درصد بوده است. فاصله باسوادی مردان و زنان در سطح استان حدود ۹ درصد و فاصله باسوادی در نقاط شهری و روستایی حدود ۱۴ درصد می‌باشد.

- بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، ۹۶/۵ درصد از جمعیت ۱۰ تا ۴۹ ساله استان مرکزی باسواد می‌باشند. به تعبیر دیگر، حدود ۳۲ هزار نفر بی‌سواد در این بازه سنی قرار دارند که ۱۲ هزار و ۴۶۲ نفر آنان مرد و ۱۹ هزار و ۶۰۵ نفر زن هستند و جامعه هدف سوادآموزی در سطح استان محسوب می‌شود. حجم ابلاغی به معاونت سواد آموزشی آموزش و پرورش، ۱۸۱۴ نفر برای دوره سوادآموزی، ۱۴۷۰ نفر برای دوره انتقال، ۱۵۰۰ نفر برای دوره تحکیم می‌باشد.
- بر اساس آخرین آمار معاونت سوادآموزی اداره‌کل آموزش‌وپرورش مرکزی، حدود ۶ مرکز یادگیری محلی در استان وجود دارد که در کنار آموزش سواد پایه به سوادآموزان این استان مواردی شامل حرفه‌آموزی و ایجاد اشتغال و تولید نیز جزء فعالیت آنها است. بر اساس آمار سازمان نهضت سوادآموزی حدود ۵۱۲ مرکز یادگیری محلی در کشور وجود دارد که سهم استان مرکزی حدود ۱/۱ درصد می‌باشد. ۵۰۰ آموزشیار در سطح استان مسئولیت ارایه خدمات سوادآموزی را بر عهده دارند.

۳-۳-۵-۲-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی

۱. انگیزه و رغبت پایین سوادآموزان و در نتیجه پایین بودن تقاضای اجتماعی برای سوادآموزی؛
۲. فقر مالی و فرهنگی افراد بی‌سواد؛
۳. انگیزه حرفه‌ای پایین آموزشیاران و بی‌تجربگی غالب آنها؛
۴. دشواری‌های شناسایی افراد بی‌سواد و عدم همکاری سایر دستگاه‌های اجرایی با آموزش و پرورش در این امر؛
۵. شیوع کرونا و مسائل مربوط به عدم برگزاری کلاس‌های درس حضوری برای سوادآموزان به خصوص برای مناطق محروم؛

۳-۳-۵-۲-۳- راهکارهای پیشنهادی

۱- انجام اقدامات فرهنگی مانند ارایه مشاوره به افراد و توجیه آنها در خصوص اهمیت و مزایای سوادآموزی برای آنها؛
۲- تعیین‌تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی؛

۳- اولویت گذاری مناطق روستایی و دورافتاده برای ارایه خدمات سوادآموزی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های آموزش و پرورش و مدارس برای ارایه خدمات به این افراد در دوران کرونا؛
۴- تقسیم کار استانی برای شناسایی افراد بی‌سواد با استفاده از همه ظرفیت‌های موجود؛

۳-۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان مرکزی

۳-۳-۵-۳-۱- آمار و اطلاعات

- در حوزه آموزش عالی با توجه به تقسیم‌بندی‌های صورت گرفته مبتنی بر سیاست‌ها و ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران(مصوبه جلسه ۷۷۶ مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۱۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی) استان مرکزی در منطقه ۴ جانمایی شده است:
منطقه شامل استان‌های همدان، مرکزی، قزوین و قم و دانشگاه‌های بین‌المللی امام خمینی(ره)، بوعلی سینا، ملایر، سید جمال الدین اسدآبادی، صنعتی همدان، اراک، تفرش، صنعتی اراک، حضرت معصومه (س)، صنعتی قم و دانشگاه قم است.
- در سال۹۹-۹۸ تعداد کل دانشجویان استان برابر ۵۸۲۷۴ نفر بوده است که ۳۱۷۸۵ نفر(۵۴/۵۴) درصد مرد و ۲۶۴۸۹ نفر(۴۵/۴۶) درصد زن بوده‌اند.
- از کل دانشجویان ۱۳/۵۴ درصد در مقطع کاردانی(۷۸۹۱ دانشجو)، ۶۴/۳۵ درصد در مقطع کارشناسی(۳۷۵۰۵ دانشجو)، ۱۶/۳۷ درصد در مقطع کارشناسی ارشد(۹۵۴۱ دانشجو)، ۵/۷۲ درصد در دکتری حرفه‌ای و تخصصی (۳۳۳۷ دانشجو) تحصیل می‌کنند.
- دانش‌آموختگان دوره‌های تحصیلی مختلف در سال ۹۸-۱۳۹۷، ۱۳۳۵۳ نفر بوده‌اند که از این تعداد:
  ۱. ۲۴/۴۸ درصد مربوط به دوره کاردانی(۳۲۶۹ نفر)؛
  ۲. ۴۹/۱۵ درصد مربوط به دوره کارشناسی(۶۵۶۴ نفر)؛
  ۳. ۲۴/۲۸ درصد مربوط به دوره کارشناسی ارشد(۳۲۴۳ نفر)؛
  ۴. ۰/۸۵ درصد مربوط به دکتری حرفه‌ای(۱۱۴ نفر)؛
  ۵. ۱/۲ درصد مربوط به دکتری تخصصی(۱۶۳ نفر)؛

- بر اساس آمار ارایه شده در سال ۱۳۹۵ در استان مرکزی ۷۶ موسسه آموزش عالی وجود دارد(۲/۶ از موسسات آموزش عالی کشور) که شامل ۴ واحد دولتی(وزارت عتف)، ۱۱ واحد دانشگاه پیام‌نور، ۲۳ واحد علمی- کاربردی، ۲ واحد دانشگاه فرهنگیان، ۴ موسسه فنی و حرفه‌ای، ۱ واحد وزارت بهداشت، ۱۱ موسسه غیردولتی- غیرانتفاعی و ۹ واحد دانشگاه آزاد می‌باشد.
- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، تعداد آموزشگران دانشگاهی تمام‌وقت مؤسسات آموزش عالی، ۱۸۶۰ نفر بوده است. ۷۵/۶۹ درصد(۱۴۰۸) از آموزشگران مرد و ۲۴/۳۱ درصد(۴۵۲) زن بوده‌اند.
- نسبت دانشجو به استاد بر اساس آمار وزارت عتف حدود ۴۹/۵۲ می‌باشد که نسبت به متوسط کشوری که ۴۹/۷ نفر می‌باشد در سطح پایین‌تری قرار دارد.
- بر اساس آمار آمایش آموزش عالی سهم شاغلان با تحصیلات عالی به کل شاغلان استان حدود ۱۹/۲۳ درصد است و سهم شاغلان با تحصیلات عالی استان به کل شاغلان عالی کشور ۱/۸۴ درصد می‌باشد.

۳-۳-۵-۳-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش عالی

بر اساس گزارشات و تحلیل‌های ارایه شده مهم‌ترین مسائل آموزش عالی استان به شرح ذیل می‌باشد:

۱. گسترش کمی آموزش عالی در طی سالیان اخیر و حجم بالای دانش‌آموختگان کم مهارت و بیکار؛
۲. عدم تناسب رشته ها با نیازهای بازار کار، شرایط بومی منطقه و مزیت های نسبی موجود در استان مرکزی به دلیل فقدان آمایش آموزش عالی؛
۳. ضعف ارتباط صنعت با دانشگاه و ارتباط اندک پژوهش‌های دانشگاهی با نیازهای صنعتی؛
۴. کمبود فضای آموزشی برای دانشگاه فرهنگیان؛

۳-۳-۵-۳-۳- راهکارهای پیشنهادی

۱. بهبود وضعیت کیفی آموزش عالی و افزایش مهارت دانش‌آموختگان با هدف کاهش بیکاری؛
۲. انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛
۳. تقویت ارتباط بین صنعت و دانشگاه و جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخ‌دهی به نیازهای صنعت؛
۴. تأمین فضای آموزشی برای موسسات آموزش عالی به خصوص دانشگاه فرهنگیان؛

۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید

براساس سرشماری عمومی نفوس ومسکن سال ۱۳۹۵ جمعیت استان ۱۴۲۹۴۷۵ نفربوده که ۷۲۵۷۵۱ نفر مرد و ۷۲۵۷۵۱ زن بوده است و از این تعداد ۷۶/۹۳ درصد در نقاط شهری و ۲۳/۰۶ درصد در نقاط روستایی ساکن بوده است. سهم استان از جمعیت کشور ۱/۸ درصد بوده است. از این رو با توجه به مساحت استان و سهم جمعیتی نسبتاً پایین، تراکم نسبی جمعیت استان در سطح پایینی قرار دارد. بررسی شاخص اشتغال استان نشان می‌دهد که مرکزی به عنوان یکی از استان‌ها با نرخ پایین اشتغال در کشور شناخته می‌شود. در سال ۱۳۹۸، از جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر استان ۳۴ درصد جمعیت فعال و ۶۶ درصد جمعیت غیر فعال تشکیل شده است. نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۸ استان برابر ۸/۲ درصد می‌باشد که ۸/۷ درصد شهری و ۶/۵ درصد روستایی می‌باشد. سهم اشتغال در بخش کشاورزی ۱۸/۵، بخش صنعت ۴۱/۷ و بخش خدمات ۳۹/۹ درصد تشکیل شده است. همچنین آمار نشان می‌دهد که ۲۶/۷ درصد بیکاران استان دارای مدرک عالی بوده‌اند. تعداد فرصت‌های شغلی اعلام شده استان ۶۷۷۱ مورد بوده که ۳۰۷۲ نفر بکار گمارده شده‌اند وبیشترین متقاضی کار در محدوده سنی ۳۵-۲۵ بوده که ۵۸۱۰ نفر می‌باشد. از افراد بکار گمارده شده ۹۶ درصد در بخش خصوصی جذب شده‌اند. بررسی نرخ بیکاری استان نشان می‌دهد که استان مرکزی جز پنج استان با کمترین میزان نرخ بیکاری است. این موضوع به ویژه در مناطق شهری دارای اهمیت است. بررسی نرخ بیکاری در مناطق شهری نشان می‌دهد که بعد از خراسان جنوبی این استان بیشترین میزان اشتغال در مناطق شهری را دارد. این استان یکی از استان‌های کشور با نرخ بالای اشتغال بخش صنعتی است. استان مرکزی بعد از استان یزد در رتبه دوم اشتغال صنعتی کشور قرار دارد. با توجه به سهم بالای نرخ اشتغال در استان مرکزی بار تکفل خالص و ناخالص استان در سطح پایینی قرار دارد. بررسی میزان درآمد سالانه خانوار شهری نشان می‌دهد که در این شاخص رتبه استان پایین‌تر از میانگین کشور قرار دارد. هرچند در مناطق روستایی میزان درآمد سالانه خانوار نزدیک به میانگین کشور است. یکی از چالش‌های اساسی استان نرخ مشارکت اقتصادی پایین است. نرخ مشارکت اقتصادی استان بعد از استان سیستان و بلوچستان در رده دوم قرار می‌گیرد. یکی از دلایل پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی استان، مهاجرت نیروی کار استان به سایر استان‌ها می‌باشد. استان مرکزی به دلیل وجود پتاسیل بالا در بخش صنعتی یکی از استان‌های کشور از نظر جذب سرمایه‌گذاری خارجی بوده است. بررسی روند جذب سرمایه‌گذاری خارجی استان حاکی از روند صعودی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. از سوی دیگر بررسی میزان نرخ سپرده بانکی در استان نشان می‌دهد که نرخ سپرده گذاری بالاتر از میانگین کشوری است. از این رو سهم استان در زمینه تأمین سرمایه به عنوان پایه اولیه رشد اقتصادی دارای ظرفیت قابل توجهی است. بررسی سرانه تولید داخلی استان نشان می‌دهد که رتبه استان از تولید سرانه داخلی ۶ بوده است که در سال ۹۶ با افزایش قابل ملاحظه نسبت به سال قبل از

۱۷۹۰۲۶ هزار ریال به ۲۱۴۰۶۱ رسیده است و رتبه نیز ارتقا یافته و به ۵ رسیده است. از این روی یکی از ظرفیت‌های استان برای توسعه وجود ساختار تولیدی قوی استان است که این امر به ویژه در بخش صنعتی می‌تواند یکی از محورهای کلیدی استان برای توسعه باشد.

جدول ۹۴- نمای کلی وضعیت استان مرکزی در مقایسه با کشور در سال ۹۸

شاخص	بخش	مرکزی	کشور	رتبه در کشور
اندازه بازار خانگی	سهم جمعیتی(۱۳۹۵)	۱/۸	۱۰۰	۱۹
	سهم جمعیت شهری(۱۳۹۵)	۱/۹	۱۰۰	۱۷
	سهم جمعیت روستایی(۱۳۹۵)	۱/۶	۱۰۰	۲۲
	تراکم نسبی جمعیت(نفر در کیلومترمربع)	۵۰	۵۱	۲۰
	میزان شهرنشینی	۷۸/۲	۷۵/۱	۷
نرخ اشتغال	مناطق شهری	۹۱/۳	۸۸/۲	-
	مناطق روستایی	۹۳/۵	۹۲/۷	-
سهم اشتغال	کشاورزی	۱۸/۵	۱۷/۷۵	--
	صنعت	۴۱/۷	۳۱/۹۵	
	خدمات	۳۹/۹	۵۰/۲۵	-
نرخ بیکاری	جمعیت کل	۸/۲	۱۰/۶	۲۶
	مناطق شهری	۸/۷	۱۱/۸	۳۰
	مناطق روستایی	۶/۵	۷/۳	۱۷
بار تکفل خالص	مناطق شهری	۱/۹۶	۲/۰۹	۲۴
بار تکفل نا خالص	مناطق شهری	۲/۶۱	۲/۷۱	۱۹
درآمد	متوسط درامد سالانه یک خانوار شهری	۴۱۹۴۷۲	۵۴۱۰۰۷	۲۳
	متوسط درامد سالانه یک خانوار روستایی	۲۹۶۲۰۶	۲۹۷۰۲۲	۱۹
ضریب جینی	مناطق شهری	۰/۲۶۱۵	۰/۳۸۲۸	۳۱
	مناطق روستایی	۰/۳۳۴۲	۰/۳۵۳۹	۹
نرخ مشارکت اقتصادی	جمعیت کل	۳۴/۰	۳۹/۹	۳۰
	مناطق شهری	۳۳/۵	۳۹/۲	۲۹
	مناطق روستایی	۳۵/۹	۴۲/۳	۲۹
سرمایه‌گذاری خارجی	میزان جذب سرمایه(هزار دلار)(۱۳۹۷)	۱۸۷۸۶	۵۱۰۴۶۴۲	۲۱
نرخ رشد سپردهای بانکی	-	۳۲/۷	۳۱/۴	۲۰
سرانه تولید ناخالص داخلی استان	هزار ریال به نفر(۱۳۹۶)	۲۱۴۰۶۱	۱۸۴۵۸۴	۵

تولید ناخالص داخلی

بررسی تولید ناخالص داخلی استان مرکزی نشان می‌دهد که به طور متوسط استان مرکزی ۱/۹۸ درصد از تولید ناخالص داخلی ایران را طی دو دهه اخیر داشته است. بررسی این شاخص در تولید ناخالص داخلی بدون نفت که وضعیت اقتصادی استان را بهتر نمایش می‌دهد، نشان داد که در تمامی سال‌های مورد بررسی سهم تولید ناخالص داخلی بدون نفت استان مرکزی نزدیک به ۲/۲۸ درصد بوده است. موضوع مهم دیگر این است

که روند تولید ناخالص داخلی استان نشان می‌دهد که سهم تولید ناخالص داخلی (با و بدون نفت) استان از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۲ روند نزولی داشته است و سهم تولید ناخالص داخلی استان نسبت به کشور کاهش پیدا کرده است. از سال ۱۳۹۲ روند صعودی شده است اما هنوز همچنان سهم استان از ارزش‌افزوده کشور کمتر از سال ۱۳۷۹ است.

جدول ۹۵- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال)

سال	تولید ناخالص داخلی			تولید ناخالص داخلی بدون نفت		
	کل کشور	مرکزی	سهم درصدی	کل کشور	مرکزی	سهم درصدی
۱۳۷۹	۶۳۰۰۳۸۶۲۳	۱۳۸۱۷۶۹۹	۲.۱۹	۵۱۲۳۴۰۲۰۰	۱۲۴۸۶۱۳۰	۲.۴۴
۱۳۸۰	۷۳۳۹۰۸۹۸۲	۱۷۶۱۵۲۷۲	۲.۴۰	۶۱۴۱۷۶۶۷۶	۱۶۶۲۵۴۵۶	۲.۷۱
۱۳۸۱	۹۵۴۲۴۰۲۷۳	۲۲۰۲۲۳۲۸	۲.۳۱	۷۷۸۸۵۶۴۵۴	۲۰۵۶۲۳۹۵	۲.۶۴
۱۳۸۲	۱۱۸۹۲۸۶۸۷۹	۲۵۷۶۸۸۵۹	۲.۱۷	۹۶۵۷۵۷۱۳۱	۲۳۸۴۸۶۶۴	۲.۴۷
۱۳۸۳	۱۵۵۴۸۱۰۸۹۴	۳۲۷۸۶۳۱۷	۲.۱۱	۱۲۳۱۵۱۳۰۳۷	۳۰۷۸۴۱۰۹	۲.۵۰
۱۳۸۴	۱۹۴۱۱۸۷۵۸۴	۳۸۱۰۹۳۷۴	۱.۹۶	۱۵۰۱۳۲۰۴۰۶	۳۶۱۶۳۷۵۱	۲.۴۱
۱۳۸۵	۲۳۸۲۶۷۴۸۱۸	۴۹۳۹۹۱۱۹	۲.۰۷	۱۸۵۸۸۳۹۹۶۹	۴۵۹۶۰۱۶۱	۲.۴۷
۱۳۸۶	۳۰۷۲۶۱۵۴۳۹	۵۹۸۴۹۶۸۵	۱.۹۵	۲۳۷۰۸۰۶۱۹۲	۵۶۵۵۸۶۶۱	۲.۳۹
۱۳۸۷	۳۶۵۵۱۹۵۴۷۲	۶۹۱۵۶۹۴۱	۱.۸۹	۲۹۳۲۶۰۱۴۷۳	۶۵۷۹۷۶۶۱	۲.۲۴
۱۳۸۸	۳۸۹۴۲۲۳۷۷۸	۷۵۴۹۰۳۴۵	۱.۹۴	۳۲۹۶۵۷۹۴۷۶	۷۲۱۷۵۸۹۸	۲.۱۹
۱۳۸۹	۴۸۵۵۸۶۲۲۱۱	۹۲۱۱۴۴۴۴	۱.۹۰	۴۰۱۰۲۲۰۵۷۲	۸۵۲۱۲۵۵۶	۲.۱۲
۱۳۹۰	۶۸۶۶۸۱۱۱۴۷	۱۱۱۸۱۷۰۷۲	۱.۶۳	۵۰۹۷۴۸۶۰۰۹	۱۰۴۲۴۹۸۸۳	۲.۰۵
۱۳۹۱	۸۵۳۳۳۹۱۸۳۰	۱۴۴۷۱۲۹۳۵	۱.۷۰	۶۵۷۸۱۰۲۵۳۷	۱۳۹۳۵۴۰۵۶	۲.۱۲
۱۳۹۲	۱۱۸۰۴۸۸۶۲۶۵	۲۰۳۷۰۵۰۱۴	۱.۷۳	۸۹۹۷۹۸۵۹۲۷	۱۸۰۳۰۰۳۵۳	۲.۰۰
۱۳۹۳	۱۲۵۵۰۹۶۰۰۲۶	۲۲۷۶۸۰۵۱۶	۱.۸۱	۱۰۲۶۸۷۹۰۷۵۸	۲۱۱۳۳۹۹۰۹	۲.۰۶
۱۳۹۴	۱۲۱۸۰۰۱۶۱۲۹	۲۴۰۲۵۵۵۲۴	۱.۹۷	۱۰۷۹۸۱۵۸۷۸۱	۲۲۲۳۴۷۶۸۲	۲.۰۶
۱۳۹۵	۱۴۹۰۶۲۵۷۵۳۴	۲۷۹۵۷۲۳۵۹۲	۱.۸۸	۱۲۸۶۴۲۸۹۲۴۹	۲۵۹۸۰۹۱۴۶	۲.۰۲
۱۳۹۶	۱۷۹۷۱۸۷۱۱۵۳	۳۴۴۱۲۶۱۹۱	۱.۹۱	۱۵۱۹۴۲۹۲۴۳۷	۳۱۸۳۱۰۳۲۵	۲.۰۹
۱۳۹۷	۲۵۸۲۹۷۱۲۴۲۶	۵۲۳۳۵۰۰۳۳	۲.۰۳	۲۰۸۷۰۳۲۹۲۲۴	۴۷۰۷۶۲۸۶۷	۲.۲۶

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش‌افزوده به تفکیک بخش‌های اقتصادی استان مرکزی در مقایسه با کشور

استان مرکزی یکی از استان‌ها با سهم بالای ارزش فزوده است. رتبه استان از نظر تولید ارزش‌افزوده طی سال‌های مورد بررسی همواره ۱۵ بوده است.

بخش کشاورزی و معدن

بررسی ارزش‌افزوده بخش کشاورزی نشان می‌دهد که سهم ارزش‌افزوده استان در بخش کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری بیش از ۲/۳۶ درصد از کل کشور بوده است. به طور کلی روند تولید ارزش‌افزوده بخش کشاورزی طی هشت سال مورد بررسی صعودی بوده است. بررسی زیربخش‌های بخش کشاوزی نشان

می‌دهد که مزیت نسبی در بخش زراعت و باغداری است این بخش به طور متوسط ۲/۵۷ درصد از ارزش‌افزوده کشور در این بخش را در بازه زمانی مورد بررسی شامل می‌شود. همچنین دیگر بخش‌هایی مانند گاوداری صنعتی، پرورش حیوانات، دام سنتی و مرغداری هم به طور متوسط سهم ارزش‌افزوده ۲ تا ۲/۵ درصد از ارزش‌افزوده کشور دراین بخش‌ها را دارا می‌باشند که نسبت به دیگر بخش‌ها وضعیت بهتری دارند. سهم استان از ارزش‌افزوده استخراج سایر معادن ۲/۸۷ درصد از ارزش‌افزوده کشور در دوره مورد بررسی در این بخش است که حاکی از مزیت نسبی استان در بخش معادن است. بررسی روند تولید ارزش‌افزوده بخش معدن نشان می‌دهد که این میزان در سطح پایینی قرار دارد و رتبه استان به طور متوسط از نظر تاثیرگذاری در ارزش فزوده بخش معدن ۱۳ بوده است.

جدول ۹۶- سهم ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن استان مرکزی از کشور

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری	۲.۱۷	۲.۳۴	۲.۲۹	۲.۵۹	۲.۲۸	۲.۲۶	۲.۱۱	۲.۸۶
زراعت و باغداری	۲.۳۷	۲.۵۰	۲.۳۹	۲.۷۷	۲.۵۲	۲.۴۴	۲.۲۶	۳.۳۴
پرورش حیوانات	۱.۹۶	۲.۳۲	۲.۴۱	۲.۵۴	۱.۹۸	۲.۱۱	۲.۰۶	۱.۹۷
گاوداری صنعتی	۳.۲۰	۳.۲۵	۳.۷۰	۳.۳۵	۱.۴۲	۱.۴۳	۱.۳۹	۱.۵۱
دام سنتی	۱.۹۶	۱.۹۲	۲.۰۱	۲.۲۳	۲.۲۵	۲.۴۳	۲.۴۳	۲.۲۸
مرغداری	۱.۱۹	۳.۷۵	۳.۶۴	۴.۱۱	۱.۵۵	۱.۴۵	۱.۱۲	۱.۲۰
پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی	۰.۹۳	۰.۶۶	۰.۶۳	۰.۶۷	۰.۶۸	۰.۵۳	۰.۵۸	۱.۰۶
جنگلداری	۰.۷۹	۰.۹۱	۰.۹۴	۰.۹۲	۰.۹۶	۱.۰۷	۱.۰۶	۱.۷۲
ماهیگیری	۰.۶۴	۰.۶۳	۰.۵۸	۰.۶۷	۰.۶۰	۰.۷۴	۰.۷۰	۰.۶۱
استخراج معدن	۴.۸۸	۰.۱۱	۰.۱۰	۰.۱۲	۰.۱۷	۰.۱۸	۰.۱۳	۰.۱۰
استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
استخراج سایر معادن	۴.۴۵	۲.۸۱	۲.۸۶	۲.۸۷	۳.۰۹	۳.۱۳	۲.۰۱	۱.۷۶

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بررسی زیر بخش‌های کشاورزی نشان می‌دهد که با توجه به مزیت نسبی استان در بخش‌های گاوداری صنعتی، پرورش حیوانات، دام سنتی و مرغداری سرانه تولید گوشت قرمز استان بالاتر از متوسط کشور است و از این نظر رتبه ۹ کشور را دارد. بنابراین مزیت اصلی استان در تولید سرانه شیر و گوشت قرمز است. استان در تولید سرانه شیر در رتبه ۸ استان‌های کشور قرار دارد. همچنین استان مرکزی در سرانه تولید گوشت مرغ در رتبه ۹ استان‌های کشور قرار دارد. در زمینه تولید آبزیان استان از متوسط کشوری بسیار پایین‌تر است و در بین استان‌های کشور رتبه ۱۷ را دارد. لذا می‌توان گفت مزیت اصلی استان در بخش کشاورزی در تولید شیر و گوشت قرمز است. در بخش جنگل‌کاری با توجه به مساحت استان و مساحت جنگل در استان، در رتبه ۱۱ از بین استان‌های کشور قرار گرفته است و نیاز است در این زمینه توجه لازم شود. استان مرکزی در زمینه اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری فشار رتبه ۱۶ کشور را دارد که با توجه به ظرفیت این استان در زمینه زراعت و باغداری و کمبود منابع آب کشور از وضعیت مناسبی برخوردار است اما همچنان در این زمینه نیاز به بهبود

عملکرد وجود دارد. از سوی دیگر به دلیل عدم توسعه بخش کشاورزی، سهم آب مصرف شده استان از منابع آب کشور در رتبه ۱۳ استان‌های کشور قرار دارد. همانطور که سهم ارزش‌افزوده بخش استخراج سایر معادن استان مرکزی در کشور از وضعیت خوبی برخوردار بود و سهم استان در معادن در حال بهره‌برداری در رتبه ۶ استان‌های کشور قرار دارد. از طرف دیگر وضعیت استان در شاخص‌های نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)، سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری (میلیون ریال به نفر) سرانه ارزش‌افزوده معادن در حال بهره‌برداری (هزار ریال به نفر)، نسبت سرمایه‌گذاری (ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (هزار ریال به نفر) و نسبت به دیگر استان‌های کشور در وضعیت بسیار مناسبی قرار دارد و رتبه ۴ تا ۷ در بین تمامی استان‌های کشور را دارا می‌باشد. همچنین سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری در رتبه ۱۱ استان‌های کشور قرار دارد. لذا می‌توان گفت استان مرکزی در بخش معدن از مزیت نسبی بسیار خوبی برخوردار است.

جدول ۹۷- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور

شاخص	مرکزی	کشور	رتبه در کشور
سرانه تولید گوشت قرمز(کیلوگرم به نفر)	۱۷/۰۶	۱۰/۳۴	۹
سرانه تولید شیر	۲۰۷/۳۶	۱۳۲/۴۳	۸
سرانه تولید گوشت مرغ	۵۰/۶۵	۳۲/۹۰	۹
سرانه تولید آبزیان	۴/۳۳	۱۵/۴۴	۱۷
نسبت تعداد شاغلان بخش شیلات(آبزی پروری) به کل جمعیت	۰/۵۸	۱/۱۱	۱۸
نسبت مساحت جنگل کاری به مساحت استان	۰/۰۳	۰/۰۳	۱۱
سهم استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار(۱۳۹۷)	۲/۷۳	۱۰۰	۱۶
سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی(۱۳۹۷)	۰/۱۲	۱۰۰	۲۱
سهم آب مصرف شده استان از منابع آب کشور	۲/۸	۱۰۰	۱۳
سهم استان از آب مصرف شده در بخش کشاورزی	۲/۹	۱۰۰	۱۲
نسبت تعداد معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت(۱۳۹۷)	۱۶/۸۳	۵/۹۹	۴
سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری	۴/۹۸	۱۰۰	۶
نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت(تعداد به صد هزار نفر)	۱۵۵/۰۱	۱۲۱/۴۸	۶
سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری(میلیون ریال به نفر)	۴	۴/۸۱	۵
سرانه ارزش‌افزوده معادن در حال بهره‌برداری(هزار ریال به نفر)	۳۵۱۸/۴۰	۳۷۵۲/۱۰	۵
نسبت سرمایه‌گذاری(ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت(هزار ریال به نفر)	۲۹۰/۷۹	۲۳۷/۲۷	۷
سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری	۲/۲۶	۱۰۰	۱۱

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش صنعت و ساختمان

ارزش‌افزوده بخش صنعت استان مرکزی به طور متوسط ۴/۲۸ درصد از ارزش‌افزوده بخش صنعت کشور را در دوره مورد بررسی تشکیل می‌دهد که با توجه به سهم ۱/۸ درصدی از جمعیت کشور نشان از وضعیت مناسب توسعه یافتگی بخش صنعت در این استان است. به طور کلی استان مرکزی سهم قابل توجهی در تولید

ارزش‌افزوده کل کشور داشته است و بررسی میزان ارزش‌افزوده نیز طی هشت سال مورد بررسی روند صعودی داشته است و رتبه استان از نظر تاثیرگذاری ۹ است.

بررسی زیر بخش‌های بخش صنعت نشان می‌دهد که بخش تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت به طور متوسط ۱۷/۴۰ درصد از ارزش‌افزوده کشوری در این زیربخش را به خود اختصاص می‌دهد. همچنین بخش‌های تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات، تولید انواع آشامیدنی، تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی و تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی چهار زیر بخش صنعتی استان هستند که سهم بیشتری از ارزش‌افزوده کشوری را به خود اختصاص می‌دهند و نشان دهنده این موضوع است که استان در این زیر بخش‌ها مزیت رقابتی بیشتری دارد. بعد از چهار بخش فوق بخش‌های تولید تجهیزات برقی، تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر و تعمیر و نصب ماشین آلات و تجهیزات نیز وضعیتی بهتری نسبت به دیگر زیر بخش‌های صنعت استان قرار دارند.

جدول ۹۸- سهم ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان استان مرکزی از کشور

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
صنعت	۳.۹۷	۳.۸۲	۴.۴۴	۴.۰۴	۴.۳۷	۴.۰۳	۴.۳۶	۵.۲۱
تولید محصولات غذایی	۱.۹۲	۱.۱۶	۱.۴۰	۱.۰۲	۰.۷۷	۲.۱۸	۲.۱۱	۳.۱۹
تولید انواع آشامیدنیها	۰.۰۲	۱۳.۲۳	۱۲.۷۵	۱۰.۶۳	۱.۴۸	۵.۷۰	۵.۱۹	۶.۶۷
تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۲.۵۹	۰.۰۲	۰.۰۹	۰.۱۶
تولید منسوجات	۲.۷۷	۲.۴۰	۲.۵۳	۲.۰۱	۱.۹۹	۱.۷۳	۱.۷۱	۱.۶۹
تولید پوشاک	۱.۷۴	۱.۷۰	۱.۷۱	۱.۷۴	۱.۶۹	۱.۶۸	۱.۷۳	۱.۶۸
تولید چرم و فرآورده‌های وابسته	۰.۷۶	۰.۷۵	۰.۸۰	۰.۸۴	۰.۸۲	۰.۸۵	۰.۹۶	۱.۰۳
تولید چوب و محصولات چوبی به جز مبلمان، حصیر و مواد حصیر بافی	۱.۸۲	۱.۸۳	۱.۸۴	۱.۸۶	۱.۸۲	۱.۸۲	۱.۸۷	۲.۶۰
تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی	۷.۳۲	۷.۱۸	۶.۱۵	۶.۵۴	۵.۳۶	۶.۵۲	۸.۰۲	۱۳.۱۹
چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۰.۴۴	۰.۴۶	۰.۹۷	۰.۸۶	۰.۲۷	۰.۳۴	۰.۲۲	۰.۲۹
تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت	۱۲.۸۲	۶.۸۹	۱۵.۷۷	۲۳.۵۲	۳۲.۶۸	۱۴.۸۶	۱۵.۸۰	۱۶.۸۴
تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی	۳.۹۳	۴.۶۱	۳.۹۸	۳.۶۸	۷.۰۸	۴.۴۶	۵.۰۲	۵.۹۳
تولید داروها و فرآورده‌های دارویی و شیمیایی و گیاهی	۳.۱۱	۴.۳۱	۲.۹۴	۳.۶۲	۴.۰۱	۳.۷۲	۴.۳۷	۵.۰۰
تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی	۳.۶۴	۳.۲۰	۳.۸۹	۳.۶۱	۳.۲۴	۲.۹۷	۲.۶۷	۲.۲۶
تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی	۴.۴۴	۴.۶۹	۵.۳۸	۵.۳۶	۴.۶۲	۴.۷۳	۶.۵۰	۶.۴۵
تولید فلزات پایه	۴.۹۹	۴.۴۶	۲.۴۸	۳.۸۰	۳.۷۴	۳.۹۰	۳.۵۳	۳.۶۷
تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات	۶.۶۵	۶.۴۶	۷.۴۷	۶.۲۸	۶.۴۲	۵.۹۱	۶.۲۰	۵.۵۰
تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری	۰.۴۴	۱.۱۲	۰.۵۲	۰.۵۱	۰.۶۳	۰.۵۹	۰.۷۸	۰.۶۵
تولید تجهیزات برقی	۳.۰۳	۳.۰۳	۴.۷۸	۵.۸۸	۳.۰۹	۶.۰۴	۵.۲۳	۶.۱۱
تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۳.۵۸	۴.۲۶	۵.۴۳	۵.۶۳	۷.۶۱	۸.۷۹	۷.۳۷	۶.۴۴
تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر	۲.۰۴	۳.۲۳	۱.۸۱	۱.۲۵	۱.۳۰	۱.۰۵	۱.۹۱	۵.۱۱
تولید سایر تجهیزات حمل و نقل	۱.۰۴	۱.۱۸	۳.۵۵	۵.۱۸	۰.۷۴	۱.۳۵	۱.۱۷	۱.۸۴
تولید مبلمان	۲.۰۸	۲.۱۱	۲.۰۹	۲.۱۰	۲.۱۱	۱.۹۲	۱.۵۹	۱.۵۳
تولید سایر مصنوعات	۱.۰۴	۱.۰۷	۱.۶۱	۱.۶۹	۲.۴۸	۱.۵۲	۱.۸۳	۱.۲۵
تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات	۳.۴۵	۲.۷۱	۵.۷۵	۵.۱۹	۳.۲۲	۳.۶۳	۲.۰۶	۱.۶۴
تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا	۱.۰۳	۰.۸۹	۰.۸۴	۰.۹۸	۱.۲۹	۱.۲۸	۰.۹۷	۰.۶۷
تولید، انتقال و توزیع برق	۲.۹۴	۲.۹۲	۳.۴۱	۳.۰۱	۳.۴۷	۳.۱۲	۲.۷۵	۲.۸۶
تولید و توزیع گاز طبیعی	۰.۸۱	۰.۶۸	۰.۶۴	۰.۸۰	۱.۰۰	۰.۶۶	۰.۴۰	۰.۲۲
آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه	۱.۳۰	۱.۶۲	۲.۲۴	۱.۹۰	۱.۷۸	۲.۳۸	۲.۱۳	۲.۵۰
ساختمان	۲.۱۳	۱.۳۸	۱.۲۷	۱.۹۳	۱.۵۸	۱.۴۱	۱.۷۱	۱.۴۹
ساختمان‌های مسکونی	۱.۳۵	۱.۱۶	۱.۰۴	۱.۴۸	۱.۲۲	۱.۲۳	۱.۵۶	۱.۳۰
سایر ساختمان‌ها	۲.۴۲	۱.۴۸	۱.۳۷	۲.۰۸	۱.۶۶	۱.۴۵	۱.۷۶	۱.۵۷

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

استان مرکزی از نظر تعداد کارگاه‌های صنعتی نسبت به کل جمعیت در سطح بالاتری نسبت به متوسط کشور قرار دارد. از نظر این شاخص، در رتبه ۴ قرار دارد. نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی به کل جمعیت استان نیز از متوسط کل کشور بیشتر است و در رتبه ۴ قرار گرفته است. اما نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت حاکی از این است که در این زمینه استان رتبه ۱۳ از استان‌های کشور را دارا می‌باشد. سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر ۴/۷۸ درصد در مقایسه با کل کشور است و رتبه ۸ در بین استان‌های کشور را دارد. همچنین آب مصرف شده در بخش صنعت حدود ۱/۴ درصد کشور است و در رتبه ۱۱ استان‌های کشور قرار دارد.

جدول ۹۹- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور

شاخص	مرکزی	کشور	رتبه در کشور
نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت(تعداد به ده هزار نفر)(۱۳۹۶)	۷/۹۲	۳/۷۴	۴
نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی خصوصی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت(تعداد به ده هزار نفر)	۷/۸۹	۳/۷۲	۴
نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت(تعداد به ده هزار نفر)(۱۳۹۵)	۲/۷۷	۲/۲۷	۱۳
نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت(تعداد به ده هزار نفر)(۱۳۹۶)	۵۸/۸۹	۲۱/۹۳	۱
سرانه ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر(میلیون ریال به نفر) (۱۳۹۶)	۳۲/۱۴	۲۶/۷۰	۱۰
سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی(۱۳۹۶)	۶/۶۹	۱۰۰	۵
سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر(۱۳۹۶)	۳/۷۷	۱۰۰	۸
سهم استان از ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر(۱۳۹۶)	۵/۹۱	۱۰۰	۵
سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر	۴/۷۸	۱۰۰	۶
سهم استان از آب مصرف شده در بخش صنعت	۱/۴	۱۰۰	۱۱

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش خدمات

بررسی میزان ارزش‌افزوده بخش خدمات نشان می‌دهد که سهم ارزش‌افزوده بخش خدمات ۱/۷۲ درصد است و رتبه استان از این نظر ۱۴ است. سهم زیربخش‌های خدمات استان نسبت به کشور حاکی از آن است که فعالیت‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی مهم‌ترین بخش‌های خدمات است که به طور متوسط سهمی بیش از ۳ درصد از کل کشور را در بازه مورد بررسی به خود اختصاص می‌دهد. فعالیت‌های مرتبط پست و پیک و

فعالیت‌های دامپزشکی از دیگر زیربخش‌هایی است که سهم زیادی از ارزش‌افزوده این زیربخش در کشور را به خود اختصاص می‌دهد. بخش‌های آموزش (در همه زمینه‌ها) و مددکاری اجتماعی از دیگر بخش‌هایی است که سهم بیشتری از ارزش‌افزوده کشوری را به خود اختصاص می‌دهند.

جدول ۱۰۰- سهم استان مرکزی از ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت	۳.۱۱	۳.۱۲	۳.۱۲	۳.۱۱	۳.۰۹	۳.۰۹	۳.۰۹	۳.۱۰
عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۳.۱۸	۳.۱۹	۳.۱۹	۳.۱۸	۳.۱۹	۳.۱۹	۳.۱۸	۳.۱۸
عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۱.۹۴	۱.۹۴	۱.۹۴	۱.۹۴	۱.۹۴	۱.۹۴	۱.۹۴	۱.۹۴
حمل و نقل و انبارداری و پست	۱.۲۷	۱.۲۸	۱.۱۸	۱.۴۴	۱.۸۰	۱.۸۵	۱.۸۱	۱.۹۶
حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله	۱.۴۱	۱.۴۰	۱.۳۱	۱.۶۱	۲.۰۲	۲.۰۷	۲.۰۰	۲.۲۰
حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری	۱.۴۰	۱.۲۷	۰.۸۲	۰.۶۴	۱.۱۳	۰.۹۸	۱.۳۷	۰.۵۵
سایر حمل ونقل زمینی	۱.۴۱	۱.۴۱	۱.۳۲	۱.۶۴	۲.۰۷	۲.۱۳	۲.۰۴	۲.۲۷
حمل و نقل از طریق لوله	۱.۴۵	۱.۲۹	۱.۳۰	۱.۴۳	۱.۲۶	۱.۲۱	۱.۲۱	۱.۰۵
حمل و نقل آبی	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
حمل و نقل هوایی	۰.۰۲	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۴
انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل	۰.۱۵	۰.۱۵	۰.۱۶	۰.۱۶	۰.۱۸	۰.۴۴	۰.۴۹	۰.۴۰
فعالیت‌های پست و پیک	۲.۶۷	۲.۶۷	۲.۶۷	۲.۶۷	۲.۶۷	۲.۶۷	۲.۶۷	۲.۶۷
فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا	۱.۲۲	۱.۲۴	۱.۲۵	۱.۲۵	۱.۲۵	۱.۲۵	۱.۲۵	۱.۲۴
تأمین جا(اقامتگاه ها)	۰.۶۳	۰.۶۳	۰.۶۴	۰.۶۴	۰.۶۴	۰.۶۴	۰.۶۵	۰.۶۴
فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها(رستوران‌ها و...)	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۶	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۶	۱.۳۶
اطلاعات و ارتباطات	۰.۳۷	۰.۳۸	۰.۳۸	۰.۳۸	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۴۱
ارتباطات	۰.۳۴	۰.۳۵	۰.۳۵	۰.۳۵	۰.۳۵	۰.۳۵	۰.۳۵	۰.۳۵
سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات	۰.۴۹	۰.۵۱	۰.۵۱	۰.۵۰	۰.۴۹	۰.۴۸	۰.۴۶	۰.۵۰
فعالیت‌های مالی و بیمه	۰.۸۵	۰.۹۰	۰.۷۴	۰.۷۱	۰.۶۸	۰.۶۸	۰.۹۱	۰.۹۵
بانک و موسسات مالی	۰.۸۹	۰.۸۵	۰.۷۳	۰.۵۷	۰.۵۳	۰.۴۹	۰.۹۴	۰.۹۴
بیمه	۱.۱۹	۱.۲۵	۱.۱۶	۱.۲۹	۱.۲۸	۱.۲۸	۱.۲۸	۱.۴۱
سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه	۰.۲۹	۰.۴۶	۰.۵۲	۰.۳۷	۰.۳۹	۰.۳۵	۰.۳۴	۰.۳۴
املاک و مستغلات	۱.۰۳	۱.۱۷	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۱۶	۱.۱۲
خدمات واحدهای مسکونی شخصی	۰.۹۲	۱.۰۷	۰.۷۶	۱.۰۵	۰.۹۸	۰.۹۸	۱.۱۴	۱.۰۶
خدمات واحدهای مسکونی اجاری	۱.۱۰	۱.۳۵	۱.۴۸	۰.۸۹	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۱۲	۱.۱۲
خدمات واحدهای غیرمسکونی	۱.۳۱	۱.۳۱	۱.۳۱	۱.۳۱	۱.۳۱	۱.۳۱	۱.۳۱	۱.۳۱
خدمات دلالان مستغلات	۱.۳۳	۱.۳۳	۱.۳۳	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵
فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۰.۹۹	۱.۰۵	۱.۰۲	۱.۰۲	۱.۰۳	۱.۰۵	۱.۰۲	۱.۰۳
تحقیق و توسعه	۰.۳۴	۰.۴۵	۰.۲۹	۰.۱۹	۰.۲۰	۰.۲۰	۰.۱۶	۰.۱۹
سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۱.۱۳	۱.۱۴	۱.۱۴	۱.۱۴	۱.۱۴	۱.۱۱	۱.۱۴	۱.۱۴
فعالیت های دامپزشکی	۲.۶۹	۲.۸۰	۳.۰۱	۳.۰۴	۳.۱۰	۲.۹۵	۲.۸۴	۲.۹۲

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول سهم استان مرکزی از ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی	۱.۶۲	۱.۶۰	۱.۵۸	۱.۵۶	۱.۶۱	۱.۵۲	۱.۴۴	۱.۵۱
اداره امور عمومی، خدمات شهری و تـامین اجتمـاعی	۱.۵۵	۱.۷۷	۱.۶۸	۱.۵۴	۱.۵۵	۱.۴۹	۱.۵۸	۱.۵۶
امور عمومی و خـدمات شـهری	۱.۸۳	۲.۱۹	۱.۹۰	۱.۶۵	۱.۷۰	۱.۵۵	۱.۷۵	۱.۷۲
امورعمومی	۱.۷۰	۱.۶۳	۱.۴۳	۰.۷۷	۱.۱۲	۱.۱۷	۱.۳۴	۱.۱۹
خدمات شـهری	۱.۹۱	۳.۴۸	۲.۱۲	۲.۰۱	۱.۹۶	۱.۷۲	۱.۹۸	۲.۰۰
امور دفاعی و انتظامی	۱.۳۰	۱.۳۲	۱.۳۶	۱.۳۷	۱.۳۳	۱.۳۸	۱.۳۵	۱.۳۶
امور دفاعی	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴
امور انتظامی	۱.۹۵	۱.۹۷	۲.۰۲	۲.۰۰	۱.۹۹	۲.۰۲	۲.۰۳	۲.۰۳
تأمین اجتماعی اجبـاری	۱.۹۹	۲.۰۰	۱.۹۷	۱.۹۲	۱.۹۶	۲.۰۳	۲.۰۷	۲.۰۸
آموزش	۱.۵۷	۱.۷۱	۱.۶۷	۱.۶۳	۱.۶۶	۱.۶۱	۱.۶۳	۱.۶۲
آموزش ابتدائی	۱.۵۸	۱.۷۳	۱.۵۲	۱.۵۱	۱.۶۰	۱.۴۸	۱.۴۳	۱.۵۳
آموزش ابتدائی دولـتی	۱.۵۹	۱.۷۵	۱.۵۴	۱.۵۳	۱.۶۳	۱.۵۰	۱.۴۴	۱.۵۵
آموزش ابتدائی خصوصـی	۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷
آموزش متوسطه عمومی و متوسـطه فـنی و حرفـه‌ای	۱.۶۹	۱.۷۳	۱.۷۵	۱.۶۵	۱.۷۱	۱.۶۵	۱.۸۲	۱.۶۹
آموزش متوسطه عمومی و متوسـطه فـنی و حرفـه‌ای دولـتی	۱.۷۳	۱.۷۷	۱.۷۹	۱.۷۱	۱.۷۷	۱.۷۱	۱.۸۹	۱.۷۵
آموزش متوسطه عمومی و متوسـطه فـنی و حرفـه‌ای خصوصـی	۰.۸۸	۰.۸۹	۱.۱۴	۰.۶۵	۰.۶۳	۰.۶۲	۱.۰۳	۱.۰۰
آموزش عالی	۱.۴۲	۱.۶۹	۱.۷۸	۱.۷۲	۱.۶۵	۱.۷۰	۱.۶۱	۱.۶۳
آموزش عالی دولـتی	۰.۷۹	۱.۰۱	۱.۱۱	۱.۱۶	۱.۱۸	۱.۲۳	۱.۱۲	۱.۲۶
آموزش عالی خصوصـی	۳.۵۰	۳.۷۹	۳.۷۱	۳.۴۸	۳.۳۲	۳.۳۱	۳.۳۰	۳.۲۴
آموزش بزرگسـالان	۱.۴۷	۱.۳۹	۱.۲۳	۱.۶۶	۱.۶۰	۱.۶۵	۱.۶۳	۱.۶۰
آموزش بزرگسالان دولـتی	۱.۷۹	۱.۷۶	۱.۳۲	۲.۰۹	۱.۹۲	۱.۹۸	۱.۸۵	۱.۸۸
آموزش بزرگسالان خصوصـی	۱.۰۹	۰.۹۹	۱.۱۳	۱.۲۳	۱.۳۱	۱.۴۰	۱.۴۸	۱.۴۳
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مـددکاری اجتمـاعی	۱.۳۰	۱.۹۸	۱.۵۶	۱.۶۵	۱.۷۷	۱.۶۷	۱.۷۱	۱.۸۱
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسـان	۱.۲۵	۱.۹۹	۱.۵۵	۱.۶۴	۱.۷۷	۱.۶۷	۱.۷۱	۱.۸۲
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولـتی	۰.۸۷	۱.۶۲	۱.۶۰	۱.۵۸	۱.۶۳	۱.۵۶	۱.۶۷	۱.۶۷
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصـی	۱.۷۰	۳.۲۷	۱.۵۱	۱.۶۸	۱.۸۸	۱.۷۵	۱.۷۴	۱.۹۴
مددکاری اجتمـاعی	۱.۸۰	۱.۷۶	۱.۷۸	۱.۷۶	۱.۷۵	۱.۷۱	۱.۷۷	۱.۷۸
فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خـدمات	۱.۴۹	۱.۴۷	۱.۴۳	۱.۴۴	۱.۴۵	۱.۴۶	۱.۶۲	۱.۵۸
هنر، سرگرمی و تفـریح	۰.۹۰	۰.۹۰	۰.۸۸	۰.۹۲	۰.۸۶	۰.۹۱	۱.۱۵	۱.۲۰
سازمان‌های مذهبی و سازمان‌هـای دارای عضـو	۱.۹۷	۲.۰۳	۱.۸۶	۱.۸۰	۱.۹۶	۱.۷۵	۲.۰۳	۱.۸۴
تعمیر رایانه و کالاهای شخصـی و خـانگی	۱.۶۳	۱.۵۲	۱.۵۲	۱.۵۲	۱.۵۳	۱.۵۳	۱.۵۳	۱.۵۳
سایر فعالیت‌های خـدماتی شخصـی	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش‌افزوده بخش‌های اقتصادی استان مرکزی

بخش کشاورزی و معدن

به طور متوسط بخش کشاورزی در دوره مورد بررسی ۱۰/۳۷ درصد از ارزش‌افزوده استان را تشکیل داده است. بخش زراعت و باغداری ۸/۰۸ درصد از ارزش‌افزوده استان را به خود تخصیص می‌دهد و بخش‌های پرورش حیوانات و دام سنتی نیز از بخش‌های مهم دیگر در این زمینه هستند. بررسی سطح برداشت محصولت زراعی در سال ۹۸-۹۷ کشور نشان می‌دهد ۳/۱ درصد از زمین‌های زراعی کشور در استان مرکزی قرار دارد. بررسی سطح کشت به تفکیک بخش آبی و دیم نشان می‌دهد که ۲/۵ درصد از زمین‌های آبی و ۳/۸ درصد از

زمین‌های دیم در استان مرکزی واقع شده است و رتبه استان از نظر سطح کشت محصولات چهارده است. اما بررسی سطح برداشت محصول نشان می‌دهد که سهم استان از برداشت محصول ۲/۲ درصد است و این موضع به تفکیک زمین آبی دیم به ترتیب۲/۱ درصد و ۳/۲ درصد است. با توجه به سطح زیر کشت میزان برداشت محصول در بخش زراعت در سطح پایینی قرار دارد. توزیع سطح بارور محصولات باغبانی کشور در سال ۹۸ نشان می‌دهد که ۲/۶ درصد از سطح کشت محصولات باغبانی در استان واقع شده است. سهم زمین‌های آبی باغبانی ۲/۹ درصد و سهم زمین‌های باغبانی دیمی ۰/۱ است از این رو این استان از نظر سطح زیر کشت محصولات باغبانی در رتبه ۱۵ قرار دارد. توزیع میزان تولید محصولات باغبانی کشور در سال ۹۸ نشان می‌دهد سهم استان مرکزی از تولید محصولات باغبانی ۲/۲ درصد و سهم بخش زمین‌های باغبانی آبی استان ۲/۴ درصد است. بررسی عملکرد سطح زمین‌های باغی به صورت دیمی در وضعت مطلوبی قرار ندارد و سهم آن نزدیک به صفر است. در استان مرکزی ۲۴۵ معدن وجود دارد. استان در معادنی همچون سیلیس، فلدسپات، فلوین، سولفات سدیم دارای مزیت نسبی است. همچنین بخش معدن و استخراج سایر معادن نیز سهم بیش از یک درصدی از ارزش‌افزوده استان مرکزی را به خود اختصاص می‌دهد.

جدول ۱۰۱- ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری	۷.۳۸	۹.۴۴	۱۰.۳۸	۱۲.۰۲	۱۱.۱۴	۱۰.۹۴	۹.۴۷	۱۲.۲۰
زراعت و باغداری	۵.۶۸	۶.۸۴	۷.۸۳	۹.۲۳	۸.۸۶	۸.۶۵	۷.۳۳	۱۰.۱۹
پرورش حیوانات	۱.۵۶	۲.۴۳	۲.۴۰	۲.۵۸	۲.۰۷	۲.۰۴	۱.۹۰	۱.۷۹
گاوداری صنعتی	۰.۳۰	۰.۴۰	۰.۴۱	۰.۳۹	۰.۱۷	۰.۱۶	۰.۱۵	۰.۱۸
دام سنتی	۱.۱۰	۱.۳۹	۱.۳۸	۱.۵۸	۱.۶۵	۱.۶۶	۱.۵۸	۱.۴۲
مرغداری	۰.۱۴	۰.۶۱	۰.۵۸	۰.۵۸	۰.۲۱	۰.۲۰	۰.۱۵	۰.۱۸
پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲
جنگلداری	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵
ماهیگیری	۰.۱۰	۰.۱۴	۰.۱۳	۰.۱۷	۰.۱۷	۰.۲۱	۰.۱۹	۰.۱۷
استخراج معدن	۲.۰۱	۱.۵۲	۱.۳۰	۱.۱۸	۱.۰۱	۱.۳۰	۱.۱۰	۰.۹۹
استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
استخراج سایر معادن	۲.۰۱	۱.۵۲	۱.۳۰	۱.۱۸	۱.۰۱	۱.۳۰	۱.۱۰	۰.۹۹

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش صنعت و ساختمان

بخش صنعت در استان مرکزی سهم ۳۵ درصد از ارزش افزوده کل استان را به خود اختصاص می‌دهد. زیربخش‌های مربوط به تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت و تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی سهم بیشتری از ارزش افزوده استان مرکزی را در مقایسه با دیگر زیربخش‌های صنعتی به خود اختصاص می‌دهند. با توجه به اینکه این دو زیربخش در مقایسه با زیربخش‌های دیگر سهم بیشتری نیز در

ارزش‌افزوده کشوری را نیز به خود اختصاص می‌دهند، لذا مزیت صنعتی استان در این زیر بخش‌ها بیشتر است. همچنین بخش‌های تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی، تولید فلزات پایه و تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات از دیگر زیربخش‌های مهم بخش صنعت استان مرکزی هستند. بررسی تعداد کارگاه‌های صنعتی استان نشان می‌دهد که در استان ۲۵۲۷ کارگاه صنعتی فعال وجود دارد. در میان کارگاه‌های صنعتی استان ۱۶۱ کارگاه صنعتی با ظرفیت اشتغال ۱۰۰ نفر کارکن وجود دارد. کارگاه‌های با ظرفیت بالای اشتغال مربوط به صنایعی در زمینه‌های ساخت ماشین آلات و تجهیزات، ساخت مواد و محصولات شیمیائی، ساخت فلزات اساسی، کک وفراورده های حاصل ازنفت، محصولات فلزی فابریکی، سایرتجهیزات حمل ونقل هستند. در استان همچنین ۱۸۳ کارگاه صنعتی با ظرفیت اشتغال ۵۰-۱۰۰ نفر کارکن وجود دارند. بررسی اشتغال صنعتی در استان نشان می‌دهد که سایر محصولات کانی غیر فلزی (۱۴/۶۴ درصد)، ساخت فلزات اساسی(۱۳/۰۱)، محصولات فلزی فابریکی(۱۲/۰۱ درصد)، ساخت مواد و محصولات شیمیائی(۱۱/۳۸ درصد) بالاترین میزان اشتغال بخش صنعتی استان را تشکیل داده‌اند.

جدول ۱۰۲- ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
صنعت	۳۵.۲۶	۳۴.۳۶	۳۸.۰۶	۳۳.۰۸	۳۲.۵۰	۳۲.۰۹	۳۴.۸۶	۳۹.۳۰
تولید محصولات غذایی	۱.۹۳	۱.۴۸	۱.۵۴	۱.۱۶	۱.۱۰	۳.۱۳	۲.۸۸	۴.۱۷
تولید انواع آشامیدنیها	۰.۰۰	۰.۷۸	۰.۶۵	۰.۶۴	۰.۰۸	۰.۲۷	۰.۲۳	۰.۳۱
تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۶	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
تولید منسوجات	۱.۰۴	۰.۸۲	۰.۸۱	۰.۵۹	۰.۵۶	۰.۵۰	۰.۴۹	۰.۴۶
تولید پوشاک	۰.۳۵	۰.۲۴	۰.۲۱	۰.۲۴	۰.۲۳	۰.۲۵	۰.۱۹	۰.۲۱
تولید چرم و فرآورده‌های وابسته	۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۹
تولید چوب و محصولات چوبی به جز مبلمان، حصیر و مواد حصیر بافی	۰.۶۹	۰.۷۲	۰.۷۳	۰.۷۳	۰.۵۸	۰.۵۳	۰.۶۴	۰.۹۵
تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی	۰.۶۲	۰.۶۵	۰.۶۲	۰.۶۶	۰.۶۰	۰.۷۳	۰.۷۹	۱.۴۵
چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۲
تولیدکک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت	۶.۲۵	۳.۲۹	۱۱.۱۰	۶.۵۶	۶.۸۸	۶۶۸	۷.۱۹	۹.۷۵
تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی	۵.۰۶	۶.۷۷	۵.۹۸	۵.۳۲	۷.۹۶	۵.۰۳	۶.۲۷	۷.۳۸
تولیدداروها و فراورده‌های دارویی و شیمیایی و گیاهی	۰.۳۹	۰.۵۷	۰.۴۲	۰.۵۲	۰.۸۱	۰.۷۷	۰.۷۹	۰.۷۹
تولیدفرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی	۱.۰۲	۰.۹۳	۰.۹۴	۱.۰۲	۰.۸۷	۰.۸۳	۰.۷۳	۰.۷۳
تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی	۴.۷۱	۴.۹۹	۴.۹۳	۴.۵۹	۳.۰۸	۳.۰۵	۴.۱۲	۳.۷۰
تولید فلزات پایه	۵.۱۳	۶.۲۵	۳.۲۹	۴.۱۸	۲.۸۹	۳.۰۵	۳.۶۹	۴.۱۹
تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات	۴.۰۲	۳.۵۵	۳.۴۸	۲.۹۴	۳.۱۷	۲.۷۴	۲.۶۵	۱.۹۰
تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری	۰.۰۴	۰.۱۰	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۸	۰.۰۵
تولید تجهیزات برقی	۰.۷۰	۰.۶۶	۰.۹۷	۱.۲۲	۰.۵۷	۱.۲۵	۰.۹۶	۱.۰۵
تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۱.۱۳	۰.۹۹	۱.۱۳	۱.۲۴	۱.۸۴	۱.۸۲	۱.۶۰	۱.۰۳
تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر	۱.۶۱	۱.۰۰	۰.۵۹	۰.۷۳	۰.۵۲	۰.۷۲	۱.۰۱	۰.۷۱
تولید سایر تجهیزات حمل و نقل	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۱۳	۰.۱۷	۰.۰۵	۰.۱۰	۰.۰۶	۰.۰۸
تولید مبلمان	۰.۲۷	۰.۲۳	۰.۲۰	۰.۲۰	۰.۲۴	۰.۲۵	۰.۱۹	۰.۱۴
تولید سایر مصنوعات	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۱۲	۰.۱۷	۰.۰۹	۰.۱۳	۰.۰۹
تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۹	۰.۱۴	۰.۰۹	۰.۰۶
تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا	۳.۱۹	۲.۵۳	۲.۶۴	۲.۹۴	۲.۸۰	۴.۱۱	۳.۰۶	۲.۲۳
تولید، انتقال و توزیع برق	۰.۸۹	۰.۷۸	۰.۷۷	۰.۷۵	۰.۸۸	۲.۵۳	۲.۱۰	۱.۶۲
تولید و توزیع گاز طبیعی	۲.۲۹	۱.۷۵	۱.۸۷	۲.۱۹	۱.۹۲	۱.۵۸	۰.۹۶	۰.۶۱
آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه	۰.۲۳	۰.۲۸	۰.۳۰	۰.۲۸	۰.۳۰	۰.۳۴	۰.۳۲	۰.۳۳
ساختمان	۶.۶۲	۳.۶۶	۳.۰۲	۴.۷۰	۳.۵۴	۳.۲۵	۳.۵۱	۲.۷۹
ساختمان‌های مسکونی	۱.۱۴	۰.۹۶	۰.۷۶	۰.۹۲	۰.۶۷	۰.۵۴	۰.۶۸	۰.۷۷
سایر ساختمان‌ها	۵.۴۹	۲.۷۰	۲.۲۶	۳.۷۸	۲.۸۷	۲.۷۱	۲.۸۳	۲.۰۲

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش خدمات

بخش عمده فروشی و خرده فروشی بیشترین ارزش‌افزوده را در بخش خدمات استان به خود اختصاص می‌دهد. این بخش در سایر استان‌های نیز سهم زیادی از ارزش‌افزوده بخش خدمات را دارد. بخش املاک و مستغلات به طور متوسط ۶/۹۵ درصد ارزش‌افزوده استان را در دوره مورد بررسی به خود تخصیص می‌دهد. بخش‌های اداره امور عمومی، خدمات شهری و تأمین اجتماعی، امور عمومی و خدمات شهری، آموزش و مددکاری اجتماعی رتبه‌های بعدی بیشترین سهم از ارزش‌افزوده استان در بخش خدمات قرار دارند.

جدول ۱۰۳- ارزش‌افزوده بخش خدمات نسبت به استان

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت	۲۰.۶۳	۲۰.۵۵	۲۱.۲۱	۲۰.۴۱	۱۸.۵۸	۱۸.۲۸	۱۸.۶۱	۱۷.۶۰
عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۱۹.۸۹	۱۹.۸۶	۲۰.۵۵	۱۹.۶۷	۱۷.۷۲	۱۷.۴۰	۱۷.۷۹	۱۶.۹۲
عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۰.۷۴	۰.۷۰	۰.۶۶	۰.۷۴	۰.۸۷	۰.۸۸	۰.۸۲	۰.۶۹
حمل و نقل و انبارداری و پست	۴.۱۴	۴.۳۷	۳.۸۱	۵.۳۰	۶.۹۹	۷.۱۰	۶.۴۳	۵.۸۹
حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله	۴.۰۴	۴.۲۸	۳.۷۲	۵.۲۰	۶.۸۸	۶.۸۹	۶.۲۲	۵.۷۳
حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری	۰.۱۱	۰.۱۰	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۸	۰.۰۶	۰.۰۹	۰.۰۳
سایر حمل ونقل زمینی	۳.۷۸	۴.۰۵	۳.۵۵	۵.۰۲	۶۶۵	۶۶۹	۶.۰۰	۵.۶۳
حمل و نقل از طریق لوله	۰.۱۵	۰.۱۴	۰.۱۳	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۲	۰.۰۷
حمل و نقل آبی	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
حمل و نقل هوایی	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۱۳	۰.۱۳	۰.۱۰
فعالیت‌های پست و پیک	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۵
فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا	۰.۷۱	۰.۷۷	۰.۷۹	۰.۸۵	۰.۹۴	۰.۹۰	۰.۷۹	۰.۷۱
تأمین جا(اقامتگاه‌ها)	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶
فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها(رستوران‌ها و...)	۰.۶۴	۰.۷۱	۰.۷۳	۰.۷۸	۰.۸۷	۰.۸۳	۰.۷۳	۰.۶۵
اطلاعات و ارتباطات	۰.۳۷	۰.۳۴	۰.۳۴	۰.۳۷	۰.۳۹	۰.۴۲	۰.۴۱	۰.۳۴
ارتباطات	۰.۲۷	۰.۲۴	۰.۲۴	۰.۲۶	۰.۲۴	۰.۲۵	۰.۲۲	۰.۱۶
سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۱۱	۰.۱۵	۰.۱۸	۰.۱۹	۰.۱۷
فعالیت‌های مالی و بیمه	۱.۳۶	۱.۳۲	۱.۰۷	۰.۷۹	۰.۷۷	۰.۷۳	۰.۸۷	۱.۱۵
بانک و موسسات مالی	۰.۹۷	۰.۷۷	۰.۴۵	۰.۳۲	۰.۳۴	۰.۲۷	۰.۵۰	۰.۶۳
بیمه	۰.۳۲	۰.۴۶	۰.۳۴	۰.۳۷	۰.۳۴	۰.۳۸	۰.۳۱	۰.۴۴
سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه	۰.۰۷	۰.۰۹	۰.۲۷	۰.۱۰	۰.۰۹	۰.۰۸	۰.۰۶	۰.۰۸
املاک و مستغلات	۶۶۱	۷.۸۸	۶۵۷	۶.۴۶	۷.۱۷	۷.۲۲	۷.۵۳	۶.۱۲
خدمات واحدهای مسکونی شخصی	۳.۴۳	۴.۳۱	۲.۶۴	۳.۵۸	۳.۸۶	۳.۹۰	۴.۱۹	۳.۲۳
خدمات واحدهای مسکونی اجاری	۱.۸۶	۲.۱۹	۲.۶۱	۱.۵۲	۱.۹۲	۱.۹۹	۲.۰۴	۱.۷۵
خدمات واحدهای غیرمسکونی	۱.۱۵	۱.۲۱	۱.۱۹	۱.۲۵	۱.۲۷	۱.۱۹	۱.۱۶	۱.۰۳
خدمات دلالان مستغلات	۰.۱۷	۰.۱۸	۰.۱۳	۰.۱۱	۰.۱۳	۰.۱۳	۰.۱۳	۰.۱۱
فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۰.۵۱	۰.۴۷	۰.۴۴	۰.۴۸	۰.۵۸	۰.۵۷	۰.۵۶	۰.۴۷
تحقیق و توسعه	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۱
سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۰.۴۲	۰.۳۹	۰.۳۸	۰.۴۲	۰.۵۱	۰.۵۰	۰.۵۰	۰.۴۲
فعالیت‌های دامپزشکی	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۴

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول ارزش‌افزوده بخش خدمات نسبت به استان

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی	۰.۳۲	۰.۳۱	۰.۳۰	۰.۳۳	۰.۳۹	۰.۳۷	۰.۳۵	۰.۲۶
اداره امور عمومی، خدمات شهری و تامین اجتماعی	۴.۲۸	۴.۱۸	۳.۷۰	۳.۷۵	۴.۲۵	۴.۱۷	۴.۱۱	۳.۳۲
امور عمومی و خدمات شهری	۲.۲۶	۲.۵۷	۲.۳۲	۲.۱۴	۲.۴۴	۲.۱۵	۲.۲۲	۱.۷۸
امورعمومی	۰.۸۱	۰.۶۴	۰.۵۵	۰.۲۹	۰.۵۰	۰.۵۲	۰.۵۹	۰.۴۳
خدمات شهری	۱.۴۵	۱.۹۲	۱.۷۷	۱.۸۵	۱.۹۴	۱.۶۴	۱.۶۳	۱.۳۵
امور دفاعی و انتظامی	۱.۸۹	۱.۵۰	۱.۲۸	۱.۴۴	۱.۵۸	۱.۷۸	۱.۶۵	۱.۳۶
امور دفاعی	۱.۰۸	۰.۸۲	۰.۶۵	۰.۷۱	۰.۸۷	۰.۸۸	۰.۸۸	۰.۷۰
امور انتظامی	۰.۸۱	۰.۶۸	۰.۶۳	۰.۷۳	۰.۷۲	۰.۹۰	۰.۷۷	۰.۶۵
تأمین اجتماعی اجباری	۰.۱۳	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۱۶	۰.۲۳	۰.۲۳	۰.۲۳	۰.۱۷
آموزش	۳.۲۳	۳.۲۶	۲.۳۶	۲.۵۸	۳.۰۲	۳.۱۰	۲.۹۷	۲.۱۵
آموزش ابتدائی	۰.۸۸	۰.۹۷	۰.۶۰	۰.۶۶	۰.۸۴	۰.۹۵	۰.۸۸	۰.۶۸
آموزش ابتدائی دولتی	۰.۸۶	۰.۹۵	۰.۵۸	۰.۶۳	۰.۸۱	۰.۹۱	۰.۸۵	۰.۶۵
آموزش ابتدائی خصوصی	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای	۱.۳۰	۱.۲۶	۰.۹۲	۰.۹۳	۱.۱۷	۱.۱۶	۱.۲۰	۰.۸۰
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی	۱.۲۶	۱.۲۳	۰.۸۹	۰.۹۰	۱.۱۵	۱.۱۳	۱.۱۵	۰.۷۶
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۵	۰.۰۴
آموزش عالی	۰.۹۰	۰.۹۰	۰.۷۶	۰.۹۰	۰.۹۱	۰.۹۰	۰.۸۱	۰.۶۰
آموزش عالی دولتی	۰.۳۲	۰.۳۳	۰.۲۷	۰.۳۵	۰.۳۸	۰.۳۶	۰.۳۳	۰.۲۹
آموزش عالی خصوصی	۰.۵۸	۰.۵۷	۰.۴۹	۰.۵۵	۰.۵۲	۰.۵۳	۰.۴۸	۰.۳۱
آموزش بزرگسالان	۰.۱۵	۰.۱۲	۰.۰۸	۰.۱۰	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۰۷
آموزش بزرگسالان دولتی	۰.۱۰	۰.۰۸	۰.۰۴	۰.۰۶	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۳
آموزش بزرگسالان خصوصی	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۴
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی	۲.۴۲	۳.۹۹	۳.۰۵	۳.۷۹	۴.۸۷	۴.۴۰	۴.۲۸	۳.۵۶
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان	۲.۱۴	۳.۷۳	۲.۸۲	۳.۵۷	۴.۶۲	۴.۱۸	۴.۰۹	۳.۴۲
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی	۰.۸۰	۱.۲۹	۱.۱۸	۱.۳۸	۱.۷۹	۱.۶۶	۱.۷۲	۱.۴۳
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی	۱.۳۴	۲.۴۴	۱.۶۴	۲.۱۹	۲.۸۳	۲.۵۲	۲.۳۷	۱.۹۸
مددکاری اجتماعی	۰.۲۸	۰.۲۶	۰.۲۳	۰.۲۲	۰.۲۵	۰.۲۱	۰.۱۹	۰.۱۴
فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات	۰.۷۵	۰.۷۶	۰.۶۷	۰.۷۰	۰.۷۵	۰.۷۲	۰.۷۸	۰.۶۰
هنر، سرگرمی و تفریح	۰.۱۸	۰.۲۰	۰.۱۸	۰.۱۸	۰.۱۹	۰.۱۷	۰.۲۰	۰.۱۸
سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو	۰.۲۱	۰.۲۰	۰.۱۶	۰.۱۶	۰.۱۷	۰.۱۵	۰.۱۷	۰.۱۲
تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲
سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی	۰.۳۲	۰.۳۴	۰.۳۱	۰.۳۳	۰.۳۶	۰.۳۷	۰.۳۷	۰.۲۸

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت همکارانه

بررسی مزیت همکارانه شهرستان‌های استان مرکزی نشان می‌دهد که شهرستان‌های فراهان، شازند و اراک به ترتیب بیشترین میزان نرخ مکمل‌گری میان شهرستان‌های استان را دارند. شهرستان‌های کمیجان، خنداب، زرندیه و تفرش به ترتیب از کمترین میزان نرخ مکمل‌گری برخوردار هستند. بررسی نرخ مکمل‌گری استان نشان

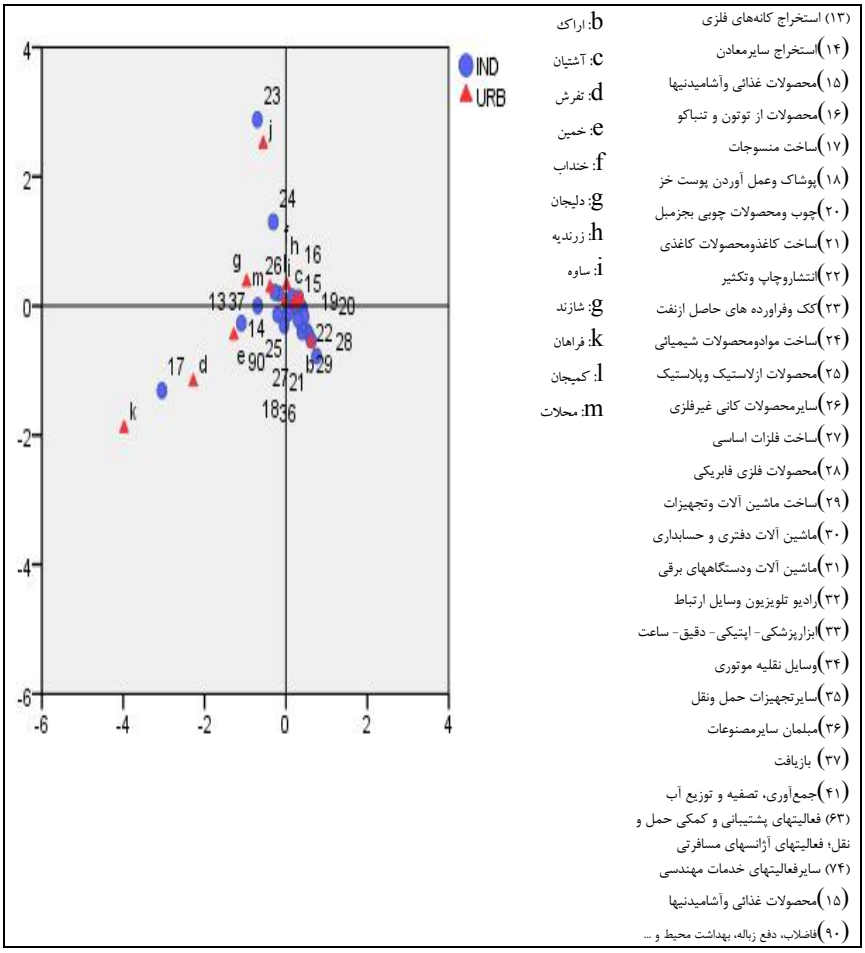
می‌دهد که سطح مکمل‌گری در استان پایین است. این بدین معنی است که گسترش فعالیت‌های صنعتی در راستای تفاوت‌های اقتصادی گسترش نیافته است و این موضوع نشان می‌دهد که لازم است در برنامه‌ریزی در این زمینه تجدید نظر شود.

جدول ۱۰۴- نرخ مکمل‌گری فعالیت‌های اقتصادی در سطح شهرستان‌های استان

شهرستان	نرخ مکمل گری	نرخ مکمل گری کل
اراک	۰.۲۳	۰.۳۰۱
آشتیان	۰.۰۷	
تفرش	۰.۰۴	
خمین	۰.۰۷	
خنداب	۰.۰۱	
دلیجان	۰.۰۹	
زرندیه	۰.۰۴	
ساوه	۰.۱۰	
شازند	۰.۳۵	
فراهان	۰.۳۷	
کمیجان	۰.۰۱	
محلات	۰.۱۲	

منبع: مرکز آمار ایران، وزرات صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی میزان مکمل یا هم افزا بودن فعالیت صنعتی در سطح شهرستان‌های استان نشان می‌دهد که شهرستان فراهان، تفرش و خمین در فعالیت‌های همچون ساخت منسوجات، استخراج سایرمعادن، محصولات ازلاستیک وپلاستیک، بازیافت دارای قابلیت هم افزایی هستند. شهرستان شازند، محلات در فعالیت‌هایی همچون سایرمحصولات کانی غیرفلزی، ساخت مواد و محصولات شیمیائی دارای قابلیت هم افزایی هستند. شهرستان‌های زرندیه، اشتیان در فعالیت‌های همچون محصولات از توتون و تنباکو، محصولات غذائی وآشامیدنیها دارای قابلیت هم‌افزایی بالایی هستند.

نمودار ۲۷- وضعیت شهرستان‌های استان مرکزی از نظر نرخ مکمل‌گری و هم‌افزایی

مزیت‌های نسبی، رقابتی و همکارانه استان

بررسی مزیت نسبی استان نشان می‌دهد که در بخش کشاورزی در زیر بخش‌های زراعت و باغداری، گاوداری صنعتی، پرورش دام سنتی، پرورش حیوانات و مرغداری ارزش‌افزوده بالایی برخوردار است. از این رو این بخش‌ها به عنوان مزیت نسبی استان در بخش کشاورزی شناخته می‌شوند. استان مرکزی استان در تولید سرانه شیر در رتبه ۸ استان‌های کشور قرار دارد و سرانه تولید گوشت مرغ و گوشت قرمز در رتبه ۹ استان‌های کشور قرار دارد. تخصصی شدن استان در محصولات کشاوری همچون پسته، انار و محصولات جالیزی به عنوان مزیت نسبی استان در بخش کشاورزی شناخته می‌شود. بررسی بخش معدن استان نشان می‌دهد که سهم

استان از معادن در حال بهره‌برداری کشور ۴/۹۸ درصد است و نسبت تعداد معادن به جمعیت در سطح بالایی قرار دارد. با توجه به سهم ۲/۲۶ درصدی از شاغلان بخش معادن در حال بهره‌برداری، سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری چهار است و از این نظر رتبه استان پنجم است. از این رو استان در بخش معدن دارای مزیت نسبی است. بررسی میزان صادر کننده بودن استان در بخش‌های مختلف نیز نشان می‌دهد که استان در همه بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات به عنوان صادر کننده محسوب می‌شود. همچنین استان در بخش معدن از ظرفیت بسیار خوبی برخوردار است و این بخش یکی از بخش‌هایی است که استان در آن مزیت رقابتی دارد. استان مرکزی در بخش صنعت در زیربخش‌های مربوط به تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت و تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی، تولید تجهیزات برقی، تولید ماشین آلات و تجهیزات، تولید سایر فرآوردهای معدنی غیر فلزی دارای مزیت نسبی است. بررسی سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی نشان می‌دهد که ۳/۷۷ درصد کارگاه‌های صنعتی و ۴/۷۸ درصد از اشتغال صنعتی کشور در استان مرکزی قرار دارد. اما سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی ۶/۶۹ درصد و سهم استان از ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌ها ۵/۹۱ درصد است. بنابراین بخش صنعت یکی از مزیت‌های رقابتی استان شناخته می‌شود. شهرستان اراک بیشترین صنایع تخصصی را دارد. شهرستان‌های ساوه، خمین و زرندیه از دیگر شهرستان‌های استان با ضریب تخصصی فعالیت بالا هستند. یکی از ظرفیت‌های استان برای توسعه شکل‌گیری مراکز سطح متوسط تولیدی در استان است که زمینه ایجاد چند مرکزیت کارکردی مبتنی بر مراکز تولید را دراستان فراهم کرده است. از این رو استان مرکزی یکی از مهم‌ترین استان‌های کشور با قابلیت بالای هم‌افزایی اقتصادی در قالب همکاری و مکمل‌گری است. بررسی مزیت همکارانه استان نشان می‌دهد که نرخ مکمل‌گری در میان شهرستان‌های استان در سطح مطلوبی قرار دارد.

۳-۵- نظام سکونتگاهی

۳-۵-۱- نظام شهرنشینی

بررسی تحولات جمعیتی استان نشان می‌دهد در ۳۰ سال گذشته جمعیت آن از ۱۰۸۲۱۰۹ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۱۴۲۹۴۷۵ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده که افزایش مطلق آن حدود ۳۴۷ هزار نفر بوده است. این ارقام بیانگر آن است که طی ۳۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به طور میانگین ۰/۹۳درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۱/۶ درصدی کل‌کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل‌کشور؛ کمتر بوده و شتاب افزایش جمعیت استان مرکزی کندتر اتفاق افتاده است.

تغییر تعداد مطلق جمعیت استان مرکزی حاکی از آن است که بیشترین افزایش تعداد جمعیت استان مربوط به دوره ۷۵-۱۳۶۵ و کمترین آن نیز مربوط به دوره ۹۵-۱۳۹۰ می‌باشد که در تمامی دوره‌ها روبه کاهش داشته است و طی دوره مذکور به کمترین حد خود طی ۳۰ سال اخیر رسیده است. همچنین درخصوص سهم جمعیت استان مرکزی از کشور باید گفت که از آنجاکه در طول سال‌های ۹۵-۱۳۶۵، سرعت رشد جمعیت استان، بسیار کمتر از میانگین کشور بوده است، بنابراین سهم جمعیت استان مرکزی از جمعیت کشور نیز در تمامی دوره‌ها، کاهشی بوده و از ۲/۱۹ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۱/۷۹ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، ۵۹۱۴۶۸۴۷ نفر از جمعیت کشور را ساکنین شهری تشکیل می‌دهند و متوسط رشد سالانه جمعیت شهری کشور در دوره ۳۰ ساله اخیر (۹۵-۶۵) برابر با ۲/۶۴ درصد بوده است که از متوسط رشد جمعیت کل (۱/۶) بیشتر است. به عبارتی در این بازه زمانی، جمعیتی بالغ بر ۳۲/۳ میلیون نفر به جمعیت شهری کشور افزوده شد و سهم نسبی جمعیت شهرنشین از ۵۴/۲۹ به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

جمعیت شهری استان مرکزی همانند جمعیت شهری کشور طی دوره ۹۵-۱۳۶۵ همواره رو به افزایش بوده؛ به طوری که جمعیت شهری استان در سال ۱۳۶۵ معادل ۴۷۶۱۲۷ نفر بوده و با رشدی معادل ۲/۸ درصد به ۱۰۹۹۷۶۴ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. مقایسه افزایش نسبی جمعیت دوره‌های سرشماری کشور و استان نشان می‌دهد که در ادوار مختلف، میزان افزایش جمعیت شهری استان مرکزی از شهری کشور بیشتر بوده و این امر موجب شده است که سهم جمعیت شهری استان از ۱/۷۷ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۱/۸۶ درصد در سال ۱۳۹۵ برسد.

بررسی تحول شهرنشینی نشان می‌دهد که نسبت شهرنشینی کشور در سال ۱۳۶۵ معادل ۵۴/۳ درصد بوده و به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. به عبارتی، در مجموع ۳۰ سال اخیر(۹۵-۱۳۶۵) حدود ۲۰ درصد به میزان شهرنشینی کشور اضافه شده است. همانطور که در جدول زیر مشخص است مرتبا از سهم جمعیت روستایی کشور کاسته و به سهم جمعیت نقاط شهری افزوده شده؛ به طوری که در دوره‌های مختلف سهم جمعیت شهرنشین از روستانشین پیشی گرفته است. این روند تاکنون علی‌رغم کاسته شدن از شدت آن همچنان ادامه دارد؛ به طوری که در سال ۱۳۹۵ نرخ شهرنشینی به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

متاثر از این تحولات، نسبت شهرنشینی در استان مرکزی نیز در چند دهه اخیر با سرعت بالایی افزایش یافته و این نسبت از رقم ۴۴ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۷۶/۹ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. با توجه به اعداد بدست آمده باید گفت، که اگرچه در سال ۱۳۶۵، نسبت شهرنشینی در استان مرکزی (۴۴ درصد) از میانگین کشور

(۵۴/۲ درصد) حدودا ۱۰ واحد کمتر بوده است، اما از آنجا که گرایش به شهرنشینی در استان مرکزی بسیار بالاتر بوده و روند تخلیه روستاها با سرعت بسیار بیشتری نسبت به کشور اتفاق افتاده است، ضریب شهرنشینی استان به ۷۶/۹ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است و این در حالیست که میزان آن در کشور ۷۴ درصد در دوره مشابه بدست آمده است.

جدول ۱۰۵- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

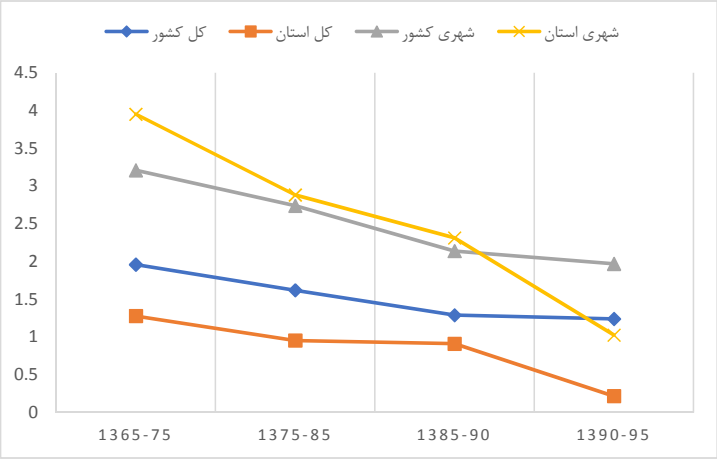
شرح	جمعیت کل				
	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	۴۹۴۴۵۰۱۰	۶۰۰۵۵۴۸۸	۷۰۴۹۵۷۸۲	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۹۹۲۶۲۷۰
استان	۱۰۸۲۱۰۹	۱۲۲۸۸۱۲	۱۳۵۱۲۵۷	۱۴۱۳۹۵۹	۱۴۲۹۴۷۵
سهم استان از کشور	۲/۱۹	۲/۰۵	۱/۹۲	۱/۸۸	۱/۷۹
شرح	متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)				
	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۶۵-۹۵
کل کشور	۱/۹۶	۱/۶۲	۱/۲۹	۱/۲۴	۱/۶
کل استان	۱/۲۸	۰/۹۵	۰/۹۱	۰/۲۲	۰/۹۳

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

جدول ۱۰۶-تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

شرح	جمعیت شهری				
	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	۲۶۸۴۴۵۶۱	۳۶۸۱۷۷۸۹	۴۸۲۵۹۹۶۴	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۹۱۴۶۸۴۷
استان	۴۷۶۱۲۷	۷۰۱۵۴۷	۹۳۲۰۷۳	۱۰۴۵۰۰۱	۱۰۹۹۷۶۴
سهم استان از کشور	۱/۷۷	۱/۹۱	۱/۹۳	۱/۹۵	۱/۸۶
شرح	نسبت شهرنشینی				
شهری کشور	۵۴/۲۹	۶۱/۳۱	۶۸/۴۶	۷۱/۳۹	۷۴
شهری استان	۴۴/۰	۵۷/۱	۶۹/۰	۷۳/۹	۷۶/۹
شرح	متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)				
	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۶۵-۹۵
شهری کشور	۳/۲۱	۲/۷۴	۲/۱۴	۱/۹۷	۲/۶۴
شهری استان	۴/۰	۲/۹	۲/۳	۱/۰	۲/۸

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

نمودار ۲۸- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان

مطابق با نمودار فوق از بررسی و مقایسه نرخ‌های رشد جمعیت شهری کل کشور و استان در سال‌های مختلف نیز این گونه برداشت می‌شود که نرخ رشد جمعیت شهری استان مرکزی به استثنای دوره ۹۵-۱۳۹۰، از متوسط کشور بیشتر بوده و مشابه با روند تجربه شده در کشور رو به کاهش داشته است. همچنین میزان آن طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ در استان مرکزی معادل ۲/۸ درصد بوده و از متوسط رشد جمعیت شهری کشور(۲/۶۴ درصد) در دوره مشابه بیشتر بوده است.

۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان مرکزی

در سرشماری سال ۱۳۷۵ استان مرکزی متشکل از ۱۷ کانون شهری بوده است که طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ با تشکیل هشت نقطه شهری میلاجرد، خنداب، پرندک، داودآباد، تورە، هندودر، قورچی باشی و رازقان، شمار شهرهای استان مرکزی در سال ۱۳۸۵ به ۲۵ شهر بالغ یافت. در دوره پنج ساله ۹۰-۱۳۸۵ با تبدیل پنج روستای مهاجران، خشکرود، جاورسیان، کارچان و ساروق به نقاط شهری، شمار شهرهای استان به ۳۰ شهر ارتقاء یافته است. در نهایت در دوره پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ نیز با تبدیل روستاهای شهباز، آوه وخنجین به نقاط شهری، شمار شهرهای استان به ۳۳ شهر رسیده است.

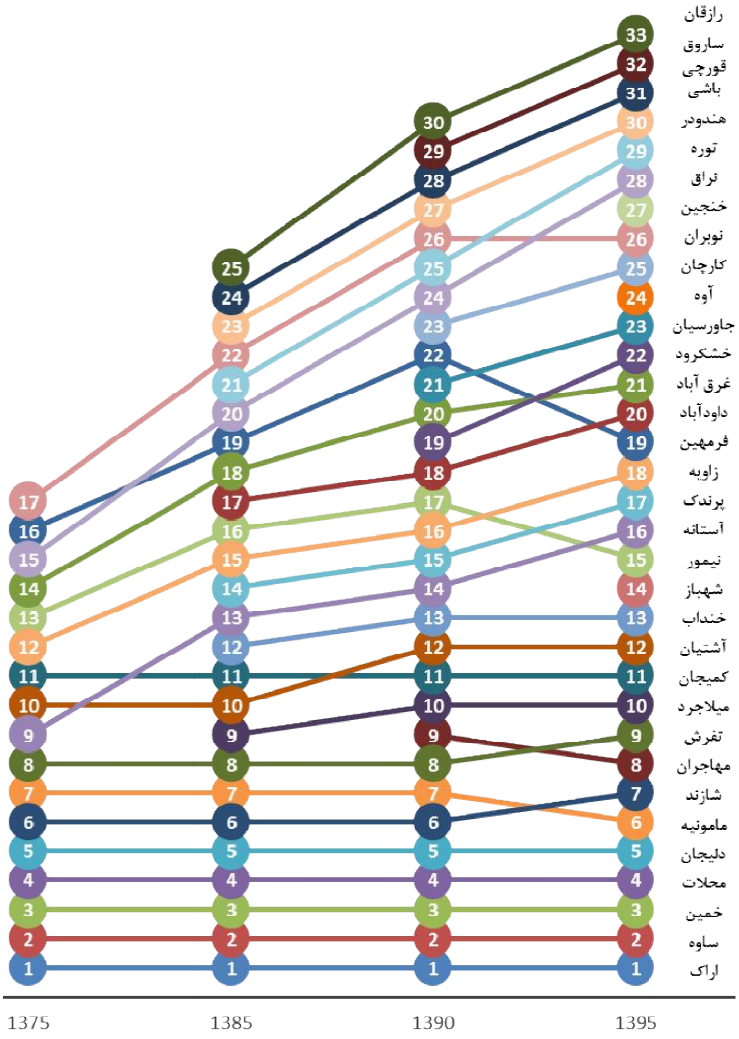
بر اساس جدول زیر که جمعیت شهرهای استان مرکزی را از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ به نمایش می‌گذارد، باید گفت که در تمامی سال‌ها پرجمعیت‌ترین شهر استان، شهر اراک بوده که جمعیت آن از ۳۸۸۰۱۶ نفر در سال

۱۳۷۵ به ۵۲۰۹۴۴ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. پس از اراک، ساوه دومین شهر بزرگ استان است که جمعیت آن از ۱۱۱۳۴۵ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۲۲۰۷۶۲ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

جدول ۱۰۷-جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

نام	۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵	
	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت
اراک	۱	۳۸۸۰۱۶	۱	۴۷۲۳۲۹	۱	۵۲۶۱۸۲	۱	۵۲۰۹۴۴
ساوه	۲	۱۱۱۳۴۵	۲	۱۷۹۰۰۹	۲	۲۰۰۴۸۱	۲	۲۲۰۷۶۲
خمین	۳	۵۶۳۳۵	۳	۶۴۰۳۱	۳	۷۰۰۵۳	۳	۷۲۸۸۲
محلات	۴	۳۰۰۲۲	۴	۳۵۳۱۹	۴	۴۰۵۸۲	۴	۴۳۲۴۵
دلیجان	۵	۲۴۸۶۱	۵	۳۱۸۵۲	۵	۳۷۴۷۰	۵	۴۰۹۰۲
مامونیه	۷	۱۳۷۳۵	۷	۱۷۳۳۷	۷	۱۹۰۰۵	۶	۲۱۸۱۴
شازند	۶	۱۷۵۰۹	۶	۱۹۳۵۳	۶	۲۱۱۵۶	۷	۲۱۱۸۱
مهاجران		-		-	۹	۱۲۲۹۳	۸	۲۰۳۴۶
تفرش	۸	۱۲۵۵۵	۸	۱۳۹۱۴	۸	۱۶۴۴۷	۹	۱۶۴۹۳
میلاجرد		-	۹	۸۹۲۸	۱۰	۹۳۵۷	۱۰	۹۲۸۸
کمیجان	۱۱	۷۱۵۰	۱۱	۷۳۵۸	۱۱	۹۱۹۵	۱۱	۸۷۷۶
آشتیان	۱۰	۸۲۰۷	۱۰	۸۳۲۴	۱۲	۹۰۱۵	۱۲	۸۷۶۳
خنداب		-	۱۲	۶۹۸۲	۱۳	۷۷۵۳	۱۳	۷۸۱۰
شهباز		-		-		-	۱۴	۷۵۳۶
نیمور	۱۳	۵۲۰۷	۱۶	۵۷۳۱	۱۷	۵۸۵۶	۱۵	۷۵۰۷
آستانه	۹	۹۶۴۲	۱۳	۶۹۶۹	۱۴	۶۸۸۰	۱۶	۷۱۶۶
پرندک		-	۱۴	۶۱۸۴	۱۵	۶۶۳۳	۱۷	۶۸۸۶
زاویه	۱۲	۵۴۰۴	۱۵	۶۱۴۱	۱۶	۵۸۷۷	۱۸	۶۰۲۷
فرمهین	۱۶	۲۳۵۸	۱۹	۳۵۶۶	۲۲	۴۲۹۷	۱۹	۵۷۵۶
داودآباد		-	۱۷	۵۵۱۷	۱۸	۵۲۵۲	۲۰	۵۴۹۱
غرق آباد	۱۴	۴۳۳۴	۱۸	۴۳۹۴	۲۰	۴۹۹۲	۲۱	۵۳۷۵
خشکرود		-		-	۱۹	۵۰۱۹	۲۲	۵۲۴۶
جاورسیان		-		-	۲۱	۴۷۲۶	۲۳	۴۹۹۳
آوه		-		-		-	۲۴	۳۹۰۶
کارچان		-		-	۲۳	۳۷۵۲	۲۵	۳۷۴۳
نوبران	۱۷	۱۴۷۹	۲۲	۱۹۳۱	۲۶	۲۱۷۰	۲۶	۳۳۳۴
خنجین		-		-		-	۲۷	۳۲۳۵
نراق	۱۵	۳۰۸۸	۲۰	۲۵۰۸	۲۴	۲۷۴۴	۲۸	۲۵۹۲
توره		-	۲۱	۲۱۶۷	۲۵	۲۳۳۱	۲۹	۲۳۰۲
هندودر		-	۲۳	۱۸۶۳	۲۷	۲۱۰۳	۳۰	۱۹۱۸
قورچی باشی		-	۲۴	۱۵۲۲	۲۸	۱۴۹۷	۳۱	۱۳۷۴
ساروق		-		-	۲۹	۱۳۸۶	۳۲	۱۳۴۵
رازقان		-	۲۵	۴۲۶	۳۰	۴۹۷	۳۳	۸۲۶

منبع: مرکز آمار ایران،۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۲۹- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

بررسی رتبه‌ی شهرهای استان از ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ نیز نشان می‌دهد، رتبه‌ی پنج شهر نخست استان که به ترتیب شامل شهرهای اراک، ساوه، خمین، محلات و دلیجان است، در سراسر این دوره ثابت مانده است. در رده‌بندی ارائه شده شهر مامونیه که طی دوره ۹۰-۱۳۷۵ در رتبه هفتم قرار داشته است، در سال ۱۳۹۵ جای شازند را در رتبه ششم می‌گیرد. همچنین شهر تفرش که طی دوره ۹۰-۱۳۷۵ در جایگاه هشتم قرار داشته است، جایگاه آن با شهر مهاجران عوض شده و به رتبه نهم در سال ۱۳۹۵ افول می‌کند.

از دیگر نکات قابل ذکر باید به انتقال شهر آستانه از رده‌ی نهم در سال ۱۳۷۵ به رده‌ی ۱۶اُم در سال ۱۳۹۵ اشاره کرد که دلیل آن را نه تنها باید در کاهش جمعیت این شهر طی دوره ۲۰ ساله (۹۵-۱۳۷۵)، بلکه باید در تشکیل نقاط شهری جدید در استان نیز جست‌وجو کرد.

در رتبه‌بندی شهرهای کوچک‌تر تغییرات بیشتری به چشم می‌خورد. از تغییرات حایز اهمیت می‌توان به انتقال فرمهین از رتبه‌ی ۲۲اُم به ۱۹اُم و انتقال توره از ۲۵اُم به ۲۹اُم در یک دوره‌ی پنج‌ساله (۱۳۹۵- ۱۳۹۰)، انتقال نراق از رتبه‌ی ۱۵اُم به ۲۸اُم، غرق‌آباد از رتبه‌ی ۱۴اُم به ۲۱اُم و نوبران از رتبه ۱۷اُم به ۲۶اُم در یک دوره‌ی ۲۰ ساله (۱۳۹۵- ۱۳۷۵) و انتقال آشتیان از رتبه‌ی ۱۰اُم به ۱۲اُم، داودآباد از رتبه‌ی ۱۷اُم به ۲۰اُم و پرندک از رتبه‌ی ۱۴اُم به ۱۷اُم طی یک دوره‌ی ۱۰ ساله (۱۳۹۵- ۱۳۸۵) اشاره کرد.

۳-۵-۱-۲- وضعیت نخست شهری در استان مرکزی

وضعیت نخست شهری یک منطقه می‌تواند وضعیت توسعه را تحت‌الشعاع قرار دهد و به طور نامتناسبی نسبت به دیگر شهرها، بزرگتر است. مروری بر روش‌ها و شاخص‌های بررسی میزان نخست‌شهری بیانگر آن است که تاکنون چندین شاخص برای این موضوع بیان شده است که شاخص چهار شهر مهتا یک از مهمترین این روش‌ها است. شاخص مهتا در سال ۱۹۶۴ بهترین روش را برای نخست‌شهری، نسبت اندازه‌ی شهر نخست به چهار شهر اول پیشنهاد کرد.

بعدها ریچاردسون شاخص چهار شهر را با معیارهای قاعده‌ی رتبه ـ اندازه تطبیق داد؛ بدین صورت که اگر براساس قاعده‌ی رتبه ـ اندازه‌ی شهری، اندازه مطلوب شهرها در نظام شهری این‌گونه باشد که شهر اول دو برابر شهر دوم، سه برابر شهر سوم و چهار برابر شهر چهارم باشد؛ بنابراین نسبت شهر اول به مجموع چهار شهر نخست نظام شهری باید برابر ۰/۴۸ باشد (حکمت نیا و موسوی, ۱۳۸۵).

$$\frac{P_1}{P_1+P_2+P_3+P_4}$$

میزان نخست‌شهری استان مرکزی بر اساس شاخص مهتا اگر چه از ۰/۶۶ در سال ۱۳۷۵ به ۰/۶۱ در سال ۱۳۹۵ رسیده است، اما همچنان با وضعیت متعادل فاصله داشته است. در سال ۱۳۷۵، شاخص نخست شهری مهتا در استان مرکزی نمایان‌گر وضعیت فوق برتری شهر اراک در سال ۱۳۷۵ بوده و کاهش آن به ۰/۶۱ در سال ۱۳۹۵، نشان از وضعیت برتری شهر اراک در نظام سکونت‌گاهی استان داشته است.

جدول ۱۰۸- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان مرکزی

شرح	جمعیت شهر نخست	جمعیت شهرهای نخست، دوم، سوم و چهارم	شاخص نخست شهری
نخست شهری ۱۳۷۵	۳۸۸۰۱۶	۵۸۵۷۱۸	۰/۶۶
نخست شهری ۱۳۸۵	۴۷۲۳۲۹	۷۵۰۶۸۸	۰/۶۳
نخست شهری ۱۳۹۰	۵۲۶۱۸۲	۸۳۷۲۹۸	۰/۶۳
نخست شهری ۱۳۹۵	۵۲۰۹۴۴	۸۵۷۸۳۳	۰/۶۱

۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان

امروزه شهرهایی که جریانات فضایی را به خود جذب می‌کنند و به کانون‌های سکونتی حایز اهمیت تبدیل می شوند، با ارائه‌ی فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی، تحصیلی و ... منجر به جذب بیشتر جمعیت می‌گردند. از این‌رو شناخت سلسله‌مراتب جمعیتی شهرها می‌تواند تصویری از سلسله‌مراتب اهمیت و تأثیرگذاری آن‌ها ارائه دهد. امری که پیش‌نیاز تعیین اندازه‌ی بهینه‌ی شهرها و اتخاذ راهبردهای برنامه‌ریزانه در این راستا است. بر اساس اطلاعات سرشماری‌های نفوس و مسکن انجام‌شده در کشور در دوره‌ی ۱۳۹۵- ۱۳۷۵، وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی استان مرکزی از نظر تعداد شهرهای هر رده به صورت زیر رخ نموده است:

الف ـ کلان‌شهرها (بیش از یک میلیون نفر): با توجه به اینکه در این رده‌بندی کلان‌شهر به شهرهای با جمعیت بیش از یک میلیون نفر اطلاق می‌شود، در هیچ از ادوار مورد بررسی کلان‌شهری در استان مرکزی وجود ندارد.

ب ـ شهرهای بسیار بزرگ (۱۰۰۰-۵۰۰ هزار نفر جمعیت): تعداد شهرهای بسیار بزرگ استان مرکزی در سال ۱۳۹۵ برابر با یک مورد است که به شهر اراک مربوط می‌شود. در این رده تا سال ۱۳۹۰ هیچ شهری وجود نداشته است، اما از زمان سرشماری سال ۱۳۹۰، جمعیت اراک به بالای ۵۰۰ هزار نفر رسیده است و از آن زمان تاکنون هیچ شهر دیگری از این مرز عبور نکرده است. با وجود تنها یک شهر در این رده و سهم بسیار پایین آن در تعداد شهرهای استان، ۴۷/۳۷ درصد از جمعیت شهری استان در این رده قرار گرفته است.

پ ـ شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر جمعیت): در سال ۱۳۹۵ هیچ شهر بسیار بزرگی در استان اراک وجود ندارد. در این رده، صرفاً در سرشماری ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ شهر اراک قرار داشته است که با افزایش جمعیت آن در ادوار بعدی به رده‌ی شهرهای بسیار بزرگ منتقل شده است.

ت ـ شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر جمعیت): در تمامی ادوار مورد بررسی تنها شهر ساوه در زمره شهرهای میانی بزرگ محسوب شده است. در حالیکه سهم آن در تعداد شهرهای استان در سال ۱۳۹۵ تنها سه درصد بوده است، ۲۰ درصد جمعیت شهری استان را در خود جای داده است.

ث ـ شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر جمعیت): در تمامی سال‌ها، تنها شهر خمین در گروه شهرهای میانی کوچک قرار گرفته است. در سال ۱۳۹۵، شهر میانی کوچک استان اراک (خمین) با سهم سه درصدی از تعداد شهرهای استان، ۶/۶ درصد از جمعیت شهرهای استان را در خود جای داده است.

ج ـ شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر جمعیت): در سال ۱۳۷۵ تنها شهر محلات در این رده جمعیتی قرار داشته است. اما در سرشماری ۱۳۸۵، شمار شهرهای کوچک استان با ارتقاء شهر دلیجان از شهرهای بسیار کوچک به این رده‌ی جمعیتی، به دو شهر افزایش یافته است که تا سال ۱۳۹۵ نیز ثابت مانده است. دو شهر محلات و دلیجان که در زمره شهرهای کوچک به حساب می‌آیند، در سال ۱۳۹۵ در مجموع ۷/۶۵ درصد از جمعیت شهرهای استان را در شش درصد از تعداد این شهرها سکونت داده‌اند.

چ ـ شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر جمعیت): در نخستین دوره‌ی مورد بررسی در سال ۱۳۷۵، تعداد شهرهای بسیار کوچک استان مرکزی به چهار شهر دلیجان، شازند، مامونیه و تفرش محدود می شود. در دوره‌ی ۱۳۸۵ با انتقال شهر دلیجان به طبقه بالاتر، شمار شهرهای این طبقه جمعیتی به سه شهر محدود شده و در سال ۱۳۹۰ با تشکیل شهر مهاجران و قرارگیری آن در زمره شهرهای بسیار کوچک، مجددا شمار شهرهای واقع در این طبقه جمعیتی، به چهار شهر ارتقاء یافته است و تا سال ۱۳۹۵ نیز تغییری نکرده است.

ح ـ روستا ـ شهرهای بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر جمعیت): در نخستین دوره‌ی سرشماری در سال ۱۳۷۵ تعداد روستا ـ شهرهای بزرگ استان مرکزی پنج مورد است. در سال ۱۳۸۵ با تبدیل نقاط روستایی به نقاط شهری و ورود آن‌ها به این رده شاهد تغییراتی در تعداد روستا-شهرهای بزرگ استان مرکزی بوده‌ایم؛ چراکه شمار شهرهای واقع در این طبقه به نه شهر در همین سال ارتقاء می‌یابد. در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ نیز تعداد شهرهای این طبقه جمعیتی با تغییراتی که در نتیجه‌ی افزایش جمعیت روستا- شهرهای کوچک و ورود آن‌ها به این رده حاصل شده، دستخوش تغییراتی شده است و به ۱۰ شهر در سال ۱۳۹۰ و ۱۳ شهر در سال ۱۳۹۵ ارتقاء یافته است.

ح ـ روستا ـ شهرهای کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر): در آغاز دوره‌ی مورد مطالعه یعنی در سال ۱۳۷۵ تعداد روستا- شهرهای کوچک استان چهار مورد است، اما در دوره‌ی ۸۵- ۱۳۷۵ این تعداد با جهشی ناگهانی که می‌توان آن‌را ناشی از تغییرات تعریف رسمی از شهر و نیز افزایش جمعیت روستاهای استان دانست، به طور

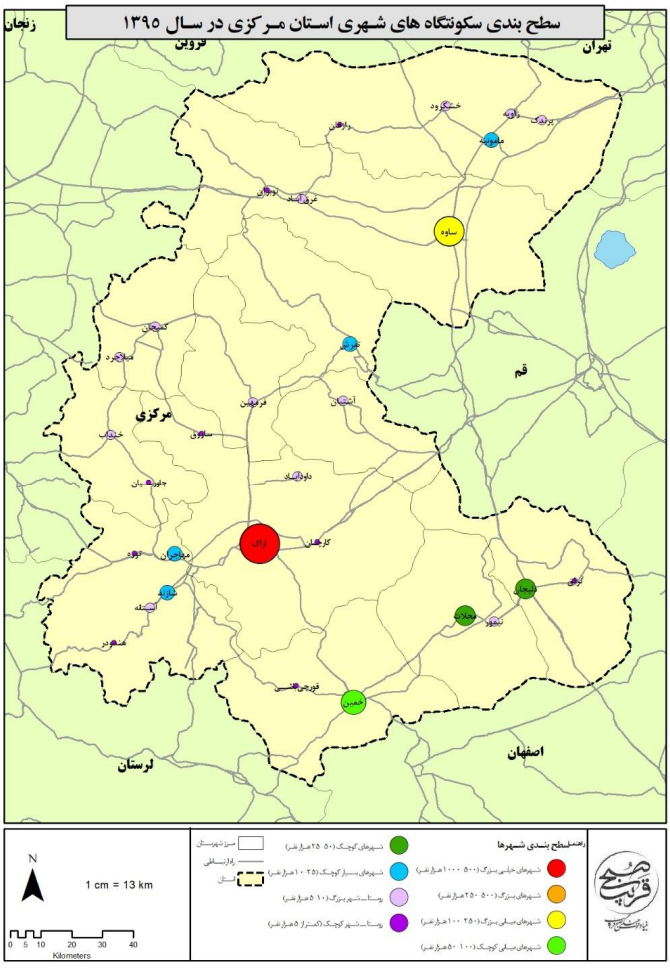
ناگهانی افزایش شدیدی را تجربه کرده و به نه مورد در سال ۱۳۸۵ و ۱۱ مورد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. اما در دوره‌ی پایانی در نتیجه‌ی تغییرات و داد و ستدهای این رده با رده‌های پائین‌تر و بالاتر از خود، نهایتاً تعداد روستا- شهرهای کوچک استان در سال ۱۳۹۵ به ۱۲ مورد رسیده یافته است.

در مجموع پراکنش جمعیت در سطح شهرهای استان را می‌توان به طور طبیعی در تعداد کمی از سکونتگاه‌های رده‌های بالاتر و تعداد بسیار زیادی از سکونتگاه‌های رده‌های پایین‌تر بازشناسی کرد. این در حالی است که سهم جمعیتی این رده‌ها معمولاً با سهم تعداد آن‌ها نسبت وارونه دارد، به طوری‌که به ویژه در زمینه‌ی تنها شهر بسیار بزرگ استان یعنی اراک، علی‌رغم سهم عددی بسیار کم آن، حدود ۴۷/۳۷ درصد از جمعیت شهرهای استان را در سال ۱۳۹۵ در خود جای داده است. در مقابل روستا ـ شهرهای استان با فراوانی ۷۲/۶ درصد، تنها ۱۱ درصد از جمعیت شهری استان را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۱۰۹-روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
شهرهای بسیار بزرگ (۱۰۰۰-۵۰۰ هزار نفر)	-	-	ارک	اراک
شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر)	اراک	اراک	-	-
شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر)	ساوه	ساوه	ساوه	ساوه
شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر)	خمین	خمین	خمین	خمین
شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر)	محلات	محلات، دلیجان	محلات، دلیجان	محلات، دلیجان
شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر)	دلیجان، شازند، مامونیه، تفرش	شازند، مامونیه، تفرش	شازند، مامونیه، تفرش، مهاجران	شازند، مامونیه، تفرش، مهاجران
روستا ـ شهر بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	آستانه، آشتیان، کمیجان، زاویه، نیمور	میلاجرد، آشتیان، کمیجان، خنداب، آستانه، پرندک، زاویه، نیمور، داودآباد	میلاجرد، کمیجان، آشتیان، خنداب، آستانه، پرندک، زاویه، نیمور، داودآباد، خشکرود	میلاجرد، کمیجان، آشتیان، خنداب، شهباز، نیمور، آستانه، پرندک، زاویه، فرمهین، داودآباد، غرق آباد، خشکرود
روستا ـ شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	غرق آباد، نراق، فرمهین، نوبران	غرق آباد، فرمهین، نراق، توره، نوبران، هندودر، قورچی باشی، رازقان	غرق آباد، جاورسیان، فرمهین، کارچان، نراق، توره، نوبران، هندودر، قورچی باشی، ساروق، رازقان	جاورسیان، آوه، کارچان، نوبران، خنجین، نراق، توره، هندودر، قورچی باشی، ساروق، رازقان

منبع: مرکز آمار ایران،۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نقشه ۱۱- سطح‌بندی سکونتگاه‌های شهری استان مرکزی

به طور کلی می‌توان بر اساس طبقات جمعیتی شهرها، الگوی نامتوازن شبکه شهری استان مرکزی را به لحاظ جمعیت مشاهده نمود؛ به طوریکه در حدود ۸۴/۸ درصد از شهرهای استان که جمعیتی کمتر از ۲۵ هزارنفر داشته‌اند، تنها ۱۸/۲۸ درصد از جمعیت شهری استان را در سال ۱۳۹۵ در خود جای داده‌اند و در مقابل تنها شهر اراک ۴۷ درصد از جمعیت شهری را به خود اختصاص داده است. این مهم حاکی از عدم تعادل و توازن در نحوه توزیع جمعیت در سلسله مراتب نظام شهری استان است. بر اساس آنچه گفته شد بررسی وضعیت توزیع جمعیت شهری در سلسله مراتب اندازه شهری بیانگر دو موضوع مهم به شرح زیر است:

- بررسی شاخص نخست شهری در سطح استان اراک نشان از برتری شهر اراک نسبت به سه شهر نخست استان دارد؛ چراکه شهر اراک به عنوان مرکز استان اراک با داشتن جمعیتی معادل ۵۲۰۹۴۴ نفر در سال ۱۳۹۵، بیشترین جمعیت شهری را در خود جای داده و از نظر اندازه جمعیتی با شهر دوم استان (ساوه) در سال ۱۳۹۵، اختلافی در حدود ۲/۵ برابر و با شهر سوم استان (خمین) اختلافی بیش از هفت برابری دارد.
- از نظر سلسله مراتب اندازه شهرها، نظام سکونت‌گاهی استان دارای عدم توازن و تعادل در توزیع اندازه شهری است؛ چراکه به علت خالی بودن طبقه جمعیتی شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر)، شکاف جمعیتی در میان نظام شهری استان کاملا مشهود است.این درحالی است که مجموعاً سه شهر اراک، ساوه و خمین، ۷۴ درصد از جمعیت شهری استان را در خود جای داده‌اند.

۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان

استقرار و پیدایش یک شهر بیش از هر چیز تابع شرایط محیطی و موقعیت جغرافیایی و سپس عوامل اقتصادی و اجتماعی است. زیرا عوارض و پدیده‌های طبیعی در مکان‌گزینی، پراکندگی، حوزه نفوذ، توسعه فیزیکی، مورفولوژی شهری و امثال آنها اثر قاطعی دارند و به عنوان یک عامل مؤثر عمل می‌کنند.

استان مرکزی در زاویه برخورد دو رشته کوه البرز و زاگرس واقع است. ناهمواری‌های این استان را قسمت‌هایی از کوه‌های مرکزی و پیشکوه های داخلی زاگرس تشکیل می‌دهد. پست‌ترین نقطه استان در دشتی در جنوب ساوه (با ۹۵۰ متر ارتفاع) و بلندترین نقطه آن قله شهباز (با ۳۳۸۸ متر ارتفاع) در رشته کوههای راسوند قرار دارد. حدود ۲۵ درصد مساحت استان را دشت‌ها و ۷۵ درصد آن را کوهستان‌ها و کوهپایه ها تشکیل می‌دهند.

مهم‌ترین ارتفاعات شمال استان از کوه‌های زرند به سمت غرب تا کوه‌های اینچه قاره که بلندترین قله این قسمت است، در بخش خرقان زرندیه امتداد می‌یابد. بلندترین قله این ارتفاعات در بخش زرند ساوه به نام کوه قلیچ است. در قسمت غرب استان دو رشته کوه در دو سمت رود قره چای از جنوب به شمال امتداد می‌یابد. رشته غربی قره چای به ارتفاعات الوند در همدان می پیوندد و رشته شرقی آن به تدریج ارتفاع خود را از دست داده و به کوههای وفس متصل می شود. از ارتفاعات مهم قسمت شرقی، قله مودر در غرب شهر اراک را می‌توان نام برد. جنوب استان را کوههای مرتفعی در بر می گیرد که مهم ترین آنها در جنوب غربی رشته کوههای راسوند و سفیدخوانی است و بلندترین قله در کوههای راسوند قله شهباز است. امتداد این رشته کوه‌ها به طرف جنوب شرقی، به کوه‌های الوندلکان در غرب خمین می رسد. سپس این رشته کوهها به ارتفاعاتی در

جنوب خمین متصل شده و با ارتفاعات تخته کوه یکی می شود و پس از قطع شدن بوسیله درهٔ قم رود به ارتفاعات اردل و جاسب و کهک قم وصل می‌گردد. بلندترین قله بین دلیجان و کهک، کوه غلیق است.

۳-۵-۲- نظام روستانشینی

جمعیت روستانشینی در سال‌های اخیر، همواره سهم کمتری از کل جمعیت کشور را داشته است و به طور متناوب این سهم کمتر شده است. طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن، رشد جمعیت روستایی کشور تنها در دهه ۷۵-۱۳۶۵ نرخ مثبت ۰/۳ را تجربه کرده است و سایر دوره سرشماری با رشد منفی روبه رو بوده است. در طول این دوره نسبت روستانشینی در کشور از ۴۵/۲ به ۲۶ درصد کاهش یافته و مطابق سرشماری سال ۱۳۹۵ تنها ۲۰/۷ میلیون نفر از جمعیت ۷۹/۹ میلیون نفری کشور را ساکنان روستایی شامل می‌شود. به عبارت دیگر در بازه زمانی مورد مطالعه با وجود افزایش ۱/۶ برابری جمعیت کل کشور، جمعیت روستایی حدودا هشت درصد کاهش یافته است و از سهم آن نسبت به جمعیت کل کشور حدود ۲۰ درصد کاسته شده است. بنابراین روند حاکم بر کل کشور در طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، کاهش جمعیت روستایی در مقابل افزایش جمعیت کل کشور و در نتیجه کاهش چشمگیر سهم جمعیت روستانشین نسبت به جمعیت کل است.

در استان مرکزی تعداد جمعیت روستایی استان در چند دهه اخیر همواره با سرعت بسیار بالایی روندی نزولی داشته است؛ به طوری‌که استان مرکزی از سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۹۵ نصف جمعیت روستایی خود را از دست داده و در ۳۰ سال گذشته از جمعیت روستایی استان ۲۷۶ هزار نفر کم شده است. لازم به ذکر است که در دوره مطالعاتی ۹۵-۱۳۶۵ همواره از سهم جمعیتی روستایی استان نیز از کل جمعیت روستایی کشور کاسته شده است؛ به گونه‌ای که استان مرکزی در سال ۱۳۶۵ با جمعیت روستایی ۶۰۵۹۸۲ نفر سهمی معادل ۲/۶۸ درصد از جمعیت روستایی کشور را به خود اختصاص داده، اما با کاهش حجم جمعیت روستایی استان در سال ۱۳۹۵ به ۳۲۹۶۹۰ نفر، سهم آن در کل جمعیت روستایی کشور نیز به ۱/۵۹ درصد کاهش یافته است.

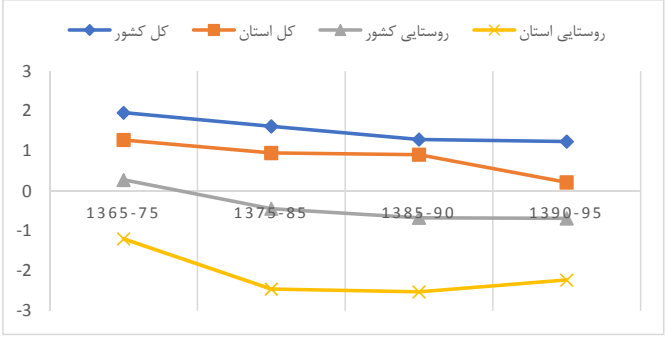
در ارتباط با نرخ رشد جمعیت روستایی کشور می‌بایستی خاطر نشان کرد که برای اولین بار در دوره ۸۵-۱۳۷۵ روند تغییرات جمعیت روستایی کشور، معکوس و منفی شده در حالی که روند منفی نرخ رشد جمعیت استان مرکزی نه تنها آنکه یک دهه زودتر بلکه با سرعت بسیار بیشتری به وقوع پیوسته و از دوره ۷۵-۱۳۶۵ آغاز شده است. این خود حاکی از آن است که روند تخلیه آبادی‌های استان از جمعیت و کاهش گرایش به روستانشینی در استان مرکزی با شدت بیشتری نسبت به کشور دنبال شده است؛ به طوری‌که در دوره ۹۰-۱۳۸۵، متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی استان مرکزی، در پایین‌ترین حد خود و بسیار پایین‌تر از متوسط کشوری و برابر با

۲/۵۲- درصد بوده و این در حالیست که متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی کشور در همین دوره ۰/۶۷- محاسبه شده است. لازم به ذکر است که در پنج سال ۹۵-۱۳۹۰ همچنان سرعت کاهش جمعیت روستایی استان نیز در مقایسه با کشور بسیار بیشتر بوده؛ به‌طوری که نرخ رشد جمعیت روستایی استان در همین دوره برابر با ۲/۲۳- درصد محاسبه شده و این در حالیست که نرخ رشد جمعیت روستایی کشور ۰/۶۸- درصد در دوره مشابه بدست آمده است. با توجه به آنچه گفته شد، روند کاهش جمعیت روستان نشین استان طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ با سرعت بسیار بیشتری در مقایسه با کشور اتفاق افتاده است؛ چراکه نرخ رشد جمعیت روستان نشین استان طی این دوره ۲/۰۱- درصد بوده و این در حالی است که در سطح کشور و طی دوره مذکور میزان این شاخص معادل ۰/۲۸- درصد محاسبه شده است.

جدول ۱۱۰-تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۶۵

شرح	جمعیت روستایی				
	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	۲۲۶۰۰۴۴۹	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۰۷۷۹۴۲۳
استان	۶۰۵۹۸۲	۵۳۷۲۶۵	۴۱۹۱۸۴	۳۶۸۹۵۸	۳۲۹۶۹۰
سهم استان از کشور	۲/۶۸	۲/۳۱	۱/۸۹	۱/۷۲	۱/۵۹
شرح	نسبت روستانشینی				
کشور	۴۵/۷۱	۳۸/۶۹	۳۱/۵۴	۲۸/۶۱	۲۶
استان	۵۶/۰۰	۴۳/۷۲	۳۱/۰۲	۲۶/۰۹	۲۳/۰۶
شرح	متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)				
	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۶۵-۹۵
روستایی کشور	۰/۲۸	-۰/۴۴	-۰/۶۷	-۰/۶۸	-۰/۲۸
روستایی استان	-۱/۲	-۲/۴۵	-۲/۵۲	-۲/۲۳	-۲/۰۱

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۳۰- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور

۳-۶- نظام زیربنایی

نظام زیربنایی استان مرکزی در دو بخش نظام حمل و نقل و ارتباطات و نظام زیربنایی انرژی مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۶-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات

حمل و نقل استان مرکزی بر پایه سه حوزه حمل‌ونقل جاده‌ای، ریلی و حمل‌ونقل هوایی استوار است که در ادامه به بررسی این زیربخش‌ها پرداخته می‌شود.

۳-۶-۱-۱- حمل و نقل جاده‌ای استان مرکزی

استان مرکزی در زمینه زیرساخت‌های حمل و نقل جاده‌ای با محدودیت‌هایی رو به رو است، ؛ بر اساس آمار ارائه شده

- نسبت طول آزادراه و بزرگراه به جمعیت ۴۶/۸ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که وضعیت این شاخص مناسب‌تر از میانگین کشور است؛
- نسبت طول راه‌های شریانی به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۴۹/۷ کیلومتر است که از این نظر استان جایگاه نامناسب تری نسبت به میانگین کشور دارد؛
- نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۴۰ کیلومتر است که جایگاه استان نسبت به کشور مناسب تر است؛
- نسبت طول راه‌های روستایی به جمعیت روستایی ۱۰۸۹ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که از نظر این شاخص استان وضعیت مناسب‌تری نسبت به کشور دارد.
- استان از نظر تعداد تجهیزات راهداری، تعداد پایانه‌های باری و مسافربری نسبت به جمعیت وضعیت مناسب‌تری را نسبت به میانگین کشور دارد.
- استان از نظر تعداد کشته شدگان جاده‌ای نسبت به جمعیت با ۳۰ نفر کشته شده در تصادفات جاده‌ای به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت دارای وضعیتی نامناسب‌تری از میانگین کشور است.

جدول ۱۱۱- مقایسه شاخص‌های حمل‌ونقل جاده‌ای استان و کشور

شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای در سال ۱۳۹۸	کشور	مرکزی	وضعیت نسبت به کشور
نسبت طول آزادراه و بزرگراه به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت(کیلومتر به نفر)	۲۵/۸	۴۶/۸	مناسب تر
نسبت طول راه‌های شریانی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت(کیلومتر به نفر)	۷۵/۶	۴۹/۷	نامناسب تر
نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)	۳۱/۶	۴۰/۶	مناسب تر
نسبت طول راه‌های روستایی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت روستایی(کیلومتر به نفر)	۶۴۵/۲	۱۰۸۹/۵	مناسب تر
طول کل راه‌ها نسبت به ماشین آلات و تجهیزات راهداری (کیلومتر به دستگاه)	۱۵/۰	۱۰/۲	مناسب تر
نسبت راه‌های ترانزیتی به پایانه‌های باربری(کیلومتر به پایانه)	۳۰۴/۵	۱۹۳/۷	مناسب تر
پایانه مسافربری به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (پایانه به ازای نفر)	۰/۴۲	۰/۵۶	مناسب تر
تعداد کشته شدگان جاده‌ای به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت	۱۴/۰	۳۰/۰	نامناسب تر

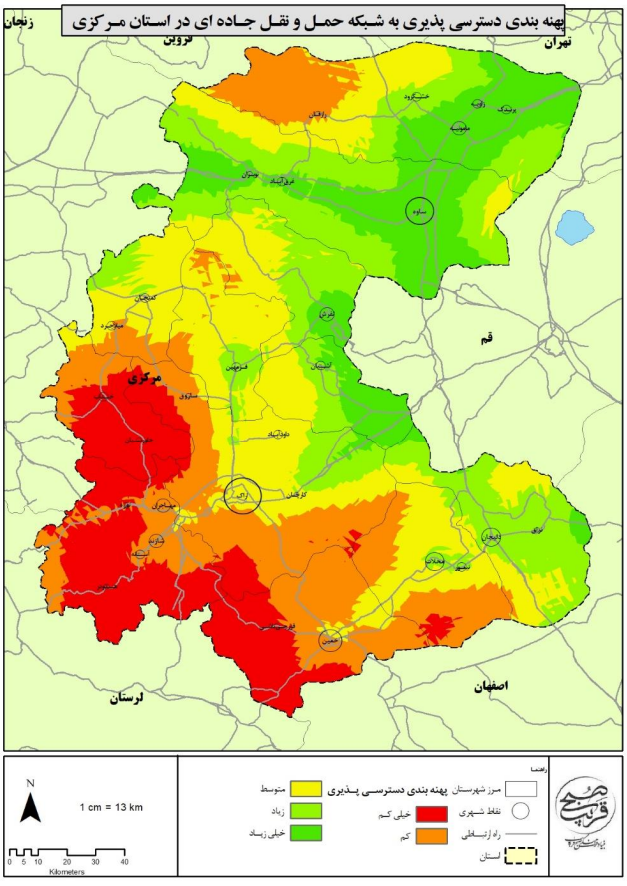
منبع: سازمان راهداری و حمل و نقل جاده‌ای کشور، ۱۳۹۸

عوامل مختلفی در شکل‌گیری شبکه راه‌های استان مرکزی تأثیر داشته است که در اینجا به مهمترین این عوامل اشاره شده است.

- همجواری با استان تهران و قرارگیری در مسیر تهران- اصفهان و تهران- بغداد، موقعیت جغرافیایی استان و قرارگیری بر مسیر کریدورهای بین المللی و ترانزیتی کشور زمینه ساز عبور شبکه‌های جاده‌ای و ریلی از این استان که مرکز کشور را از یکسو به مرزهای شمالی و شمال غربی و از سویی دیگر به مرزهای غربی کشور پیوند می‌زند و این موضوع یکی از مهمترین عوامل شکل گیری شبکه ارتباطی استان است.

۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری

بررسی وضعیت دسترسی‌پذیری استان نشان می‌دهد، نوار شمالی، نوار جنوبی و نوار مرکزی استان به واسطه ضعف دسترسی به آزادراه‌ها و بزرگراه‌ها کمترین دسترسی‌پذیری را به شبکه حمل و نقل جاده‌ای دارد و پهنه‌های شمالی(همجوار با استان تهران و همدان با مرکزیت شهر ساوه) و جنوبی(همجوار با استان قم و لرستان با مرکزیت شهر اراک)دارای بیشترین دسترسی‌پذیری هستند.

نقشه ۱۲-پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری در استان مرکزی

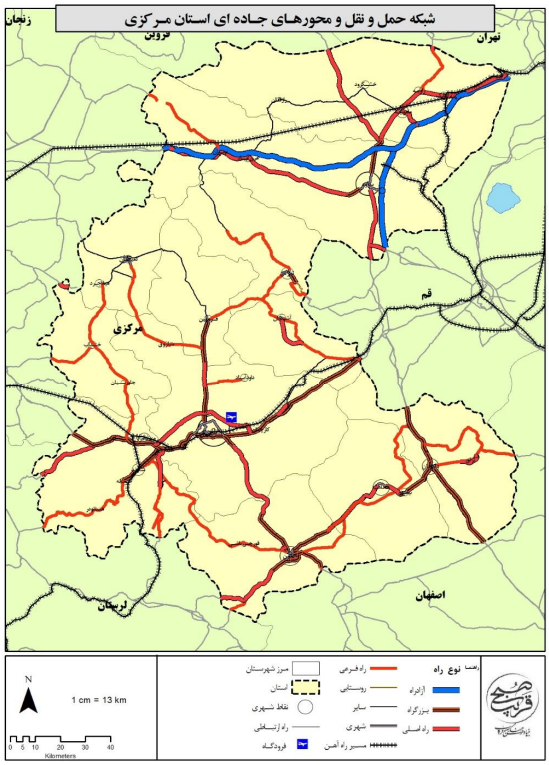
۳-۶-۱-۳- حمل و نقل ریلی

استان مرکزی از نظر دسترسی به راه آهن دارای جایگاه ویژه ای است به نحوی که در مسیر دو محور شمال جنوب و شرق غرب قرار گرفته است و در واقع شاه راه ارتباطی برای راه آهن کشور به شمار می‌رود، لذا محدوده اداره کل راه آهن استان مرکزی، از خروجی ایستگاه سواریان کیلومتر ۲۳۷ واقع در استان قم شروع و پس از عبور از استانهای مرکزی و همدان از یک سو به ایستگاه کرمانشاه کیلومتر ۶۰۲ واقع در استان کرمانشاه و از سوی دیگر به ایستگاه مومن آباد کیلومتر ۴۰۰ واقع در استان لرستان منتهی می‌شود و مرکز آن درشهر اراک قرار دارد. مهمترین ایستگاه بارگیری راه آهن(سمنگان) در این استان قرار دارد و بیشترین سهم بارگیری در

ناحیه مربوط به پخش فرآورده‌های نفتی می‌باشد که از ایستگاه سمنگان منشعب شده و پتروشیمی اراک جایگاه دوم در بیشترین سهم بارگیری را دارد که محصولات آن توسط راه آهن به خارج از کشور صادر می گردد.

۳-۶-۱-۴- حمل و نقل هوایی و فرودگاه‌ها

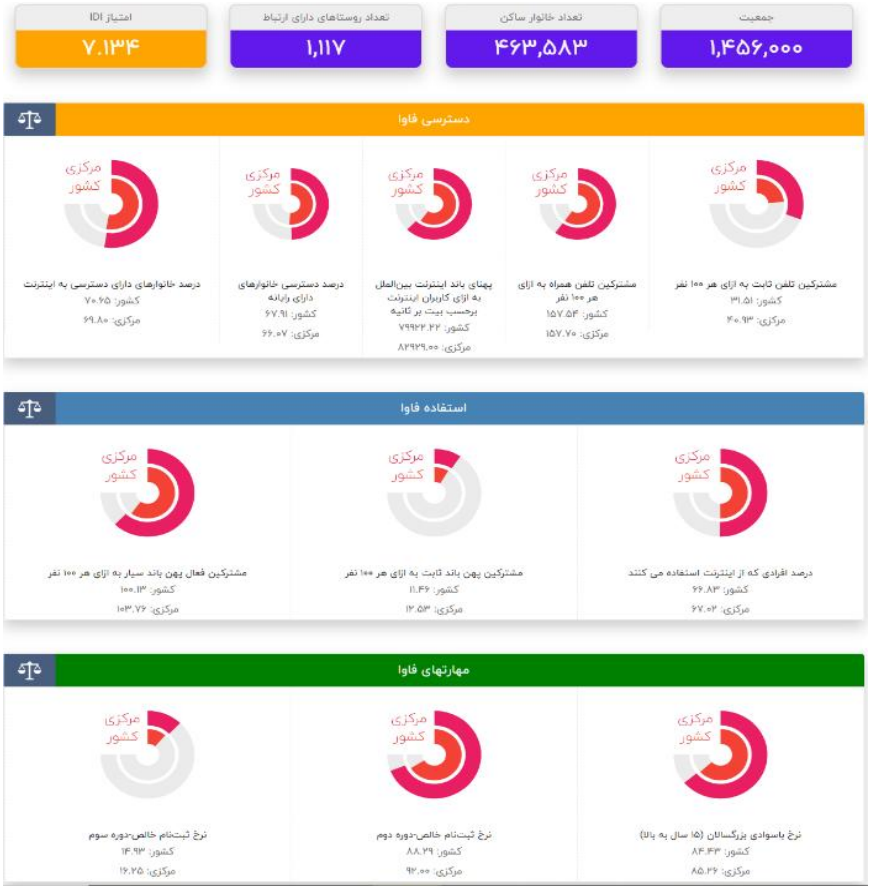
در سال ۱۳۶۶ کار مطالعاتی احداث این فرودگاه از طریق استان مرکزی و با نظارت سازمان هواپیمایی کشوری، در شمال شرقی شهرستان اراک و در قسمت کویر میقان، هم‌جوار با اکوتوریسم دریاچه نمک میقان، در اراضی به وسعت ۴۷۰ هکتار آغاز شد و در شهریور ۱۳۷۸ با اتمام کار عملیات احداث ساختمان‌های اداری و جانبی و باند پروازی افتتاح شد. پس از افتتاح تا سالها محدودیت‌هایی برای استفاده از فرودگاه وجود داشت و برای پروازهای خاص از آن استفاده می‌شد. در نهایت از خرداد سال ۱۳۹۵ با برقراری ۳ پرواز در هفته، در مسیر اراک–مشهد و بالعکس همچنین، اراک –عسلویه این فرودگاه مجدداً آغاز به کار کرد.

نقشه ۱۳–شبکه حمل و نقل استان مرکزی

۳-۶-۱-۵- فناوری اطلاعات و ارتباطات

بررسی وضعیت استان مرکزی از نظر شاخص IDI در اسفند سال ۱۳۹۹ نشان دهنده جایگاه ۹ ام استان در بین استان‌های کشور است؛ که بررسی زیرشاخص‌ها برای استان نشان می‌دهد، استان در زیرشاخص مهارت استفاده از فناوری اطلاعات دارای رتبه ۹ ام، در زیرشاخص دسترسی به خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ام و در زیرشاخص میزان استفاده از خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ام در بین استان‌های کشور قرار دارد. لذا این استان جزء استان‌های برخوردار کشور از نظر دسترسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

شکل ۲- شاخص فناوری اطلاعات در استان مرکزی ۱۳۹۹

منبع: درگاه پایش جامعه اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹

۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب

استان مرکزی با این که فاقد میادین نفت و گاز است اما به واسطه موقعیت ارتباطی اش از زیرساخت‌های پالایش و انتقلا نفت و گاز برخودار است و نظام انرژی استان بر اساس شبکه توزیع و خطوط انتقال استوار است، که در ادامه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق

طول شبکه توزیع برق در سطح استان ۵۲۴۴ کیلومتر است. نیروگاه برق شازند با ظرفیت نامی هزارکیلو وات، ۷۱۳۴ میلیون کیلووات ساعت بصورت ناخالص برق تولید می‌کند. از ۱۶۰۳ آبادی استان ۱۱۷۴ آبادی دارای برق بوده و ۱۱۷۰۱۵ خانوار را تحت پوشش قرار می‌دهد، که از این نظراستان در وضعیت مناسبی قرار دارد.

مهمترین نیروگاه استان نیروگاه شازند است که این نیروگاه در زمینی به مساحت ۲۴۰ (دویست و چهل) هکتار در کیلومتر ۱۵جاده اراک – بروجرد، محور فرعی ازنا و در شرق پالایشگاه شازند در مجاورت راه آهن سراسری تهران- جنوب واقع گردیده است. توربین نیروگاه از نوع KN325 ضربه‌ای و عکس‌العملی ساخت کشور چین می‌باشد و از سه سیلندر LP، HP، IP تشکیل می‌شود. برق تولیدی از طریق پست ۲۳۰ کیلو ولت نیروگاه که توسط شرکت سهامی برق منطقه ای باختر احداث گردیده به شبکه سراسری انتقال داده می‌شود.

۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز

بر اساس آخرین آمار شرکت گاز استان مرکزی تمام خانوارهای شهری استان و ۹۸٪ خانوارهای روستایی(۹۷۰ روستا و ۱۰۵۱۶۹ خانوار) از نعمت گاز برخودار شده‌اند. تعداد شهرک‌های صنعتی بهره‌مند از گاز طبیعی استان ۱۸ مورد و نواحی صنعتی بهره‌مند ۱۱ مورد است.

از نظر زیرساخت‌های نفت استان باتعداد ۹۳۹۶ مصرف کننده و یک میلیلیارد و ۸۱۴ میلیون لیتر، خمین با ۲۰۰۰ مصرف کننده وتوزیع سالانه ۱۳۱ میلیون لیتر، دلیجان با ۱۴۰۰ مصرف کننده و ۱۶۲ میلیون لیتر و ساوه با ۴۰۰۰ مصرف کننده وتوزیع ۶۴۲ میلیون لیتر فرآورده در سال و تعداد ۶۸۷ نقطه عرضه سوخت برخوردار است. انبارنفت این استان با عنوان انبارنفت سردارسرلشگرشهید رحیم آنجفی درکیلومتر ۲۰ جاده شازند و د رمجاورت پالایشگاه قرارداشته و با وجود ۳۶مخزن، ظرفیت ذخیره سازی ۱ میلیارد و ۴۰ میلیون لیتر انواع فرآورده نفتی را داراست.

زیرساخت‌ها نفتی استان روزانه حدود ۱۵ میلیون لیتر فرآورده نفتی را به استان‌های تهران، البرز، قم، همدان، کرمانشاه، لرستان، خوزستان و برخی از استان‌های دیگر ارسال می‌کنند و همچنین سوخت نیروگاهها ی حرارتی شازند اراک، شهید رجایی، شهید مفتح، بیستون، سیکل ترکیبی قم، رودشور و نکاء وبرخی نیروگاه‌های دیگر را تأمین می‌نمایند.

شرکت ملی پخش فرآورده‌های نفتی استان مرکزی با برخورداری از۱۰۴ نقطه بارگیری که درحال حاضر از ۴۰ نقطه آن استفاده می‌گردد آمادگی بارگیری، تا ۴ برابر تولیدات پالایشگاه را دارد. سازه بارگیری اتوماتیک مخزن‌دارهای راه آهن تنها سیستم اتوماتیک کشوراست که عملیات بارگیری انواع فرآورده ها رابه صورت کاملا مکانیزه انجام می‌دهد. قدرت بارگیری نفتکوره توسط این سازه از۲ میلیون لیتر به ۴ میلیون لیتر در روز، رسیده و درشرایط بحرانی تا ۷ میلیون لیترقابل افزایش است. به منظور دستیابی سریع مصرف کنندگان به فراورده‌های نفتی و جلوگیری ازاتلاف وقت، ممانعت ازاستهلاک تجهیزات، کاهش تعمیرات و ارسال سریع فرآورده‌های دریافتی ازپالایشگاه به مخازن خطوط لوله، قدرت انتقال فرآورده‌های نفتی از ۳۵۰ هزار لیتردر ساعت به ۷۰۰ هزار لیتر ارتقاء یافته است.

انبارنفت این منطقه مجهزبه سیستم کنترل صنعتی dcs می‌باشد و کلیه فعالیتها که شامل رسیدن فرآورده‌ها ازپالایشگاه تا خطوط لوله-انبارش وذخیره سازی درمخازن-انتقال وتوزیع فرآورده ها ازطریق نفتکش‌ها – مخزندار راه آهن - جایگاه پمپ بنزین وخطوط لوله توسط این سیستم کنترل می‌شود و به واسطه بهره‌گیری ازاین تجهیزات، انبارنفت این منطقه تنها انبارنفت مکانیزه کشوراست. درحال حاضرحدود۴۰۰ دستگاه نفتکش وگازکش ازطریق ۴ شرکت حمل ونقل فرآورده‌های نفتی، برای سوخت‌رسانی منظم وبرنامه‌ریزی شده، با این شرکت همکاری می‌نمایند.

۳-۶-۲-۳- استحصال و تأمین آب

علاوه بر تمامی شهرهای استان از روستاهای استان مرکزی، ۸۵۵ روستا تحت پوشش شرکت آب و فاضلاب هستند که از لحاظ جمعیتی بیش از ۹۰ درصد ساکنین روستاها تحت پوشش این شرکت قرار دارند.

در کشور به طور متوسط ۵۵ درصد از منابع آب زیرزمینی استفاده می‌شود و در استان مرکزی میزان استفاده از منابع آب زیرزمینی ۸۵ درصد است که بیش از میانگین کشوری است. دشت ساوه یکی از دشت‌هایی که بیشترین افت میزان آب زیرزمینی را دارد و سالانه حدود ۷۹ میلیون متر مکعب کسری مخزن در دشت ساوه وجود دارد که وضعیت این دشت را بحرانی کرده است.

جدول ۱۱۲: میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲

عنوان	واحد	مقدار
منابع آب سطحی		
حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۱۰۸۲
حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان، یا ورودی به دریاچه ها، کفه ها و کویرها)	میلیون مترمکعب	۲۰۰
حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان	میلیون مترمکعب	۱۲۰
منابع آب زیرزمینی		
حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۹۶۷
حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها	میلیون مترمکعب	۱۹۱۷
حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها	میلیون مترمکعب	۱۶۲
حجم سالانه تخلیه از قنوات	میلیون مترمکعب	۳۵۴
میزان کل برداشت و مصارف		
میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۲۲۵۱
اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۲۱۶
میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان	میلیون مترمکعب	۴۱۴/۱
حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)	میلیون مترمکعب	۲۶۶۵/۱
مصارف سالانه کشاورزی	میلیون مترمکعب	۲۵۲۹/۵
مصارف سالانه شرب	میلیون مترمکعب	۱۱۰/۷
مصارف سالانه صنعت	میلیون مترمکعب	۲۴/۸

منبع: دفتر مطالعات پایه منابع آب، وزارت نیرو، ۱۳۹۲

بررسی میزان مصرف منابع در سال ۱۳۹۲ نشان دهنده سه موضوع اساسی است، نخست سهم برداشت از منابع زیرسطحی ۸۵ درصد و برداشت از منبع آب سطحی ۱۵ درصد آب مصرفی استان است. دوم استان در وضعیت اضافه برداشت به میزان ۱۰ درصد بیش از توان منابع آب زیرزمینی قرار داد و سوم سهم بالای مصرف در بخش کشاورزی است، به طوری که بیش از ۹۴ درصد منابع سطحی و زیرسطحی در بخش کشاورزی مصرف شده است و سهم بخش صنعت به حدود ۱ درصد منابع محدود بوده است و حدود ۵ درصد مربوط به مصارف شرب بوده است.

۳-۷- بررسی نظام مدیریتی

۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی

در این قسمت مطالعات سیستم مدیریتی حاکم بر استان مرکزی بررسی و تحلیل می‌گردد. این سیستم همچون بستر (Platform) و چارچوبی است که کلیه فرآیندها و اقدامات توسعه‌ای، هم در حوزه نرم‌افزاری (سازمانی، اداری، حقوقی و ...) و هم در حوزه سخت‌افزاری (اجرا، تدرکات، نظارت و ...)، از طریق این سیستم و نظام موجود صورت می‌گیرد. در واقع می‌توان گفت توسعه پایدار و متوازن استان از یک سو، به کلیه

برآوردها، تحلیل‌ها و راهکارهای فنی و تخصصی توسعه استان و از سوی دیگر به نحوه اجرای نتایج و محصول مطالعات آمایش که حاصل کارآمدی و اثربخشی نظام مدیریتی است، وابسته است. دستیابی به اهداف طرح آمایش استان نیازمند استفاده حداکثری از ظرفیت‌های قانونی و حقوقی موجود در نظام مدیریتی و شناسایی خلاءها و کمبودهای قانونی و اداری و رفع آن‌هاست، تا از این طریق امکان تحقق حداکثری پروژه‌ها و اقدامات برنامه‌ریزی شده در مطالعات آمایش استان فراهم گردد.

نظام برنامه‌ریزی و مدیریت در کشور به صورت متمرکز، از بالا به پایین و به صورت بخشی و تخصصی است. به عبارت دیگر، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی اجرایی و بودجه‌ریزی به صورت متمرکز از مرکز و در سطح ملی صورت می‌گیرد و سهم هر یک از وزارت‌خانه‌ها (دستگاه‌های اجرایی تخصصی) مشخص و به آن‌ها ابلاغ می‌شود و آن‌ها نیز به صورت سلسله‌مراتبی به دستگاه‌های متناظر در استان و شهرستان ابلاغ نموده و سپس فرآیندهای اجرایی را مطابق آیین‌نامه‌های سازمان برنامه و بودجه کشور، انجام می‌دهند. نظام پایش و نظارت عملکرد نیز متناسب با همین سیستم سلسله‌مراتبی از سطح خرد به کلان تهیه و جهت برنامه‌ریزی‌های آینده بکارگرفته می‌شود. در این نظام انجام هماهنگی‌های بین بخشی از طریق تشکیل ستادها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های متشکل از نمایندگان دستگاه‌ها زیر نظر عالی‌ترین مقام مرتبط ملی، استانی یا شهرستانی، صورت می‌گیرد.

اجرای آمایش سرزمین در مقیاس استان مرکزی و شهرستان‌های آن در چارچوب نظام مدیریتی مذکور با چالش‌هایی مواجه است که مهمترین آن‌ها به شرح زیر است:

- عدم ثبات مدیریتی و تغییر زیاد در مدیران و معاونان با توجه به مسائل سیاسی؛
- ضعف در توجه به پیامدهای اجتماعی و سیاسی تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌های اتخاذشده توسط مدیران؛
- عدم توجه جدی به مشکلات و مسائل و درخواست‌های انجمن‌های صنفی و کارگری؛
- تصمیم‌گیری از مرکز و بالا به پایین بدون جلب مشارکت و رضایت شهروندان و بازیگران اصلی توسعه استان؛
- تعارض بین مدیران مرکز استان با مراکز شهرستان‌ها؛
- وابستگی قابل توجه توسعه استان به منابع ملی؛
- تأثیرپذیری از رویدادها و فرآیندهای حاکم بر نظام مدیریتی استان تهران؛
- فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛
- نبود نظام یکپارچه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛
- تشتت شدید در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی؛

- تعدد کارگروه‌های شورای برنامه‌ریزی استان و وظایف فراوان (بیش از ۸۰ وظیفه اصلی) آن‌ها و حذف برخی وظایف کلیدی نظیر تلفیق برنامه‌های کوتاه، میان و بلندمدت؛
- عدم توجه جدی شوراهای عالی و ستادهای استانی نظیر شورایعالی شهرسازی و معماری، ستاد بازآفرینی پایدار شهری، ستاد آموزش استان و غیره به آمایش سرزمین در سطح ملی و استانی؛
- نبود نتایج و دستاوردهای آمایش سرزمین به عنوان قوانین لازم الاجرا برای نهادهای دولتی و غیردولتی؛
- فقدان متولی جدی، کارآمد، مسئولیت‌پذیر و پاسخگو برای اجرای آمایش استان؛
- نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان؛
- کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم و مدیریت بهینه منابع موجود برای تحقق آمایش استان؛
- نبود ابزارها، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول پایش و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن (سامانه ساترا، اگرچه یک بستر مناسب است اما سازوکار نهادی نیست)؛
- فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم (نمایندگان مجلس شورای اسلامی و اعضای شورای عالی استان، شهرها و روستاها) در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های برنامه توسعه استان؛
- نبود تقسیم وظایف و مسئولیت‌های نهادی غیردولتی و نهادهای عمومی در برنامه توسعه استان و پاسخگویی آن‌ها؛
- ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای قضایی به عنوان ناظر و مدعی العموم در برنامه‌های توسعه استان؛
- فقدان توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های بوجود آمده بعد از تهیه طرح از یک سو، و تغییر در شرایط و ویژگی‌های مکانی و فضایی از سوی دیگر در راستای بازنگری و به روزرسانی برخط برنامه توسعه استان؛
- نبود سازوکار حفظ و رعایت زمابندی پروژه‌ها و اقدامات برآمده از برنامه توسعه استان و ایجاد سازوکار رفع مشکلات و موانع اجرایی؛
- ضعف در شناسایی و توجه جدی به مسائل و مشکلات مردم استان به عنوان مجریان و دخیلان اصلی توسعه استان و سازوکارهای لازم برای انتقال نظرات و دیدگاه‌ها در برنامه توسعه؛
- عدم فرآیند برنامه‌ریزی از پایین به بالا و ایجاد شرایط تأثیرگذاری آن بر استراتژی‌های کلی توسعه استان؛
- نبود نظام کارا و موثر در جهت حفظ کیفیت اجرای برنامه‌ها و اقدامات توسعه‌ای؛
- تداخل تصمیم‌گیری‌ها در مناطقی با تداخل مسئولیت‌های نهادهای متولی و مجری و وجود خلاءهای تصمیم‌گیری؛

- ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی و ارائه راهکارها برای مواقع بحران با هدف کاهش حداقل تأثیرات بر فرآیند توسعه استان؛
- نبود سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت فعالیت بخش خصوصی و تعاونی؛

برای رفع موانع نظری و عملی اجرای آمایش استان نیازمند چارچوب نظری مناسب و منطبق با شرایط کشور است، تا از این طریق هم از حداکثر ظرفیت قانونی موجود کشور استفاده شود و هم خلاءهای موجود شناسایی شده و فرآیندهای لازم برای ایجاد سازوکارهای قانونی مناسب در آینده برداشته شود. لذا با مطالعه منابع مختلف داخلی و خارجی از جمله PMBOK، IMS، PDCA، KM، TQM، D&E، ROM و سایر مطالب مرتبط، مدل مفهومی نظام مدیریتی آمایش استان مطابق نمودار صفحه بعد پیشنهاد شده است.

در این مدل کلیه مفاهیم کلیدی مرتبط با اجرای برنامه توسعه آمایش استان دیده شده است. هر یک از این ابعاد، خود یک نظام مدیریتی است که باید توسط نهادهای مرتبط در یک سازوکار اجرایی مناسب انجام شود. لازم به ذکر است که کلیه ۱۴ بعد (نظام) در کنار یکدیگر می‌تواند حداکثر اثرگذاری و کارآمدی را برای نتایج مطالعات آمایش استان داشته باشد. ایجاد خلل جدی در هر یک از این ابعاد، عملاً سایر ابعاد را با چالش جدی در هدایت و راهبری مواجه می‌کند.

نمودار ۳۱- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان

۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود

استان مرکزی از جمله استان‌های دارای ظرفیت توسعه در کشور به ویژه در حوزه‌های-تک است. بخش قابل توجهی از این ظرفیت به دلیل مدیریت نامطلوب و ناکارآمد در سطوح مختلف استان به کار گرفته نشده است. مدیریت نامناسب استان موجب شده نزدیکی به تهران به جای اثرات مثبت و پیشرو، اثرات منفی و جذب فرصت‌های استان مرکزی را به همراه داشته باشد. اجرای با کیفیت طرح آمایش، نیازمند سازوکارهای اجرایی مناسب و سازگار با طرح است، تا از این طریق امکان تحقق و اجرای نتایج طرح آمایش حاصل شده و اثرات مثبت آن در توسعه استان نمایان شود. در حال حاضر استان مرکزی دارای پروژه‌های ناتمام بسیاری است. بنابر اظهار نظر رئیس سازمان برنامه و بودجه استان در ۱۳۹۹، استان مرکزی دارای بیش از ۳۰۰ پروژه ناتمام در سطح استان است. سازمان برنامه و بودجه استان تلاش فراوانی جهت جذب منابع غیردولتی و مشارکت بخش خصوصی داشته است. در زیر به برخی از این پروژه‌ها اشاره می‌گردد:

۱. بیمارستان ولیعصر اراک: از سال ۸۷ آغاز شد و اکنون با گذشت سال‌ها تکمیل این طرح بزرگ ملی مطرح است. توسعه بیمارستان ولیعصر (عج) اراک با ۵۰۰ تخت بستری در ۱۳ طبقه با ظرفیت مطلوب درمان برای ارائه خدمات درمانی و بهداشتی غرب کشور پیش بینی شده است.
۲. بیمارستان امام خمینی (ره) خمین: این پروژه که سال‌هاست راکد مانده است در سال ۱۴۰۰ مبلغ ۴۰۰ میلیارد ریال اعتبار دارد که در صورت تخصیص تکمیل خواهد شد.
۳. تالار و کتابخانه مرکزی اراک : ۲ طرح ملی کشور در حوزه فرهنگ و هنر از جمله پروژه‌هایی است که با وجود پیشرفت فیزیکی قابل توجه هنوز در اختیار اصحاب فرهنگ، هنر و ادب قرار نگرفته است. تالار مرکزی اراک در واقع مانند ۱۴ تالار مشابه در ایران با زیربنای ۱۴ هزار مترمربع یک سالن آمفی تئاتر با ظرفیت ۷۰۰ نفر، یک سالن موسیقی با ظرفیت ۴۰۰ صندلی و یک سالن گالری به وسعت ۵۰۴ متر مربع است. کتابخانه مرکزی در زمینی به مساحت ۶ هزار و ۲۰۰ متر و زیربنای بیش از ۱۸ هزار و ۵۰۰ مترمربع است که در پنج طبقه و دو طبقه پارکینگ در حال ساخت است و تاکنون اعتباری به مبلغ بیش از ۱۱ میلیارد تومان برای ساخت این مکان فرهنگی اختصاص پیدا کرده و از پیشرفت بیش از ۴۵ درصدی نیز برخوردار است.
۴. ۳۰۰۰ واحد مسکونی: سه هزار واحد مسکونی به تفکیک هزار واحد برای مددجویان کمیته امداد امام خمینی (ره) و بهزیستی و دو هزار واحد برای اقشار کم درآمد با مشارکت بنیاد مسکن و کمیته امداد ساخت خواهد شد که نیازمند تأمین اعتبار است.

۵. پروژه باغ موزه دفاع مقدس استان مرکزی: میزان پیشرفت فیزیکی آن ۳۵ درصد است و از سال ۸۷ شروع شده و در سال ۱۳۹۹ فاز اول افتتاح شد و نیازمند تکمیل فازهای بعدی است.
۶. پروژه غیر همسطح سنجان: از پروژه‌های نیمه تمام ورودی شهر اراک است و از ابتدای دهه ۹۰ بحث‌های متعددی در مورد آن مابین مسئولین برقرار بوده است. به دلیل سیل‌های اخیر ۱۷ میلیارد ریال اعتبار است.
۷. رینگ شمالی و جنوبی آبرسانی به شهر اراک: از سد کمال صالح و تحت پوشش قرار دادن ۱۵ درصد باقی مانده از شهر اراک یکی از اصلی‌ترین پروژه‌های این استان است.
۸. پروژه غیر همسطح غرب کشور و پروژه شریعتی اراک: مشکلات آب و هوایی و مسائل قراردادی مانع تکمیل این پروژه‌ها شده است.

تأمین بودجه و تکمیل پروژه‌های عمرانی و غیرعمرانی نیمه تمام دولت از مشکلات جدی استان مرکزی است. این امر کلیه امورات مربوط به مدیریت زمان، کیفیت، تغییرات، ریسک، نتیجه‌گرایی و غیره را تحت تأثیر قرار داده و نامشخص کرده است. هیچ سازمان و نهادی نیز مسئولیت این عدم تحقق برنامه را به عهده نگرفته و پیشنهاداتی در خصوص به روزرسانی آن انجام نداده و همه امورات تحقق پروژه‌ها و اقدامات را به بودجه دولت گره زده‌اند. این در حالی است که راه‌حل‌های متنوع و مختلفی را می‌توان جهت تأمین مالی برای اجرای پروژه‌ها برنامه‌ریزی و اجرا کرد.

به موارد فوق باید، بخش پروژه‌های غیرعمرانی نظیر پروژه‌های اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی را نیز که معمولاً از دید مسئولان مغفول می‌ماند، اضافه کرد. به این ترتیب متوجه مشکلات قابل توجه استان مرکزی با توجه به منابع و ظرفیت‌ها و فرصت‌های فراوان آن خواهیم شد. دولت با در اختیار داشتن نقش‌های مختلف نظارت و ارزیابی، تأمین مالی، انتخاب مجریان و پیمانکاران و تصمیمات اجرایی پروژه‌ها، عملاً به عنوان مجری و متولی اجرا شناخته شده و تا حد زیادی توانمندی و ظرفیت‌های بخش خصوصی را در زمینه‌های مختلف خلاقیت و نوآوری، تأمین مالی، ارتقای کیفی، مدیریت اجرا و بهره‌برداری بهینه و کارآمد نادیده گرفته است.

با نگاهی کوتاه به اجرای پروژه‌ها و برنامه‌ها در استان مرکزی می‌توان چالش‌ها و مشکلات جدی در اجرا و بهره‌برداری آن‌ها را در نظام مدیریت اجرا دانست که مهمترین آن‌ها به شرح زیر است:

۱. مدیریت استان بین مرکز و پیرامون (مراکز شهرستان‌ها) دارای تعارض و چالش در فهم و اجرای فرآیندهای توسعه است.

۲. عملکرد سلیقه‌ای، خارج از برنامه و ناهماهنگ مدیران و کارشناسان دستگاه‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی با وظایف و مأموریت‌های سازمانی و برنامه‌ریزی برای انجام آن‌ها از معضلات این استان است.

۳. مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان مرکزی همه‌جانبه و فراگیر نیست و کمتر متناسب با وضعیت استان بوده و به بهبود فرایندها توجه دارد. در موارد قابل توجهی مصوبات انجام شده، به مرحله اجرا در نیامده‌اند.

۴. ساختار فعلی شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان و همچنین سایر شوراهای استان، بسیار عریض و طویل و با کارگروه‌های فراوان زیرمجموعه بوده که عملاً تصمیم‌گیری و اتفاق نظر را با مشکل مواجه می‌کند. بررسی‌ها نشان داده است که این شوراها تأثیر مثبت و بلندمدتی بر توسعه استان نداشته و نیاز به تغییرات ساختاری و عملکردی در این شوراها به صورت جدی احساس می‌شود. همچنین هیچ‌گونه نهاد و سازوکار نظارتی بر عملکرد این شوراها وجود ندارد.

۵. عدم مشارکت و بهره‌مندی بخش خصوصی و مردم مرکزی در توسعه استان: متاسفانه اکثر سمن‌ها به مأموریت و وظایف خود آشنا نبوده و از این ظرفیت برای حل بخشی از مشکلات و معضلات استان که در توان همکاری آن‌هاست، استفاده نمی‌شود.

۶. نمایندگان مردم استان مرکزی نظیر نمایندگان مجلس شورای اسلامی و مهمتر نمایندگان در شورای عالی استان، شورای اسلامی شهرها و روستاهای استان ونمایندگان صنوف، نقش بسیار اندک و ناچیزی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی و کلان استان دارند. در استان مرکزی همواره به دلیل نزدیکی به تهران، مردم دیده نشده‌اند. این در حالی است که در مواقع بحرانی، همیشه این مردم استان بوده‌اند که هزینه و امکان عبور از بحران را فراهم کرده‌اند.

۷. در این استان نهادهای نظارتی همچون استانداری، سازمان برنامه و بودجه استان و واحدهای ارزیابی و نظارت دستگاه‌های اجرایی، هیچ‌گونه سیستم اجرایی دقیق و هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده‌ای برای مدیریت زمان پروژه‌های اجرایی را ندارند. همواره در پروژه‌ها بخش CPM پروژه‌ها وجود دارد که پیشرفت کار را کنترل می‌کند. اما مدیریت زمان یعنی رفع چالش‌هایی که زمان پروژه را با تغییر مواجه می‌کند. تأخیر در اجرای پروژه‌ها تنها به دلیل تأمین منابع مالی نیست، بلکه عمدتاً به دلایل تصمیم‌گیری‌های نادرست و غیرواقع تأمین مالی و تأمین‌کنندگان مالی، نبود راهکارهای رفع چالش‌های قانونی و حقوقی نظیر مالکیت، بروکراسی اعطای مجوزها و صلاحیت‌ها و نظایر آن است. مدیریت زمان اقدامات توسعه‌ای در استان عملاً بدون متولی است.

۸. شرایط استان همواره در حال تغییر است. این تغییرات شامل تغییر در داده‌ها به دلایل مهاجرت و جابجایی، تغییر در فناوری، تغییر در پارادایم‌ها و رویکردهای مواجه با مسئله، تغییر در نیروی انسانی و ماهر، تغییر در بودجه و اعتبارات، تغییر در قوانین و مقررات و موارد مشابه است. سازگار شدن فرآیند توسعه استان و انطباق پروژه‌های کلان و راهبردی که معمولاً بلندمدت هستند با این تغییرات، یک کار کارشناسی، فنی و مدیریتی (تصمیم‌گیرانه) است. در استان متولی رصد تغییرات، اثرات آن بر اقدامات و پروژه‌ها، رفع کمبودها و نیازهای جدید کدام ارگان و سازمان است؟ مدیریت تغییرات یکی از چالش‌های جدی دنیای امروز ماست که نیاز است سازوکار مناسبی برای آن دیده شود.

۹. بسیاری از پروژه‌هایی که توسط دولت و یا توسط بخش خصوصی یا تعاونی که دارای صلاحیت لازم یا نظارت کافی نبوده‌اند، اجرا شده‌اند، از کیفیت پایین در بهره‌برداری برخوردارند. بخش قابل توجهی از این پروژه‌ها به اهداف خود نرسیده و با صرف هزینه و زمان زیاد، در واقع ناموفق بوده‌اند. مدیریت کیفیت یک فرآیند است که پایش، نظارت و ارزیابی فناوری، نیروی انسانی، گردش کار، مواد و مصالح و ارائه خدمت را بررسی و مدیریت می‌کند. با نگاهی به کشورهای همسایه این استان، تمرکز بر کیفیت و تأثیر آن بر جذب مخاطب و سرمایه را می‌توان به آسانی مشاهده کرد. مدیریت کیفیت توسعه استان به عهده چه سازمان و ارگانی است؟ لازم است که این امر مهم در سازوکاری مطمئن و فنی پیگیری و اجرایی گردد.

۱۰. هر دستگاه اجرایی و یا نهاد نظارتی و سیاست‌گذاری دارای قلمروهای فعالیتی و عملکردی است. یکی از چالش‌های جدی استان مرکزی تداخل زیاد این قلمروها و عدم انطباق تصمیم‌گیری‌ها در قلمروهای مشترک است. هر دستگاهی برای پیشبرد اهداف و مأموریت‌های سازمانی خود طرح‌ها و برنامه‌هایی را آماده و تصویب می‌کند. این درحالی است که راهکارهای پیشنهادی این طرح‌ها در قلمروهای مشترک، در بسیاری موارد متناقض، متضاد و خنثی‌کننده یکدیگر است به جای آنکه هم‌افزا و دارای سینرژی باشد.

۱۱. توسعه استان مرکزی بدون توجه به رصد تغییر شاخص‌های توسعه امکان‌پذیر نیست. برای تصمیم‌گیری کارآمد و موثر لازم است که داده‌ها و اطلاعات در طول زمان رصد شده تا بستر لازم برای تحلیل، چرایی و چگونگی معین گردد. بدون داده‌های کمی و کیفی هدفمند، تصمیم‌گیری، قدم زدن در تاریکی مطلق است و امید داشتن به شانس و اقبال است. اگرچه سامانه‌هایی برای رصد آمایش برنامه‌ریزی شده است اما ایجاد سامانه داده‌ها و اطلاعات به صورت روش‌مند و هدفمند کمک می‌کند که اولویت‌ها، چالش‌ها، میزان عدم قطعیت و قابلیت کنترل و برنامه‌ریزی، دخیلان و ذی‌نفعان و بسیاری

موارد موثر دیگر در تحقق توسعه، مشخص گردد. این امر نیازمند مدیریت و سیستم داده‌ها و اطلاعات در درازمدت است. به طوری که با تغییرات مدیران و یا سیاست‌های اجرایی، این نظام مدیریت به کار خود ادامه دهد.

۱۲. برنامه‌ریزی توسعه استان مرکزی به صورت بالا به پایین انجام شده است. در بهترین حالت نظر افراد و گروه‌های غیردولتی دریافت شده است. این امر با ایجاد نظامی که منابع و دارایی‌هایی که قابلیت جذب و به کارگیری در توسعه استان را دارد، بسیار متفاوت است. بخش قابل توجهی از ظرفیت استان مرکزی در اختیار بخش غیردولتی است. ایجاد یک جایگاه پررنگ در برنامه توسعه استان برای این امر ضروری است. همچنین این منابع به شکلی تجمیع شده و قابل دستیابی سریع نیست، لذا باید به شیوه‌ای مدیریت شود که در طول زمان به صورت انعطاف‌پذیر اضافه و کسر گردد. منابع و دارایی‌های مرکزی خارج از استان و کشور را نیز به این بخش اضافه شود، پیچیدگی موضوع و ضرورت مدیریت متمرکز آن در استان بیشتر احساس خواهد شد.

۱۳. بررسی تأمین اعتبارات در ۸۰ سال گذشته به روشنی نشان می‌دهد، بودجه‌ریزی با تخصیص اعتبارات دولتی همواره فاصله داشته است. روش‌های مختلفی برای حل این موضوع و جلوگیری از توقف توسعه استان مرکزی وجود دارد. برای مثال ایجاد محرک‌های تشویقی جذب سرمایه‌گذار، ایجاد فضای امن سرمایه‌گذاری، کاهش موانع جذب سرمایه و فعالیت‌های اقتصادی، ایجاد تناسب بین اجرای اقدامات و پروژه‌ها با تخصیص اعتبارات، بهره‌گیری از منابع بانکی و تعاونی و موارد مشابه دیگر کمک می‌کند که مدیریت مالی و پولی توسعه استان مرکزی با کمترین چالش مواجه شود. لازم است از یک سو ریسک توسعه کاهش یابد و از سوی دیگر مدیریت مالی به صورت متمرکز در استان انجام شود. منابع مالی مسئولیت اجتماعی صنایع نیز از دیگر منابع قابل برنامه‌ریزی برای توسعه استان است. در حال حاضر هیچ‌کدام از این موارد به دقت اجرایی نشده است.

۱۴. نهادها و دستگاه‌های استان در بخش دولتی و غیردولتی دارای وظایف و آیین‌نامه‌هایی هستندکه گاهاً با یکدیگر مشترک، متداخل و ناهم‌افزاست. این موارد موجب می‌شود که فعالیت‌های تصمیم‌گیری، اعطای مجوزها، اجرای پروژه‌ها و غیره با تأخیر زمانی زیادی صورت گیرد. مدیریت این چالش‌ها تا حد زیادی در داخل استان مرکزی امکان‌پذیر است. لازم است که مدیران عالی این امر را جدی گرفته و سازوکارهای لازم برای مدیریت آن را ایجاد کنند. استفاده از ظرفیت‌های قانونی موجود و ایجاد قوانین ومقررات جدید یکپارچه و هم‌افزا از موضوعات مهم توسعه استان مرکزی است.

۱۵. کلیه فعالیت‌های نهادهای دولتی، حکومتی، مردمی و تعاونی در نهایت باید منجر به توسعه بیشتر استان مطابق با پیش‌بینی‌های برنامه توسعه فضایی استان شود. در بسیاری مواقع نهادها و دستگاه‌ها تنها به دنبال اجرای پروژه‌ها هستند و هیچ‌گونه نگاه راهبردی برای دستیابی به اهداف برنامه نیستند. تصور می‌کنند با اجرای صرف پروژه‌ها در بازه‌های زمانی مختلف می‌توان به توسعه استان رسید که خطایی جدی است. همواره در انجام کنش‌های کوتاه مدت (اجرای پروژه‌ها و اقدامات) باید نگاه راهبردی و بلندمدت داشت تا موانع و مشکلات فعلی و آینده را دید و حل کرد. لذا مدیریت نتیجه‌گرا از جمله مدیریت‌های دیگر مغفول مانده استان، بدون متولی جدی و از چالش‌های پیش‌روست. کلیه فعالیت‌های باید در نهایت منجر به نتیجه گردد. این امر نیازمند مدیریت فرآیند، نتیجه و بهبود است.

۱۶. در نظام برنامه‌ریزی کشور ما، تهیه طرح با اجرای آن دو شق جدا انگاشته شده است. این در حالی است که مدیریت بهبود شامل چهار مرحله اصلی است: برنامه، اجرا، ارزیابی، بازنگری. چگونه می‌توان یک برنامه یا طرح را برای ده یا بیست سال به صورت قطعی و بدون انعطاف تهیه کرد؟ چگونه می‌توان تغییرات مختلف مالی، حقوقی، فنی، طبیعی و غیره را در آن اعمال کرد؟ چگونه می‌توان ریسک اجرای آن را کاهش داد؟ و بسیاری ابهام‌های دیگر، بنابراین لازم است که یک برنامه در فرآیند بهبود تعریف و اجرایی گردد. این امر نیازمند یک مدیریت واحد و متمرکز و آگاه است.

۱۷. در نهایت باید گفت که مدیریت یکپارچه آمایش و توسعه فضایی استان مرکزی بدون توجه به هر یک از ۱۴ بعد گفته شده امکان‌پذیر نیست. عدم توجه و داشتن سازوکار و برنامه برای هر یک از ابعاد منجر به ایجاد اثرات منفی در دیگر بخش‌ها خواهد شد و در نهایت اجرای برنامه را با چالش و مشکل مواجه خواهد کرد. لذا نمی‌توان برای یک یا چند محور چاره اندیشید و دیگر محورها را به آینده موکول کرد.

۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها

۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی

به‌طور کلی ۱۹ درصد از مساحت استان مرکزی اراضی کشاورزی و ۵۷ درصد مرتع و بقیه غیر مزروعی (شهرها، جاده‌ها، دریاچه و...) است. محصولات کشاورزی استان شامل گندم، جو، آفتابگردان، حبوبات، پنبه، چغندرقند، گوجه فرنگی، پیاز، انگور، خشکبار، سبزیجات، انار، طالبی، هلو، پسته، بادام و گردو است. از مهم‌ترین قابلیت‌های کشاورزی در استان مرکزی می‌توان به تولید گل و گیاه اشاره کرد. سطح زیر کشت گل و

گیاهان زینتی در این استان هزار و ۹۱ هکتار است که از این میزان ۳۷۱ هکتار به صورت گلخانه و بقیه در فضای باز است. شهرستان محلات در این استان که به عنوان قطب تولید گل و گیاهان زینتی کشور مطرح است، بیشترین سطح زیر کشت گل و گیاه را به خود اختصاص داده‌است.

فلات مرکزی، که بین رشته کوههای البرز و زاگرس در این منطقه وجود دارد، رشته جبال راسوند به طرف جنوب شرقی. تنوع اقلیمی و آب هوایی استان که ناشی از نوسانات ارتفاعی آن است و همچنین میزان بارش باران در فصول مختلف همه و همه باعث وجود طبیعت ویژه ای را از جهت رویش گیاهان در این منطقه شده است. از این رو می‌توان گ‌ت‌ت استان مرکزی یکی از غنی ترین مراتع طبیعی ایران است و برای پرورش انواع دام و طیور و حتی پرورش زنبور عسل مناسب است. نواحی سربند و دامنه‌های راسوند، به دلیل ویژگیهای اقلیمی، از پرآب ترین و سبزترین مناطق استان مرکزی محسوب می‌گردد . تراکم چشمه‌های پرآب و دائمی و فصلی، پوشش گیاهی بسیار خوبو گستردگی باغها و چمنزارها، داشتن تالابها و سردابهای بزرگ همه و همه و داشتن گونه‌های گیاهی بومی و دارویی باعث پرورش انواع دام و طیور و آبزیان شده است . البته باید به این نکته توجه داشت: زمستان سرد و پربرف فلات غرب و جنوب غربی استان، امکان نگهداری گله‌های گوسفند و بز را بسیار محدود می‌کند. دامها مدت زیادی در آغل ها نگهداری می‌شوند و تنها چند ماهی از سال می‌توانند از مراتع ییلاقی، کوهستانی استفاده کنند، نگهداری دامها تنها در روستاهایی که قدرت ذخیره علوفه زمستانی را دارند امکان پذیر است. نواحی شرق و شمال شرق استان و اطراف سیله و دشت‌های مجاور آن به علت گرما هوا در بعضی مواقع کوچ موقت گوسفند و بز را فراهم می‌سازد. بیشتر عشایر منطقه در این نواحی به دامداری اشتغال دارند. در اطراف اراک و خمین و شهرهای دیگر استان که گاوداری و مرغداری‌های جدیدی احداث شده اند که سعی در برآوردن نیازهای روزافزون این شهرها را دارند.

۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی

مزیت‌های موقعیتی و استراتژیک استان مرکزی در دو بخش مزیت‌های مکانی و شبکه ارتباطی و اقتصادی قابل دسته‌بندی هستند که عبارتند از:

۳-۸-۲-۱- موقعیت استان مرکزی در ارتباطات با کریدورهای بین‌المللی

به واسطه موقعیت استان مرکزی و همجواری با استان‌های قزوین، مرکزی، همدان و گیلان به نوعی در مسیر چهارراه ارتباطی شرق به غرب و شمال به جنوب کشور محسوب قرار دارد، این استان از زمینه مناسبی در ارتباط با کریدورهای عبوری بین‌المللی و منطقه‌ای برخودار است که مهمترین آنها عبارتند از:

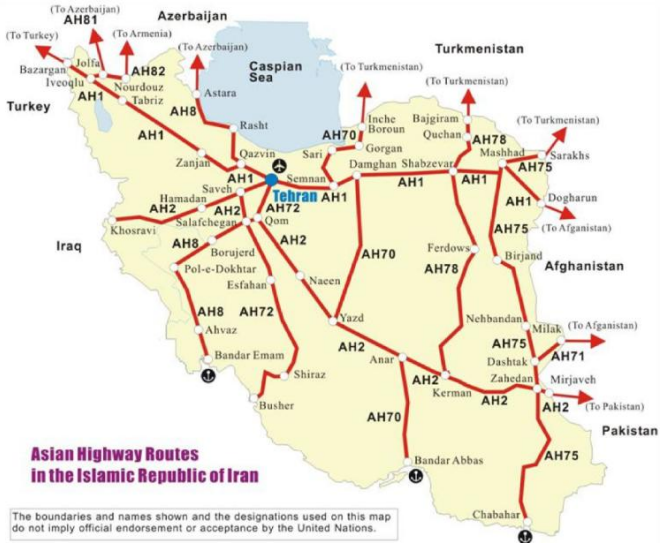
طرح یک کمربند- یک جاده(One Belt-One Road): این طرح که با عنوان جاده ابریشم جدید(New Silk Road) نیز معروف است، طرحی بلند پروازانه است که توسط رییس جمهور چین در سال ۲۰۱۳ مطرح شد و می‌تواند، نفوذ چین بر اقتصاد جهانی را به شدت تغییر دهد و باعث افزایش حجم و ارزش تجارت در دنیا. این طرح دارای دو بخش است که یک بخش آن راه فیزیکی است و یک بخش آن را راه دریایی تشکیل می‌دهد. راه فیزیکی از چین شروع می‌شود و به قاره اروپا ختم می‌شود و کشورهای قرقیزستان، قزاقستان، ازبکستان، ایران، ترکیه، اوکراین، لهستان، بلژیک، فرانسه و در نهایت ایتالیا را دربر می‌گیرد. کشورهایی که در مسیر این طرح قرار دارند ۶۵ درصد از جمعیت دنیا را در خود جای داده‌اند، یکی از مهم‌ترین پیامدهای اجرای این طرح در میان‌مدت، انتقال قدرت اقتصادی از غرب به شرق با مرکزیت چین است. تکمیل و تداوم این طرح در بلندمدت منجر به تبدیل چین به قدرتی ژئواستراتژیک خواهد شد که چالش‌های بسیاری برای آمریکا ایجاد می‌کند. هم‌اکنون اجرای پروژه‌های مرتبط با «ابتکار کمربند و راه» علاوه بر اینکه اهداف چین را تأمین می‌کند، می‌تواند ایران را هم به هابِ منطقه تبدیل و باعث انجام پروژه‌های زیرساختی شود، استان مرکزی یکی از استان‌های واقع در مسیر این کریدور است.

شکل ۳- :طرح یک کمربند- یک جاده

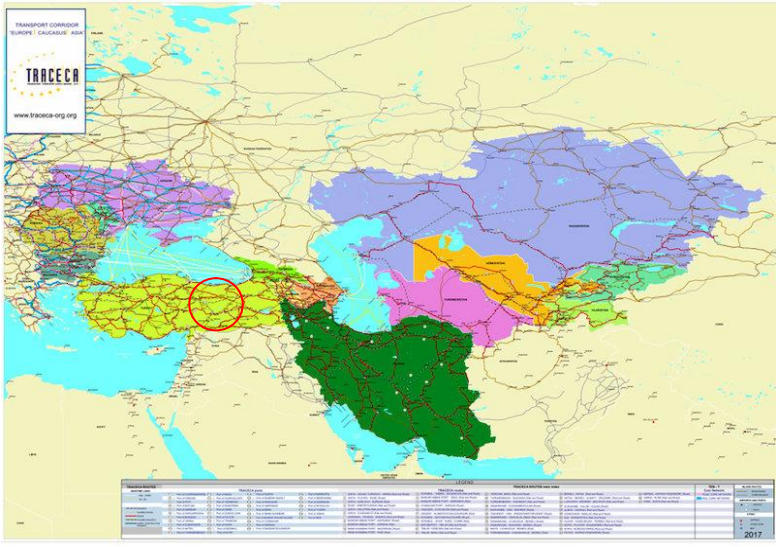
طرح توسعه شبکه زیربناهای حمل‌ونقل زمینی آسیا (ALTID): این طرح توسعه هماهنگ راه آهن آسیا(TAR) و توسعه شبکه بزرگراه‌ی آسیایی(AH) را در دست اجرا دارد. استان lv;cd در مسیر اصلی AH2 قرار دارد که مهمترین مسیرهای این شبکه هستند و با عنوان کریدورهای بین قاره‌ای مهمترین عملکرد را دارند.

مسیر AH2: بزرگراهی است که از دنپاسار در جزیره جاوه اندونزی شروع شده و پس از گذشتن از سنگاپور، مالزی، تایلند، میانمار، بنگلادش، هند، نپال و پاکستان، این کریدرو از مرز میرجاوه وارد ایران شده و در مرز خسروی در غرب ایران خاتمه پیدا می‌کند. طول این بزرگراه ۱۳۱۷۷ کیلومتر است.

شکل ۴- محورهای بزرگراه آسیایی عبوی از کشور

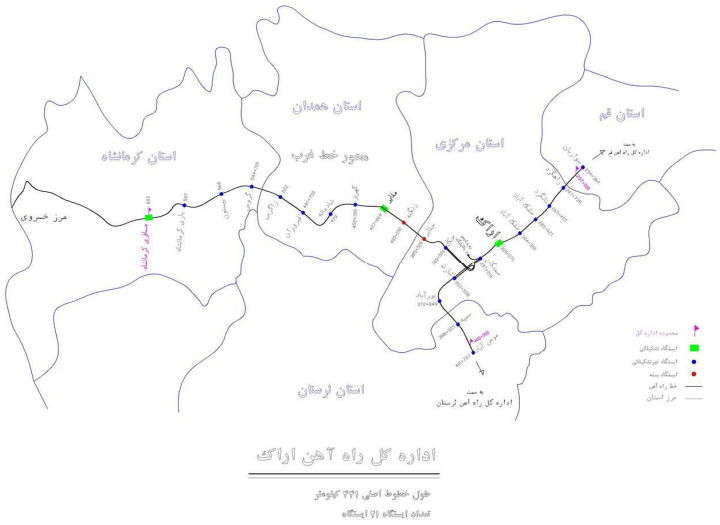
کریدور تراسیکا(TRACECA): که شامل سیستم حمل‌ونقل ترکیبی در منطقه آسیای مرکزی، قفقاز و اروپای شرقی است، که نقش مهمی در احیای یکی از مسیرهای راه تاریخی ابریشم ایفا می‌کند. در سال ۲۰۱۸، ۱۳ کشور بلغارستان، مولداوی، رومانی، اوکراین و ترکیه در اروپا، ارمنستان، جمهوری آذربایجان، و گرجستان در قفقاز جنوبی، ایران، تاجیکستان، ازبکستان، قزاقستان و قرقیزستان در آسیای مرکزی عضو این کریدور هستند. هدف این کریدور که از طرف اتحادیه اروپا با سرمایه اولیه ۱۵ میلیون یورو پشتیبانی مالی می‌شد، توسعه کریدور حمل‌ونقلی از اروپا، به سمت دریای سیاه، قفقاز، دریای خزر، و آسیای مرکزی بود. به واسطه موقعیت بسته (Land lock) برخی از کشورهای عضو و اهمیت دسترسی به خلیج فارس برخی از زیرشاخه‌های این کریدور از استان مرکزی عبور و ارتباط کشورهای عضو را با شمال و جنوب کشور و شرق و غرب کشور برقرار می‌کند. لازم به ذکر است از سال ۲۰۰۹ فعالیت‌های توسعه سازمان مربوطه به حداقل کاهش یافته و ایران از مزیت‌های عضویت در این مجموعه بهره‌ای نبرده است.

شکل ۵- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی تراسیکا و موقعیت استان مرکزی

استان مرکزی از نظر دسترسی به راه آهن دارای جایگاه ویژه ای است به نحوی که در مسیر دو محور شمال جنوبی و شرق غرب قرار گرفته است و در واقع شاه راه ارتباطی برای راه آهن کشور به شمار می‌رود، لذا محدوده اداره کل راه اهن استان مرکزی، از خروجی ایستگاه سواریان کیلومتر ۲۳۷ واقع در استان قم شروع و پس از عبور از استانهای مرکزی و همدان از یک سو به ایستگاه کرمانشاه کیلومتر ۶۰۲ واقع در استان کرمانشاه و از سوی دیگر به ایستگاه مومن آباد کیلومتر ۴۰۰ واقع در استان لرستان منتهی می‌شود و مرکز آن درشهر اراک قرار دارد. مهمترین ایستگاه بارگیری راه آهن(سمنگان) در این استان قرار دارد و بیشترین سهم بارگیری در ناحیه مربوط به پخش فرآورده‌های نفتی می‌باشد که از ایستگاه سمنگان منشعب شده و پتروشیمی اراک جایگاه دوم در بیشترین سهم بارگیری را دارد که محصولات آن توسط راه‌آهن به خارج از کشور صادر می‌گردد.

مراکز جذب بار مرتبط با را آهن استان عبارتند از: پالایشگاه وپتروشیمی شازند، شرکت آلومینیوم اراک، شرکت واگن پارس، منطقه اقتصادی سلفچگان، شرکت گاز بوتان، شرکت فولاد درخشان، کارخانه باریت سواریان، سیلوی اراک، کارخانه قند شازند، شرکت ماشین سازی اراک، سنگ آهن غرب کشور. با احداث و راه اندازی خط غرب مراکز جذب بار جدیدی نظیرکارخانه فولاد آلیاژی ملایر، کارخانه کیان کردسا، کارخانه فیروزان، کارخانه فولاد استان همدان، کارخانه سیمان هگمتانه، شرکت پلیمر و پتروشیمی کرمانشاه، سیلوی گندم کرمانشاه ایجاد شده است که قابلیت اتصال به راه آهن اراک را دارند.

شکل ۶- موقعیت راه‌آهن استان مرکزی در ارتباط با استان‌های همجوار

۳-۸-۲-۲- ظرفیت‌های اقتصادی استان

الف- ظرفیت‌های صنعتی استان مرکزی

استان مرکزی یکی از ۱۰ استان برتر کشور از نظر صنعت است، از لحاظ گوناگونی محصولات صنعتی، نخستین، از لحاظ وجود صنایع مادر، دومین و به‌طور کلی یکی از چهار قطب صنعتی کشور محسوب می‌شود.

این استان به واسطه وجود صنایع مادر، تولید ۸۰ درصد تجهیزات انرژی کشور، وجود بزرگترین کارخانه تولیدکننده آلومینیوم کشور، بزرگترین ماشین‌سازی کشور، بزرگترین واگن‌سازی و لوکوموتیوسازی خاورمیانه، بزرگترین تولیدکننده سازه‌های فلزی کشور (شرکت یاسان)، بزرگترین و تنها تولیدکننده ماشین‌آلات راه‌سازی در خاورمیانه، بزرگترین کمباین‌سازی خاورمیانه، بزرگترین تولیدکننده بنزین کشور و بزرگترین صنایع معدنی کشور لقب پایتخت صنعتی ایران را به خود اختصاص داده‌است.

استان مرکزی دارای ۳۷ شهرک و ناحیه صنعتی فعال می‌باشد که شهر اراک در این بین دارای صنایع گوناگون انرژی، فلزی، نفت‌وپتروشیمی، شیمیایی، نساجی، ماشین‌آلات، ساختمانی، معدنی، غذایی، چوب و مبلمان است که برخی از این واحدها مانند هپکو، آونگان، املاح معدنی ایران، آذرآب، شرکت آلومینیوم ایران، گروه نورد

آلومینیوم، شرکت آلومرول، ماشین‌سازی اراک، کمباین‌سازی، پتروشیمی اراک و واگن‌پارس از صنایع اساسی کشور به‌شمار می‌روند.

تولیدات صنعتی استان مرکزی علاوه بر تأمین نیازهای داخلی، به کشورهای خارجی نیز صادر می‌گردد. به همین علت بخش بزرگی از صادرات کالاهای صنعتی را به خود اختصاص داده‌است.

صنایع آلومینیوم‌سازی: شرکت آلومینیوم ایران یا ایرالکو، قدیمی‌ترین واحد تولیدی بخش آلومینیوم کشور است که با دارا بودن دو کارخانه، ظرفیت تولید ۲۰۰ هزار تن شمش آلومینیوم را در سال دارد. این شرکت به عنوان اولین تولیدکننده شمش‌های آلومینیومی ایران و بزرگترین تولیدکننده آلومینیوم کشور در زمینی به مساحت ۲۳۲ هکتار و در استان مرکزی واقع شده‌است. به همین سبب این استان به عنوان قطب تولید آلومینیوم کشور تبدیل شده‌است.

گروه نورد آلومینیوم در سال ۱۳۵۱ در اراک توسط بخش خصوصی تأسیس شد. این شرکت با برخورداری از تجهیزات منحصر به فرد تولیدی و آزمایشگاهی و تجهیزات مدرن متالورژی از بزرگترین تولیدکنندگان انواع محصولات آلومینیومی در منطقه محسوب شده و تنها تولیدکننده انواع پلیت، ورق و کویل آلومینیومی به روش نورد گرم در تنوع آلیاژ و ضخامت در کشور می‌باشد. دیگر محصول شرکت تولید ورقهای رنگی‌نمای ساختمان (ورق کامپوزیت) با نام تجاری آلکونام می‌باشد. همچنین این شرکت تنها تولیدکننده آلومینیوم کلد در ایران است. شرکت نورد آلومینیوم در حال حاضر با ظرفیت سالانه ۲۴۰۰۰ تن محصول نورد سردی و ۱,۰۰۰,۰۰۰ مترمربع ورق کامپوزیت آلومینیومی، فعالیت می‌نماید. این شرکت با برخورداری از نیروی انسانی مجرب، تجهیزات منحصر به فرد تولیدی و آزمایشگاهی و تجهیزات مدرن متالورژی از بزرگترین تولیدکنندگان انواع محصولات آلومینیومی به روش نورد گرم در تنوع آلیاژ و ضخامت در منطقه محسوب می‌شود. از مزایای این روش تولیدی خواص متالورژیکی و مکانیکی بهینه نسبت به سایر روشهای تولید است. هم‌اکنون محصولات شرکت انواع کویل، تسمه، پلیت، آلومینیوم کلد، ورق رنگی، ورق کامپوزیت آلومینیوم، ورق‌های سینوسی، ذوزنقه‌ای، آجدار، ساده و محصولات آلیاژی سری ۵۰۰۰ می‌باشد. محصولات شرکت به کشورهای انگلستان، کانادا، ژاپن، آلمان، ترکیه و .... صادر گردیده‌است.

صنایع آلومرول نوین و صنایع آلومینیوم پردیس متشکل از ۸ واحد تولیدی و یک شرکت بازرگانی فعال، در حال حاضر، با تولید سالانه بیش از یکصد هزار تن، بزرگترین تولیدکننده انواع مقاطع آلومینیومی با کاربرد ساختمانی و صنعتی همراه با خدمات عملیات حرارتی، رنگ پودری و آنودایزینگ و نیز ریخته‌گری انواع شمش و بیلت آلیاژی آلومینیوم و ساخت قالبهای اکستروژن در کشور می‌باشد. در حال حاضر صنایع آلومینیوم

پردیس قادر به تولید روزانه ۱۲۰ تن انواع مقاطع آلومینیوم، انجام عملیات آبکاری (آنودایز) و پاشش رنگ پودری، تولید انواع آلیاژهای آلومینیوم و انجام طراحی، تولید و سخت‌کاری انواع قالب‌های تولیدی مقاطع آلومینیومی می‌باشد. این شرکت صادرکننده نمونه کشوری در صنعت آلومینیوم می‌باشد.

صنایع ماشین‌سازی: ماشین‌سازی صنعتی است که به طراحی، تولید و مونتاژ ماشین، مجموعه‌ها و قطعات منفصله می‌پردازد. این صنعت به عنوان یکی از پایه‌ای‌ترین صنایع هر کشور محسوب می‌شود.

شرکت ماشین‌سازی اراک از جمله صنایع مادر استان است که در سال ۱۳۴۷ تأسیس و در سال ۱۳۵۰ به عنوان اولین صنعت سنگین کشور به بهره‌برداری رسید. این شرکت بزرگترین تولیدکننده تجهیزات پتروشیمی و پالایشگاهی، صنایع نفت و گاز، حمل و نقل، سیمان و معدن در کشور است.

شرکت ماشین‌سازی اراک دارای ۶ گروه شامل گروه ساخت و تجهیزات، گروه پل و سازه‌های فلزی، گروه دیگهای بخار، گروه ماشین و مونتاژ، گروه متالورژی و گروه پروژه EPC است. ساخت پل‌های فلزی در این شرکت به سال ۱۳۵۰خورشیدی بازمی‌گردد. شرکت ماشین‌سازی اراک اولین و بزرگترین گروه پل‌ساز در ایران و خاورمیانه است و تا به امروز توسط این شرکت نزدیک به سیصد پل در طراحی و نصب شده‌است.

از جمله این پل‌ها می‌توان به پل‌های راه‌آهن بافق-بندرعباس، پل شهید همت، پل نیاوران، پل شهید جهان آرای خرمشهر، پل میدان آزادی مشهد و پل‌های ارتباطی ایذه به شهرکرد در محدوده دریاچه سد کارون ۳ (و بزرگترین پل دهانه قوسی خاورمیانه بر روی دریاچه سد کارون ۴ به طول ۳۸۰ متر) اشاره کرد.

گروه ساخت‌وتجهیزات از جمله گروه‌های شرکت ماشین‌سازی اراک است که با نزدیک به نیم‌قرن تجربه خود تجهیزات موردنیاز در صنایع پتروشیمی و پالایشگاهی و سد و نیروگاه‌ها را تأمین کرده‌است.

از جمله تجهیزات ساخته شده توسط این گروه می‌توان به برج‌های پالایشگاه اراک، پروژه سیکل ترکیبی نیروگاه کرمان، دودکش‌های نیروگاه شهید رجایی قزوین (مرتفع‌ترین برج فلزی در ایران)، داکت‌های نیروگاه برق کرمان، برج‌های مجتمع پتروشیمی اروند، رآکتورهای نیروگاه پارس جنوبی و مخزن سقف شناور پالایشگاه اصفهان اشاره کرد.

از جمله پروژه‌های انجام‌شده توسط ماشین‌سازی اراک می‌توان به ساخت فاز ۱۴ پارس‌جنوبی اشاره‌کرد.

شرکت صنایع آذرآب اراک شرکت هلدینگ ساخت‌وساز ایرانی است، که در زمینه احداث زیرساخت‌های صنعتی، ساخت پالایشگاه‌های گاز، مجتمع‌های پتروشیمی، کارخانجات سیمان و نیروگاه‌های‌برق‌آبی فعالیت می‌کند. شرکت صنایع آذرآب در سال ۱۳۶۳ تأسیس شد و هم‌اکنون یکی از بزرگترین شرکت‌های پیمانکاری

عمومی (GC) در ایران است که زمینه اصلی فعالیت‌های این شرکت ساخت پروژه‌های نیروگاهی، پالایشگاهی، پتروشیمی و کارخانجات سیمان می‌باشد. از پروژه‌های اجرا شده توسط این شرکت می‌توان به: نیروگاه سیکل ترکیبی قم، نیروگاه شازند، توسعه واحد روغن‌سازی پالایشگاه اصفهان، پالایشگاه گاز کنگان، مجتمع پتروشیمی اراک و پالایشگاه اراک اشاره کرد. شرکت صنایع آذرآب با استقرار نظام کیفیتی منطبق با خواسته‌های استاندارد بین‌المللی مدیریت کیفیت موفق شد گواهینامه را در زمینه طراحی وساخت محصولات پیشرفته صنعتی به دست آورد و اطمینان لازم را نسبت به کیفیت محصول در مدیریت و مشتریان خود فراهم سازد.

صنایع حمل‌ونقل ریلی: شرکت واگن‌پارس اراک به عنوان اولین کارخانه تولید وسایل نقلیه ریلی مانند لوکوموتیو، واگن باری، واگن مسافربری، ترنست، مترو، انواع بوژی و ... در خاورمیانه در سال ۱۳۵۳ در اراک تأسیس شد.

این کارخانه از سال ۱۳۷۲ کار ساخت لوکوموتیو را برای اولین بار در کشور آغاز کرد و در سال‌های ۸۲ تا ۸۶ موفق به تولید هشت دستگاه لکوموتیو مانوری و ۸۰ دستگاه لکوموتیو خطوط اصلی با قدرت چهار هزار و سیصد اسب‌بخار شد. در حال حاضر در خوشه ریلی استان مرکزی، ۱۰۰ شرکت فعال هستند که بسته به ظرفیت و نوع تولیدات و فعالیت از توان آن‌ها در قراردادهای کلان ریلی در همکاری با شرکت واگن پارس بهره گرفته می‌شود. این شرکت ابتدا پروژه تولید هزار دستگاه واگن باری و مسافری و تعمیرات ۲۵۰۰ دستگاه واگن باری را با همکاری شرکت اتریشی S.G.P شروع نمود که پس از پیروزی انقلاب قرارداد همکاری با شرکت اتریشی لغو و قرارداد جدیدی با شرکت واگن یونیون آلمان منعقد گردید. با توجه به نیاز فوری کشور به تجهیزات ریلی، تولیدات شرکت واگن پارس رسماً از ابتدای نیمه دوم سال ۱۳۶۳ شروع گردید. در پیمانی که در سال ۱۳۹۶ بین ایدرو و ترنس‌مش روسیه بسته‌شد قرارشد شرکت ترنس‌مش روسیه ٪۸۰ سهام واگن‌پارس را خریداری کند.

لوکوموتیو AD43C گونه‌ای لوکوموتیو دیزلی‌الکتریکی است که توسط شرکت آلستوم فرانسه طراحی گردیده‌است. تولید این لوکوموتیو از سال ۲۰۰۰ میلادی شروع گردید. این شرکت تولیدکننده مترو، واگن و لوکوموتیو با تکنولوژی شرکت‌های واگن‌یونیون آلمان، چانگ‌چون چین، بمباردیه کانادا، ترنس‌مش روسیه، زیمنس آلمان و آلستوم فرانسه می‌باشد.

صنایع ماشین‌آلات: شرکت هپکو اراک شرکتی در حوزه صنایع سنگین برای تولید ماشین‌آلات راه‌سازی، معدنی و ماشین‌آلات کشاورزی است. این شرکت اولین و بزرگترین کارخانه تولید ماشین‌آلات راه‌سازی در

ایران و خاورمیانه می‌باشد. این شرکت در سال ۱۳۵۳ در زمینی به وسعت ۹۰ هکتار در شهر اراک با هدف مونتاژ ماشین‌آلات راه‌سازی تأسیس و از سال ۱۳۵۴ با همکاری شرکت‌های نویستاراینترنشنال، پوکلین، ساکائی، داینا‌پاک و لوکومو از کشورهای آمریکا، فرانسه، ژاپن، سوئد و فنلاند رسماً شروع به فعالیت نمود. پس از انقلاب‌اسلامی، توجه به ساخت ماشین‌آلات راه‌سازی و معدنی در دستور کار قرار گرفت و با همکاری شرکت لیبهر آلمان طرح توسعه هپکو با مجموعه‌ای از مدرن‌ترین ماشین‌آلات، با ظرفیت تقریبی ۳۰۰۰ دستگاه در سال ۱۳۶۳ آغاز گردید. در ادامه هپکو طراحی بعضی محصولات را در واحد تحقیق و توسعه شروع کرد که تنوع محصولات خود را توسعه دهد. هپکو کسب‌وکار با قطعات شناخته شده از تولیدکنندگان همچون زاور رکسروت، دویتس آگ، کارور و زداف فریدریشسهافن تجربه کرد که به‌نوبه خود باعث اعتبار برای شرکت‌های ایرانی شد. در حال حاضر هپکو بیشترین سهم از ماشین‌آلات را در بازارهای داخلی دارد. خط تولید هپکو مجهز به تجهیزات پیشرفته شامل ابزارآلات برشکاری، جوشکاری، ماشین‌آلات فرزکاری و همچنین دستگاه CNC است. این ظرفیت به هپکو اجازه می‌دهد ۲۵۰۰ واحد از ماشین‌آلات مختلف را تولید کند و ۲۰۰۰۰ تن از سازه‌های فولادی در سال بسازد. همچنین هپکو توانسته سهم مناسبی در تولید تجهیزات مورد استفاده در صنعت نفت و گاز به‌دست‌آورد.

کمباین‌سازی ایران: شرکت ایرانی تولیدکننده ماشین‌آلات کشاورزی است، که در شهر اراک در سال ۱۳۴۸ با همکاری شرکت جان‌دیر ایالات متحده آمریکا، تأسیس شد. تولید کمباین غلات محصول اصلی این شرکت، از سال ۱۳۵۲ با همکاری شرکت جان‌دیر آغاز و در طول این سال‌ها با تولید بیش از ۱۰،۰۰۰ دستگاه کمباین، شامل کمباین‌های سبک و سنگین و نیمه‌سنگین، بیش از ۹۰٪ درصد بازار فروش این محصول در ایران در اختیار این شرکت، قرار گرفته‌است. تولید بیلر یا همان بسته‌بند علوفه، از سال ۱۳۶۸ با خرید و انتقال تکنولوژی از شرکت جان‌دیر با وضعیتی مشابه تولید کمباین شروع شد و امروزه با تولید بیش از ۴،۰۰۰ دستگاه، در شرکت کمباین‌سازی ایران، بیش از ۹۵٪ درصد از بازار فروش بیلر در ایران، در اختیار این شرکت می‌باشد. کمباین‌سازی ایران هم‌اکنون بزرگترین کمباین‌سازی کشور می‌باشد.

صنایع برق: شرکت آونگان اراک شرکتی در حوزه تولید دکل‌ها و سازه‌های انتقال نیرو است. شرکت یاسان اراک در سال ۱۳۷۳ در شهرستان اراک با هدف طراحی و تولید برج‌های خطوط انتقال نیرو، برج‌های مخابراتی و گالوانیزه گرم و نیز اجرای پروژه‌های خطوط انتقال نیرو تأسیس گردیده‌است. شرکت یاسان با ظرفیت تولید بالغ بر ۳۵۰۰۰ تن در سال یکی از شرکت‌های پیشرو در صنعت برق ایران می‌باشد که در سال ۱۳۹۵ با صادرات بیش از ۲۸۰۰۰ تن انواع دکل‌های نیرو موفق به اخذ لوح صادرکننده نمونه ملی گردید. با توجه به نیاز این صنعت و تخصص بالای مؤسسین شرکت در زمان کوتاهی یاسان مبدل به بزرگترین تولیدکننده سازه‌های فلزی

در ایران گردیده‌است. از جمله محصولات شرکت می‌توان به دکل‌های فشارقوی، برج‌های تله‌کابین، دکل‌های تلسکوپی، برج‌های مخابراتی و گریتینگ اشاره کرد. از جمله پروژه‌های انجام شده در این شرکت می‌توان ساخت برج‌های تله‌کابین نمک‌آبرود و لاهیجان را نام‌برد.

صنایع شیمیایی: شرکت رنگ روناس اراک یکی از بزرگ‌ترین شرکت‌های تولیدکننده رنگ‌های صنعتی، ساختمانی و دریایی در ایران است. این شرکت فعالیت خود را در سال ۱۳۵۳، در اراک شروع‌کرد و اکنون دارای ۴ خط کامل تولید به ظرفیت ۲۸۰۰۰ تن انواع رنگ و پوشش‌های حفاظتی، ۲ خط تولید رزین به ظرفیت ۱۴۰۰۰ تن و ۵ خط تولید قوطی و لوازم بسته‌بندی به ظرفیت ۴۰۰۰ تن در سال می‌باشد.

ب- ظرفیت‌های معدنی استان مرکزی

استان مرکزی به سبب قرارگرفتن در دو منطقه زمین شناسی مهم کشور، شامل منطقه‌های دگرگونی سنندج سیرجان و ایران مرکزی و به لحاظ شرایط زمین شناسی، خاستگاه مواد معدنی مختلف و متنوعی شامل کانی‌های دگرگونی، آذرین و رسوبی از قبیل مواد معدنی غیرفلزی، فلزی، مصالح ساختمانی و سنگ‌های تزئینی است.

استان مرکزی با ۳۸۰ معدن و استخراج سالانه ۱۴ میلیون تن ماده معدنی، رتبه هفتم معدنی کشور را بخود اختصاص داده است و تاکنون از ۵۷ نوع ماده معدنی موجود در کشور ۴۲ نوع آن در استان مرکزی شناسایی شده و از حدود ۳۵ نوع ماده معدنی بهره برداری می‌شود.

تراورتن، سولفات سدیم، سرب، روی، سنگ آهن، سنگ گچ، پوزولان، کائولن، باریت و خاک‌های صنعتی از مهمترین ذخایر غنی معدنی قابل بهره برداری در این استان هستند.

بیش از ۴۲ نوع ماده معدنی دراستان مرکزی شناسایی شده و امکانات بالفعل برای استخراج تنگستن، قلع و مولیبدن، طلا، مس، آندالوزیت، مرمریت‌های سیاه، گرانیت، کانیهای قیمتی و زینتی شامل فیروزه، کریزوکولا، جاسپر، آزوریت و مالاکیت، عقیق، بلور کوارتز، ارپیمان (سولفور آرسنیک)، بنتونیت و کلسیت در منطقه وجود دارد.

برخی مواد استخراج شده در معادن استان مرکزی در واحدها و کارخانه‌های گچ، آهک، سیمان سفید، رنگ، پوکه، کاشی، لاستیک و شیشه‌سازی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

استان مرکزی دارای ۱۶ واحد تولید پودرهای معدنی میکرونیزه و سوپرمیکرونیزه است و از این نظر مقام نخست را درکشور دارد، ضمن اینکه وجود چهار واحد فرآوری مواد فلزی - فلوتاسیون سرب و روی و آلومینیوم‌سازی در استان مرکزی قابل توجه است.

این استان با داشتن ۸۳ معدن سنگ تراورتن، در حال حاضر ۶۰ درصد سنگ تراورتن کشور را تولید می‌کند.

معادن سنگ استان مرکزی بخصوص شهرستان محلات به عنوان قطب سنگ تراورتن، شهرت جهانی دارد. استان مرکزی رتبه نخست را در تولید سنگ تراورتن با استخراج ۶۰ درصد و سولفات سدیم با استخراج ۷۰ درصد در کشور داراست.

استان مرکزی از لحاظ تعداد معادن در رتبه هشتم کشور و از حیث تولید و استخراج مواد معدنی و ایجاد اشتغال رتبه یازدهم و از نظر ذخیره مواد معدنی رتبه چهاردهم کشور را بخود اختصاص داده است.

استان مرکزی با بیش از ۲۰۰ واحد سنگبری و ۱۰۰ معدن فعال سنگ تراورتن، مرمریت وگرانیت از ظرفیت مناسبی برای توسعه و صادرات سنگ در جهان برخوردار است.

مقاومت بالا، برش و صیقل‌پذیری ایده آل، زیبایی ظاهر و ارزانی قیمت در مقایسه با سایر سنگ‌ها و شرایط مناسب استخراج، از مزایای صنعت سنگ این استان است.

حجم ذخایر شهرستان محلات به عنوان بزرگترین قطب تولید انواع سنگ تراورتن، مرمریت و ساختمانی در استان مرکزی بیش از ۲۶ میلیون تن است که از ۶۶ معدن فعال برداشت می‌شود.

ج- ظرفیت صنایع نفت و پتروشیمی

شرکت پالایش‌نفت امام‌خمینی شرکت دولتی پالایش نفت است، که تأسیسات پالایشی آن، در استان مرکزی و در فاصله ۳۰ کیلومتری از شهر اراک، مستقر می‌باشد. این پالایشگاه در سال ۱۳۷۲ توسط شرکت ملی نفت ایران و با نام پالایشگاه نفت شازند اراک تأسیس شد.

ظرفیت تولید پالایشگاه اراک ۲۵۰ هزار بشکه در روز است، که نفت خام مورد نیاز آن، بطور روزانه توسط شرکت ملی مناطق نفت‌خیز جنوب و از میدان نفتی اهواز تأمین می‌شود. دفتر مرکزی این شرکت در اراک قرار دارد. با اجرای طرح فاز دوم، ظرفیت تولید پالایشگاه از ۱۷۰ هزار بشکه در روز به ۲۵۰ هزار بشکه در روز افزایش یافته‌است. همچنین تولید بنزین به میزان ۱۲ میلیون لیتر در روز در ازای کاهش تولید نفت کوره افزایش یافته‌است. درحالیکه خوراک پالایشگاه از ۱۰۰ درصد نفت خام شیرین و سبک به مخلوط ۵۵ درصد سبک و ۴۵ درصد نفت خام سنگین تغییر یافته‌است. این شرکت بزرگترین تولیدکننده بنزین با استاندارد یورو۴ در خاورمیانه می‌باشد. محصولات پالایشگاه با مشخصات و کیفیت استانداردهای ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵ اروپا به بازار عرضه می‌شود.

مجتمع پتروشیمی شازند اراک یکی از طرحهای زیربنایی و مهم کشور می‌باشد که در راستای سیاست‌های کلی توسعه صنایع پتروشیمی و با اهداف تأمین نیاز داخلی کشور و صادرات با نام پتروشیمی شازند اراک به‌بهره‌برداری رسید.

این طرح در سال ۱۳۶۳ به تصویب رسید و پس از طی مراحل طراحی، مهندسی و نصب، فاز اول آن در سال ۱۳۷۲ در مدار تولید قرار گرفت. در ادامه کار به منظور بهبود مستمر و تولید بیشتر و متنوع‌تر، واحدهای دیگر مجتمع تکمیل و واحد اتوکسیلات به عنوان آخرین واحد مجتمع در سال ۸۲ راه اندازی و در مدار تولید قرار گرفت.

از سال ۱۳۷۹ همزمان با تکمیل واحدها، طرح و توسعه مجتمع با هدف افزایش ظرفیت واحدها به تصویب رسید که فاز اول آن در مهرماه سال ۱۳۸۴ و عملیات اجرایی فاز دوم در تابستان سال ۱۳۸۶ به انجام رسید. ظرفیت کامل تولید این مجتمع پس از انجام طرح توسعه ۱,۴۶۹,۰۰۰ تن در سال است.

د-جایگاه استراتژیک در انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی

زیرساخت‌ها نفتی استان روزانه حدود ۱۵ میلیون لیتر فرآورده نفتی را به استان‌های تهران، البرز، قم، همدان، کرمانشاه، لرستان، خوزستان وبرخی از استان‌های دیگر و همچنین سوخت نیروگاههای حرارتی شازند اراک، شهید رجایی، شهید مفتح، بیستون، سیکل ترکیبی قم، رودشور و نکاء وبرخی نیروگاه‌های دیگر را تأمین می‌نمایند.

شرکت ملی پخش فرآورده‌های نفتی استان مرکزی بابرخورداری از۱۰۴ نقطه بارگیری که درحال حاضر از ۴۰ نقطه آن استفاده می‌گردد آمادگی بارگیری، تا ۴ برابر تولیدات پالایشگاه را دارد. سازه بارگیری اتوماتیک مخزن‌دارهای راه آهن تنها سیستم اتوماتیک کشوراست که عملیات بارگیری انواع فرآورده ها رابه صورت کاملا مکانیزه انجام می‌دهد. قدرت بارگیری نفتکوره توسط این سازه از۲ میلیون لیتر به ۴ میلیون لیتر در روز، رسیده و درشرایط بحرانی تا ۷ میلیون لیترقابل افزایش است.

به منظور دستیابی سریع مصرف‌کنندگان به فرآورده‌های نفتی و جلوگیری ازاتلاف وقت، ممانعت ازاستهلاک تجهیزات، کاهش تعمیرات و ارسال سریع فرآورده‌های دریافتی از پالایشگاه به مخازن خطوط لوله، قدرت انتقال فرآورده‌های نفتی از ۳۵۰ هزار لیتردرساعت به ۷۰۰ هزار لیتر ارتقاء یافته است.

هـ- ظرفیت در توسعه انرژی‌های تجدید پذیر

استان مرکزی به دلیل شرایط ویژه جغرافیایی و اقلیمی ظرفیت مناسبی برای بهره گیری از انواع انرژی‌های تجدیدپذیر را داراست و باید گفت که این استان در آینده‌ای نزدیک می‌تواند به قطب تولید انرژی‌های پاک کشور تبدیل شود.

شهرستان‌های ساوه و کمیجان در انرژی بادی، منطقه میقان در انرژی خورشیدی و شازند در انرژی آبی ظرفیت مناسبی برای بهره‌گیری از مزیت‌های انرژی تجدیدپذیر دارند. منطقه میقان اراک سالانه با دارا بودن بیش از ۳۰۰ روز آفتابی ظرفیت مستعدی برای تولید انرژی پاک از خورشید دارد و این درحالی است که بزرگترین دهکده تولید انرژی پاک خورشیدی دنیا در هامبورگ آلمان، تنها از ۱۶۰ روز آفتابی بهره مند است. ظرفیت تولید انرژی‌های نوپدید از جمله بیوانرژی در خمین و آبی در شهرستان شازند نیز می‌تواند بستر جدیدی برای سرمایه‌گذاری در این زمینه در استان مرکزی را فراهم آورد و این استان می‌تواند به قطب تولید انرژی‌های پاک در کشور تبدیل شود.

۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی

مزیت‌های نسبی استان

در سال ۸۵ شهرستان‌های اراک، خمین، دلیجان، ساوه، شازند و محلات در بخش صنعت صادر کننده بودند و دیگر شهرهای استان وارد کننده بخش صنعت بودند. در بخش کشاورزی بجز شهرستان آشتیان که وارد کننده است دیگر شهرستان‌های استان صادرکننده بوده‌اند. در زمینه خدمات نیز مانند بخش کشاورزی بجز شهرستان آشتیان که واردکننده است دیگر شهرستان‌های استان صادرکننده محصولات صنعتی بوده‌اند. استان مرکزی در سال ۸۵ در بخش‌های کشاورزی و خدمات صادر کننده و در بخش صنعت وارد کننده بوده است. در سال ۹۰ در بخش کشاورزی بجز فراهان که وارد کننده است دیگر شهرستان‌های استان صادرکننده محصولات کشاورزی هستند. در بخش خدمات نیز بجز شهرستان فراهان دیگر شهرستان‌های استان صادرکننده محصولات خدماتی هستند. در سال ۱۳۹۰ در بخش صنعت شهرستان‌های اراک، خمین، دلیجان، ساوه، شازند و محلات صادرکننده بوده و سایر شهرستان‌ها واردکننده هستند. مقایسه میان سال ۸۵ و ۹۰ بیانگر آن است که استان در سال ۱۳۸۵ در بخش صنعت واردکننده بود در سال ۱۳۹۰ در این بخش نیز صادرکننده شده است. بنابراین در تمامی زمینه‌ها صادرکننده شده است.

جدول ۱۱۳- سهم مکانی شهرستان‌های استان مرکزی

شهرستان	سهم درصدی تعداد شاغلین سال ۱۳۸۵			سهم درصدی تعداد شاغلین سال ۱۳۹۰		
	صنعت	کشاورزی	خدمات	صنعت	کشاورزی	خدمات
اراک	۲۵/۸۴	۴۷/۸۲	۵۳/۸۸	۴۴/۰۷	۲۸/۸۳	۵۴/۲۸
آشتیان	۰/۰۰	۰/۵۶	۰/۹۷	۰/۴۷	۱/۶۶	۱/۰۳
تفرش	۰/۰۰	۱/۵۵	۲/۳۲	۰/۹۳	۲/۰۴	۱/۷۹
خمین	۳/۹۹	۵/۸۱	۷/۷۳	۲/۹۷	۱۲/۳۲	۷/۶۴
دلیجان	۸/۹۳	۴/۷۴	۳/۹۰	۵/۸۸	۳/۲۹	۴/۱۶
ساوه	۱۵/۲۳	۲۵/۶۵	۱۸/۲۳	۳۱/۰۳	۱۷/۶۸	۱۵/۷۶
شازند	۳/۶۸	۲/۸۷	۳/۵۱	۳/۷۳	۵/۷۶	۴/۰۲
محلات	۴۰/۸۶	۴/۹۹	۵/۰۳	۴/۹۶	۶/۷۰	۴/۷۷
زرندیه	۰/۸۴	۳/۵۴	۲/۹۲	۴/۱۹	۸/۲۷	۲/۷۰
کمیجان	۰/۶۳	۲/۴۸	۱/۵۱	۰/۹۰	۶/۳۸	۲/۱۰
خنداب	-	-	-	۰/۴۰	۶/۵۰	۱/۲۹
فراهان	-	-	-	۰/۴۶	۰/۵۷	۰/۴۵
مرکزی	۰/۶۵	۲/۵۷	۱/۶۹	۲/۹۷	۲/۲۱	۱/۶۹

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت رقابتی

بررسی میزان تخصصی شدن در فعالیت‌های صنعتی استان نشان می‌دهد که از ۲۹ کد ایسیک فعال در استان، ۸ کد ایسیک به صورت تخصصی در استان وجود دارد. در شهرستان اراک بیشترین صنایع تخصصی وجود دارد. در واقع می‌توان بیان داشت عمده صنایع با فناوری بالا در این شهرستان به صورت تخصصی در آمده است. شهرستان‌های ساوه، خمین و زرندیه از دیگر شهرستان‌های استان با ضریب تخصصی فعالیت بالا هستند. ضریب تخصصی شدن در رشته فعالیت سایر تجهیزات حمل و نقل در شهرستان‌های اراک بیشترین میزان ضریب تخصصی شدن را دارد. سپس رشته فعالیت‌های جمع‌آوری، تصفیه و توزیع آب و فعالیت‌های پشتیبانی و کمکی حمل و نقل؛ فعالیت‌های آژانس‌های مسافرتی به ترتیب در شهرستان‌های ساوه و ساوه، اراک ضریب تخصصی بالاتری دارند.

جدول ۱۱۴- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان مرکزی

شهرستان	ضریب تخصصی شدن	فعالیت
اراک، زرندیه	۰.۱۵۶	محصولات فلزی فابریکی(۲۸)
اراک	۰.۱۵۹	ساخت ماشین آلات وتجهیزات(۲۹)
خمین	۰.۱۳۳	رادیوتلویزیون وسایل ارتباط(۳۲)
اراک	۰.۱۹۲	سایرتجهیزات حمل ونقل(۳۵)
ساوه	۰.۱۸۵	جمع آوری، تصفیه و توزیع آب(۴۱)
ساوه، اراک	۰.۱۷۵	فعالیتهای پشتیبانی و کمکی حمل و نقل؛ فعالیتهای آژانسهای مسافرتی(۶۳)

منبع: مرکز آمار ایران، وزرات صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی تمرکز اشتغال صنعتی در استان مرکزی نشان می‌دهد که تمرکز عمده اشتغال صنعتی در شهرستان اراک است. تعداد ۷۸۲ بنگاه در زمینه فعالیت‌های صنعتی در شهرستان اراک وجود دارد که معادل ۳۱ درصد از اشتغال صنعتی استان اراک است. شهرستان ساوه دیگر شهرستان استان با تمرکز اشتغال صنعتی ۱۸ درصد است. بررسی تعداد بنگاه صنعتی نشان می‌دهد که ۴۴۴ بنگاه اقتصادی در این شهرستان وجود دارد. دلیجان و زرندیه شهرستان‌های بعدی از نظر تمرکز اشتغال صنعتی است. در استان مرکزی در مجموع ۲۵۲۷ کارگاه صنعتی در استان وجود دارد.

جدول ۱۱۵- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی به تفکیک شهرستان‌های استان

شهرستان	ضریب تمرکز	شهرستان	ضریب تمرکز
اراک	۰.۳۱	زرندیه	۰.۱۳
آشتیان	۰.۰۲	ساوه	۰.۱۸
تفرش	۰.۰۱	شازند	۰.۰۴
خمین	۰.۰۶	فراهان	۰.۰۱
خنداب	۰.۰۱	کمیجان	۰.۰۱
دلیجان	۰.۱۳	محلات	۰.۱۱

منبع: مرکز آمار ایران، وزرات صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

۳-۸-۴- شناخت قابلیت‌های گردشگری مرکزی

استان مرکزی از آداب و رسوم متنوعی که ریشه در فرهنگ و سنت‌های مناطق مختلف دارد، برخوردار است که برخی از این مراسم آیینی عبارتند از: مراسم آهو آهو، جشن کوسه ناقلدی، مراسم ازدواج، مراسم شب چله، مراسم اولین برف زمستان، مراسم باران خواهی، مراسم چهارشنبه سوری، مراسم عیدنوروز، مراسم نخل گردانی، جشن گندم، کردعلی به کوه، مراسم بیل گردانی.

این استان زادگاه بزرگ مردان و زنانی است که در تحولات اجتماعی و سیاسی نقش اساسی داشته‌اند. افرادی نظیر حضرت امام خمینی، آیت‌الله اراکی، میرزا حسن آشتیانی، آیت‌الله موسوی گلپایگانی، ملااحمد و ملا مهدی نراقی، امیرکبیر، قائم مقام فراهانی، محمد مصدق، احمد قوام، قوام الدوله، مستوفی الممالک، مشیرالدوله، وثوق‌الدوله، عباس اقبال آشتیانی، پرفسور محمود حسابی، مصطفی چمران، عباس سحاب تفرشی، احسان نراقی، محمد قریب را می‌توان اشاره کرد.

صنایع دستی این استان متنوع از جمله قالی‌بافی، گلیم‌بافی، گیوه‌بافی، جاجیم‌بافی، نمدمالی، آئینه‌کاری، خوشنویسی، طراحی سنتی، سوزن‌دوزی، مسگری، سازهای سنتی، تراش سنگ‌های قیمتی، آثار چوب منیت و معرق کاری، قلمزنی، قدک بافی، سفال، چلنگری، معرق کاری است.

جدول ۱۱۶- جاذبه‌های گردشگری استان مرکزی

جاذبه		شرح
جاذبه‌های طبیعی	کوه‌ها و ارتفاعات	شهباز در شهرستان شازند به ارتفاع ۳۳۸۸ متر، غلیق در دلیجان به ارتفاع ۳۱۷۰ متر، کوه تفرش با ارتفاع ۳۱۴۰ متر، سفیدخانی در اراک به ارتفاع ۳۱۱۸ متر، اینچه قاره در نوبران ساوه با ارتفاع ۳۰۰۰ متر
	غارها	غار نخجیر در ۸ کیلومتری شمال شرق دلیجان، غار شازند (کیخسرو) ۳۵ کیلومتری جنوب غربی اراک، غار انجدان در ۴۰ کیلومتری شرق اراک، غار قلعه جوق در نزدیکی روستای چهره قان، غار سفیدخانی در ۱۸ کیلومتری شهر اراک، غار شاه بلبل در کوه‌های شرقی شهرستان محلات، غار هیزج، غار سوله خونزا، غار سوراخ گاو و غار آقداش، غار کوه ساوه (شاهپسند)، غار آزادخان، غار یکه چاه، غار کهک
	دریاچه‌ها، سدها،	دریاچه کویر میقان در شمال شرقی اراک، دریاچه سد پانزده خرداد در ۵ کیلومتری شهر دلیجان، سد ساوه (الغدیر) در ۲۵ کیلومتری شهر ساوه در تنگه و فرقان روی رودخانه قره چای، سد خاکی هندودر ۲ کیلومتری شمال هندودر
	رودخانه‌ها	رودخانه قمرود از کوه‌های غربی اصفهان و ارتفاعات جنوبی گلپایگان، رودخانه قره‌چای در غرب شهرستان اراک، رودخانه وفرقان در شمال شرقی زاگرس ارتفاعات کبوترآهنگ و ملایر، رودخانه مزلقان از ارتفاعات غرب ساوه و شمال شرق همدان
	چشمه‌ها	چشمه آب گرم محلات، چشمه آب معدنی گراو، سرچشمه محلات، چشمه عمارت شازند، چشمه آب گرم شفا، چشمه سلیمان، چشمه حکیم، چشمه چپقلی، چشمه کیخسرو، سراب عباس آباد، سراب اسکان، سراب پنجعلی، سراب عمارت، چشمه سربند، بیشه علی، انجدان، تفرش، بالقو، نازی، ازنا، عسل، چکاب، اورین، نهضت قیاس
	منطقه ویژه گردشگری	پیست اسکی ارتفاعات پالنگ دره و گردنه پاکل شازند، کوهنرودی و صخره‌نوردی ارتفاعات شهباز شازند و صخره لجور در شمال پل تاریخی دوآب، بیابان‌گردی کویر میقان، قشلاقات زرندیه، دلیجان، منطقه هفتاد قله، دشت اراک، ساوه، دشت‌های خمین، محلات و تفرش

جاذبه		شرح
	مناطق ییلاقی و پارک‌ها	در تفرش دره‌های خوش آب و هوا و باصفا نظیر دره دیزه، بدر، فرک وستان به دلیل باغ‌های بادامف انواع میوه و گردو، چشمه‌های پرآب و دائمی، قلل مرتفع و امکانات ورزشی زمستان. در خمین و محلات مناطق زیبای گل و گلکاری، گیاهان زینتی، گل‌های کاغذی، باغات میوه و مزارع، فضای طبیعی دامنه‌های هفتاد قله در مجاورت روستای چنار و مسیرهای روستاهای ریحان، نی‌شهر، دره شاقو، ارتفاعات شرق نراق؛ در توابع اراک، مناطق حفاظت شده هفتاد قله، دشت شمالی و ارتفاعات آن.
جاذبه‌های فرهنگی	منازل و بناهای تاریخی	منزل امام خمینی (ره)، در شمال رودخانه با قدمت ۱۷۰ سال، خانه خاکباز: خانه قاجاری و از مشاهیر استان مرکزی، منزل حاج آقامحسن عراقی (اراکی): بنای قاجاری بافت قدیم اراک، خانه حسین‌پور: در مجموعه بافت قدیم اراک، بنای تاریخی حمام چهارفصل: از دوره قاجار در شهر اراک با بخش‌های جدا برای مردان، زنان و اقلیت‌های مذهبی، بنای تاریخی مدرسه سپهداری: مرکز علوم دینی در دوره قاجار در شهر اراک، بنای تاریخی پیرمراد: در ۱۴ کیلومتری شمال شرقی اراک، قلعه دختر ساوه، آتشکده آتشکوه: مربوط به زمان ساسانیان، خورهه: در نزدیکی شهر محلات بین روستاهای دودهک، ورین و آبگرم محلات، شهر زیرزمینی زلف آباد: در ۲۲ کیلومتری شمال اراک، بقعه شاه غریب انجدان، بقعه شاه قلندر، بنای تاریخی کاروانسرای اراک، بازار ساوه
	بافت تاریخی فرهنگی	بافت تاریخی و مجموعه بازار اراک: هسته اولیه شهر با قدمتی ۲۰۰ ساله، بافت تاریخی بازار نراق: دارای بناهای باارزشی نظیر بازار و کاروانسرای شمل السلطنه، کاروانسرای حاج مهدی، مساجد و آب‌انبارها، کاروانسراهای دودهک، کاروانسرای عبدالغفارخان، کاروانسرای خشکرود، کاروانسرای مجدالممالک، آب انبارها، پل‌های تاریخی هشت چشمه، تک چشمه سرخده، دوآب، حاج مرتضی خمین، باقرآباد محلات، یخچال‌های طبیعی مهدی آباد، نیمور و زرندیه
	محوطه تاریخی فرهنگی	محوطه تاریخی آوه: ۲۵ کیلومتری جنوب شهر ساوه با وسعت ۱۱۰ هکتار، محوه خورهه: با قدمت ۲۰۰۰ ساله در شمال شرقی محلات، محوطه تاریخی زلف آباد: در شهرستان تفرش
جاذبه‌های مذهبی		مجموعه زیارتی هفتاد و دوتن ساروق، امامزاده مشهد اردهال، مجموعه زیارتی آستانه سربند، مسجد جامع ساوه، مسجد سرخ ساوه، مسجد جامع شش ناو تفرش، مسجد و مدرسه علمیه سپهداری اراک، مرقد امامزاده محمد عابد میقان، امامزاده حوا خاتون اراک، بقعه پیغمبر اشموئیل نبی ساوه، بقعه آقانور الدین اراکی تکیه باغ شیخ، تکیه شش ناو تفرش کلیسای مسروپ مقدس، کلیسای هاکوپ شازند، کلیسای جناقچی زرندیه
جاذبه‌های انسان‌ساخت	بوستان‌ها، پارک‌ها و شهربازی‌ها	بوستان امیرکبیر اراک، سرچشمه محلات، مجموعه گل و گیاه محلات، پارک باهنر اراک، پارک کلاله سنجان، پارک جنگلی و مجموعه آبی شهر ساوه، پارک و شهربازی بوجه خمین، پارک جنگلی کرک، مجموعه رفاهی-تفریحی هتل امیرکبیر اراک، پارک و مجموعه باغ وحش شهر اراک
	موزه‌ها	موزه حمام چهارفصل، موزه حسن پور اراک، موزه سلطان آباد اراک، موزه جانورشناسی اراک، موزه مردم‌شناسی اشتیان، موزه مردم‌شناسی خمین، موزه مردم‌شناسی گنجه چهارسوق ساوه، موزه مردم‌شناسی مسجد جامع ساوه، موزه آب شهر نراق

فصل چهارم

رویکرد راهبردی

۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی

مسائل راهبردی به رویدادها، وقایع و روندهای کلیدی، پیچیده و بی‌ساختار اطلاق می‌گردد که با پیامدهای چند رخساره‌ای و چند بعدی اثر چشمگیر بر راهبردهای آتی منطقه و خود منطقه دارند. با توجه به اثرات چشمگیر این مسائل بر منطقه به عنوان یک کل، شناسایی این مسائل یکی از پراهمیت‌ترین گام‌ها در برنامه‌ریزی راهبردی فضایی می‌باشد (محمدیان مصمم، ۱۳۹۸). در ادبیات جهانی رهیافت‌هایی که تصمیم‌گیران برای شناخت مسائل راهبردی بکار می‌گیرند عبارتند از پویش محیطی، مدیریت مسائل، صورت‌بندی مسئله و تشخیص. در این طرح از رهیافت اعتدالی و سپارده برای شناسایی مسائل راهبردی استفاده می‌شود که در واقع با بهره‌گیری از ابعاد و معیارهای رهیافت‌های رایج جهانی است. بدین ترتیب که مسئله ای با شفافیت اندک، پیچیدگی، کنگی و عدم قطعیت بالا، اثرات شدیدتر، ماندگارتر و منفی‌تر، غیر عادی و جداگر، چندبعدی بودن و مقیاس اثرگذاری بالاتر و خارج از حوزه قدرت و اختیار و مسئولیت، مسئله ای راهبردی تر به شمار می‌رود (منبع، محمدیان مصمم، ۱۳۹۷). به منظور مشخص کردن این مسائل، بر اساس متغیرها و جهت آن‌ها کارشناس مربوطه از امتیاز ۱ (کمترین) تا ۱۰ (بیشترین) استفاده کرده و در نهایت با جمع امتیازات مسئله‌راهبردی استان را مشخص کرده است. در جداول زیر مسائل راهبردی استان در عرصه‌های مختلف مشخص و شرح داده شده است.

در عرصه نظام مدیریتی، استان مرکزی با مسائل راهبردی نبود نظام یکپارچه و همه جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان، کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان، تصمیم‌گیری از مرکز و بالا به پایین بدون جلب مشارکت و رضایت شهروندان و بازیگران اصلی توسعه استان، تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی، ضعف در توجه به پیامدهای اجتماعی و سیاسی تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌های اتخاذشده توسط مدیران، خلاءهای موجود در وظایف، مسئولیت ها، تصمیم‌گیری و رفع اختلافات و تضادهای سازمانی، کمبود نیروهای متخصص و میان رشته ای در راستای تحقق آمایش در استان، عدم ثبات مدیریتی و تغییر زیاد در مدیران و معاونان با توجه به مسائل سیاسی، فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان و برنامه‌ریزی و تأمین منابع مالی از مرکز و عدم تناسب درآمد و هزینه استان مواجه است.

در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش، مسائل راهبردی استان شامل سرمایه اجتماعی پایین در هر سه سطح، طلاق، مشارکت پایین در فعالیت‌های داوطلبانه، فقر و محرومیت، سکونتگاه غیررسمی، پایین بودن درصد رشد سالانه جمعیت، تمرکز نامتوازن جمعیت و سهم بالای زنان خود سرپرست است.

در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی استان مرکزی با مسائل راهبردی مخاطرات تأمین انرژی برق استان و فرسودگی شبکه‌های برق، محدودیت شدید منابع آب، اضافه برداشت از آب زیرزمینی و مصرف بالا در بخش کشاورزی، روند کاهنده نرخ رشد جمعیت شهری، نرخ منفی رشد جمعیت روستایی و روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی و عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان مواجه است.

در عرصه منابع طبیعی و محیط زیست، مسائل راهبردی استان شامل، قرار گیری استان در پهنه خطر زیاد زلزله، فرونشست زمین، تنش و بحران شدید آبی و آلودگی هوا است.

در حوزه اقتصادی، خوشبختانه نسبت به دیگر استان‌ها بویژه استان‌های غربی و شرقی کشور مسائل راهبردی زیاد نیست و تنها شامل نرخ بیکاری نسبتا بالای مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری، بالا بودن ضریب جینی در مناطق روستایی و بهره‌وری پایین بخش زراعت است.

جدول ۱۱۷- تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی

| عنوان | | |

| ابعاد | | |

| عنوان | مسئله | ابعاد تحلیلی | | |

ردیف	مسئله	ابعاد																								امتیاز نهایی
		منبع مسئله				کشش مسئله																				
		میزان دخالت/اثرگذاری	اولویت (مستقیم)	عدم همسویی بودن	میزان قابلیت اندازه گیری	عدم قطعیت ناشی از کمی	گستره تأثیرگذاری	بودن/ همکاری/ همراهی بالا	گستره	وابستگی و ارتباطات	نیاز به هماهنگی	بودن (معیط)	ماندگاری	میزان قابلیت درک	عدم قطعیت	گستره	پیچیدگی	عدم سنخیت	قطعیت و عدم وضوح						
۳۳	فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم در تصمیم سازی و تصمیم گیری های برنامه توسعه استان	۱	۲	۲	۳	۲	۲	۲	۲	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۳	۲	۶	۷۹
۳۴	ضعف در بهره گیری از نظارت سازمان یافته مردم بر توسعه متوازن استان	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳	۵	۴	۳	۵	۶	۴	۶۵
۳۵	نبود سازوکار پایش زمانبندی اجرای مراحل مختلف پروژه ها و اقدامات برنامه توسعه استان	۱	۱	۳	۶	۴	۵	۳	۳	۲	۲	۲	۲	۱۰	۳	۴	۴	۶	۲	۹۹
۳۶	عدم وجود سازوکار لازم جهت تغییر در زمانبندی پروژه ها و اقدامات و سازگار نمودن آن ها با برنامه	۱	۱	۲	۳	۵	۴	۴	۴	۲	۲	۱	۲	۷	۲	۳	۵	۴	۶	۹۱
۳۷	نبود نظام کار و موثر در جهت پایش و مدیریت کیفیت اجرای برنامه ها و اقدامات توسعه ای	۲	۲	۴	۴	۵	۴	۴	۳	۲	۲	۲	۱	۹	۷	۹	۷	۳	۳	۱۱۸
۳۸	درک و فهم درست و دقیق مجریان از اهداف برنامه ها و پروژه ها	۲	۳	۳	۳	۴	۵	۴	۴	۲	۲	۱	۲	۹	۷	۷	۳	۴	۵	۱۰۶
۳۹	علم ارزیابی اثرات اجتماعی، اقتصادی و محیط زیست سیاست ها و پروژه ها بر دخیلان برنامه	۳	۳	۵	۵	۶	۵	۵	۶	۲	۲	۲	۲	۶	۸	۸	۷	۸	۶	۱۰۹
۴۰	عدم شناسایی و رصد تغییرات (شرایط موجود، فرصت ها و تهدیدها، اولویت ها و غیره) پس از تهیه طرح	۱	۱	۲	۲	۳	۲	۲	۲	۱	۱	۱	۱	۸	۵	۵	۴	۶	۷	۹۴
۴۱	فقدان سازوکار بازنگری و به روزرسانی برنامه آمایش و روش های اجرای آن	۳	۳	۴	۴	۵	۵	۵	۵	۳	۳	۳	۳	۶	۳	۳	۳	۹	۵	۱۰۵
۴۲	نبود ابزارها، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول ارزیابی و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن	۱	۱	۲	۲	۳	۳	۴	۴	۲	۲	۲	۲	۶	۶	۶	۶	۸	۶	۱۰۹
۴۳	ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای فضایی به عنوان ناظر و مدعی العموم در برنامه‌های توسعه استان	۲	۲	۳	۳	۴	۴	۴	۴	۲	۲	۲	۲	۵	۴	۵	۲	۵	۳	۶۳
۴۴	نبود نظام بهبود و ارتقای فرآیندها و نتایج (رویدادها، پیامدها) براساس گزارشات عملکرد	۳	۳	۴	۴	۵	۵	۵	۵	۳	۳	۳	۳	۵	۵	۵	۹	۵	۹	۱۱۰
۴۵	کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان	۲	۲	۳	۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۱۰	۸	۸	۷	۱۰	۲	۱۴۳
۴۶	برنامه‌ریزی و تأمین منابع مالی از مرکز و عدم تناسب درآمد و هزینه استان	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۹	۸	۸	۷	۹	۲	۱۲۰

عنوان	مسئله	ابعاد																								امتیاز نهایی
		منبع مسئله				کشش مسئله																				
		میزان دخالت/اثرگذاری	اولویت (مستقیم)	عدم همسویی بودن	میزان قابلیت اندازه گیری	عدم قطعیت ناشی از کمی	گستره تأثیرگذاری	چند بعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و فرهنگی)	میزان تأثیرپذیری	نیاز به هماهنگی	بودن (معیط)	ماندگاری	میزان قابلیت درک	عدم قطعیت	گستره	پیچیدگی	عدم سنخیت	قطعیت و عدم وضوح						
۳۳	فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم در تصمیم سازی و تصمیم گیری های برنامه توسعه استان	۱	۲	۲	۳	۲	۲	۲	۲	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۳	۲	۶	۷۹
۳۴	ضعف در بهره گیری از نظارت سازمان یافته مردم بر توسعه متوازن استان	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳	۵	۴	۳	۵	۶	۴	۶۵
۳۵	نبود سازوکار پایش زمانبندی اجرای مراحل مختلف پروژه ها و اقدامات برنامه توسعه استان	۱	۱	۳	۶	۴	۵	۳	۳	۲	۲	۲	۲	۱۰	۳	۴	۴	۶	۲	۹۹
۳۶	عدم وجود سازوکار لازم جهت تغییر در زمانبندی پروژه ها و اقدامات و سازگار نمودن آن ها با برنامه	۱	۱	۲	۳	۵	۴	۴	۴	۲	۲	۱	۲	۷	۲	۳	۵	۴	۶	۹۱
۳۷	نبود نظام کار و موثر در جهت پایش و مدیریت کیفیت اجرای برنامه ها و اقدامات توسعه ای	۲	۲	۴	۴	۵	۴	۴	۳	۲	۲	۲	۱	۹	۷	۹	۷	۳	۳	۱۱۸
۳۸	درک و فهم درست و دقیق مجریان از اهداف برنامه ها و پروژه ها	۲	۳	۳	۳	۴	۵	۴	۴	۲	۲	۱	۲	۹	۷	۷	۳	۴	۵	۱۰۶
۳۹	علم ارزیابی اثرات اجتماعی، اقتصادی و محیط زیست سیاست ها و پروژه ها بر دخیلان برنامه	۳	۳	۵	۵	۶	۵	۵	۶	۲	۲	۲	۲	۶	۸	۸	۷	۸	۶	۱۰۹
۴۰	عدم شناسایی و رصد تغییرات (شرایط موجود، فرصت ها و تهدیدها، اولویت ها و غیره) پس از تهیه طرح	۱	۱	۲	۲	۳	۲	۲	۲	۱	۱	۱	۱	۸	۵	۵	۴	۶	۷	۹۴
۴۱	فقدان سازوکار بازنگری و به روزرسانی برنامه آمایش و روش های اجرای آن	۳	۳	۴	۴	۵	۵	۵	۵	۳	۳	۳	۳	۶	۳	۳	۳	۹	۵	۱۰۵
۴۲	نبود ابزارها، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول ارزیابی و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن	۱	۱	۲	۲	۳	۳	۴	۴	۲	۲	۲	۲	۶	۶	۶	۶	۸	۶	۱۰۹
۴۳	ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای فضایی به عنوان ناظر و مدعی العموم در برنامه‌های توسعه استان	۲	۲	۳	۳	۴	۴	۴	۴	۲	۲	۲	۲	۵	۴	۵	۲	۵	۳	۶۳
۴۴	نبود نظام بهبود و ارتقای فرآیندها و نتایج (رویدادها، پیامدها) براساس گزارشات عملکرد	۳	۳	۴	۴	۵	۵	۵	۵	۳	۳	۳	۳	۵	۵	۵	۹	۵	۹	۱۱۰
۴۵	کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان	۲	۲	۳	۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۱۰	۸	۸	۷	۱۰	۲	۱۴۳
۴۶	برنامه‌ریزی و تأمین منابع مالی از مرکز و عدم تناسب درآمد و هزینه استان	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۹	۸	۸	۷	۹	۲	۱۲۰

ردیف	مسئله	ابعاد																								امتیاز نهایی
		منبع مسئله				کشش مسئله																				
		میزان دخالت/اثرگذاری	اولویت (مستقیم)	عدم همسویی بودن	میزان قابلیت اندازه گیری	عدم قطعیت ناشی از کمی	گستره تأثیرگذاری	چند بعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و فرهنگی)	میزان تأثیرپذیری	نیاز به هماهنگی	بودن (معیط)	ماندگاری	میزان قابلیت درک	عدم قطعیت	گستره	پیچیدگی	عدم سنخیت	قطعیت و عدم وضوح						
۷	زمان																									
۸	کیفیت																									
۹	تغییرات و انطباق																									
۱۰	بهبود																									
۱۱	مالی و پولی																									

| عنوان | | | ابعاد | | |

جدول ۱۱۸- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی

عنوان	شرح
تصمیم‌گیری قلمرومحور	نبود نظام یکپارچه و همه جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان
مالی و پولی	کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان
مشارکتی	تصمیم‌گیری از مرکز و بالا به پایین بدون جلب مشارکت و رضایت شهروندان و بازیگران اصلی توسعه استان
تصمیم‌گیری قلمرومحور	تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی
مسئله محور	ضعف در توجه به پیامدهای اجتماعی و سیاسی تصمیم‌گیری ها و سیاست‌های اتخاذشده توسط مدیران
سازمانی	خلاءهای موجود در وظایف، مسئولیت ها، تصمیم‌گیری و رفع اختلافات و تضادهای سازمانی
منابع و دارایی ها	کمبود نیروهای متخصص و میان رشته ای در راستای تحقق آمایش در استان
ایمنی و امنیت	عدم ثبات مدیریتی و تغییر زیاد در مدیران و معاونان با توجه به مسائل سیاسی
سازمانی	فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان
مالی و پولی	برنامه‌ریزی و تأمین منابع مالی از مرکز و عدم تناسب درآمد و هزینه استان

جدول ۱۱۹- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش

مسئله	ابعاد																					امتیاز نهایی
	بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)																محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		کنش مسئله			منبع مسئله	
	ناملموسی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گنگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک	منفی بودن	ماندگاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پایدار	کشمکش زایی/جداگری بالا	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیر عادی بودن	مقیاس کار کردی	چند بعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و)	کنترل ناپذیری	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی نشدن از کنش	غیر عمدی بودن	میزان ربط/ارتباط ندامتن (مسئولیت)	
	↑	↑	↑	↑	↑	↓	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
سرمایه اجتماعی پایین در هر سه سطح	۶	۹	۶	۴	۵	۷	۱۰	۷	۷	۱۰	۹	۶	۶	۵	۹	۵	۵	۶	۴	۳	۱۳۰
طلاق	۷	۶	۵	۵	۷	۸	۱۰	۷	۷	۸	۵	۶	۶	۵	۸	۵	۶	۵	۵	۵	۱۲۶
مشارکت پایین در فعالیت‌های داوطلبانه	۶	۹	۶	۴	۵	۷	۱۰	۹	۹	۱۰	۹	۶	۶	۵	۹	۵	۵	۶	۵	۵	۱۳۷
فقر و محرومیت	۵	۱۰	۸	۴	۶	۴	۱۰	۱۰	۷	۹	۸	۹	۶	۹	۱۰	۸	۶	۶	۶	۶	۱۴۷
سکونتگاه غیررسمی	۶	۹	۸	۵	۶	۵	۱۰	۹	۷	۹	۶	۷	۶	۸	۱۰	۷	۷	۶	۷	۸	۱۴۶
پایین بودن درصد رشد سالانه جمعیت	۵	۹	۷	۶	۷	۷	۱۰	۱۰	۸	۸	۷	۶	۹	۹	۹	۹	۷	۷	۸	۵	۱۵۳
منفی شدن درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی	۵	۹	۷	۶	۷	۷	۱۰	۱۰	۸	۸	۷	۶	۹	۹	۹	۷	۷	۷	۸	۵	۱۵۱
تمرکز نامتوازن جمعیت	۴	۸	۶	۶	۵	۷	۱۰	۸	۹	۹	۶	۵	۹	۹	۹	۹	۶	۶	۶	۸	۱۴۵
سهم بالای زنان خود سرپرست	۵	۸	۵	۵	۶	۶	۱۰	۸	۶	۸	۸	۷	۸	۸	۸	۷	۷	۷	۸	۷	۱۴۲
کمبود و غیراستاندارد بودن فضای آموزشی	۶	۶	۵	۳	۵	۸	۶	۷	۸	۸	۸	۸	۶	۶	۷	۴	۵	۵	۶	۴	۱۲۴
کمبود فضای آموزشی در آ.پ	۵	۸	۴	۳	۲	۶	۷	۶	۵	۶	۵	۷	۶	۵	۸	۷	۶	۸	۷	۹	۱۲۳
بیکاری دانش‌آموختگان	۸	۷	۴	۵	۶	۶	۸	۸	۸	۶	۵	۵	۶	۶	۸	۸	۵	۶	۵	۴	۱۲۲
بازماندگی از تحصیل	۷	۶	۴	۶	۴	۷	۶	۷	۶	۶	۵	۶	۶	۴	۷	۸	۶	۶	۷	۴	۱۱۷
افت کیفیت آموزش عالی	۶	۶	۵	۳	۳	۷	۷	۷	۵	۷	۶	۶	۶	۷	۶	۶	۶	۶	۵	۳	۱۱۶
کمبود فضای آموزشی در آ.ع	۵	۷	۴	۵	۳	۵	۶	۵	۵	۶	۵	۶	۵	۷	۶	۷	۶	۸	۷	۱۰	۱۱۵
پایین بودن تقاضا برای سوادآموزی	۶	۶	۴	۵	۶	۶	۸	۸	۵	۵	۶	۴	۶	۶	۶	۶	۵	۶	۵	۴	۱۱۴
پایین بودن انگیزه حرفه ایی آموزشیاران؛	۸	۶	۳	۴	۵	۷	۶	۶	۴	۶	۶	۴	۵	۸	۴	۵	۴	۶	۸	۶	۱۱۲

جدول ۱۲۰- شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش

عنوان	شرح
سرمایه اجتماعی پایین در هر سه سطح	میزان سرمایه‌های اجتماعی در هرسه بعد کلان، میانی و خرد و همچنین شاخص کلی نسبت به میانگین کل کشور پایین‌تر بوده و در خصوص شاخص اصلی رتبه استان برابر ۶ بوده که استان مرکزی در میزان سرمایه اجتماعی پایین جزو ۱۰ استان اول است
طلاق	نسبت طلاق به ازدواج افزایش یافته است به گونه‌ای که از ۱۰/۳۴ در سال ۱۳۸۰ به ۳۴/۶۲ در سال ۱۳۹۷ رسیده است که بیشتر از میزان کل کشور می‌باشد.
مشارکت پایین در فعالیت‌های داوطلبانه	استان مرکزی در ارتباط با میزان مشارکت در فعالیت داوطلبانه وضعیت مناسبی نداشته و در این رابطه دارای رتبه ۸ در کشور بوده است استان مرکزی در بین ۱۰ استانی قرار دارد که میزان کمی از مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه داشته‌اند
فقر و محرومیت	بر اساس داده‌های تمام شماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان مرکزی برابر با ۱۲۱,۲۰۹ نفر (۸/۴۷ درصد از جمعیت استان) است. از این تعداد ۵۹,۷۸۹ نفر زن و ۶۱,۴۲۰ مرد هستند.
سکونتگاه غیررسمی	جمعیت حاشیه‌نشین شهر اراک از ۱۱۴,۷۳۵ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۱۳۰ تا ۱۵۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۴(حدود ۱۰/۴۹ درصد از جمعیت) و جمعیت حاشیه‌نشین شهر ساوه از ۱۸۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۲۱۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است
پایین بودن درصد رشد سالانه جمعیت	استان مرکزی به لحاظ درصد رشد سالانه جمعیت در رده استان‌های با رشد جمعیتی پایین قرار دارد. میانگین رشد جمعیت این استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ برابر با ۱/۳ درصد و رشد سالانه جمعیت این استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰ برابر با ۰/۲۲ درصد گزارش شده است. رتبه رشد جمعیت استان مرکزی در سطح کشور، برابر با ۲۷ می‌باشد.
تمرکز نامتوازن جمعیت	تراکم جمعیتی شهرستان‌ها از حدود ۱۳/۱ نفر در هر کیلومترمربع (شهرستان آشتیان) تا حدود ۱۴۲/۲ نفر در هر کیلومترمربع (شهرستان اراک) در نوسان می‌باشد. همچنین بین فراوانی مردان و زنان استان به ویژه نقاط روستایی، تعادل حاکم نیست که این امر نیز به شدت متأثر از جابه‌جایی جمعیت بوده است
سهم بالای زنان خود سرپرست	براساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۲/۵ درصد (معادل ۵۶۷۴۱ خانوار) از خانوارهای استان زن سرپرست بوده‌اند و ۵۲ درصد از خانوارهای زن سرپرست، خانوارهای یک‌نفره (خودسرپرست) بوده‌اند. رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص نسبت زنان سرپرست خانوار، ۱۵ بوده است، بعبارتی در رده استان‌های با نسبت بالای خانوار زن سرپرست قرار دارد.

جدول ۱۲۱- مسائل راهبردی در عرصه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

مسئله	ابعاد																				امتیاز نهایی
	بعد تحلیلی													محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		کنش مسئله			منبع مسئله		
	(ویژگی‌های تحلیلی)																				
	شاخص‌سازی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گستگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک	منفی بودن	ماندگاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	ژنتیکی/جذابیت بالا	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیر عادی بودن	مقیاس کارکردی	چند بعدی بودن (اقتصادی-اجتماعی و)	کنترل قابلیتری	عدم قطعیت ناشی از کنش	میزان ناشی شدن از کنش	غیر عمدی بودن	میزان ربط/ارتباط نداشتن (مسئولیت)	
	↑	↑	↑	↑	↑	↓	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
مخاطرات تأمین انرژی برق استان و فرسودگی شبکه‌های برق	۴	۶	۴	۵	۴	۶	۵	۵	۴	۴	۳	۴	۲	۳	۴	۵	۲	۳	۶	۶	۸۵
مخاطره بالا در محورهای جاده ی و سهم بالای کشته شدگان جاده‌ای نسبت به میانگین کشوری	۵	۳	۴	۴	۴	۳	۴	۲	۳	۴	۳	۵	۲	۲	۴	۳	۳	۲	۳	۲	۶۵
محدودیت شدید منابع آب، اضافه برداشت از آب زیرزمینی و مصرف بالا در بخش کشاورزی	۶	۶	۴	۵	۴	۶	۸	۵	۲	۹	۵	۸	۴	۹	۹	۵	۵	۶	۵	۴	۱۱۵
روند کاهنده نرخ رشد جمعیت شهری	۶	۷	۶	۳	۴	۵	۴	۵	۴	۵	۳	۵	۳	۴	۴	۳	۴	۳	۴	۴	۸۶
نرخ منفی رشد جمعیت روستایی و روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی	۸	۷	۵	۴	۳	۴	۵	۶	۵	۶	۳	۶	۴	۵	۵	۳	۵	۴	۴	۵	۹۷
عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان	۶	۵	۷	۳	۵	۵	۷	۶	۷	۷	۳	۶	۶	۳	۶	۴	۵	۴	۴	۷	۱۰۶

جدول ۱۲۲- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

مسئله	شرح
مخاطرات تأمین انرژی برق استان و فرسودگی شبکه‌های برق	بررسی وضعیت زیرساخت‌های انرژی استان نشان از دو موضوع پر اهمیت دارد، نخست آن که استان از نظر تأمین انرژی دارای نیروگاه‌های محدودی است و مهمترین نیروگاه استان نیروگاه شازند و دوم آنکه استان دارای فرسودگی در شبکه‌های انتقال و توزیع برق است، حال آنکه یکی از مهمترین استان‌های صنعتی کشور از نظر تأمین انرژی با این مخاطره مواجه است می‌توان پیرو اختلال در نظام تأمین انرژی شاهد اختلالات در نظام اقتصادی استان نیز پدید آید.
محدودیت شدید منابع آب، اضافه برداشت از آب زیرزمینی و مصرف بالا در بخش کشاورزی	استان مرکزی از نظر تأمین منابع آب با محدودیت‌های رو به روی است به نحوی که دسترسی به آب برای برخی مناطق روستایی در سال‌های اخیر به علت خشکسالی با مشکل مواجه شده است و برخی از دشت‌های استان دچار بحران آبی شده اند که این موضوع می‌تواند وضعیت اقتصاد و جمعیت استان را تحت مخاطره قرار دهد.
روند کاهنده نرخ رشد جمعیت شهری	بررسی تحولات نرخ رشد جمعیت شهری استان نشان از روند کاهنده دارد، میانگین نرخ رشد جمعیت شهری استان در دوره ۳۰ ساله برابر با ۲/۸ بوده است، اما این نرخ در دوره ۱۳۶۵-۱۳۷۵ برابر با ۴ بوده است که در دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۵ به ۱ کاهش یافته است.
نرخ منفی رشد جمعیت روستایی و روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی	در دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۵ نرخ رشد جمعیت روستایی استان برابر با ۲/۲۳- درصد محاسبه شده و این در مقابل نرخ رشد جمعیت روستایی کشور ۰/۶۸- درصد در دوره مشابه بدست آمده است. با توجه به آنچه گفته شد، روند کاهش جمعیت روستانشین استان طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ با سرعت بسیار بیشتری در مقایسه با کشور اتفاق افتاده است؛ چراکه نرخ رشد جمعیت روستانشین استان طی این دوره ۲/۰۱- درصد بوده و این در حالی است که در سطح کشور و طی دوره مذکور میزان این شاخص معادل ۰/۲۸- درصد محاسبه شده است.
عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان	سلسله مراتب اندازه شهرها، نظام سکونت‌گاهی استان دارای عدم توازن و تعادل در توزیع اندازه شهری است؛ چراکه به علت خالی بودن طبقه جمعیتی شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر)، شکاف جمعیتی در میان نظام شهری استان کاملا مشهود است.این درحالی است که مجموعاً سه شهر اراک، ساوه و خمین، ۷۴ درصد از جمعیت شهری استان را در خود جای داده‌اند.

جدول ۱۲۳- تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست

مسئله	ابعاد	بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)																				امتیاز نهایی
		میزان ریسک/آسیب‌پذیری (حساسیت)	منبع مسئله	عمر مفید مورد	میزان تأثیر شدن از کنش	عمر قطعی تأثیر شدن از کنش	کنش‌گری	کنش مسئله	عمر مفید مورد	وابستگی و ارتباطات زیاد	کنش‌گران زیاد/درگیری بالا	شدت اثر و پیامد	توزیع مورد (مخرج)	ماندگاری	شیب مورد	میزان قابلیت درک	عمر قطعی	کنش	پیچیدگی	عمر مسئله	تأثیرگذاری و عمر مورد	
استفاده نامناسب از پتانسیل‌های کشاورزی		۲	۶	۴	۴	۴	۳	۵	۹	۸	۴	۹	۵	۹	۱۰	۵	۴	۵	۴	۵	۵	۱۱۸
فرسایش شدید خاک		۳	۴	۴	۲	۲	۳	۵	۷	۵	۶	۷	۳	۸	۸	۵	۴	۵	۶	۷	۸	۱۰۷
تخریب و محدود شدن مناطق حفاظت شده و شکار ممنوع		۴	۶	۴	۲	۲	۳	۴	۶	۵	۴	۵	۳	۶	۶	۴	۶	۶	۵	۵	۸	۹۲
تغییرات اقلیمی و خشکسالی بلند مدت		۸	۶	۵	۳	۲	۲	۵	۹	۸	۷	۸	۷	۷	۸	۳	۴	۵	۵	۶	۴	۱۲۹
از بین رفتن اکوسیستم گیاهی و جانوری		۶	۵	۴	۳	۲	۲	۴	۸	۶	۶	۶	۵	۵	۹	۶	۵	۶	۶	۵	۸	۱۱۸
استفاده ناپایدار از منابع آب زیرزمینی و سطحی		۵	۶	۴	۲	۲	۳	۵	۷	۶	۴	۷	۶	۵	۱۰	۵	۶	۶	۴	۵	۶	۱۲۰
تنش و بحران شدید آبی		۹	۱۰	۸	۴	۳	۳	۸	۱۰	۸	۶	۸	۵	۱۰	۵	۴	۶	۵	۵	۱۰	۵	۱۲۳
آسیب پذیری شمال استان در برابر سیل		۸	۸	۵	۴	۳	۳	۵	۸	۶	۶	۹	۵	۸	۵	۵	۵	۶	۶	۸	۶	۱۳۴
فرار گیری استان در پهنه خطر زیاد زلزله		۵	۳	۸	۶	۵	۵	۵	۸	۶	۶	۸	۵	۹	۹	۶	۶	۴	۶	۹	۶	۱۲۰
		←	←	←	←	←	←	←	←	←	←	←	←	←	←	→	←	←	←	←	←	

جدول ۱۲۴-شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست

مسئله راهبردی	شرح
قرار گیری استان در پهنه خطر زیاد زلزله	بیش از نیمی از وسعت استان مرکزی که شهرستان‌های ساوه، آشتیان و تفرش را در برمی‌گیرد، در پهنه با خطر نسبی زمین‌لرزه زیاد قرار دارد. بخشی در نیمه استان که مرکز استان را هم شامل می‌گردد، در پهنه با خطر نسبی زمین‌لرزه متوسط واقع گردیده است.
فرونشست زمین	کاهش سطح سفره‌های آب زیرزمینی در سطح استان باعث ایجاد مشکلاتی از قبیل نشست سطح زمین خواهد شد، کما اینکه در مناطقی از آبخوان دشت ساوه نیز مواردی از نشست زمین گزارش گردیده است
تنش و بحران شدید آبی	با توجه به نتایج به دست آمده از شاخص‌های ارائه شده در این قسمت مشخص‌شد که استان مرکزی در مرحله کم آبی قراردارد. شایان ذکر است که این استان در مرحله بحران آب قراردارد چراکه با توجه به دو شاخص سازمان ملل و همچنین شاخص نسبت بحرانی این استان در محدوده بحران شدید آب قرار دارد.

جدول ۱۲۵-تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی

مسئله	ابعاد																		امتیاز نهایی
	بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)												محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		کنش مسئله			منبع مسئله	
	نامطمئنی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گستگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک	منفی بودن	ماندگاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	کنشگران زایی/جابجاگری بالا	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیر عادی بودن	متناسب کارکردی	چند بعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و)	کنترل ناپذیری	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی شدن از کنش	غیر عضدی بودن	میزان ربط از بانط شناسی (مسئولیت)	
	↑	↑	↑	↑	↑	↓	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
نرخ بیکاری نسبتا بالای مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری	۵	۵	۶	۴	۶	۴	۶	۶	۵	۸	۷	۸	۶	۸	۸	۵	۳	۴	۲	۱	۱۰۷
بالا بودن ضریب جینی در مناطق روستایی	۵	۵	۶	۴	۷	۵	۷	۵	۵	۵	۶	۸	۷	۷	۷	۴	۴	۱	۱	۲	۱۰۲
نرخ مشارکت اقتصادی بسیار پایین استان	۴	۵	۶	۴	۶	۵	۵	۵	۶	۷	۷	۷	۶	۶	۷	۵	۳	۲	۲	۱	۹۹
بهره‌وری پایین بخش زراعت	۴	۴	۶	۴	۶	۵	۵	۵	۶	۶	۷	۸	۶	۸	۸	۵	۳	۲	۲	۱	۱۰۱

جدول ۱۲۶-شرح مسائل راهبردی استان مرکزی در عرصه اقتصادی

عنوان مسئله	شرح مسئله
نرخ بیکاری نسبتا بالای مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری	بررسی نرخ بیکاری مناطق روستایی نشان می‌دهد با توجه به تمرکز عمده جمعیت در مناطق شهری و سهم کمتر از یک سوم مناطق روستایی و تمرکز اقتصاد استان در بخش صنعت، موجب مغفول ماندن توسعه مناطق روستایی شده است. از این رو طی سال‌های مورد بررسی نرخ بیکاری مناطق روستایی افزایش یافته است و از رقم ۴/۲ درصد در سال ۹۰ به ۴/۸ درصد در سال ۹۷ رسیده است. در سال ۹۸ با احتساب جمعیت ۱۵ سال استخراج شده است که بیانگر نرخ بیکاری ۶/۵ درصدی است.
بالا بودن ضریب جینی در مناطق روستایی	علی‌رغم پایین بودن ضریب جینی در مناطق شهری استان مرکزی ضریب جینی در مناطق روستایی بالاتر از مناطق شهری است. استان مرکزی از نظر میزان ضریب جینی مناطق شهری دارای پایین‌ترین ضریب جینی در کشور است اما در مناطق روستایی این میزان بالا است. بررسی ضریب جینی در استان در سال ۹۲ نشان می‌دهد که استان در رتبه سوم از نظر بالاترین میزان ضریب جینی در مناطق روستایی بوده است. این میزان در ۹۵ به بالاترین حد خود رسیده و ضریب جینی به رقم ۰/۳۴ رسیده است این درحالی که میانگین ضریب جینی مناطق روستایی در کشور در همین سال ۰/۳۳ بوده است. از این رو این استان در سال ۹۵ رتبه نخست بالا بودن ضریب جینی مناطق روستایی را اشته است که روند زمان تا حدودی به سمت کاهش اختلاف درآمدی پیش رفته و در سال ۹۸ به رتبه ۹ رسیده است.
بهره‌وری پایین بخش زراعت	بررسی سطح کشت به تفکیک بخش آبی و دیم نشان می‌دهد که ۲/۵ درصد از زمین‌های آبی و ۳/۸ درصد از زمین‌های دیم در استان مرکزی واقع شده است و رتبه استان از نظر سطح کشت محصولات چهارده است. اما بررسی سطح برداشت محصول نشان می‌دهد که سهم استان از برداشت محصول ۲/۲ درصد است و این موضع به تفکیک زمین آبی و دیم به ترتیب۲/۱ درصد و ۳/۲ درصد است. با توجه به سطح زیر کشت میزان برداشت محصول در بخش زراعت در سطح پایینی قرار دارد.

۴-۲- تدوین اهداف بنیادین

اهداف بنیادین سند، اهدافی هستند که در جهت حل مسائل راهبردی استان مرکزی در پیش گرفته شده‌اند. در جدول زیر اهداف بنیادین سند به تفکیک محورهای مطالعاتی اهداف آورده شده است.

جدول ۱۲۷- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه مرکزی

محور	اهداف بنیادین
منابع طبیعی و محیط زیست	- پیش‌گیری و ممانعت از تخریب و آلودگی محیط زیست - حفاظت از تنوع‌زیستی استان و وسعت بخشیدن به منابع طبیعی - ایجاد نظام جامع مدیریت در کل چرخهٔ آب بر اساس اصول توسعهٔ پایدار در حوضه‌های آبریز استان - ایجاد تنوع در منابع انرژی استان و استفاده از آن با رعایت مسائل زیست محیطی - اشاعه الگوی بهینه‌سازی تولید و مصرف پایدار مواد و انرژی - تدوین برنامه جامع جلب مشارکت مردمی (جوامع محلی و بخش خصوصی) در مدیریت محیط زیست استان
اقتصادی	- ارتقای کارکرد ملی و فراملی در بخش صنعتی - ارتقای رقابت‌پذیری اقتصادی - ارتقا صنایع با فناوری بالا - تبدیل به هاب جریانی محصولات صنعتی - ارتقای نقش کشاورزی در اقتصاد استان - اقتصاد تاب‌آور - تنوع و تخصص‌گرایی در فعالیت‌های اقتصادی - شکل‌گیری مراکز تخصصی تولید کالا و خدمات - قطب تحقیقات صنعتی کشور - دستیابی به جایگاه برتر بازرگانی و خدمات پشتیبان تولید - دستیابی به همگرایی در اقتصاد منطقه‌ای - خلق ثروت و توسعه اقتصادی - توسعه فناوری، بهره‌وری و اقتصاد سبز - قطب تولید و صادرات کالاهای غیر نفتی و با فناوری بالای کشور
اجتماعی-جمعیتی	- توسعه سازمان‌های مردم نهاد -افزایش میزان سرمایه‌های اجتماعی در استان - افزایش میزان اعتماد در جامعه -ایجاد بسترهای مناسب در جهت افزایش مشارکت در استان -افزایش میزان امید به زندگی -توجه هر چه بیشتر به آینده و حساسیت افراد نسبت به آینده - برقراری عدالت اجتماعی - توسعه اقتصادی - توسعه پایدار -برقراری عدالت اجتماعی

محور	اهداف بنیادین
	-کاهش آسیب‌های اجتماعی - دستیابی به رشد متعادل و مطلوب جمعیت طی ۲۰ سال آینده - بهبود وضعیت دسترسی به آموزش عمومی؛ - بهبود وضعیت سواد عمومی؛ - افزایش کیفیت آموزش عالی در تناسب با رشد کمی؛
زیربنایی	- توسعه بر اساس محدودیت‌های منابع آب و اتکا به منابع تجدید پذیر - تقویت پیوندهای ملی و فراملی و توسعه بخش ترانزیت کالاهای صنعتی و سوخت
مدیریتی-نهادی	- اجرایی نمودن حداکثری برنامه‌ها و پروژه‌ها در همه‌ی حوزه‌ها با اولویت پروژه‌های ناتمام - مشارکت حداکثری نهادها در تصمیم‌گیری و اجرا - استفاده از آخرین دستاوردهای فنی و تخصصی در مدیریت کیفیت - تقویت هماهنگی بین ستادها و کمیته‌های استانی - ارتقای مدیریت امنیت و ایمنی در حوزه‌های مختلف توسعه - برنامه‌ریزی راهبردی و تمرکز بر مسائل اصلی توسعه استان - آشکار و روشن‌سازی مأموریت‌ها و وظایف نهادها و دستگاه‌های فعال در استان - مدیریت باثبات و آشنا با وضعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی استان و ثبات در تصمیم‌گیری - انطباق مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن - نظارت بر عملکرد شوراها و کمیته‌ها و پرداختن به وظایف اصلی و مهم در تصمیم‌گیری و نه صرفاً هماهنگی - مدیریت یکپارچه، بین بخشی، میان‌رشته‌ای و مبتنی بر قلمروهای فضایی - فهم صحیح و دقیق مجریان از برنامه‌ها و اهداف - تأمین منابع مالی و پولی مناسب و به موقع و کاهش ریسک - آموزش نیروهای متخصص و بین‌رشته‌ای جهت راهبری توسعه استان - ایجاد نظام پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود - برنامه‌ریزی مشارکتی و از پایین به بالا - تمرکز مدیریت بر نتایج و بروندادها - تمرکز مدیریت بر مسئله‌های اولویت‌دار استان - الزام قوانین و مقررات پشتیبان اجرای آمایش استان - هماهنگی با تغییرات و فرصت‌ها و تهدیدهای جدید
نظام سکونتگاهی	- متعادل سازی توزیع جمعیت در استان - تاب آور ساختن سکونتگاه‌های شهری و نظام شهری استان

۴-۳- تدوین چشم‌انداز

در برنامه‌ریزی راهبردی، چشم‌انداز محرکی انگیزشی، هدف غایی و تصویر و دید شرایط ایده‌آل، مطلوب و منحصر به فرد منطقه یا سازمان در آینده است که از ویژگی‌های وضوح، خلاصه‌گی، امید، آینده‌سو، چالش

انگیز، خاطره انگیز و تحقق پذیر، مطابقت با ارزش ها و فرهنگ و زمانبندی برخوردار است. با توجه به اهداف و اسناد فرادست، استان مرکزی:

استان مرکزی به عنوان یکی از هاب‌های اقتصاد صنعتی کشور، به پاس صنایع سازگار با محیط زیست و با فناوری بالا و زنجیره‌های کامل تولید معدنی، کشاورزی و صنعتی نقشی ویژه در اقتصاد کشور ایفا کرده و در کنار دیگر استان‌های صنعتی کشور همچون تهران و اصفهان هم‌افزایی قابل ملاحظه‌ای شکل داده است. این استان از ظرفیت‌های ترانزیتی و گردشگری خود استفاده کامل می‌کند و معیشت پایدار برای مردمانش فراهم ساخته است ضمن آنکه پایداری محیط زیستی را نیز حفظ می‌کند.

۴-۴- مأموریت‌های اصلی

ماموریت‌ها در واقع علت وجودی، هدف و شرح کارهای منحصر به فردی است که منطقه برای نیل به چشم‌انداز خود انجام می‌دهد. بنابراین ماموریت‌ها با کلماتی همچون حمایت، بهینه کردن، خلق، درگیری، یاری، کمک، فراهم کردن، برآورده کردن، تأمین، ترویج و غیره آغاز می‌شود. در واقع، ماموریت کلان مرکزی، پایدار کردن پیشرفت و آبادانی آن است و در کنار آن موارد زیر نیز به عنوان مأموریت‌های استان مطرح می‌باشد:

- خلق فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی عادلانه برای جمعیت عشایر؛
- رونق و مقاومتی کردن اقتصاد منطقه؛
- ریشه‌کنی فقر و تأمین معیشت ایمن و باثبات برای تمامی گروه ها؛
- بهره‌برداری خردمندانه و پایدار از قابلیت‌ها و مواهب خدادادی بویژه منابع دریایی و آبی؛
- کاهش آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات طبیعی و سایر شوک‌های بیرونی؛
- کاهش و یا از بین بردن عدم تعادل‌ها و بی‌عدالتی‌های فضایی؛
- توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی جوان و با فرهنگ، متخصص، مشارکت‌جو، مولد و سالم؛
- حفظ، حمایت و ترویج ویژگی‌های ارزشمند سبک زندگی سالم و مولد روستایی و عشایری؛
- برقراری عدالت و دربرگیرندگی اقتصادی، اجتماعی-فضایی؛
- حفظ، ارتقا و ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی؛
- تأمین نیازهای اساسی همگان و ایجاد برابری در دسترسی به فرصت‌ها و تسهیلات؛
- توانمندسازی و مقتدرسازی محرومان و در حاشیه‌ماندگان و بی‌صدایان؛

- خلق مدیریت قلمرویی یکپارچه و سبز؛
- ارتقای تعاملات اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی؛

۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید

پس از بررسی و تحلیل و شناسایی مسائل راهبردی، در نهایت به منظور تعیین نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، از روش تحلیل راهبردی (سوات) استفاده می‌شود. این روش در ادبیات برنامه‌ریزی راهبردی، ابزاری مؤثر برای تحلیل، هدایت و کنترل محیط مورد برنامه‌ریزی به شمار می‌آید. این روش بر این اصل استوار است که هر پدیده در یک محیط رقابتی تحت تأثیر سازماندهی ساختار درونی خود و عوامل ناشناخته و خارج از کنترل در محیط بیرونی (محیط پیرامون) قرار دارد. بنابراین سنجش و تحلیل راهبردی می‌تواند شکاف بین شرایط موجود و مطلوب را به منظور دستیابی به الگوی پایدار، زیست‌پذیر و رقابتی تعیین و سپس ارزیابی نماید. هدف تحلیل راهبردی استان مرکزی، شناسایی عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر آن در دستیابی به اهداف توسعه است که در محورهای مدیریتی-نهادی، اقتصادی، اجتماعی-جمعیتی، منابع طبیعی و محیط زیست، زیربنایی و نظام سکونتگاهی به تحلیل آن می‌پردازد.

- **محور نظام مدیریتی**

جدول ۱۲۸- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	فرصت‌ها (Opportunities)	تهدیدها (Threats)
نظام مدیریت	- ایجاد سازوکارهای قانونی جهت استقرار تعادل در استان؛ - استقرار از نوآوری و تکیه بر تجربه‌گرایی در نظام اداره استان؛ - اجرای سند ملی توسعه استان و تعیین تکلیف فعالیت‌ها و محورهای توسعه؛ - فعال بودن ستادها و کمیته‌های استانی در جهت بررسی و رفع مشکلات و موانع؛ - تمرکز بر توسعه اقتصادی مبتنی بر فناوری به جای رویکرد صرف استفاده از منابع؛ - وجود قوانین و مقررات نهادی جهت پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود و نیاز به بکارگیری صحیح از آن‌ها؛	- عدم اعتماد کافی مردم به مسئولان استان و پایین بودن سطح پاسخگویی، شفافیت و مسئولیت پذیری آن ها؛ – مدیریت ناکارآمد در بهره‌مندی از نزدیکی به تهران و تبدیل شدن آن به تهدید؛ - عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و جذب آن ها به استان تهران و قم؛ - تعارض بین مدیران مرکز استان با مراکز شهرستان ها ؛ - تناسب کم مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن؛ - توزیع نابرابر فرصت‌ها و منابع در سطح استان مرکزی؛ - عدم نظارت بر فعالیت ها و مصوبات شوراها، کمیته ها و کمیسیون‌های موجود و فعال در استان؛ - عریض و طویل بودن کارگروه ها و و تعداد زیاد اعضای آن ها و مشکلات در گفتگو، تعامل و تصمیم گیری؛ - بی ثباتی در نظام تصمیم گیری؛ - نبود نظام یکپارچه و همه جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛ - عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی؛ - عدم توجه و برنامه‌ریزی جدی مدیریت استان جهت تکمیل پروژه‌های ملی، استانی و زیرساختی؛ - تهیه اسناد متعدد توسعه در سطح استان و تداخل تصمیم‌گیری‌ها در برخی	- تعامل سازنده و دوسویه با نظام مدیریتی تهران و قم؛ - رفع موانع حقوقی و قانونی در جهت گسترش ارتباطات اقتصادی و فرهنگی با سایر نقاط کشور؛ - استفاده از ظرفیت‌های تخصصی و فنی بخش خصوصی داخل و خارج از استان جهت تحقق مدیریت یکپارچه در سطح پایش، نظارت، ارزیابی و تصمیم‌سازی؛ - یکپارچه‌سازی داده‌ها و اطلاعات موجود در نهادهای دولتی و غیردولتی و ایجاد سامانه هدایت و کنترل توسعه استان؛ - وضع چارچوب‌های قانونی برای استفاده از ظرفیت‌های مالی و پولی بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری جهت کاهش ریسک سرمایه‌گذاری؛ - وضع قوانین مدیریتی و حقوقی جهت کاهش ریسک فعالیت انتفاعی و غیرانتفاعی نظیر ارائه مجوزها، تسهیلات، تخفیفات و غیره؛ - هدفمند نمودن و استفاده از مصوبات ستادهای ملی نظیر ستاد بازآفرینی شهری، ستاد اقتصاد مقاومتی، هیأت دولت و غیره جهت هماهنگی و تسهیل امور در استان؛ - ایجاد کمیته‌های نظارتی در ابعاد مختلف مدیریت	- فقدان نگرش فضایی در تصمیم‌گیری‌ها و چندپارگی نهادهای خدمت‌رسان در سطح ملی و استانی؛ - عدم ایجاد سازوکار لازم برای مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی و اجرای طرح توسعه استان؛ - ضعف در نظارت کیفی بر توسعه استان و اتلاف منابع ملی و استانی؛ - ریسک بالای مشارکت در توسعه استان و اجرای ناقص برنامه‌ها؛ - ضعف در قوانین پشتیبان جذب منابع و ظرفیت‌های داخل و خارج از استان؛ - ایجاد پیامدهای نامطلوب اجتماعی، اقتصادی، محیط زیستی اقدامات و پروژه‌ها به دلیل عدم ارزیابی قبل و حین اثرات و انجام اصلاحات لازم؛ - بی ثباتی در نظام تصمیم گیری؛ - افزایش غلبه رویکرد نخبه‌گرایی به مدیریت و عدم توجه به تصمیم‌گیری مشارکتی با نهادهای مدنی؛ - جذب سرمایه و نیروی انسانی متخصص به استان‌های اطراف؛

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	فرصت‌ها (Opportunities)	تهدیدها (Threats)
		موارد نظیر سند ملی توسعه استان، طرح ناحیه؛ - نبود هماهنگی و هم‌افزایی مدیریتی در تصمیم‌گیری‌ها و تداخل قلمروهای مدیریتی؛ - برنامه‌ریزی توسعه استان بدون تمرکز بر اولویت‌های مسائل استان از نگاه مردم و نهادهای مردمی؛ - ابهام و عدم شفافیت در مسائل امنیتی و اثرات و الزامات آن بر توسعه استان؛ - فقدان برنامه‌ریزی پایین به بالا و برنامه‌ریزی با مشارکت مردم و نمایندگان شهری و روستایی آن‌ها؛ - ضعف در ایجاد چارچوب استفاده از منابع و دارایی‌های بخش خصوصی و مردمی در توسعه استان؛ - فقدان نیروهای متخصص و فنی موردنیاز و کافی برای راهبری توسعه استان؛ - نبود سازوکار منسجم نظارت، ارزیابی و بهبود عملکرد سازمانی در راستای اجرای برنامه توسعه استان؛ - عدم تأمین منابع مالی مورد نیاز باتوجه به تولید ناخالص استان؛ - نبود سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات جهت رصد توسعه و شناسایی به موقع مشکلات و چالش‌ها؛ - پروژه‌محور بودن توسعه و عدم توجه به نتایج و پیامدها و سطح دستیابی به اهداف توسعه استان؛ - فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛ - نبود سازوکار پایش زمانی پروژه‌ها و اقدامات و ایجاد تغییرات باتوجه به شرایط؛ - عدم توجه به زنجیره و ماتریس نتایج و کاهش کارآمدی اقدامات؛	آمایش استان در چارچوب اختیارات نهادهای حاکمیتی (استانداری) و تهیه برنامه بهبود؛ - تبادل اطلاعات و تجربیات با سایر استان‌های موفق در اجرای برنامه توسعه آمایش استان؛	

- در محور اقتصادی

جدول ۱۲۹- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
نظام اقتصادی	- نرخ اشتغال بالاتر از متوسط کشور - رتبه دوم میزان بالای نرخ اشتغال مناطق شهری کشور - رتبه دوم اشتغال صنعتی کشور - پایین‌ترین ضریب جینی مناطق شهری - بار تکفل خالص و ناخالص پایین‌تر از میانگن کشور - روند صعوی تولید ناخالص داخلی - رتبه پنجم از نظر بالا بودن سرانه تولید ناخالص داخلی در کشور - سرانه تولید داخلی ناخالص بالای استان - رتبه چهارم از نظر نسبت تعداد معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت - رتبه ششم از نظر سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری کشور - رتبه چهارم از سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری در کشور - رتبه نخست نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت - سهم بالا در ارزش‌افزوده بخش کارگاه‌های صنعتی	- نرخ بیکاری نسبتا بالای مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری - متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری پایین‌تر از میانگین کشور - رتبه دوم از نظر پایین‌ترین نرخ مشارکت اقتصادی در کشور - سهم پایین استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار در کشور - سهم بالا از آب مصرف شده استان از منابع آب کشور - سهم بالا از استان از آب مصرف شده در بخش کشاورزی در کشور - روند ثابت تولید ارزش‌افزوده بخش خدمات در کشور - بهره‌وری پایین بخش زراعت استان - کاهش اشتغال بخش کشاورزی استان - فقدان ایجاد منطقه ویزه اقتصادی	امکان بهره‌گیری از بازار مصرف استان‌های همجوار در بخش صنعت - بهره‌گیری از موقعیت چهار راهی استان - امکان گسترش صادرات مبتنی بر مزیت نسبی استان - همجواری با دو استان در زمینه قطب صنعتی تهران و اصفهان - امکان ایجاد زنجیر تأمین با استان تهران و اصفهان - امکان تبدیل شدن به قطب صنعتی با کارکرد ملی و فراملی - امکان گسترش تولیدات بخش کشاورزی با توجه به وجود صنایع تبدیلی در استان و نیاز استان‌های همچون لرستان همدان در بخش کشاورزی - امکان صادرات به داخل و خارج در تجهیزات کشاورزی همچون تراکتور و کمباین - تبدیل شدن به قطب تولید تجهیزات سنگین و نیمه سنگ راه و ترابری - امکان بهره‌گیری از قابلیت‌های استان در زمینه هم افزایی و مکمل گری به دلیل وجود مراکز تخصصی تولید در استان	- وجود بحران‌های کارگری به دلیل ورشکستی صنایع - تحریم‌ها و آسیب جدی به نهاده‌های وارداتی - نوسان ارز - عدم ثبات اقتصادی کشور - عدم شکل‌گیری پیوند درون و برون صنعتی با استان‌های همجوار - وجود رقبای منطقه‌ای در زمینه صنعت - وجود موانع زیاد در صادرات محصولات

- در محور منابع طبیعی و محیط زیست

جدول ۱۳۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
نظام طبیعی و محیط زیست	-تنوع توپوگرافی در سطح استان امکان استفاده‌های متنوع در حوزه گردشگری، کشاورزی و ... -وجود خاک حاصلخیز و قابل آبیاری بیش از سه برابر اراضی آبی موجود -توزیع مطلوب رطوبت هوا استان تحت نفوذ و تاثیر توده‌های هوای بارانزا به استان به همراه تاثیر ارتفاعات -برخورداری استان از تنوع گیاهی و جانواری -وجود معادن مختلف بخصوص -وجود ذخایر معدنی انواع سنگ‌های تزئینی و مصالح ساختمانی و کانی های فلزی و غیرفلزی در نقاط مختلف استان -وجود سراب‌ها، چشمه ها، قلل مرتفع و جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی و مذهبی متعدد جهت سرمایه گذاری و گسترش بخش خدمات گردشگری	-افت شدید سطح ایستابی و کیفیت آب ریز زمینی دشت‌ها -قرار گیری استان در وضعیت بحران شدید بحران آبی -قرار گیری استان در محدوده تنش آبی با توجه به شاخص‌های پایداری منابع آب -بارش کمتر از میانگین کشوری در بخش‌های جنوبی استان -سهم اندک تصفیه فاضلاب در استان -استفاده فراوان از بخش کشاورزی از آب‌های زیر زمینی -بیلان منفی آب در اغلب دشت‌های استان -استفاده غیر مجاز از آب‌های زیر زمینی -ضعف در شناسایی مالکیت اراضی و نداشتن نقشه‌های کاداستر در بخش کشاورزی -بالا بودن نرخ فرسایش خاک نسبت به میانگین جهانی در ۸۵۰۴۷ هکتار از اراضی استان -قرار گیری قسمت‌های شمالی استان در پهنه خطر سیل خیزی	- موقعیت مناسب استان به دلیل نزدیکی و دسترسی مناسب به مراکز عمده جمعیت و بازارهای محصولات کشاورزی -وجود تنوع اقلیمی و توپوگرافی و امکان تولید انواع مختلف محصولات زراعی و باغی -وجود عزم جدی در میان مدیریان استانی برای توسعه شاخص‌های زیست محیطی -وجود جاذبه‌های و آثار متنوع طبیعی برای توسعه گردشگری - تنوع اقلیمی زمینه مساعدی برای کشت انواع محصولات گرمسیری و سردسیری	-افزایش روند تغییر کاربری اراضی کشاورزی استان -روند رو به رشد از دست رفتن منابع خاک و خطر گسترش پدیده بیابانی شدن -شتاب فزاینده عوامل مخرب و آلینده منابع (آب، خاک و هوا) -افزایش روزافزون رقابت بر سر بهره برداری از منابع اب بالادست و پایین دست -خطر ناشی از تغییرات اقلیمی کشور و جهان و احتمال تشدید بحران آب در استان (دوره خشکسالی و ترسالی) -قرارگیری بخش وسیعی از استان روی گسل‌های فعال -ادامه روند تخریبی اکوسیستم گیاهی و جانوری

- در محور اجتماعی-جمعیتی-آموزش

جدول ۱۳۱- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی	- پنداشت مثبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف - اعتماد سازمانی بالا - آمادگی بالا در جهت مشارکت با سازمان‌ها -عام‌گرایی بالا و اعتماد زیاد به خانواده	- میزان بالای آسیب‌های اجتماعی در استان مانند سرقت، طلاق و چاقو و قمه‌کشی - میزان پایین سرمایه اجتماعی در هر سه سطح - عام‌گرایی و اعتماد کم نسبت به آشنایان و همچنین غریبه‌ها - میزان پایین مشارکت در استان	- امکان اجرای برنامه‌های توسعه در استان به دلیل میزان بالای اعتماد سازمانی در بین مردم - امکان بسیج مردم در مسائل اجتماعی فرهنگی و افزایش مشارکت آنها به دلیل وجود آمادگی برای مشارکت - امکان افزایش مراودات اجتماعی فرهنگی درون استان و بیرون از استان	- افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی و کاهش میزان امنیت در استان - عدم توجه به آینده کشور توسط مردم و عدم مشارکت در امور مختلف - بی توجهی به مسائل اجتماعی و فرهنگی توسط مسئولین
فقر و محرومیت	وجود شهرک‌ها و نواحی صنعتی در مناطق محروم قرار گرفتن در مسیر کریدور مرکز به غرب و جنوب به مرکز و جنوب به غرب عبور راه آهن سراسری از استان وجود مراکز صنعتی مهم وجود اداره گمرک اراک وجود منطقه اقتصادی کاوه وجود معادن و ذخایر معدنی واقع شدن در مسیر خطوط اصلی انتقال و تأمین انرژی نفت، گاز و برق کشور	بیکاری خ بالای بیکاری زنان در مقایسه با مردان عدم تناسب رشته‌های تحصیلی با نیازهای استان کمبود منابع آب و خشکسالی بهره برداری نامناسب از منابع آب فقر مطلق در زمینه تأمین معاش مهاجرت از روستا به شهر توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان	مزیت نسبی در تولید محصولات زراعی و باغی مزیت نسبی در دامداری و دامپروری مزیت نسبی در پرورش دام سنگین مزیت نسبی در تولید گوشت و تخم مرغ مزیت نسبی در پرورش زنبور عسل مزیت نسبی در آبزی پروری مزیت نسبی در تولید انواع گل و گیاه زینتی در شهرستان محلات مزیت نسبی در تولید صنایع دستی مزیت نسبی در توسعه و ایجاد کارگاه‌های مدرن بسته بندی انار صادراتی مزیت نسبی در ارائه خدمات حمل و نقل و ترانزیت کالا	رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان مهاجرفرستی (داخل استان و خارج از آن) فقر معیشتی و تاثیرات نامطلوب بر سلامتی ساکنین استان بحران آب
حاشیه‌نشینی و محلات فرودست	- جاذبه‌های گردشگری طبیعی استان - وجود معادن و ذخایر معدنی - قرارگیری در مسیر ارتباطی	- رشد مهاجرت از روستا به شهر -توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان -فقر شهری و روستایی -بیکاری - کاهش بهره وری کشاورزی - بهره برداری نامناسب از منابع آبی -کم سوادی کشاورزان - سد و بندسازی بدون انجام ارزیابی‌های اجتماعی-فرهنگی	- گسترش صادرات محصولات با بهره گیری از منطقه ویژه اقتصادی و قرارگیری در کریدور ارتباطی	- رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان - افزایش آسیب‌های اجتماعی -بالا رفتن قیمت زمین به دلیل افزایش تقاضا در مناطق شهری -افزایش فقر - توزیع نامتعادل جمعیت - خشک شدن تالاب میقاب - مهاجرت بی‌رویه به استان‌های همجوار (تهران، البرز، قزوین و اصفهان)

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
بررسی ویژگی‌های جمعیتی	- بالا بودن حجم جمعیت ۱۵-۶۴ساله (جمعیت فعال بالقوه)	- منفی بودن تراز مهاجرتی - پایین بودن درصد رشد سالانه جمعیت کل استان - شدت یافتن رشد منفی جمعیت در مناطق روستایی - بالا بودن نسبت جمعیت سالمند -نامتوازن شدن فراوانی جمعیت مرد و زن به ویژه در نقاط روستایی - بالا بودن حجم خانوارهای خودسرپرست زن -بالا بودن میزان خام مرگ و میر -پایین بودن میزان باروری کل -عدم توازن در تراکم جمعیت شهرستان‌ها -بالا بودن سهم مهاجران مربوط به استان‌های دیگر	- فراهم بودن نیروی محرک توسعه و بالندگی استان به واسطه نیروی انسانی جوانی که در دسترس قرار دارد.	- از دست دادن نیروی جوان و متخصص به علت مهاجرفرستی - پیر شدن جمعیت - افزایش میزان خام مرگ و میر - افزایش مسائل و آسیب‌های اجتماعی به واسطه بالا بودن سهم مهاجران مربوط به استان‌های دیگر از یک سو
تعلیم و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگسالان	- بالا بودن میانگین پوشش تحصیلی در دوره پیش‌دبستانی؛ - بالا بودن میانگین پوشش تحصیلی در دوره ابتدایی؛ - بالاتر بودن سرانه فضای آموزشی در استان؛	- مشخص نبودن آمار کودکان بازمانده از تحصیل؛ - وجود حجم ۲۳ درصدی مدارس تعمیری و تخریبی؛ - کمبود نیروی انسانی؛ - عدم دسترسی حدود ۱۰ درصد دانش‌آموزان به سامانه شاد؛ - پیری بدنه آموزش و پرورش؛ - کمبود فضای آموزشی و دونوبته بودن ۲۴۰ مدرسه؛ - انگیزه پایین برای سوادآموزی؛ - فقر مالی و فرهنگی افراد بی سواد؛ - دشواری دسترسی به بی‌سوادان به دلیل عدم همکاری دستگاه‌های مجری؛ - بی انگیزگی و بی تجربگی آموزشیاران؛ - شیوع کرونا و چالش‌های آموزش مجازی؛	- انسداد مبادی بیسوادی به دلیل پوشش تحصیلی بالا؛	- افت کیفیت تحصیلی به دلیل تراکم بالای دانش آموزان؛ - کمبود معلم در بلندمدت؛ - پایدار بودن بی‌سوادی؛
آموزش عالی	- وجود ۷۶ موسسه آموزش عالی در سطح استان؛ - بیش از ۵۸۲۷۴ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی؛	- گسترش کمی آموزش عالی؛ - بیکاری دانش‌آموختگان؛ - عدم تناسب رشته‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛ - ارتباط ضعیف بین دانشگاه، صنعت و بازار کار؛ - کمبود فضای آموزشی؛	-	- افت کیفیت آموزش عالی - مدرک گرایی به جای مهارت گرایی؛ - افت کیفیت آموزشی به دلیل کمبود فضای آموزشی؛

- در محور زیربنایی و نظام سکونتگاهی

جدول ۱۳۲- عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
نظام زیربنایی	وضعیت مناسب دسترسی به زیرساخت‌های برق و گاز در شهرها و روستاهای استان وضعیت مناسب دسترسی به زیرساخت‌های تأمین آب در استان وضعیت مناسب استان از نظر دسترسی شبکه جاده‌ای و حمل و نقل وضعیت مناسب استان از نظر شبکه ریلی	فرسودگی سیستم تأمین انرژی برق استان محدودیت‌های مربوط به تأمین آب و برداشت بیش از حد از منابع زیرزمینی	جایگاه ویژه استان در نظام تأمین انرژی جایگاه ویژه صنعتی استان جایگاه ویژه استان در نظام حمل و نقل ریلی	مخاطرات کمبود منابع آب استان مخاطرات ناشی از فرسودگی شبکه انتقال و توزیع برق
موقعیت استراتژیک	ظرفیت بالای استان در بخش صنعت ظرفیت بالای استان در بخش توزیع و انتقال انرژی و سوخت موقعیت ویژه استان در محورهای ریلی و کریدورهای فراملی	ضعف و فرسودگی زیرساخت‌های انتقال و توزیع انرژی	فرصت تبدیل استان به قطب صنعت و انرژی کشور	مخاطرات کمبود منابع آب استان مخاطرات ناشی از فرسودگی شبکه انتقال و توزیع برق
سکونتگاهی	وجود صنایع مختلف در استان و ظرفیت بالای اشتغال صنعتی تعادل در اندازه جمعیت شهرهای استان	نرخ منفی رشد جمعیت روستایی و روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان	امکان توسعه صنایع دانش بنیان	روند کاهنده نرخ رشد جمعیت شهری مخاطرات ناشی از تکنولوژی بر اشتغال صنعتی استان

فصل پنجم

تدوین راهبردها و سیاستها

۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها

در این بخش با بهره‌گیری از نتایج تحلیل‌ها در ابعاد مختلف و همچنین مسائل و اهداف راهبردی، راهبردها و سیاست‌های اصلی سند توسعه استان مرکزی تدوین شده است. علاوه بر تدوین راهبردها، سیاست‌های فضایی نیز برای هر یک از راهبردها تدوین گشته تا به طور تفصیلی‌تر حوزه‌های کنش را مشخص سازد. این راهبردها و سیاست‌ها بر اساس مسائل راهبردی استان مرکزی و اهداف بنیادین تدوین شده می‌باشد.

در حوزه مدیریتی، ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، دارایی‌محور، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان مرکزی، ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان مرکزی، آموزش و بکارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان مرکزی، تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری راهبردهای منتخب است.

در عرصه نظام سکونتگاهی،توسعه فعالیت‌های دانش بنیان و برتر در نظام فعالیتی و سکونتی استان و تقویت پیوندهای توسعه بخش استان راهبردهای تدوین شده می‌باشد.

با توجه به اهمیت تولید و بخش اقتصاد استان مرکزی راهبردهای این حوزه گسترده‌تر بوده و شامل ایجاد خوشه‌های صنعتی، تکمیل زنجیرهای تولید، تاکید برتولید مبتنی بر رویکرد صادرات محور، افزایش و ارتقای بهره‌وری عوامل تولید در بخش صنعتی، ارتقای مهارت فنی کارکنان در بخش صنعت، تجاری‌سازی و استانداردسازی تولیدات، افزایش بهره‌وری و رقابتی نمودن بازار هدف، دانش بنیان ساختن بخش کشاورزی، پهنه بندی براساس توان اکولوژیکی و ارائه الگوی کشت مطلوب، ایجاد مراکز لجستیک صادرات و واردات و بندر خشک در استان، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، توسعه زیرساخت‌های نگهداری شامل انبار و سردخانه در استان، توسعه صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی، توسعه زیرساخت‌ها برای حمایت از تجارت الکترونیک، ایجاد نمایش‌های بین‌المللی، گسترش مراکز تحقیقاتی، ایجاد قطب فناوری با تاکید بر نقش پارک‌ها و مراکز رشد، بازسازی و نوسازی صنایع می‌باشد.
در عرصه زیربنایی راهبردها شامل ارتقا جایگاه استان به قطب تأمین انرژی در پهنه مرکزی کشور، توسعه بخش انتقال انرژی و سوخت، برنامه‌ریزی توسعه فعالیت‌ها بر اساس محدودیت‌های طبیعی منابع آب، نظام حمل و نقل و تأمین انرژی مبتنی بر الگوهای سبز و هوشمند و راهبرد حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع آب استان است.

در عرصه اجتماعی راهبردها شامل افزایش میزان مشارکت‌های اجتماعی، ارتقای سطح سرمایه‌های اجتماعی در استان، افزایش میزان عرق ملی و تعلق در استان، کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی، اشتغال‌زایی، برقراری عدالت در دستیابی به شغل، مهارت‌افزایی، تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری،

پیشگیری از مهاجرت، مدیریت منابع آبی، تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب، افزایش توانمندسازی اجتماعی، اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی، پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارایه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته، کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین، کاهش نرخ مهاجرت، افزایش بهره‌وری کشاورزی، مدیریت منابع آب، ارزیابی تاثیرات اجتماعی- فرهنگی پروژه‌های عمرانی پیش از شروع عملیات، جلوگیری از مهاجرت جمعیت جوان به ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک، افزایش میزان باروری کل، پیشگیری از بازماندگی از تحصیل، تأمین، ترمیم و تجهیز فضای آموزشی، جذب نیروی انسانی، بهبود وضعیت آموزش مجازی، ارتقا تقاضای اجتماعی سوادآموزی، فرهنگ‌سازی در خصوص اهمیت سوادآموزی، تعیین آمار دقیق بیسوادان، ارتقای انگیزه حرفه‌ای و برگزاری آموزش‌های ضمن برای آموزشیاران، بهبود وضعیت آموزش مجازی برای سوادآموزی، بهبود کیفیت در آموزش عالی استان، کاهش نرخ بیکاری، انجام مطالعات آمایش آموزش عالی و متناسب‌سازی رشته‌ها با نیازها و مزیت‌های استان، تعمیق رابطه صنعت و دانشگاه و تأمین فضای آموزشی است.

در بعد محیط زیستی نیز راهبردهای کنترل منابع آلاینده آب و خاک، حفاظت محیط زیستی اجتماع-محور، بسترسازی برای توزیع عادلانه منابع آب استان برای توسعه کشاورزی، اصلاح الگوی کشت با در نظر گرفتن مزیت نسبی استان، اتخاذ تدابیر و سیاست‌های لازم جهت مدیریت بحران منابع طبیعی و زیست محیطی، نهادینه نمودن رویکرد عرضه و تقاضا و افزایش سطح آگاهی عمومی مدیریت منابع آب و ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات پیشنهاد شده است.

جدول ۱۳۳- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان مرکزی در محورهای مختلف

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
مدیریتی	ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، دارایی‌محور، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان مرکزی؛ ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان مرکزی؛ آموزش و بکارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان مرکزی؛ تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری؛	- تمرکز و یکپارچگی در تصمیم‌گیری از طریق تشکیل کمیته راهبری توسعه استان؛ - رفع موانع و تعارضات اجتماعی و فرهنگی در نظام مدیریتی استان؛ - الزام کلیه ستادها و کمیته‌های استانی به اجرای سند توسعه فضایی استان و ارائه برنامه اجرایی به کمیته راهبری و تأیید و تصویب آن برای اجرا؛ - ارجاع کلیه تصمیمات نهادی و ستادی مغایر با سند توسعه فضایی استان و یا ضرورت بازنگری در تعدادی از برنامه‌های سند به کمیته راهبری و تصمیم‌گیری نهایی توسط آن و الزام اجرایی آن؛ - مشارکت حداکثری کلیه دخیلان توسعه فضایی استان در تصمیم-گیری‌ها؛ - تهیه برنامه نظارت کمیته راهبری بر اجرای برنامه توسعه استان؛ - استفاده از ظرفیت‌های فنی و تخصصی خارج از نهادهای دولتی به دلیل کمبود نیروی انسانی ماهر و کافی برای رصد توسعه فضایی استان؛ - رفع موانع قانونی و حقوقی اجرای سند توسعه فضایی استان؛ - شفافیت در الزامات و مقررات امنیتی و سیاسی موثر بر توسعه فضایی استان؛ - ارتقای دانش فنی و تخصصی نیروهای فعال در نهادها و ستادها؛ - تهیه راهنماها و دستورالعمل‌های اجرایی برنامه توسعه فضایی استان و آموزش دوره‌ای آن به مجریان؛ - بکارگیری مشاوران فنی و تخصصی برای راهبری توسعه فضایی استان؛ - بودجه‌ریزی مشارکتی؛ - تعیین سهم و نحوه تخصیص اعتبارات و بودجه در بخش‌های مختلف؛
نظام سکونتگاهی	توسعه فعالیت‌های دانش بنیان و برتر در نظام فعالیتی و سکونتی استان تقویت پیوندهای توسعه بخش استان	ایجاد صنایع دانش پایه در توسعه سکونتگاه‌های استان توسعه خدمات برتر در شهر اراک و آشتیان ایجاد نظام خوشه‌ای و کریدوری در توسعه فعالیت‌ها تقویت پیوندهای فراملی بر پایه صادرات انرژی توسعه پیوندهای ملی با استان‌های همجوار تقویت پیوندهای روستا-شهری توسعه صنایع کوچک و متوسط در روستاها و روستا-شهرها
نظام اقتصادی و فعالیت	- ایجاد خوشه‌های صنعتی و تکمیل زنجیرهای تولید - تاکید برتولید مبتنی بر رویکرد صادرات محور - افزایش و ارتقای بهره‌وری عوامل تولید در بخش صنعتی - ارتقای مهارت فنی کارکنان در بخش صنعت - تجاری سازی و استاندارد سازی تولیدات - افزایش بهره‌وری و رقابتی نمودن بازار هدف - دانش بنیان ساختن بخش کشاورزی - پهنه بندی براساس توان اکولوژیکی و ارائه الگوی	- تاکید بر صنایع دارای توان برای تبدیل شدن به مزیت رقابتی استان همچون صنایع مربوط به پتروشیمی، حمل و نقل، غذایی و دارویی - تاکید بر مکانیابی صنایع با دو ویژگی‌های تک و با مصرف کم آب - ایجاد پیوند میان بخش کشاورزی و صنعت و معدن - تلاش برای حضور در بازارهای بین‌المللی - تولید مبتنی بر بازارهای هدف - توسعه و ارتقا سطح مکانیزاسیون بخش کشاورزی - حمایت از توسعه کشت کم‌آب‌بر و هیدروپونیک - ایجاد شفافیت و تنظیم مقررات شفاف

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
	کشت مطلوب - ایجاد مراکز لجستیک صادرات و واردات و بندر خشک در استان - جذب سرمایه‌گذاری خارجی - توسعه زیرساخت‌های نگهدارید شامل انبار و سردخانه در استان - توسعه صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی - توسعه زیرساخت‌ها برای حمایت از تجارت الکترونیک - ایجاد نمایش‌های بین‌المللی - گسترش مراکز تحقیقاتی - ایجاد قطب فناوری با تاکید بر نقش پارک‌ها و مراکز رشد - بازسازی و نوسازی صنایع	- حمایت از ایجاد کنسرسیوم‌های صادراتی - تاکید بر صادرات بخش‌های با مزیت نسبی - تاکید بر سیاست‌های درون‌زای منطقه‌ای - توسعه خدمات پشتیبان تولید - تاکید بر بعد اقتصادی فضا در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی - توسعه کشاورزی پایدار و حفاظتی - ایجاد مکان مطلوب برای زیست طبقه خلاق
نظام زیربنایی، حمل و نقل و ارتباطات	ارتقا جایگاه استان به قطب تأمین انرژی در پهنه مرکزی کشور توسعه بخش انتقال انرژی و سوخت برنامه‌ریزی توسعه فعالیت ها بر اساس محدودیت‌های طبیعی منابع آب نظام حمل و نقل و تأمین انرژی مبتنی بر الگوهای سبز و هوشمند حفاظت و بهره برداری پایدار از منابع آب استان	ایجاد مراکز پژوهش‌های صنعتی و انرژی در استان توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل و ترانزیت ریلی توسعه شبکه انتقال و توزیع انرژی استان توسعه نیروگاه‌های کوچک و متوسط تجدید پذیر در استان توسعه زیرساخت‌های الکترونیک در بخش انرژی و حمل و نقل ایجاد مرکز لجستیک منطقه ای مبتنی بر سیستم‌های هوشمند مواجه با برداشت‌های غیرمجاز منابع آب زیرزمینی
اجتماعی- فرهنگی	افزایش میزان مشارکت‌های اجتماعی ارتقای سطح سرمایه‌های اجتماعی در استان افزایش میزان عرق ملی و تعلق در استان کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی	افزایش آگاهی‌های اجتماعی و فرهنگی مردم از طریق رسانه‌های جمعی آموزش‌های با برنامه‌های مطلوب کاهش آسیب‌های اجتماعی و نظارت دقیق بر آسیب‌های اجتماعی از طریق افزایش مسئولیت‌های سازمان‌های مردم نهاد ارتقای سطح سرمایه‌های اجتماعی و ابعاد آن در استان حمایت از فعالیت‌های فرهنگی-اجتماعی و همکاری با سازمان‌های مردم نهاد در این رابطه افزایش میزان آگاهی‌های اجتماعی در ارتباط با هویت و عرق ملی در استان
فقر و محرومیت	اشتغال زایی برقراری عدالت در دستیابی به شغل -مهارت‌افزایی -تأمین زیرساخت ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری پیشگیری از مهاجرت مدیریت منابع آبی	بهره‌مندی از فرصت‌های گردشگری، طبیعی،تاریخی و ... افزایش مهارت‌های افراد و برگزاری دوره‌های فنی و حرفه‌ای در زمینه‌های کارافرینی و مهارت‌های اشتغال و... توانمندسازی اقتصادی ساکنین مناطق محروم توسعه صنایع و رشته‌های صنعتی فراهم نمودن زمینه‌های اشتغال زنان بهره گیری از مناطق ویژه اقتصادی کاوه حمایت و تشویق به تشکیل صندوق‌های اعتباری در سطح محلات -تقویت زیرساخت‌های شهری در تمامی مراکز شهری ایجاد جاذبه در مناطق مهاجرفرست و ارائه تسهیلات مسکن

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
		ایجاد جاذبه در مبدا -بهره گیری از شیوه‌های نوین آبیاری - تناسب قابلیت زمین با نوع کشت
حاشیه‌نشینی و محلات فرودست شهری	-تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب افزایش توانمندسازی اجتماعی -اشتغال زایی و مهارت افزایی -پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارایه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین -کاهش نرخ مهاجرت افزایش بهره وری کشاورزی مدیریت منابع آب - ارزیابی تاثیرات اجتماعی- فرهنگی پروژه‌های عمرانی پیش از شروع عملیات	-گسترش نهادهای مردم نهاد و و دفاتر تسهیلگری به منظور ارتقای توانمندی‌های ساکنین افزایش تاب‌آوری اجتماعی، مشارکت و اعتماد اجتماعی توسعه مرکز فنی و حرفه ای و توسعه مراکز کارآفرینی -ارائه تسهیلات رفاهی و زیربنایی به سکونتگاه‌های غیررسمی اعمال سیاست‌های تشویقی جهت مقاوم‌سازی مسکن ایجاد حریم سبز جهت مقابله با رشد سکونتگاه‌های غیررسمی ایجاد جاذبه در مناطق مهاجرفرست و ارائه تسهیلات به ساکنین استفاده از فنون نوین آبیاری -حمایت بیمه ای از محصولات کشاورزی - انجام تحقیقات اجتماعی و محیط زیستی در رابطه با پروژه‌های سدسازی
جمعیتی	جلوگیری از مهاجرت جمعیت جوان به ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - افزایش میزان باروری کل	کاهش نرخ بیکاری و ایجاد فرصت‌های شغلی دسترسی آسان مردم مناطق محروم به خدمات آموزشی و رفاهی و کمک به پیشرفت و آبادانی مناطق محروم - اجرای سیاست‌های تشویقی و حمایتی در راستای ازدواج و فرزندآوری
تعلیم و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگسالان	پیشگیری از بازماندگی از تحصیل؛ تأمین، ترمیم و تجهیز فضای آموزشی؛ جذب نیروی انسانی؛ بهبود وضعیت آموزش مجازی؛ ارتقا تقاضای اجتماعی سوادآموزی؛ فرهنگ‌سازی در خصوص اهمیت سوادآموزی؛ تعیین آمار دقیق بیسوادان؛ ارتقای انگیزه حرفه‌ای و برگزاری آموزش‌های ضمن برای آموزشیاران؛ بهبود وضعیت آموزش مجازی برای سوادآموزی؛	رصد، احصاء و شناسایی افراد بازمانده از تحصیل در سطح استان و کاربست برنامه آبا(آشتی با آموزش) به منظور بازگرداندن این افراد به چرخه آموزش؛ تأمین، تجهیز و نوسازی فضای آموزشی در سطح استان؛ بهبود وضعیت دسترسی به آموزش‌های مجازی(سامانه شاد) از طریق ایجاد زیرساخت‌ها و .....؛ تأمین نیروی انسانی از طریق دانشگاه فرهنگیان، تبدیل وضعیت نیروهای حق‌التدریس و ..... انجام اقدامات فرهنگی مانند ارایه مشاوره به افراد و توجیه آنها در خصوص اهمیت و مزایای سوادآموزی برای آنها؛ تعیین‌تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی؛ اولویت گذاری مناطق روستایی و دورافتاده برای ارایه خدمات سوادآموزی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های آموزش و پرورش و مدارس برای ارایه خدمات به این افراد در دوران کرونا؛ تقسیم کار استانی برای شناسایی افراد بی‌سواد با استفاده از همه ظرفیت‌های موجود؛
آموزش عالی	بهبود کیفیت در آموزش عالی استان؛ کاهش نرخ بیکاری؛ انجام مطالعات آمایش آموزش عالی و متناسب‌سازی رشته‌ها با نیازها و مزیت‌های استان؛	بهبود وضعیت کیفی آموزش عالی و افزایش مهارت دانش‌آموختگان با هدف کاهش بیکاری؛ انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
	تعمیق رابطه صنعت و دانشگاه؛ تأمین فضای آموزشی؛	تقویت ارتباط بین صنعت و دانشگاه و جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخ‌دهی به نیازهای صنعت؛ تأمین فضای آموزشی برای موسسات آموزش عالی به خصوص دانشگاه فرهنگیان؛
منابع طبیعی و محیط زیست	کنترل منابع آلاینده آب و خاک حفاظت محیط زیستی اجتماع-محور بستر سازی برای توزیع عادلانه منابع آب استان برای توسعه کشاورزی اصلا ح الگوی کشت با در نظر گرفتن مزیت نسبی استان اتخاذ تدابیر و سیاست‌های لازم جهت مدیریت بحران منابع طبیعی و زیست محیطی نهادینه نمودن رویکرد عرضه و تقاضا و افزایش سطح اگاهی عمومی د مدیریت منابع آب ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات؛	- انجام طرح‌های مطالعات محیط زیست انسانی استان با همکاری مراکز دانشگاهی - تعیین و شناسایی زیستگاه‌ها و روابط بوم شناختی موجود بین گونه‌های حیات وحش و محیط آنها - حفاظت از ذخایر طبیعی و تنوع زیستی در مناطق تحت پوشش - تعیین حریم و محدوده‌های باغات و حفاظت از آنها - کنترل، نظارت و مسلوب المنفعه کردن چاه‌های آب فاقد پروانه بهربرداری - تعیین و تأمین حق آبه تلاب ها توسط وزارت نیرو و سازمان حفاظت از محیط زیست - تعیین سایت پسماند صنعتی استان - جلوگیری از خرد شدن زمین و تجمع زمین ها - تدوین برنامه‌های مدیریت یکپارچه مخاطرات محیطی و تدوین برنامه ارزیابی راهبردی زیست محیطی - توسعه نیروگاه‌های انرژی نو و تدوین بسته‌های حمایتی برای جلب سرمایه گذاری در توسعه آن‌ها - مهارآب‌های سطحی استان و راه اندازی نظام جامع مدیریت چرخه آب بر پایه اصول توسعه پایدار - اتخاذ تدابیر لازم جهت مدیریت بحران آب و خشکسالی و تأمین آب شرب شهری، روستای و صنعتی - تعادل‌بخشی و حفاظت کیفی آب‌های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبخیزداری، آبخوان‌داری و... توسعه بینش و آگاهی‌های محیط زیستی مردم محلی و مسئولان

منابع و مأخذ

۱. اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری مرکزی، https://markazi.frw.ir/00/Fa/default.aspx

۲. اداره کل هواشناسی استان مرکزی، http:// markazi met.ir/

۳. اداره کل حفاظت محیط زیست استان مرکزی، https:// markazi.doe.ir/portal/home/

۴. اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق (۱۳۹۶) بنیاد برکت.

۵. امانی، مهدی (۱۳۸۹)، مبانی جمعیت‌شناسی، انتشارات سمت، تهران، چاپ ۹.

۶. ایراندوست، کیومرث (۱۳۸۹) سکونتگاه‌های غیررسمی و اسطوره حاشیه‌نشینی، چاپ دوم، انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.

۷. پاک، زهرا و محسنی موحد، سید اسدالله (۱۳۹۸)، بررسی بحران آب استان مرکزی، ارائه راهکارها و چالش‌ها، همایش ملی بحران آب (تغییر اقلیم، آب و محیط‌زیست) https://civilica.com/doc/305793

۸. جغرافیای استان مرکزی (۱۳۹۹)، جغرافیای استان مرکزی، تهران: دفتر تدوین و تألیف کتاب‌های درسی (وزارت آموزش و پرورش).

۹. خبرگزاری مهر، ۱۳۹۴،۰۳،۱۰ /https://www.mehrnews.com/news

۱۰. خط فقر در ایران در سال ۱۳۹۵ و مروری بر روش محاسبه آن (۱۳۹۷) معاونت پژوهش‌های اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس.

۱۱. خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار (تکاپو) استان مرکزی (۱۳۹۶) وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی

۱۲. دفتر تقسیمات کشوری (۱۳۹۸)، نقشه و جدول تقسیمات کشوری ایران، تهران: وزارت کشور.

۱۳. سازمان برنامه و بودجه استان گیلان(۱۳۹۷)، تهیه و بازنگری برنامه آمایش استان گیلان- تحلیل وضعیت فرهنگی و سرمایه اجتماعی

۱۴. سازمان برنامه و بودجه کشور(۱۳۹۹)، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور ۱۳۹۸-۱۳۹۴، مرکز آمار ایران، انتشارات:دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی.

۱۵. سازمان برنامه و بودجه کشور(۱۳۹۹)، سالنامه آماری استان مرکزی ۱۳۹۸، مرکز آمار ایران، انتشارات:دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی.

۱۶. سازمان برنامه و بودجه کشور(۱۳۹۹)، سالنامه آماری کشور ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران، انتشارات:دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی.
۱۷. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۸۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۱۸. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۰)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۱۹. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۲۰. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۷)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۲۱. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۹۷)، اطلس راهنمای استان‌های ایران، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح).
۲۲. سازمان جهاد کشاورزی استان مرکزی، https:// markazi -ajo.ir/
۲۳. سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور، نقشه راه علوم زمین و معدن استان مرکزی، ۱۳۹۵
۲۴. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مرکزی. ۱۳۹۷. برنامه آمایش استان مرکزی
۲۵. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مرکزی(۱۳۹۸). سالنامه آماری استان مرکزی.
۲۶. سازمان نقشه‌برداری کشور (۱۳۹۴)، اطلس نقشه و اطلاعات مکانی (استان مرکزی)، تهران: سازمان نقشه‌برداری کشور (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور).
۲۷. سالنامه آماری کشاورزی استان مرکزی ۱۳۹۸-۱۳۹۷
۲۸. سایت شرکت سهامی آب منطقه‌ای استان مرکزی، http://www.mrrw.ir/
۲۹. سرایی، حسن (۱۳۸۲). روش‌های مقدماتی تحلیل توزیع و ترکیب جمعیت با تأکید بر ترکیب سنی جمعیت. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
۳۰. سرور، رحیم و خلیجی، محمد.(۱۳۹۴). سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۸۹-۱۰۲.
۳۱. شرکت آب و فاضلاب مرکزی، https://www.abfamarkazi.ir/
۳۲. شناسایی مناطق کمتر توسعه‌یافته کشور(۸۶-۱۳۸۵) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
۳۳. شورای اجتماعی کشور(۱۳۹۳)، پیمایش ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات.
۳۴. شورای اجتماعی کشور(۱۳۹۵)، پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی ایران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات

۳۵. شورای عالی انقلاب فرهنگی(۱۳۹۴). ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران(مصوبه جلسه ۷۷۶).
۳۶. شورای عالی انقلاب فرهنگی(۱۳۹۴). طرح آمایش آموزش عالی(در چارچوب نقشه جامع علمی کشور).
۳۷. صدیق سروستانی، رحمت اله (۱۳۸۵).آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۳۸. کاظمی پور، شهلا (۱۳۸۳). مبانی جمعیت‌شناسی. تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.
۳۹. گزارش سنتز مطالعات آمایش استان مرکزی (۱۳۹۷) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مرکزی مسئله شناسی راهبردی توسعه در استان مرکزی (۱۳۹۵) مرکز بررسی‌های استراتژیک، ریاست جمهوری.
۴۰. گزارش سنتز مطالعات آمایش استان مرکزی (۱۳۹۷) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مرکزی
۴۱. مرکز آمار ایران (۱۳۵۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۲. مرکز آمار ایران (۱۳۶۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۳. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۴. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۵. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۶. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۷. مرکز آمار ایران(۱۳۹۸). بررسی وضعیت سواد و تحصیل جمعیت زیر ۶ سال و بیشتر بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن۱۳۶۵-۱۳۹۵.
۴۸. مرکز آمار ایران(۱۳۹۹). گزارش وضعیت اجتماعی و فرهنگی ایران.
۴۹. مسئله شناسی راهبردی توسعه در استان مرکزی (۱۳۹۵) مرکز بررسی‌های استراتژیک، ریاست جمهوری
۵۰. نقدی، اسدالله و همکاران (۱۴۰۰) مطالعه گونه‌شناسی، چالش‌های حاشیه‌نشینی و بازی‌های حاشیه‌نشینان با سیاست‌های شهری (مطالعه موردی شهر ساوه)، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۱۰، شماره ۱، بهار
۵۱. نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران (بی‌تا) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۵۲. وزارت کشور، استانداری استان مرکزی، https://ostan-mr.ir/aggregator/news/moi
۵۳. وزارت نیرو (۱۳۹۸)، تغییرات آب سطحی و زیر سطحی در کشور، تهران: انتشارات و مرکز پخش وزارت نیرو.

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

در تدوین سند راهبردی انقلاب اقتصادی بر اساس آمایش سرزمین، لزوم شناخت اولیه و پایه از مسائل و مشکلات موجود، جهت برنامه‌ریزی‌های نظام مند؛ مبتنی بر پتانسیل‌ها، استعدادها و مزیت‌های اقتصادی، اجتماعی، زیربنایی، محیط زیستی و مدیریتی هر استان، ما را ناگزیر به انجام پژوهش در ۳۱ مجلد و برای هر استان یک جلد مجزا نموده است. امید است که پژوهش راهبردی صورت گرفته زیربنای پیشرفت و رشد اقتصادی هر استان در مراحل بعد قرار گیرد.

54. Bryman, A. (2007). Barriers to Integrating Quantitative and Qualitative Research. Journal of Mixed Methods Research, 1, 8-14.
55. Corbin, J., Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
56. Creswell, J.W. (1994) Research Design: Qualitative & Quantitative Approaches, London: SAGE Publications.
57. Hanson, W. E., Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Petska, K. S., Creswell, J. D. (2005). Mixed methods research designs in counseling psychology. Journal of counseling psychology, 52(2), 224.
58. Johnson, R., Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. Educational Researcher, 33, 14-12.
59. Johnson, R., Onwuegbuzie, A., Turner, L. (2007). Toward a Definition of Mixed Methods Research. Journal of Mixed Methods Research, 1, 112-21.
60. Persian Gulf Studies. (2019). Strategy and Geopolitics of the Persian Gulf, Tehran: University of Tehran
61. Reinharz, S. (1 992). Feminist Methods in Social Research. New York: Oxford University Press.
62. The Encyclopedia of The Middle East. (2020). The Encyclopedia of The Middle East and North Africa, London: Routledge